

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav teoretické a počítačové lingvistiky

lingvistika - matematická lingvistika

Helena Dědičová

Srovnávací studium slovního pořádku v německém a českém jazyce a vymezení kanonického pořadí syntaktických vztahů

A comparative study of the word order in the German and Czech languages and the definition of the canonical sequences of syntactic relations

Disertační práce

vedoucí práce – Prof. PhDr. Eva Hajičová, DrSc.

2008

Děkuji paní profesorce PhDr. Evě Hajičové, DrSc. za cenné rady a připomínky, které mi během psaní mé disertační práce poskytovala.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci vykonala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Hradci Králové dne 1. března 2008

Helena Dědičová

OBSAH

1	ÚVOD	7
2	TEORETICKÁ ČÁST	10
2.1	K historii německé lingvistiky z pohledu slovosledu a aktuálního členění věty	10
2.2	Aktuální členění věty a slovosled v současné německé jazykovědě	17
2.2.1	Strukturální a komunikativní pojetí věty v IDS-gramatice (1997).....	17
2.2.2	DUDEN-gramatika a gramatické a negramatické faktory (1998).....	23
2.2.3	Popisná gramatika Eisenberga (1999)	27
2.2.4	Větné modely Helbiga a Buschy (2004)	32
2.2.5	Srovnání terminologie a pojetí německé věty	36
2.2.5.1	Komunikativní funkce vět	36
2.2.5.2	Postavení určitého slovesa.....	37
2.2.5.3	Slovosled	38
2.2.5.4	Větná topologie	39
2.2.5.5	Aktuální členění věty.....	40
2.3	Vývoj názorů na aktuální členění věty a slovosled ve vybraných dílech německé jazykovědy poslední třetiny 20. a počátku 21. století	43
2.3.1	Lenerzův výzkum poslovností v nominálních konstrukcích (1977)	43
2.3.2	Lötscher a role větného přízvuku v konstrukci věty (1983).....	48
2.3.3	Eroms a funkční větná perspektiva (1986).....	53
2.3.4	Engelovo lineární uspořádání věty (1991).....	58
2.3.5	Jacobs a jeho dvojí úhel pohledu na analýzu věty (1992)	63
2.3.6	Sommerfeldt, Starke a modely komunikativní progrese (1992)	65
2.3.7	Altmann, druhy vět a aktuální členění (1993)	69
2.3.8	Lühr(ová) a charakteristika větných oblastí (1993).....	72
2.3.9	Welke a inherentní a sekundární rovina věty (2005, 1992).....	75
2.3.10	Pojetí aktuálního členění a slovosledu v základních gramatikách a v dílech vybraných lingvistů	79
2.3.10.1	Aktuální členění.....	79
2.3.10.2	Slovosled	82
2.4	Pražský lingvistický kroužek, jeho historie a hlavní principy	84
2.5	Principy funkčního generativního popisu jazyka	89
2.6	Aktuální členění věty a slovosled z pohledu funkčního generativního popisu jazyka	92
3	MATERIÁLOVÁ ČÁST.....	98
3.1	Úvod	98
3.1.1	Excerpovaná literatura	99
3.1.2	Kritéria výběru paralelních textů s ohledem na slovosled.....	101
3.1.3	Zápis excerpovaných vět a cíl analýzy	102
3.2	Slovosled a intonace	103
3.2.1	Přenesení výrazu za intonačním centrem německé věty před IC české věty	103
3.2.1.1	Přenesení výrazu za intonačním centrem na začátek české věty.....	103
3.2.1.1.1	Adverbiální doplnění lokální místní.....	103
3.2.1.1.2	Adverbiální doplnění temporální s významem <i>kdy</i>	104
3.2.1.1.3	Adverbiální doplnění temporální s významem <i>jak dlouho</i>	104

3.2.1.1.4	Adverbiální doplnění modální, srovnávací.....	105
3.2.1.2	Přenesení výrazu za intonačním centrem před IC české věty	106
3.2.1.2.1	Předložková pronominální skupina	106
3.2.1.2.2	Substantivum za IC německé věty.....	112
3.2.1.2.3	Volná adverbiální doplnění	113
3.2.2	Kontextově nezapojený výraz přenesený na začátek české věty.....	122
3.2.2.1	Výsledek (doplněk)	122
3.2.2.2	Temporální doplnění	122
3.2.2.2.1	Adverbiální doplnění temporální s významem <i>kdy</i>	122
3.2.2.2.2	Adverbiální doplnění temporální s významem <i>odkdy</i>	127
3.2.2.2.3	Adverbiální doplnění temporální s významem <i>jak dlouho</i>	128
3.2.2.2.4	Adverbiální doplnění temporální s významem <i>jak často</i>	128
3.2.2.2.5	Adverbiální doplnění temporální s významem <i>do kdy</i>	129
3.2.2.3	Lokální doplnění.....	130
3.2.2.3.1	Adverbiální doplnění lokální s významem <i>kde</i>	130
3.2.2.3.2	Adverbiální doplnění směru s významem <i>odkud</i>	133
3.2.2.3.3	Adverbiální doplnění směru s významem <i>kam, jak daleko</i>	133
3.2.2.4	Modální doplnění.....	134
3.2.2.5	Doplnění prostředku	138
3.2.3	Určité sloveso jako nositel intonačního centra na konci české věty.....	140
3.2.3.1	Překlad německých vět s tzv. přímým slovosledem.....	140
3.2.3.1.1	Jednoduchý predikát	140
3.2.3.1.2	Složený predikát	150
3.2.3.2	Překlad německých vět s tzv. nepřímým slovosledem.....	156
3.2.3.2.1	Jednoduchý predikát	156
3.2.3.2.2	Složený predikát	162
3.2.3.2.3	Věta tázací	169
3.2.3.2.4	Věta rozkazovací	171
3.3	Gramaticky podmíněný slovosled ve větě s příklonkami.....	174
3.3.1	Osobní zájmena	175
3.3.1.1	Pronominální patiens	175
3.3.1.2	Pronominální adresát	180
3.3.1.3	Pronominální předložkový patiens	187
3.3.1.4	Pronominální předložkový adresát	189
3.3.1.5	Pronominální patiens a adresát	189
3.3.1.6	Pronominální předložkové doplnění s významem lokálním	190
3.3.2	Reflexivní zájmena.....	194
3.3.2.1	Věty s tzv. přímým slovosledem	194
3.3.2.2	Věty s tzv. nepřímým slovosledem.....	196
3.4	Gramaticky podmíněná druhá pozice určitého slovesa v němčině.....	199
3.4.1	Kontextově zapojený agens na začátku věty v obou jazycích.....	199
3.4.2	Kontextově zapojený agens na začátku české věty	205
3.4.2.1	Rématická část německé věty před tématickou	205
3.4.2.2	Posunutí významu věty v důsledku aktuálního členění.....	207
3.4.3	Kontextově zapojený agens na začátku německé věty.....	211
3.4.3.1	Patiens v české větě na jejím počátku	211
3.4.3.2	Temporální doplnění v české větě na jejím počátku	215
3.4.3.3	Lokální doplnění v české větě na jejím počátku.....	216
3.4.3.4	Modální doplnění v české větě na jejím počátku	218
3.4.3.5	Další doplnění v české větě na jejím počátku.....	219

3.4.4	Jiné slovesné doplnění na začátku věty v obou jazycích.....	221
3.4.4.1	Kontextově zapojené doplnění identické v obou jazycích	221
3.4.4.2	Rozdílné slovesné doplnění v obou jazycích.....	224
3.4.5	Několik slovesných doplnění před českým určitým slovesem.....	228
3.4.5.1	Překlad německých vět s tzv. přímým slovosledem.....	228
3.4.5.1.1	Agens a další slovesné doplnění.....	228
3.4.5.1.2	Věty s neopakovaným substantivním agentem	232
3.4.5.1.3	Věty s nulovým tvarem pronominálního agentu	233
3.4.5.1.4	Agens za určitým slovesem	238
3.4.5.1.5	Agens v poslední pozici ve větě	239
3.4.5.2	Překlad německých vět s tzv. nepřímým slovosledem.....	240
3.4.5.2.1	Stejná slovesná doplnění na začátku věty.....	241
3.4.5.2.2	Rozdílná slovesná doplnění na začátku věty	245
3.5	Nulový tvar pronominálního agentu v české větě	250
3.5.1	Překlad německých vět s tzv. přímým slovosledem.....	250
3.5.1.1	Věty se shodným aktuálním členěním.....	250
3.5.1.2	Rozlišné aktuální členění.....	251
3.5.2	Překlad německých vět s tzv. nepřímým slovosledem.....	261
3.5.2.1	Patiens na začátku německé věty.....	261
3.5.2.2	Temporální doplnění na začátku německé věty	262
3.5.2.3	Lokální doplnění na začátku německé věty.....	263
3.5.2.4	Modální doplnění na začátku německé věty.....	264
3.6	Slovosled hlavní věty následující po větě vedlejší	266
3.6.1	Pořadí určité sloveso a agens v české větě	266
3.6.2	Agens jako nositel intonačního centra na konci české věty	268
3.6.3	Agens jako kontextově zapojený výraz na začátku české věty	269
3.6.4	Jiné slovesné doplnění na začátku české věty	270
3.6.5	VF jako nositel intonačního centra na konci české věty	271
3.7	Slovosled vedlejší věty	272
3.7.1	Určité sloveso za spojovacím výrazem v české větě.....	272
3.7.1.1	Věty se shodným aktuálním členěním.....	272
3.7.1.2	Rozlišné aktuální členění.....	275
3.7.2	Nepřízvučná příklonka za spojovacím výrazem v české větě.....	278
3.7.2.1	Příklonka <i>se</i>	278
3.7.2.2	Příklonná část predikátu	279
3.7.3	Kontextově zapojené slovesné doplnění za spojovacím výrazem před určitým slovesem v české větě.....	281
3.7.3.1	Agens.....	281
3.7.3.2	Patiens.....	282
3.7.3.3	Temporální doplnění	283
3.7.3.4	Lokální doplnění.....	284
3.7.3.5	Modální doplnění.....	284
3.7.4	Několik slovesných doplnění za spojovacím výrazem před určitým slovesem v české větě	286
3.7.4.1	Agens na konci věty	286
3.7.4.2	Patiens na konci věty	287
3.7.4.3	Temporální doplnění	288
3.7.5	Určité sloveso jako nositel intonačního centra na konci české vedlejší věty	290
3.7.6	Infinitivní konstrukce	292

3.7.7	Participiální konstrukce	294
4	ZÁVĚR	295
5	SEZNAM TABULEK	312
6	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	313
7	ABSTRAKT	314
8	ABSTRACT	316
9	SEZNAM LITERATURY	318
9.1	Literatura	318
9.2	Internetové zdroje	324
9.3	Excerpovaná literatura.....	328

1 ÚVOD

Slovní pořádek, slovosled, neboli „*slovní pořad je jedním z nejjemnějších výrazových prostředků, které čeština má*“¹. Pravidla slovního pořádku jsou v různých jazycích různou měrou spjata s aktuálním členěním větným a intonací, případně větným přízvukem.

Nejdůležitějším prostředkem pro vyjadřování aktuálního členění v češtině je právě slovosled. Český slovosled není svázán takovým množstvím pravidel, jako např. slovosled anglický nebo francouzský, ale není volný, je pouze volnější než v uvedených jazycích. Německý slovosled je volnější než anglický, ale je gramatickými pravidly daleko vázanější než český. Nevhodný pořádek slov neakceptující aktuální členění věty často vede k dvojznačným, zavádějícím, až nesrozumitelným výpovědím.

Problematikou *slovosledu a aktuálního členění větného* se již od dvacátých let 20. století, od doby Mathesiovy, zabývala Pražská škola. Od 60. let 20. století pracuje Pražská škola s *funkčním generativním popisem* jazyka. Při analýze věty a jejího slovosledu rozlišuje tento přístup *tektogramatický zápis věty* (významový zápis, v hloubkové struktuře věty) a *zápis povrchové struktury věty*, tj. zápis větně členský.

Z hlediska povrchové struktury věty patří k nejdůležitějším rysům české věty pozice řídicího slovesa na hranici mezi kontextově zapojenými a nezapojenými výrazy, umístění přímých doplnění řídicího slovesa, která jsou kontextově nezapojená, za sloveso a umístění intonačního centra v bezpříznakové větě na jejím konci.

Z hlediska hloubkového slovosledu jde o uspořádání slov ve větě podle narůstající výpovědní dynamičnosti, proto se hloubkový slovosled může lišit od povrchového, především v případě, že povrchový slovosled je určen gramatickými pravidly, nebo pokud se jedná o větu příznakovou se subjektivním slovosledem².

V předkládané disertační práci bude zkoumán český a německý slovosled na základě funkčního generativního přístupu k jazyku s cílem ověřit hypotézu o systémovém uspořádání v jazyce a o tom, že česká věta má blíže k hloubkové stupnici výpovědní dynamičnosti než věta německá, kde je slovosled více vázán gramaticky danými pravidly jazyka. Na základě srovnání a analýzy budou vytyčeny společné a odlišné rysy slovního pořádku v obou jazycích.

¹ Mathesius, 1982, 128

² Srov. Mikulová, 2006

Práce je členěna na část teoretickou a materiálovou. V teoretické části se pozornost obrací nejprve k německé lingvistické tradici. Je zde zachycen vývoj německé jazykovědy zabývající se otázkami slovosledu a aktuálního členění věty od 19. století až po současnost.

Německý slovosled je od dob *Behaghelových zákonů*³ považován za výsledek působení mnoha faktorů patřících do oblasti gramatiky – jsou to zákonitosti z oblasti syntaxe, sémantiky, fonologie i slovní zásoby, patří sem i specifika jazykově typologická a informační struktura věty neboli aktuální členění. Označení slovosled, *Wortstellung*, je považováno v německé lingvistice za značně zjednodušující, protože označuje pouze lineární upořádání elementů věty, ať už v rámci celé věty, nebo v jejích substantivních, adjektivních, nebo předložkových jednotkách (frázích)⁴.

Německý jazyk patří typologicky ke germánským jazykům, pro které je typické postavení určitého slovesa na druhé pozici v oznamovací větě. Od dob Ericha Dracha⁵ se v německé lingvistice pracuje s topologickým dělením věty na tři poziční pole, *Vorfeld*, *Mittelfeld* a *Nachfeld*. Hranicí mezi jednotlivými poli jsou prvky větného rámce, prvek otvírající a uzavírající větný rámec.

Na základě teorie polí lze stanovit pravidla obsazení pozic bezprostředně před nebo za určitým slovesem. V kontextově nezapojené jednoduché nebo hlavní oznamovací větě stojí zpravidla subjekt na první pozici před slovesem, ve vedlejší větě (až na specifické případy) stojí subjekt před objektem a určité sloveso na poslední pozici. Pro němčinu je tedy typické uspořádání subjekt – objekt – verbum i subjekt – verbum – objekt. Tím se liší např. od angličtiny, pro kterou je typický slovosled subjekt – verbum – objekt (i ve vedlejší větě), i od češtiny a dalších slovanských jazyků s relativně volnějším slovosledem⁶. Adverbiální doplnění nejsou determinována slovesem, proto je určení jejich pozice daleko složitější a je závislé na mnoha okolnostech, např. na postavení věty v kontextu, v textu a na aktuálním členění větném.

Se slovosledem je těsně spjata problematika intonace německé věty, hlavně větného přízvuku, který je prostředkem vyjádření kontrastu a označuje především rématický vrchol věty, zatímco téma, často označované jako *Hintergrund*, zůstává bezpřízvučné.

Na základě tohoto přístupu k německé větě budou analyzovány a charakterizovány základní gramatické monografie, např. gramatika vydaná a zpracovaná v Institutu německého jazyka v Mannheimu nebo tradiční gramatika vydaná v řadě DUDEN.

³ Srov. Behaghel, 1932

⁴ Srov. Haftka, 1999, 6

⁵ Drach, 1940

⁶ Srov. Haftka, 1999, 8

Do následující kapitoly jsou zahrnuty práce, které byly publikovány v Německu v poslední třetině 20. století, případně na začátku 21. století a které se orientují na problematiku slovosledu a aktuálního členění věty. Kapitola obsahuje také práce, které sice nepatří mezi základní německé gramatiky, ale věnují se německému slovosledu a větné sdělovací perspektivě.

Čtvrtá až šestá kapitola teoretické části práce přináší koncepci Pražské školy nejprve z pohledu historického, poté budou vysvětleny hlavní názorové principy Pražského lingvistického kroužku, zásady funkčního generativního popisu jazyka a přístupu ke zkoumání slovosledu a aktuálního členění věty.

Materiálová část této práce srovnává větnou stavbu v autentických textech německé beletristické literatury 2. poloviny 20. století a v jejich překladech do češtiny v rozsahu 200 stran německého textu. Ke zpracování je vybírána literatura převážně prozaická (jedinou výjimkou je divadelní hra Maxe Frische), určená dospělým čtenářům i dětem. Věty, které jsou určeny ke zpracování, jsou uváděny alespoň v minimálním kontextu.

„Nejdůležitějším znakem věty je, že jí mluvčí zaujímá stanovisko k nějaké skutečnosti.“⁷ Touto větou charakterizoval Vilém Mathesius podstatu věty. Ve srovnávaných větách jde tedy také o porovnání toho, zda mluvčí zaujímá ke skutečnosti stanovisko shodné, vyjádřené pouze odchylkami ve slovním pořádku, případně zda se stanovisko ke skutečnosti vlivem změn v aktuálním členění věty mění.

Cílem a motivací analýzy větné stavby textů je porovnat oba jazyky, prozkoumat aktuální členění německých vět v porovnání s češtinou se zřetelem k hypotéze o systémovém uspořádání v jazyce, zjistit, k jakým odchylkám dochází mezi oběma jazyky ve slovosledu, v aktuálním členění věty a v rozdílném umístění všech - nebo pouze některých - výrazů věty. Tyto slovosledné odchylky jsou ve větě německé a jejím českém ekvivalentu uspořádány podle srovnatelných kritérií a dále porovnávány a popisovány. K případům ne zcela jasným nebo v obou jazycích dosti odlišným je připojen komentář vysvětlující rozdíly ve slovosledu a v aktuálním členění obou vět.

V závěru práce budou shrnuty typické rozdíly mezi německým a českým uspořádáním slovního pořádku ve větě.

⁷ Mathesius, 1961, 91

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 K historii německé lingvistiky z pohledu slovosledu a aktuálního členění věty

„Das oberste Gesetz ist dieses, dass das geistig eng Zusammengehörige auch eng zusammengestellt wird...

Základní pravidlo zní, že to, co spolu obsahově souvisí, stojí také těsně u sebe ...

Ein zweites machtvolles Gesetz verlangt, dass das Wichtigere später steht als das Unwichtige, dasjenige, was zuletzt noch im Ohr klingen soll ...

Druhý důležitý zákon vyžaduje, aby to podstatnější stálo později než nepodstatné, aby to ucho mohlo zachytit jako poslední ...

Ein drittes Gesetz fordert, dass das unterscheidende Glied dem unterschiedenen vorausgeht ...

Třetí zákon žádá, aby předcházel rozlišující člen členu rozlišovanému ...

... Gesetz der wachsenden Glieder ...; es besagt, dass von zwei Gliedern, soweit möglich, das kürzere vorausgeht, das längere nachsteht ...

... zákon rostoucích členů ... říká, že ze dvou členů, je-li to možné, ten kratší předchází, delší následuje ...

Das Tongewicht kann die Wortstellung in verschiedener Weise beeinflussen ...

*Zdůraznění přízvukem může slovosled ovlivnit nejrůznějším způsobem ...*⁸

Otto Behaghel

Deutsche Syntax: Eine geschichtliche Darstellung

Heidelberg 1932

⁸ Překlad autorka

Moderní německá lingvistika má podobně jako nová německá literatura své počátky v období romantismu. Předmětem zájmu jazykovědy byla před rokem 1800 především filozofie jazyka, pravidla správného užívání jazyka a pokusy ochránit jazyk před „nežádoucími“ změnami.

Již v první polovině 19. století dosahuje německá lingvistika vysoké úrovně, ale svůj velký rozvoj zaznamenala zejména v druhé polovině 19. století. Toto období lze charakterizovat jako období indoevropéistiky a vzniku synchronní obecné lingvistiky. Německá jazykověda byla tehdy spjata s takovými osobnostmi, jako byl zakladatel německé filologie a historické gramatiky **Jakob Grimm** (1785 – 1863), zakladatel historicko-srovnávací indogermánské jazykovědy **Franz Bopp** (1791 – 1867) a především **Wilhelm von Humboldt** (1767 – 1835). Centrem Humboldtova zájmu byla jazyková filozofie. Jazyk je pro něho nástrojem, kterým lze pochopit svět a myšlení různých národů, vnitřní formování světa. Obsah a forma jazyka odráží dle jeho názoru kulturu a duch národa. Jazyk vidí ve svém celku, nikoli pouze jako systém hlásek (jako například Bopp a Grimm), Humboldt se zabývá i jeho vnitřní jazykovou formou, vztahem jazyka a skutečnosti, vztahem jazyka a myšlení.

V poslední třetině 19. století ovlivňují německou jazykovědu přírodní vědy a jejich metody výzkumu, pozitivistický přístup ke zkoumání jazyka mají především tzv. Mladogramatikové, např. **Hermann Paul**, **Otto Behaghel** a další, jejich lingvistika nezkoumá filozofii jazyka, nýbrž jeho historii, odvrací se od obsahu směrem ke zkoumání formy, především hlásek.

Otto Behaghel (1854 – 1936) formuloval tzv. *Behagelovy zákony*⁹, ve kterých popsal základní principy postavení slov a větných členů v německé větě. Jeho první zákon říká, že to, co k sobě úzce patří významově, je také úzce spjata ve svém postavení. Již v roce 1909 formuloval Behaghel myšlenku o tom, že ve větě stojí to, co je důležitější, na konci věty, méně důležité před tím¹⁰ (tak jako má člověk tendenci vyřídit nejdříve záležitosti snazší, potom teprve veliké úkoly). Později přidal Behaghel k označení „důležitější“ a „méně důležité“ další charakteristiku „nové“ a „staré“¹¹. Stará informace je ta, která už je obsažena v podvědomí čtenáře nebo posluchače, proto je umístěna na začátku věty. Nová informace je ta, která je příjemci nově sdělována. Zákon rostoucích větných členů klade

⁹ Srov. Behaghel, 1932

¹⁰ Srov. Behaghel, 1909, 138

¹¹ Srov. Behaghel, 1930, 84

kratší větný člen před delší a třetí zákon zdůrazňuje, že rozlišující větný člen stojí před rozlišovaným. Tyto zákonitosti se staly základem teorie o členění věty na téma a réma.

Počátky funkcionální gramatiky lze spatřit již u **Wilhelma von Humboldta** a **Karla Ferdinanda Beckera** (1775 – 1849). Becker propracoval zásady závislostní syntaxe a pohledu na větnou stavbu a formuloval jako první myšlenku, že centrem německé věty je sloveso. Becker i Humboldt se začínali zabývat vzájemným srovnáváním gramatické a komunikativní struktury věty.

K německým zakladatelům teorie aktuálního členění věty patří především **Hermann Paul** a **Georg von der Gabelentz**.

(Větu dělil na dvě části již řecký filozof Aristoteles, který v rámci věty rozlišoval *hypokeīmenon* a *katēgorūmenon*, v latinském překladu *subiectum* a *praedicatum*, tehdy chápané ve smyslu komunikativních jednotek, nyní jako gramatické jednotky subjekt a predikát.)

V pracích **Hermann Paula** (1846 – 1921)¹² se objevoval takový přístup ke větě, kdy věta je zkoumána nejen po stránce formální (strukturální), ale i z hlediska komunikativního aspektu. (Tento aspekt je v Paulových pracích velice silný.)

Rozdělení věty na dvě části je u Hermann Paula¹³ podmíněno jeho psychologickým přístupem ke skutečnosti. Věta je spojením většího množství představ v mozku (duši) mluvčího i příjemce informace. Každá věta má přinejmenším dva prvky, dvě gramatické kategorie, nazývané subjekt a predikát. Ty mají mezi sebou *psychologický vztah*, jejich gramatický vztah je vystavěn na psychologickém¹⁴, proto rozlišuje i *gramatický a psychologický subjekt a predikát*.

Psychologický subjekt je to, o čem má příjemce mít možnost přemýšlet, co má poutat jeho pozornost, psychologický predikát je ta část promluvy, na jejímž základě si má posluchač udělat názor. Dalšími znaky psychologického subjektu a predikátu jsou přízvuk a slovosled: predikát je přízvučný a stojí na konci výpovědi. Každá část výpovědi je podle Paula z hlediska komunikativní funkce složena alespoň ze dvou částí, i tam, kde je podmět nevyjádřený; je to proto, že už byl uveden (např. odpověď na otázku), nebo je jasný z kontextu¹⁵.

¹² Hermann Paul studoval německý jazyk a literaturu, působil jako profesor německé filologie na univerzitách ve Freiburgu a v Mnichově. Patřil k Mladogramatikům.

¹³ Srov. Paul, 1975

¹⁴ Srov. Paul, 1975, 121 - 126

¹⁵ Srov. Paul, 1975, 129

Pokud je ve větě více částí než dvě, dochází u Paula k rozlišení psychologického a gramatického subjektu a predikátu. Psychologický predikát je vždy ta část věty, která je pro posluchače nová, neznámá, kterou se právě dozvěděl. Známé skutečnosti (z předchozí zkušenosti nebo z kontextu) jsou psychologické subjekty¹⁶. Paul tedy nazývá psychologickým subjektem to, co je později nazýváno kontextově zapojenou částí věty, tématem, a psychologickým predikátem réma, kontextově nezapojenou část. (Pojmy *téma* a *réma* zavedl pro Paulův psychologický subjekt a predikát v roce 1928 H. Ammann¹⁷.) Za určitých okolností může stát i psychologický predikát na začátku věty, nelze tedy podle Paula považovat začátek věty a subjekt za totožné.

Hermann Paul nastínil řadu dalších problémů, kterými se zabývaly příští generace lingvistů. Důležitou je jeho myšlenka, že i gramatický subjekt může být za určité situace rématem. Pokud je ve větě více neznámých skutečností, postupuje Paul hierarchicky, prvním tématem je „to, o čem je řeč“, rématem nejbližší skutečnost, zpravidla predikát. Tato dvojice je při další analýze tématem, rématem je další nová – nejbližší – informace atd.

Při zkoumání rématu používá Paul i proceduru, kdy pomocí otázek zjišťuje rématické části věty. Zabývá se také tím, zda ve větě existuje pouze známá a neznámá skutečnost, nebo i přechodové prvky – ty nazývá spojovacími částmi (*Bindeglieder*).

Podobné názory na strukturaci věty a její aktuální členění má **Georg von der Gabelentz** (1840 – 1893)¹⁸, zakladatel moderní synchronní jazykovědy. I on vychází z myšlenky dichotomie *psychologického subjektu* a *predikátu* (tyto pojmy do lingvistiky sám zavedl, stejně jako označení jazyka jako *systému*¹⁹ a pojem *typologie* jazyků). Psychologickým subjektem je nejen gramatický subjekt (často vyjádřený substantivem), ale vždy konkrétní část věty, o které autor něco sděluje (vyjádřená příslovcem, skupinou slov atd.)²⁰, něco, o čem chce mluvčí nechat posluchače přemýšlet. Psychologický predikát je to, co si má o subjektu posluchač myslet²¹. Gabelentz považuje za velice důležitý vztah

¹⁶ Srov. Paul, 1975, 283

¹⁷ Srov. Ammann, 1928, 140

¹⁸ Gabelentz studoval práva a lingvistiku, ale celý život se zabýval lingvistikou. Patřil ve své době k největším znalcům jazyků, stejně jako jeho otec, který jich ovládal přes 80.

¹⁹ Srov. Gabelentz, 1969, 481. "Jede Sprache ist ein System, dessen sämtliche Theile organisch zusammenhängen und zusammenwirken. Man ahnt, keiner dieser Theile dürfte fehlen oder anders sein, ohne dass das Ganze verändert würde."

²⁰ Srov. Gabelentz, 1969, 307. Autor zkoumá vztah psychologického subjektu a predikátu vzhledem ke gramatickým kategoriím.

²¹ Srov. Gabelentz, 1969, 369

mezi mluvčím a posluchačem. Psychologický subjekt podle jeho názorů stojí vždy před přísudkem, věta vždy začíná tím, o čem se vypovídá.

Na začátku 20. století zkoumal **Hermann Ammann** (1885 – 1956), jazykovědec a filozof, vztahy mezi myšlením a jazykem a psychologický základ vyjádření. Pojmy psychologický subjekt a predikát považoval za příliš mnohoznačné, nahradil je novými, přesnějšími pojmy *téma* a *réma* a definoval je z pohledu sdělovacího aktu jako *předmět sdělení* (téma) a *nová skutečnost*, kterou má mluvčí říci posluchači o tématu (réma). Při členění věty na téma a réma ovlivňuje větu mnoho faktorů, především situativní a jazykový kontext, motivace mluvčího a rozdíly mezi podvědomím mluvčího a posluchače²².

Práce německých lingvistů druhé poloviny 19. století a počátku 20. století mají vesměs psycholingvistický přístup k analýze věty. Tento přístup byl jistě oprávněný, i když jednostranný, pokud to byl přístup jediný.

K nejvýznačnějším německým lingvistům první poloviny 20. století patří bezpochyby i **Erich Drach**²³ (1885 – 1935), zakladatel teorie jazykové kultury. Ve třicátých letech 20. století zkoumal Drach vztah mezi smyslem věty, slovosledem a intonací a rozdělil německou větu na tři pole: *Vorfeld*, *Mitte*, *Nachfeld*, tedy přední pole, střed a zadní pole. Jejich obsazení podléhá určitým pravidlům, která jsou ovlivněna kontextem, situací promluvy apod. Drachovo dělení věty se stalo základem pro topologii věty, kterou užívá německá lingvistika s obměnami dodnes.

V 30. letech 20. století zkoumá **Karl Kraus** (1874 – 1936)²⁴ psychologický a gramatický subjekt a rématickou vlastnost predikátu. Kraus dochází k závěru, že predikátem může být každá přízvučná, zdůrazněná část věty, tedy např. i zájmeno, které je „podmětem“ věty, a nezáleží na tom, jaký má věta slovosled. Větný přízvuk rozlišuje dle jeho názoru gramatické, přesněji psychologické kategorie²⁵.

Zcela jiné, formálnější pojetí má v polovině 20. století (1955) **Karl Boost**²⁶, který navazuje především na myšlenky Ammanna a Dracha a považuje za základní princip věty napětí. Větu chápe jako *jednotku napětí* – *Spannungsfeld*²⁷, které vzniká v důsledku nesouladu mezi věděním a nevěděním autora a příjemce promluvy a je vyvoláno na začátku věty uvedením tématu (něčeho známého). Během promluvy je toto napětí

²² Srov. Ammann, 1928, 2 - 21

²³ Erich Drach studoval německou filologii v Mnichově, působil především na univerzitě v Berlíně.

²⁴ Karl Kraus byl rakouským jazykovědcem, ale hlavně spisovatelem a novinářem.

²⁵ Srov. Homberger, 2000-2001

²⁶ Hlavními oblastmi výzkumu Boosta byla sdělovací hodnota výpovědi, struktura téma – réma a výzkum rámcové konstrukce německé věty.

²⁷ Boost, 1955

uvolňováno a vyřešeno na konci věty, tam je také umístěn větný člen s nejvyšší sdělnou hodnotou. Uprostřed věty se mohou vyskytovat dílčí napětí, která jsou řešena, a největší napětí, větší než větné, mají vyšší textové celky, např. odstavec, kapitola apod. Aktuální větné členění se tedy u Boosta dostává nad rámec věty, stává se charakteristickým rysem textu.

Boost popsal Ammannovy termíny téma a réma ve vztahu k Drachově větné topologii a upozornil na to, že při takové interpretaci věty, kdy mluvíme o tématu jako o známé skutečnosti a o rématu jako o nové informaci, se již nejedná o gramatický pohled, ale o rovinu sémantickou. Výstavba věty není určena jenom gramatickými hledisky, ale především záměrem mluvčího, situací a kontextem. Tématickou část věty vidí Boost na začátku promluvy, téma je pro něho dané, jednoznačné, posluchači známé a struktura věty je koncipována tak, že vychází od toho, co víme, k tomu, co ještě nevíme²⁸.

Boost je považován i za jednoho ze zakladatelů německé textové lingvistiky. Jeho zásluhou je zavedení termínu *Sprachgemeinschaft*, tedy jazykové společenství. Boost také popsal důležité prostředky vyjádření vztahů mezi větami, jako jsou např. kontextově podmíněná elipsa, lexikální opakování, použití zájmen a členů apod.

Pro rozdělené Německo druhé poloviny 20. století je typický i rozdílný vývoj lingvistiky ve dvou německých státech. V tehdejší NDR (1949 – 1990) se rozvíjí funkcionální lingvistika, jejímž nejdůležitějším teoretickým centrem je Vysoká škola pedagogická v Postupimi a vůdčími osobnostmi **Wilhelm Schmidt**, **Georg F. Meier**, **Karl-Ernst Sommerfeldt** a **Günter Starke**. Základní problém lingvistiky vidí tato škola ve vzájemném vztahu jazykové formy a komunikativní funkce. Od této dichotomie se odvíjí analýza jazyka z pohledu formy, funkce a významu²⁹. Druhé centrum komunikativně-funkcionálního přístupu ke zkoumání jazyka (v NDR) bylo na univerzitě v Halle, vedoucí osobností byl **Wolfgang Boeck** a výzkum jazyka tu byl orientován na výuku cizích jazyků. Neméně důležitá se jevila i lipská lingvistická skupina kolem **Gerharda Helbiga**.

Západoněmecká funkcionální lingvistika tohoto období je orientována především prakticky a je také spjata s výukou cizích jazyků. Pro tento lingvistický směr je podstatné, že pojímá jazykovou formu jako funkci obsahu. Jazyková forma tedy nemá funkci, ale je funkcí, směřuje k obsahu.

²⁸ Srov. Homberger, 2000-2001

²⁹ Srov. Helbig, 1973, 176

K tesnièreovské³⁰ závislostní gramatice se hlásí v německé jazykové oblasti především **Hennig Brinkmann** (1901 – 2000), **Johannes Erben** a částečně i **Hans Glinz**³¹ (1913), kterého ale stejně tak lze přiřadit i k německému strukturalismu.

Německou generativní gramatiku reprezentuje ve svých počátcích především **Klaus Baumgartner**, zabývající se syntaxí a sémantikou.

Problematikou aktuálního členění věty a slovosledu se zabývá německá lingvistika již od poloviny 19. století. Ačkoliv v polovině 20. století nepatřilo toto téma v rámci německé lingvistiky k nediskutovanějším, v posledních třiceti letech se vrátilo do centra pozornosti německých lingvistů, a to především zásluhou **Hanse Wernera Eromse**, **Andrease Lötschera**, **Jürgena Lenerze**, **Joachima Jacobse**, **Hanse Altmanna** a dalších.

³⁰ Lucien Tesnière (1893 – 1954), francouzský lingvista, zakladatel závislostní syntaxe.

³¹ Glinz byl švýcarský jazykovědec germanista, věnoval se i teorii vyučování a srovnávacímu studiu gramatik jazyků, které se vyučovaly na školách, působil na akademii v Cáchách.

2.2 Aktuální členění věty a slovosled v současné německé jazykovědě

2.2.1 Strukturální a komunikativní pojetí věty v IDS-gramatice (1997)

Obsáhlou gramatiku německého jazyka - *Grammatik der deutschen Sprache* vydal jako jeden ze svých spisů Institut německého jazyka v Mannheimu. Práce bývá označována mezi německými lingvisty jako tzv. *IDS – Grammatik* a podílelo se na ní velké množství lingvistů³² z Německa, ale i z jiných německy mluvících zemí.

Gramatika je tu pojmána jako komplikovaný *systém jazykových forem a prostředků*, ve kterém se na sebe vzájemně váží bohatý lexikální inventář (substantiva, adjektiva, slovesa), omezený počet strukturovaných slov (členy, předložky) a gramatické prostředky (flexe, lineární posloupnost, intonace)³³. Úkolem gramatiky je popsat tento systém a jeho komunikativní funkce.

Autoři upozorňují na protichůdné tendence a velkou variabilitu v dnešním pojetí německé gramatiky. Sami vycházejí z toho, že jejich publikace má být vědeckou gramatikou se systematickým a vyváženým pohledem na všechny roviny jazyka, a proto nestavějí do protikladu komunikativní funkci jazyka a jeho formu, ale berou je jako vzájemně se doplňující alternativy. Tento princip nazývají *Doppelperspektivik*, vidění z dvojí perspektivy. Výsledkem má být celkový obraz kompoziční výstavby a funkcionální struktury německé věty³⁴.

Tam, kde se běžně mluví o větě, rozlišují autoři větu a *minimální komunikativní jednotku*. Někdy se oba pojmy překrývají, jindy je minimální komunikativní jednotkou eliptická věta (kterou autoři nepovažují za větu, pokud neobsahuje sloveso), naopak některé dílčí věty (věty hlavní a vedlejší) jsou sice větami, ale nejsou samostatnou komunikativní jednotkou. Pokud je věta i minimální komunikativní jednotkou, je označována jako *Vollsatz*, úplná věta. K dělení na větu a minimální komunikativní jednotku přistupují autoři proto, aby se vyhnuli tradičnímu střetu charakterizování věty z funkčního, nebo formálního pohledu.

³² Zifonun, Gisela; Hoffmann, Ludger; Strecker, Bruno; Ballweg, Joachim; Engel, Ulrich; Frosch, Helmut a další.

³³ Srov. Zifonun, 1997, 3

³⁴ Autoři upozorňují na to, že ne vždy má smysl použít tento dvojí přístup, např. interjekce se zkoumají především z hlediska jejich funkce, srov. Zifonun, 1997, 9

Důležitou podmínkou *koherence* textu je podle autorů *tématická organizace* textu a diskurzu. V německé lingvistice je problematika členění věty na téma a réma orientováno převážně na větu, u autorů IDS – gramatiky se vztahuje na větší jednotky: text a diskurz³⁵. *Tématem* se rozumí předmět nebo věcný obsah, o kterém se v promluvě nebo textu něco dále vypovídá³⁶. To znamená, že téma je bezprostředně vázané na to, co je řečeno, tedy na jazykovou formu, a je zcela nebo alespoň zčásti verbalizované. A může zůstat tématem po dobu, kdy je adresát vnímá jako něco známého nebo aktuálně samozřejmého.

Promluvy a texty nezůstávají u jednoho tématu, téma je dále rozvíjeno nebo potlačováno, text obsahuje více simultánních témat. Autoři nazývají téma, které je dále rozvíjeno, *tématem hlavním*, pouze jednou uvedené téma je *tématem vedlejším*. Podle vzájemného vztahu témat mluví o *tématu nadřazeném* a *subtématech*. *Konstantní téma* je takové téma, které je neustále rozvíjeno a prostupuje celou promluvou nebo textem, čímž tvoří důležitou podmínku koherence textu. Celý text je tvořen nejenom tématy, která představují základnu pro nové informace, ale i informací novou, dosud neznámou.

Réma je tu charakterizováno jako to, co je řečeno o tématu textu nebo promluvy³⁷. Vztah mezi tématem a rématem je úzký, téma určuje oblast toho, co může být řečeno v rématu, existuje zde vzájemná sémantická závislost. Pokud je v rématu něco neočekávaného, znamená to, že se jedná o něco podstatného, poetického nebo podobně specifického.

Autoři gramatiky se velice podrobně zabývají tzv. *Thematisierung, tématizací*. Pod tímto pojmem rozumí takový jazykový akt, při kterém autor nějaký předmět nebo věcný obsah mění v téma. Účelem je, aby se adresát orientoval v promluvě/textu, aby téma přijal a rozuměl mu³⁸.

Pro téma je charakteristické, že je to „něco“, o čem se dále mluví, nebo to, co je v textu rozvíjeno prostřednictvím subtémat. Realizace je vázána na jazykové prostředky, kterými je tvořena tzv. *Thema–Rhema–Einheit, jednotka téma–réma*. Tyto jednotky jsou podstatné pro obsah a organizaci textu a skládají se z jednoho nebo více témat a jim přiřazeného rématu. Realizují se pomocí tématických (ty mohou za specifických podmínek

³⁵ Pojmy téma, réma, fokus jsou u německých lingvistů vysvětlovány s různými odchylkami.

³⁶ Srov. Zifonun, 1997, 509. Unter einem Thema verstehen wir den kommunikativ konstituierten Gegenstand oder Sachverhalt, über den in einem Diskurs oder Text(-abschnitt) fortlaufend etwas gesagt wird.

³⁷ Srov. Zifonun, 1997, 511. Unter einem Rhema verstehen wir das, was an einer bestimmten Stelle von Text oder Diskurs gesagt wird.

³⁸ Srov. Zifonun, 1997, 514. Autoři dále rozdělují tématizaci na „Neuthematisierung“, „Initialthematisierung“, „Rethematisierung“, „Dethematisierung“, „Themaabsblendung“.

chybět) a rématických výrazů. Pokud se vyskytuje více rémat, mluví autoři o více jednotkách T-R.

Problematika je dále a hlouběji rozvíjena a vysvětlována pomocí pojmů *Themaforthführung* (rozvíjení předchozího tématu), *Themenentwicklung* (přecházení od jednoho tématu k jinému), *Themensplitting* (přechod od jednoho obsáhlejšího tématu k tématům jednotlivým), *Themenkomposition* (téma je zpracováváno pomocí subtémat), *Themenassoziation* (asociace mezi starým a novým tématem). Jednotlivým postupům jsou přiřazovány specifické formy a jejich hierarchie (posesivum, pasivum, anafora, vztažná věta atd.)³⁹.

Struktura jazyka je tu zkoumána z různých aspektů, minimální komunikativní jednotky jsou nahlíženy buď z hlediska funkčních struktur⁴⁰, nebo z hlediska kompoziční výstavby, perspektivy⁴¹, přičemž je stejnou měrou zohledňována jejich syntaktická a sémantická výstavba, protože spolu úzce souvisejí.

Základní syntaktickou formou minimálních komunikativních jednotek je úplná jednoduchá věta, která je tvořena *primárními komponent*, ke kterým patří slovesný komplex, *komplement* slovesa, *suplementy* slovesné skupiny a *suplementy* patřící k větě.

Pojmy komplement a suplement jsou spjaty s valenční teorií Tesnière; od poloviny 60. let existuje v německé lingvistice řada prací popisujících valenci především slovesa, ale i adjektiva a substantiva. Ve většině gramatik jsou intenční doplnění slovesa nazývána *Ergänzungen* a volná doplnění *Angaben*⁴², případně *Aktanten* a *freie Angaben*⁴³. V IDS-gramatice používají autoři termín komplement pro (obligatorní i fakultativní) intenční doplnění valenčního rámce slovesa, suplement jsou volná doplnění.

Syntaktický, sémantický a morfosyntaktický popis primárních komponentů a jejich formy realizace označují autoři pojmem *Funktionalstruktur*, *funkční struktura* německé věty. Ta má dvě roviny: kategoriální funkcionální strukturu (hierarchická struktura rovin – slovesný komplex, slovesné skupiny, komplementy a suplementy) a rovinu komplementů a suplementů. Ty jsou doplňovány *lineární strukturou* věty⁴⁴.

Předmětem výzkumu lineární struktury věty je *větná topologie*. V jejím rámci autoři rozlišují v německé větě tři tzv. *Stellungsfelder*⁴⁵, větná, resp. poziční pole, a

³⁹ Srov. podrobněji Zifonun, 1997, 536 - 591

⁴⁰ Srov. Zifonun, 1997, 596 – 952, kapitola D

⁴¹ Srov. Zifonun, 1997, 955 – 1680, kapitola E

⁴² Srov. DUDEN, 1998, 678

⁴³ Srov. Helbig, Buscha, 2004, 517

⁴⁴ Srov. Zifonun, 1997, 959

⁴⁵ U většiny současných lingvistů se mluví o „Satzfelder“, větných polích.

vymezují pojem *Stellungseinheiten*. To jsou jednotky, které obsazují určitou pozici ve větě a jsou v jejím rámci „posunovatelné“. V tradiční syntaxi tato jednotky odpovídají větným členům.

Zvláštní roli pro stavbu německé věty hraje určité sloveso. Autoři mluví podobně jako např. Helbig a Buscha (2004) o *Verbstellungstypen* a označují sloveso v první pozici jako *VERB-ERST*, ve druhé pozici jako *VERB-ZWEIT* a v poslední pozici jako *VERB-LETZT*. Možné odchylky od tohoto schématu existují, ale vždy se dají přiřadit k jednomu z typů věty. Toto hledisko je prvním v určování lineární struktury věty.

K dalším patří vytváření větného rámce, pokud je ve větě složitější verbální komplex. Jednotlivé části verbálního rámce rozdělují větu na topologické úseky, které autoři nazývají *Stellungsfelder*, poziční pole. Jejich pojmenování je tradiční, založené na terminologii Dracha: *Mittelfeld*, *Vorfeld*, *Nachfeld*. Nejvíce možností realizace poskytuje pole mezi větným rámcem, *Mittelfeld*, protože zde mohou stát všechny neverbální primární komponenty. Autoři IDS-gramatiky zdůrazňují, že pro obsazení tohoto pole je důležitá nejen syntaktická funkce pozičních jednotek (členů), např. pravidlo dativ před akuzativem apod., ale i celý komplex dalších pravidel, především pravidla, která určují komunikativní strukturu věty⁴⁶.

Autoři dále postulují pravidla pro uspořádání komplementů ve středním poli a analyzují je z hlediska valenčního (kategoriální status), morfologického, sémantického a syntaktického. Docházejí ke čtyřem základním hierarchickým pravidlům uspořádání ve středním větném poli:

- 1/ *kategoriální status*: termkomplementy⁴⁷ stojí před predikativními a adverbiálními komplementy
- 2/ *morfologická realizace*: termkomplementy pronominální stojí před nominálními a předložkovými
- 3/ *sémantická role*: nominální termkomplementy životné před neživotnými
- 4/ *syntaktická funkce*: pořadí termkomplementů v závislosti na pádech – subjekt, akuzativ, dativ, genitiv

Porušení tohoto principu ještě nemusí znamenat, že věta musí být špatně koncipována. Záleží na kontextu, situaci promluvy atd.

⁴⁶ Srov. Zifonun, 1997, 1506

⁴⁷ Srov. Zifonun, 1997, 968. Komplementy přinášející charakteristiku, realizované nominální frází, vlastními jmény.

Na rozdíl od komplementů mohou podle názorů autorů IDS-gramatiky stát suplementy pouze ve vnitřním poli věty a mají bohatší možnosti umístění. Hlavní kritérium pro umístění suplementů je jejich široký nebo úzký skopus⁴⁸. Jako bezpříznakový se jeví slovosled: *částice přitakací* (s nespecifickým významem před částicemi se specifickým významem) → *adverbiální suplement* (kontextově specifický, modální, kvantifikační). Relativně bezpečně lze určit jednotky na začátku a na konci středního pole věty, uprostřed je to obtížné.

Autoři docházejí k závěru, že varianty věty se stejnou gramatickou strukturou mohou mít různou komunikativní strukturu, postavení jednotek uvnitř středního pole se dá gramaticky určit pouze zčásti a slovosled tu hraje spíše informačně komunikativní roli.

Za důležité považují autoři kontextové pojetí věty. Rozlišují v ní perspektivní členění na tzv. *Hintergrund* (pozadí, tradičně téma) a *Vordergrund* (popředí, tradičně réma). *Hintergrund* je charakterizován jako známý prvek, tématický, odkazující na elementy textu. *Vordergrund* obsahuje informace, které mají být zdůrazněny, rématické nebo nově tématizované elementy. Jazykovými prostředky pro realizaci této komunikativní úlohy jsou intonace a v psané podobě také postavení informačních jednotek. Na základě těchto dvou prostředků vzniká *H-V-struktura*⁴⁹, kdy informace obsažená v pozadí předchází informaci z popředí věty. Přitom dochází ke korelaci obou lineárních struktur, jak komunikativní, tak i strukturální (gramaticky determinované)⁵⁰.

Ačkoliv se zdá být obsazení předního pole ve větě jasné a jednoznačné, autoři vysvětlují různé možnosti obsazení tohoto pole a mluví o tzv. topikalizaci – jedna jednotka je předsunuta před levou část slovesného rámce a obsazuje tím přední pole ve větě. Za důležitou je zde považována skutečnost, že obsazení předního pole neznamena pouze obsazení přední syntaktické pozice, ale je nutné to chápat i z hlediska komunikativního – přední pole obsahuje vždy jednu informační jednotku, většinou jí odpovídá jedna syntaktická jednotka.

V nepříznakové strukturaci věty na pozadí a popředí (téma – réma) patří přední pole ve větě k pozadí (*Hintergrund*). Tato pozice je především obsazována subjektem, ale nelze tuto myšlenku generalizovat. Další velkou skupinou, která obsazuje přední pole, jsou adverbiální suplementy, i ty jsou svým významem vázány většinou na téma. Autoři vidí

⁴⁸ Sémantické pole působnosti výrazu, srov. Zifonun, 1997, 1020

⁴⁹ Srov. Zifonun, 1997, 1559

⁵⁰ Autoři používají i termín „fokus“, ale upozorňují na to, že tento termín je v lingvistice používán různě. Sami označují pod pojmem fokus funkci. Srov. Zifonun, 1997, 217, 232

jejich funkci ve tvoření tzv. situativního rámce. Třetí možností obsazení předního pole je tzv. tematizace, tedy uvedení tématu, např. pomocí zájmeny „es“.

Kromě toho funguje přední pole ve struktuře téma – réma jako rématické místo. Může být obsazeno i informací, která má být zdůrazněna (běžně stojí na konci středního pole), věta má potom strukturu: popředí - pozadí, réma - téma. To je typické např. pro doplňovací otázky, kde tázací slova, která označují žádanou informaci, stojí vždy v předním poli věty. V odpovědi na takovou otázku se nachází réma také v předním poli⁵¹. Rématický začátek věty považují ale autoři za příznakový, porušující strukturu téma – réma. Aby taková věta byla akceptovatelná, musí k tomu být dány komunikativní důvody (odpověď na otázku, kontrast).

Nachfeld, pole za větným rámcem, není nutné (z gramatických, strukturálních důvodů) obsazovat. Hlavní důvody, které k tomu vedou, jsou komunikativní a stylistické povahy. Tendenci k obsazování tohoto pole mají „dlouhé“ jednotky, věty, infinitivní konstrukce, předložkové, nominální a adverbialní fráze. Pokud je pole za větným rámcem obsazeno více jednotkami, není mezi nimi většinou přímý vztah, spíše naopak. Přesto autoři uvádějí určité tendence, které ale nejsou závaznými pravidly:

- 1/ Na konci věty stojí jednotky, které mají povahu sekundárních komponentů, před nimi primární jednotky⁵².
- 2/ Atributivní věty stojí bezprostředně za větným rámcem, ostatní vedlejší věty následují.
- 3/ Komplementy, syntakticky spjaté s větou, stojí většinou před suplementy.

Z pohledu členění věty na téma a réma nemá pole za větným rámcem velký význam. (Informace v rématu nestojí většinou v tomto poli.) Důležité je pole za větným rámcem pro takovou organizaci výpovědi, která bude přehledná a srozumitelná. Tento jev je typický pro mluvený jazyk, pro literární texty, které tíhnou k volnější větné stavbě.

Na závěr konstatují autoři IDS-gramatiky, že nejdůležitějšími principy strukturální výstavby německé věty je princip přímé posloupnosti⁵³ vzájemně spjatých jednotek. Toto pravidlo je důležitější z hlediska hloubkové struktury věty, pro stavbu věty na povrchové rovině méně. Dalším typickým rysem je „distanční“ postavení ve větě, rozdělení homogenních komplexů (větný rámec). Z hlediska komunikativní struktury věty platí, že v bezpříznakové větě vše důležité přichází až za méně důležitým (*Hintergrund* – *Vordergrund*).

⁵¹ Wer hat das gesagt? Er sagte das.

⁵² Srov. Zifonun, 1997, 1667. Ein Gespenst geht um in Europa – ein Gespenst des Kommunismus.

⁵³ Srov. Zifonun, 1997, 1675. Adjazenz, direkte Aufeinanderfolge

2.2.2 DUDEN-gramatika a gramatické a negramatické faktory (1998)

Gramatiku **DUDEN**⁵⁴ zpracovala vědecká rada nakladatelství DUDEN. Autorem části věnované německé větě je **Horst Sitta**, jeden z nejvýznamnějších německých lingvistů druhé poloviny dvacátého století⁵⁵.

Jako předmět zkoumání syntaxe vidí Sitta *stavbu slovních spojení (Wortgruppen)* a vět, které jsou pro něho jazykovými jednotkami, relativně samostatnými a uzavřenými. Nejdůležitější roli ve větě hraje verbum finitum, které je elementem, který nejvíce ovlivňuje větnou strukturu. Další rysy věty (obsah, melodie apod.) stojí na okraji zájmu syntaxe, určující je podle gramatiky DUDEN především gramatická stavba věty.

Věta je dána určitým slovesem (přísudkem), který otvírá kolem sebe možnosti pro další doplnění věty o větné členy, sloveso souvisí s obsahem věty, ale hlavně podstatným způsobem ovlivňuje uspořádání ve větě, slovosled, neboť je osou věty, kolem které se pohybují ostatní elementy. Predikát vidí tedy gramatika DUDEN jako jednotku umístěnou v hierarchii věty nejvýše, pod ní stojí větné členy, kterým je predikát nadřazen⁵⁶ (predikát není tedy větný člen).

Větné členy se tu jeví jako jednotky vymezené segmentací (*Verschiebeprobe* a *Ersatzprobe*)⁵⁷ a důraz je kladen na jejich klasifikaci z hlediska formálně gramatického. Sleduje se tu způsob vyjádření větného členu (jádro slovního spojení a jeho slovní druh) ve vztahu k jeho větněčlenské platnosti na povrchové úrovni. Podle funkčního aspektu, úlohy, jakou ve větě plní, jsou rozlišovány tři funkční typy – intenční doplnění (*Ergänzungen*), kam patří subjekt a objekt, adverbialia, což jsou příslovečná určení, a predikativy, jmenné části přísudku⁵⁸.

Dalším aspektem strukturace věty je možnost vytvoření souboru abstraktní struktury věty pro všechny existující německé věty, tzv. větné plány (*Satzbaupläne*), které

⁵⁴ V německé jazykové oblasti se ustálil tento způsob zápisu nakladatelství DUDEN.

⁵⁵ Profesor dr. Horst Sitta se narodil v roce 1936 v Teplicích v České republice. Vystudoval klasickou filologii a germanistiku na univerzitě v Tübingenu. V roce 1961 promován doktorem filozofie, v roce 1971 habilitován jako docent německé filologie. Od roku 1972 působil jako profesor německého jazyka, zvláště současného, na vysokých školách v Cáchách a na univerzitě v Curychu.

⁵⁶ Srov. DUDEN, 1998, 625 - 627

⁵⁷ *Verschiebeprobe* znamená možnost posouvat větný člen ve větě před nebo za sloveso, které jediné má ve větě pevnou pozici, *Ersatzprobe* je možnost nahradit celý větný člen (i se jeho přívlasky) jiným výrazem.

Srov. DUDEN, 1998, 628

⁵⁸ Srov. DUDEN, 1998, 632 - 676

jsou založeny na valenci, tj. schopnosti slovesa (adjektiva, substantiva, ...) otevřít kolem sebe pozice, které je nutné obsadit větnými členy⁵⁹.

Sitta a kolektiv redakce Duden rozlišují dvě roviny pojmu valence. První rovina je *formální* a používá pojmy běžné pro povrchovou strukturu věty, jako jsou subjekt, objekt v dativu, objekt v akusativu atd., druhá rovina je orientována „na obsah“ a používá takové pojmy, jako jsou „darující, obdarovaný, dárek“, tedy vlastně obdobu pojmů agens, patiens apod., je to *rovina sémantického a logického* popisu věty.

Při obsazování pozic, které ve větě otvírá sloveso díky své valenční schopnosti, uvádí autor tzv. *konstitutivní členy* - obligatorní a fakultativní intenční doplnění (*Ergänzung*) - nebo „volné“ větné členy, především lokální, temporální modální a kausální doplnění. Následuje výčet a výklad celkem 36 větných plánů (abstraktních syntaktických struktur), které autor vidí pro německou větu jako možné⁶⁰.

Zvláštností pojetí vedlejších vět je jejich třídění z hlediska formálního (podle způsobu uvození, případně neuvození vedlejší věty), podle funkčního hlediska (jakým větným členem je vedlejší věta z pohledu věty hlavní)⁶¹ a podle obsahového hlediska (poměr, oboustranný vztah mezi větou hlavní a vedlejší, např. kauzální, temporální, lokální apod.). Tento vztah je možné vidět nejen mezi hlavní a vedlejší větou (pouze příslovečnou), ale i mezi dvěma větami v souvětí souřadném.

Problematicku slovosledu německé věty chápe Sitta a kol. jako záležitost stanovených gramatických pravidel o postavení slova a slovních skupin v závislosti na jejich slovním druhu a větněčlenské platnosti. Uvádí také, že důležitějšími než gramatická pravidla jsou někdy záměr mluvčího, situace a kontext, v jakém se věta realizuje. Toto ale nejsou podle něho faktory, kterými by se měla zabývat gramatika⁶².

Výchozím bodem pro stanovení pravidel německého slovosledu je pevná pozice predikátu. Verbum finitum je jediný element ve větě, který má určeny možnosti svého výskytu. Nejčastěji se nachází ve druhé pozici, takové věty nazývá gramatika DUDEN slovem *Kernsatz*, věta s první pozicí určitého slovesa je označována jako *Stirnsatz* a věta

⁵⁹ Srov. DUDEN, 1998, 676 - 677

⁶⁰ Srov. DUDEN, 1998, 708

⁶¹ Sitta chápe pojem Gliedsatz jako označení vedlejší věty, která stojí na místě nějakého větného členu. V současné německé lingvistice je tento výraz chápán spíše jako označení vedlejší věty obecně (kromě přívláskové věty). Srov. DUDEN, 1998, 757

⁶² Srov. DUDEN, 1998, 813

s finitem v poslední pozici je *Spannsatz*⁶³. Výjimkou je pouze určité pomocné sloveso ve vedlejší větě, předsunuté před dva infinitivy.

Určité sloveso spolu s neverbálními částmi predikátu tvoří ve větě takzvaný *větný rámec*, do kterého jsou zabudovány větné členy. Věta je pak z topologického hlediska členěna na tři pole – *Vorfeld*, (před větným rámcem), *Mittelfeld* (mezi elementy větného rámce) a *Nachfeld* (za větným rámcem).

Při charakteristice větného pole před větným rámcem (*Vorfeld*) autor uvádí jako nejdůležitější pravidlo to, že v této části věty často stojí ta informace, která je posluchači známá, kterou lze předpokládat, která už byla řečena. Proto je nepřízvučná, nezdůrazněná. Naproti tomu lze do předního pole umístit i informaci novou, neznámou, která je ale potom vyslovena s patřičným důrazem, který má posluchači dát najevo subjektivní zabarvení této části věty⁶⁴.

Při výčtu členů, které stojí v poli zvaném *Nachfeld*, se autor opírá především o formálně gramatické aspekty (délka větného členu, forma vedlejší věty, infinitivní konstrukce). Podotýká také, že občas stojí za větným rámcem výraz, který má být zdůrazněn, vyzdvižen, nebo naopak je pro sdělnou hodnotu věty naprosto nevýznamný.

Při obsazení pole zvaného *Mittelfeld* autor sice přiznává určitou váhu faktorům, jako jsou *situace promluvy* a *záměr mluvčího*, nazývá je ale negramatickými faktory a soustřeďuje se pouze na roli gramatických faktorů (hodnota větného členu, slovní druhy, předložková a bezpředložková spojení apod.). Problematika slovosledu je pak vykládána na základě rozboru postavení jednotlivých slovních druhů a jejich morfologických kategorií⁶⁵.

Poslední část Gramatiky DUDEN je věnována problematice textu a textové lingvistiky. Autor rozlišuje *Sprache als System* (v gramatice), kde jsou základními pojmy *slovo* a *věta*, a *Sprache in Verwendung*, kam patří *projev* a *text*⁶⁶.

Text je tu charakterizován z různých hledisek, např. jako komunikativní jednotka, která hraje významnou roli v komunikativním procesu. Při výkladu o jazykových prostředcích *koheze* uvádí autor jako jeden z jejích typů postavení (*Stellung*), které dále dělí na *parallelismus*, *chiasmus* a princip dělení věty na *téma* a *réma*⁶⁷. Na základě tohoto konceptu lze dle Sitty členit větu podle její *sdělovací hodnoty*. *Téma* je charakterizováno

⁶³ Srov. DUDEN, 1998, 814 – 815. Dělení vět podle postavení určitého slovesa můžeme najít téměř ve všech gramatikách, pouze terminologie je odlišná.

⁶⁴ Srov. DUDEN, 1998, 818 - 820

⁶⁵ Srov. DUDEN, 1998, 821 - 827

⁶⁶ Srov. DUDEN, 1998, 833

⁶⁷ Srov. DUDEN, 1998, 854

jako výchozí bod výpovědi, něco, o čem se sděluje informace, něco, co přináší informaci známou, předem danou nebo dostupnou. *Réma* oproti tomu má význam jako jádro výpovědi, poskytuje novou informaci o tom, co bylo dáno v tématu. Je tedy potom možné chápat strukturu textů jako sled témat, protože réma předcházející věty se stává tématem (nebo jeho částí) následující věty, i když to neznamená, že tématem je vždy první a rématem druhá část věty. Sledovat tyto tendence ve větě je podle autora komplikované, a proto se jimi nezabývá.

DUDEN – gramatika je ve své podstatě referenční gramatikou, která podává čtenáři informaci o tom, jaké věty jsou gramaticky správné, jak je nutné je tvořit ve spisovné němčině.

2.2.3 Popisná gramatika Eisenberga (1999)

Nástin německé gramatiky - *Grundriß der deutschen Grammatik* od **Petra Eisenberga**⁶⁸ je určen rodilým mluvčím i pokročilým studentům německého jazyka. Za cíl si klade nejen zprostředkovat fakta, ale podnítit čtenáře i k samostatnému uvažování a analýze gramatických jevů, naučit ho srovnávat „německý jazyk“ s jazykem, který on sám (němčina) používá.

Při postulaci základních rysů gramatiky a syntaxe se Eisenberg hlásí k zásadám a pojetí věty Noama Chomského a zdůrazňuje myšlenku, že jazyk je určitou *množinou vět* a gramatika je mechanismem, který produkuje tuto množinu⁶⁹. Úkolem gramatiky je i rozhodnout, co je v jazyce správné nebo chybné, které sporné jevy ještě patří do jazyka a které už nikoli.

Gramatika se zde podle Eisenberga nedělí jako tradičně na roviny jazyka, na nauku o hláskách, o slovních formách, větách, na nauku o tvoření slov a ortografii. Autor spatřuje nejdůležitější a nejzajímavější úlohu gramatiky v *popisu struktury jednotek řeči*. Rozlišuje proto dvě hlavní součásti gramatiky, tzv. *Wortgrammatik* a *Satzgrammatik*⁷⁰, tj. gramatiku o slově a gramatiku o větě.

Wortgrammatik zahrnuje jak problematiku flexe, její typy a vnitřní stavbu, tak i oblast fonetické a fonologické podoby slova, tvoření slov a pravopis. To vše je důležité pro stavbu slova a slovních spojení⁷¹.

Satzgrammatik je další velkou oblastí gramatiky, která ale nestojí ke gramatice o slovu v protikladu, nýbrž se vzájemně doplňují a prolínají. Syntax se podle Eisenberga zabývá výzkumem toho, jak jsou vystavěny věty a jaké možnosti poskytuje kombinace slovních forem. Problematika flexe patří tedy jak k první části gramatiky, tak i ke gramatice o větě, pokud se jedná o kombinatoriku slovních forem. Jinak řečeno patří tedy část morfologie do *Wortgrammatik* i do *Satzgrammatik* (syntaxe), proto nazývá Eisenberg *Satzgrammatik* morfosyntaxí⁷².

⁶⁸ Eisenberg, nar. 1940, studoval informatiku, hudbu a lingvistiku, pracoval jako profesor německé filologie na univerzitě v Postupimi, přednášel v USA, Číně, Francii a Egyptě. V devadesátých letech byl předsedou a členem několika německých vědeckých lingvistických institucí.

⁶⁹ Srov. Eisenberg, 1999, 3

⁷⁰ Srov. Eisenberg, 1999, 5 - 6

⁷¹ Eisenberg upozorňuje na to, že v mnoha tradičních gramatikách tvoří tato oblast popisu jazykového systému dominantní část gramatiky.

⁷² Srov. Eisenberg, 1999, 6. Takto chápáná syntax je v modernějších gramatikách hlavní oblastí výzkumu, na kterou se lingvisté soustředí.

Důležitou součástí gramatiky je podle autora *funkce*, nejenom *forma jazykového systému*. V této souvislosti odkazuje mj. na výsledky zkoumání Trubeckého a Pražského lingvistického kroužku. Gramatika má popisovat formu jazykových jednotek tak, aby byla jasná *vzájemná souvislost formy a funkce systému*.

Nejdůležitějšími pojmy při analýze německé věty jsou podle Eisenberga *syntaktické kategorie* (kategorie flexe, slovní kategorie apod.), *syntaktické struktury* (syntaktická forma, syntaktické prostředky - pořadí ve větě, intonace, interpunkce, morfologická realizace⁷³), *syntagmatické relace* (syntagmatické vztahy na všech rovinách systému, v syntaxi především rektace, kongruence apod.), *syntaktické relace* (subjekt, predikát, jmenný predikát apod. a jejich sémantické funkce)⁷⁴.

Syntaktické formy se vyskytují v jazyce v určitém pořadí a z toho, jak jsou tyto posloupnosti tvořeny, vznikají věty. Dvě hlavní oblasti patřící do syntaxe jsou věty a nominální slovní spojení. Nejdůležitějším kritériem pro určení topologie věty je i u Eisenberga postavení určitého slovesa jako jediného pevně daného bodu ve větě. Na základě jeho pozice mluví autor o *Satztypen*, typech vět. Rozlišuje podobně jako ostatní lingvisté větu se slovesem v první, druhé a poslední pozici⁷⁵, přičemž za základní považuje větu se slovesem na druhém místě ve větě. S formou věty je spjata její funkce a Eisenberg tu staví otázku, zda je možné větným typům přiřadit určitou funkci. Věty hodnocené podle funkčního aspektu nazývá autor *Satzarten*, větné druhy, případně *Satzmodus*, větný způsob. Taková věta se popisuje po stránce sémantické i pragmatické.

Eisenberg upozorňuje na to, že text není pouhým řazením vět, ale v každé větě je výraz, který odkazuje přímo nebo nepřímo na předchozí větu tak, aby na sebe navazovaly. Něco již známého, uváděného se spojuje s další informací, obsahově se dále rozvíjí. Autor připomíná, že tuto teorii rozpracovala Pražská škola kolem Eduarda Beneše a společně s nimi nazývá „známé“ ve větě *tématem* a zbytek věty *rématem*, jež obsahuje novou informaci o tématu. Členění věty na téma a réma je tu chápáno jako jev patřící do *textové lingvistiky* a sloužící pragmatickým účelům, souvisejícím s koherencí věty. Pro němčinu je typické, že tématem je většinou subjekt, který stojí na začátku věty⁷⁶.

⁷³ Ty jsou ale typické pro povrchovou stavbu věty, nikoliv pro hloubkovou. Srov. Eisenberg, 1999, 28

⁷⁴ Srov. Eisenberg, 1999, 13 - 55

⁷⁵ Rozdílná je pouze terminologie: Verberstsatz, Verbzweitsatz, Verbletzsatz

⁷⁶ Srov. Eisenberg, 1999, 133 - 134

Při formulování myšlenek o větné topologii vychází Eisenberg z pojetí věty Ericha Dracha, který členil větu na *Vorfeld*, *Mitte* a *Nachfeld*⁷⁷. Pokud má oznamovací věta predikát složený z více částí (VF a infinitní verbální část, jmenný přísudek apod.), rozlišuje Eisenberg tři pole ve větě: *Vorfeld*, *Mittelfeld* a *Nachfeld*⁷⁸, kde hranicí mezi poli jsou části složeného přísudku, zvané *Satzklammer*, větná závorka. Za diskutabilní považuje autor označení a obsazení tzv. *Nachfeld*, pole za větným rámcem, protože některé větné členy a vedlejší věty mohou a musí stát pouze před nebo za větným rámcem, nikoliv uprostřed⁷⁹, a právě za větným rámcem stojí velice důležité, rématické členy.

Nejméně přehledné je obsazení tzv. *Mittelfeld*, protože tu hraje svou roli velké množství faktorů, které slovosled ovlivňují⁸⁰. Na základě těchto faktorů platí podle Eisenberga následující tendence projevující se v německé větě:

- 1/ subjekt: subjekt stojí před objektem
- 2/ téma-réma: téma je v první části věty, následuje réma
- 3/ větný přízvuk: přízvučné členy po nepřízvučných
- 4/ forma větných členů: zájmena před podstatnými jmény
- 5/ význam větných členů: větný člen určitý (s určitým členem) před neurčitým
- 6/ význam větných členů: životný větný člen před neživotným
- 7/ význam větných členů: od začátku ke konci, nikoli naopak (start – cíl)
- 8/ délka větných členů: delší po kratších

Některé části věty mají na základě těchto pravidel relativně pevnou pozici ve větě (pronominální objekty za určitým slovesem apod.), pro jiné platí velká volnost. Slovosled větných členů a částic, které nemají pevnou pozici ve větě, označuje Eisenberg stejně jako generativní syntax pojmem *scrambling*.

Autor se snaží vyvrátit některá tradiční a vžitá pravidla o německém slovosledu. Ve většině německých gramatik je uvedeno, že subjekt bývá na začátku věty, nepřímý objekt stojí před přímým.

Eisenberg ukazuje, že vše záleží na výchozí situaci a kontextu a dokládá na pěti příkladech jedné věty, že německý slovosled je daleko variabilnější. Používá k tomu stejný otázkový test, s jakým pracuje funkčně generativní popis jazyka⁸¹. Na základě otázek a odpovědí k nim je ukázáno, že pět variant slovosledu je správných. Každá odpověď

⁷⁷ Srov. Drach, 1940, 15 - 17

⁷⁸ Drach pracoval pouze s přísudkem jednoduchým, Mitte je pro něho VF a vše, co je za ním, je Nachfeld.

⁷⁹ Srov. Eisenberg, 1999, 389 - 390

⁸⁰ Srov. Eisenberg, 1999, 394

⁸¹ Srov. Eisenberg, 1999, 396

obsahuje na konci věty informaci, která byla požadována, tedy „to nové“, co nebylo tazajícimu se známé. Tuto část věty nazývá Eisenberg rématem a vidí pět možností rématizace věty:

- 1/ *Was hat Emma dem Studenten geliehen?*
*Emma hat dem Studenten **das Auto** geliehen.*
- 2/ *Was hat Emma hinsichtlich des Studenten gemacht?*
*Emma hat dem Studenten **das Auto geliehen.***
- 3/ *Was hat Emma gemacht?*
*Emma hat **dem Studenten das Auto** geliehen.*
- 4/ *Was hat der Student erlebt?*
Emma hat dem Studenten das Auto geliehen.
- 5/ *Was ist geschehen?*
Emma hat dem Studenten das Auto geliehen.

Pokud je réma obsáhlejší, není to pouze jedno slovo, mluví Eisenberg spíše než o rématu o *Fokusprojektion*, o projekci foku. Poslední, přízvuková část foku tvoří jeho vrchol⁸². Fokus je tedy ta část věty, která představuje a přináší možnost pro sémantickou alternativu (platí to, ale ne ono; auto, ale ne jízdní kolo apod.)⁸³, naopak réma přináší pouze novou, vyžádanou informaci. Přesto jsou pojmy réma a fokus často totožné a Eisenberg ponechává otevřenou otázku, zda by se mělo mluvit spíše než o členění věty na téma - réma o členění na pozadí - fokus. Jako podstatné a přínosné vidí to, že se tímto způsobem dojde k více typům „normálního“ slovosledu.

Eisenberg nazývá otázkový test *akcentovým testem*. Kromě něho používá ještě test k určení syntaktické kategorie určenosti a neurčenosti a dochází tím k pravidlu o slovosledu substantiv s určitým a neurčitým členem. I použití různých členů je možné vztáhnout k členění věty na téma a réma. Při přirozené rématizaci je rématický člen neurčitý, protože přináší novou, neznámou informaci. Autor připomíná v této souvislosti tzv. druhý Behaghelův zákon, podle kterého má to, co je důležitější, stát ve větě až po méně důležité informaci⁸⁴.

Na závěr práce shrnuje Eisenberg své názory na členění věty: Téma a réma jsou vztahovány k protikladu daná a nová informace. Toto pojetí struktury věty má význam hlavně pro koherenci textu. Fokus a pozadí je spjato s možnými alternativami výrazu

⁸² V němčině „hlavu“.

⁸³ Srov. Eisenberg, 1999, 204, 396

⁸⁴ Srov. Eisenberg, 1999, 399

z foku, často se mluví také o přízvuchném foku. Topikalizace v syntaktickém smyslu slova znamená obsazení první pozice ve větě jakýmkoli větným členem.

2.2.4 Větné modely Helbiga a Buschy (2004)

Deutsche Grammatik je gramatikou obsáhle zpracovávající a koncentrující se hlavně na německou morfologii a syntax. Je určena především pro výuku cizinců, tedy těch, kdo studují německý jazyk jako cizí jazyk⁸⁵.

Autoři **Gerhard Helbig**⁸⁶ a **Joachim Buscha** vycházejí z myšlenky, že základním stavebním kamenem německé věty je určité sloveso. Na rozdíl od jiných autorů⁸⁷ považují i predikát za jeden z větných členů, a to ten nejdůležitější. Při analýze (větných) členů rozlišují tzv. *Stellungsglieder* a *Funktionsglieder*, tedy poziční a funkční větné členy. Poziční členy jsou založeny na morfologické analýze a obsahují vždy jeden ze základních slovních druhů (verbum, substantivum, adjektivum, adverbium), ale nikdy tzv. funkční slova⁸⁸. Zjednodušeně řečeno jde o to, jakým slovním druhem (a zda s předložkou nebo bez) může být větný člen vyjádřen.

Pro větné (funkční) členy je podle Helbiga a Buschy charakteristické to, že mají vždy svou funkci, závislou na kontextu, jsou v relativním vztahu k ostatním částem věty, mají své syntaktické funkce. Rozdíl mezi pozičními a funkčními členy je tu vysvětlován pomocí rozdílů v povrchové a hloubkové struktuře věty. Poziční členy (*Stellungsglieder*) jsou realizovány jako konstituční struktury (konstituenty) v povrchové struktuře věty, zatímco funkční větné členy (*Funktionsglieder*) jsou přes tyto struktury spojeny se slovními druhy, funkční (větný) člen je vlastně realizován přes konstituentu⁸⁹.

Z pohledu členění věty na téma a réma, které autoři nazývají *komunikativní sdělovací perspektiva* (*kommunikative Mitteilungsperspektive*), je podle jejich mínění těžké určit charakter větného členu, pouze subjekt může být identifikován s tématem.

Jednotlivé větné členy jsou charakterizovány hlavně z hlediska jejich morfologické reprezentace. Protože nelze najít shodu mezi syntaktickými funkcemi větných členů a sémantickými funkcemi, považují autoři za nutné vytvořit zvláštní popis sémantických funkcí. Ty nazývají sémantickými pády (*semantische Kasus*) neboli *sémantickými rolemi* (agens, patiens, lokativ, instrument, resultat, ...). Ty jsou vlastně základem pro přeměnu

⁸⁵ V německé jazykové oblasti se tento způsob výuky němčiny nazývá „DaF“ (Deutsch als Fremdsprache) a jeho pojetí je jiné než při výuce německého jazyka pro rodilé mluvčí.

⁸⁶ Gerhard Helbig, nar. 1929, studoval filozofii, germanistiku a anglistiku, svým působením je spjat s univerzitou v Lipsku. Joachim Buscha

⁸⁷ Srov. DUDEN, 1998, 624 - 627

⁸⁸ Srov. Helbig, Buscha, 2004, 446. „Funktionswörter“ jsou členy, předložky, spojky, částice a modální výrazy.

⁸⁹ Srov. Helbig, Buscha, 2004, 447

v syntaktické větné členy a tím pro povrchovou realizaci v podobě pozičních členů. Některé sémantické pády jsou specifické a charakteristické pro jednotlivé větné členy. Agens je vyjádřen především v subjektu, v objektu hlavně v pasivních konstrukcích, patiens a resultát v objektu, adresát v dativu, předložkový objekt neobsahuje žádné sémantické pády, které nemohou být vyjádřeny jinými objekty. Ale nelze říci, že určitému větnému členu odpovídá konkrétní sémantický pád, mezi větnými členy a sémantickými pády jsou nepřímé vztahy⁹⁰.

V části o postavení větných členů⁹¹ autoři konstatují, že německý slovosled je ovlivněn třemi podmínkami: syntaktickými, morfologickými a komunikativními.

K syntaktickým podmínkám se řadí tři možnosti postavení určitého slovesa ve větě (*Stellungstyp*) – druhé (nejčastější), první a poslední místo ve větě – a syntakticky blízký vztah ke slovesu (*syntaktische Verbnähe*). V této souvislosti autoři mluví o *rámcové konstrukci* jako o základním principu stavby německé věty, i když není zcela jasné, zda lze vždy pouze o verbálním rámci uvažovat⁹². Kromě toho je verbální rámec v dnešní němčině často porušován, ať už z gramatických nebo stylistických důvodů. Tento jev nazývají Helbig a Buscha *Ausrahmung*⁹³.

Syntakticky blízký vztah ke slovesu znamená jeho topologickou vzdálenost, tedy větné členy, které mají syntakticky ke slovesu nejbližší, stojí od něho co nejdále.

Morfologické podmínky jsou především způsob vyjádření větného členu určitým slovním druhem, určitou gramatickou formou (bezpředložkový nebo předložkový pád) a použitím členů (určitý, neurčitý, nulový). Všechny tyto podmínky se ale uplatňují za kombinace se syntaktickými faktory a jejich porušení ještě neznamená, že věta je ve své stavbě chybná, v němčině můžeme často mluvit pouze o *fakultativních podmínkách slovosledu*.

V jazykové komunikaci to vše ještě ovlivňují komunikativní podmínky; pokud jsou zachovávána syntaktická a morfologická pravidla slovosledu, mluví Helbig a Buscha o *neutrálním slovosledu*, pokud jsou ale podmínky nějak modifikovány vztahem mluvčí X posluchač, mluví o *zdůrazněném slovosledu*⁹⁴. Ten ovlivňují především přízvuk a větná intonace.

⁹⁰ Srov. více na: Helbig, Buscha, 2004, 472

⁹¹ Helbig a Buscha používají termín „Satzgliedstellung“, jiní autoři, např. Sitta „Wortstellung“ jako synonymní pojmy.

⁹² Jako druhá část rámce se vyskytují nejen neurčité slovesné tvary a jiné části sloves (prefixy, ...), ale i jiná slova, např. negace nicht nebo nominální části ustálených slovních spojení.

⁹³ *Ausrahmung* se používá v německé lingvistice synonymně s pojmem *Ausklammerung*

⁹⁴ Srov. Helbig, Buscha, 2004, 480

V souvislosti se slovosledem mluví autoři i o sdělné hodnotě výpovědi (*Mitteilungswert*). Podle tohoto principu stojí větný člen s nejmenší sdělnou hodnotou (to, co je známé) co nejvíce vpředu. To, co je ve větě nové a má nejvyšší sdělnou hodnotu, stojí na konci věty, pokud to gramatická pravidla o slovosledu dovolují. Proto stojí např. objekty vyjádřené zájmenem vždy v přední části věty, naopak substantivní objekty spíše ke konci věty.

Na základě kombinace všech tří podmínek docházejí autoři k „ideálnímu“ slovosledu neutrální oznamovací věty se subjektem na prvním místě ve větě⁹⁵:

S	VF	Te/Ka AB Fak.	Lo/Mo AB Fak.	O ^P	O ^{NP}	Lo AB Oblig.	Prädikativ Trenn. VT	Gramm. PT
---	----	------------------	------------------	----------------	-----------------	-----------------	-------------------------	-----------

S = subjekt

VF = určité sloveso

AB = adverbialní určení

Fak. = fakultativní

Te = temporální adverbialní určení

Ka = kauzální adverbialní určení

Lo = lokální adverbialní určení

Mo = modální adverbialní určení

O^P = objekt životný

O^{NP} = objekt neživotný

Oblig. = obligatorní

Prädikativ = jmenná část přísudku

Trenn. VT = druhá část slovesa, odlučitelná předpona apod.

Gramm. PT = gramatická část přísudku, infinitiv, participium II

Základními strukturami věty jsou podle autorů Helbiga a Buschy tzv. morfosyntaktické a sémantické větné modely (*Satzmodelle*)⁹⁶. Je třeba o nich mluvit proto, že ani povrchové pády, ani větné členy nejsou sémanticky plně interpretovatelné, neexistuje žádný přímý vztah mezi morfosyntaktickými členy a sémantickými funkcemi.

Morfosyntaktické větné modely zachycují slovosled, vycházející z valence slovesa, adjektiva a substantiva na povrchové rovině věty. Tyto modely ale nemají přímý vztah k obsahu věty. Toho lze dosáhnout až jejich lexikálním naplněním, větné členy tak získávají sémantickou funkci a pak hovoříme o sémantických větných modelech.

⁹⁵ Srov. Helbig, Buscha, 2004, 490

⁹⁶ Srov. Helbig, Buscha, 2004, 516

Na úrovni morfosyntaktických modelů autoři hovoří o obligatorních a fakultativních aktantech (jako nutných nebo možných valenčních doplnění slovesa) a volných doplněních, která nejsou slovesem determinována. Celkově docházejí k počtu sedmi modelů věty se slovesem jako nositelem valenčních vztahů, k sedmi modelům věty s adjektivem a k velkému množství modelů s valenci nesoucím substantivem.

Sémantické větné modely vycházejí ze sémantické valence predikátu, tedy z toho, kolik a jaké sémantické pády sloveso ke svému doplnění vyžaduje. Autoři tu upozorňují na to, že tato problematika nebyla v dosavadní lingvistice ještě zcela jasně a s konečnou platností prozkoumána⁹⁷. Používají termíny *agens*, *patiens*, *adresát* atd. a docházejí k celkovému počtu 39 sémantických modelů věty.

Helbig a Buscha docházejí ve svém uvažování k závěru, že není možné považovat za součásti gramatiky pouze morfologii a syntax a vše, co překračuje hranice věty, přiřazovat stylistice a rétorice. Vyděluje se tu další oblast gramatiky, a sice textová gramatika. Ačkoliv ještě neexistuje přesná definice pojmu *text*, přesto je možné ho vnímat jako koherentní posloupnost vět. Ta nespočívá pouze v textově syntaktické a textově sémantické koherenci, ale je ovlivněna i znalostmi mluvčího (společnými presupozicemi) a mimojazykovou situací. Z tohoto důvodu se mluví více než o textové gramatice o textové lingvistice, protože popis vlastností textu přesahuje hranice gramatiky⁹⁸.

⁹⁷ Srov. Helbig, Buscha, 2004, 532

⁹⁸ Srov. Helbig, Buscha, 2004, 623 - 625

2.2.5 Srovnání terminologie a pojetí německé věty

Německá terminologie týkající se syntaxe, ale i celé oblasti lingvistiky je velice různorodá, nejednotná a často matoucí a zavádějící. Pro účely této práce byla analyzována terminologie a srovnávány německé gramatiky, které jsou považovány v současné době za základní, a to jak pro studium německého jazyka jako mateřského jazyka, tak i pro studium němčiny jako jazyka cizího. Jedná se o gramatiku Institutu pro německý jazyk⁹⁹, gramatiku z řady DUDEN¹⁰⁰, Eisenbergovu¹⁰¹ gramatiku, především její druhý díl, a o gramatiku Helbiga a Buschy¹⁰². Do této skupiny nebyla zařazena Engelova gramatika¹⁰³, protože její pojetí jazyka, věty i slovosledu je naprosto odlišné a s uvedenými gramatikami nesrovnatelné.

Při studiu věty vykazují analyzované gramatiky veliké rozdíly v přístupu ke větě a úhlu pohledu na ni. Následující tabulky podávají přehled termínů, kterými jsou různé větné jevy pojmenovávány.

2.2.5.1 Komunikativní funkce vět

Tabulka 1 – Dělení vět podle komunikativní funkce

Autor	Souhrnné označení vět podle komunikativní funkce	Třídění vět
IDS-Grammatik	Satztypen	Aussagesatztyp Entscheidungsfragesatztyp Ergänzungsfragesatztyp Aufforderungssatztyp
Duden	Satzarten	Aussagesatz/Deklarativsatz Fragesatz/Interrogativsatz Aufforderungssatz/Imperativsatz Wunschsatz/Desiderativsatz Ausrufesatz/Exklamativsatz
Eisenberg	Satzarten	Aussagesatz Fragesatz Befehlsatz/ Aufforderungssatz
Helbig/Buscha	Satzarten	Aussagesatz Fragesatz, Aufforderungssatz Ausrufesatz, Wunschsatz

⁹⁹ Grammatik der deutschen Sprache

¹⁰⁰ Duden : Grammatik der deutschen Gegenwartssprache

¹⁰¹ Grundriß der deutschen Grammatik

¹⁰² Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht

¹⁰³ Deutsche Grammatik

Nejmenší rozdíly v německé terminologii vykazuje zkoumání funkční podstaty německé věty. Zatímco gramatika Institutu pro německý jazyk v Mannheimu mluví o *typech* vět (Satztypen), ostatní autoři přijali označení *druhy* vět (Satzarten). K základním druhům vět patří u všech autorů věta *oznamovací* (Aussagesatz), věta *tázací* (Fragesatz) a věta *rozkazovací* (Aufforderungssatz), některé gramatiky rozlišují ještě větu *zvolací* (Ausrufesatz) a *přací* (Wunschsatz). Přitom ale upozorňují na to, že tyto věty nepatří ve vlastním slova smyslu k samotným druhům vět.

2.2.5.2 Postavení určitého slovesa

Tabulka 2 - Dělení vět podle postavení určitého slovesa

Autor	Souhrnné označení vět podle pozice VF	Konkrétní věty s 1., 2. a poslední pozicí VF ve větě
IDS-Grammatik	Verbstellungstypen	VERB-ERST VERB-ZWEIT VERB-LETZT
Duden	-----	Stirnsatz Kernsatz Spannsatz
Eisenberg	Satztypen	Verbersatz Verbzweitsatz Verbletztsatz
Helbig/Buscha	Stellungstypen	Stellungstyp 1/Zweitstellung Stellungstyp 2/Erststellung Stellungstyp 3/Letztstellung

Při popisu pojetí německé věty je postavení určitého slovesného tvaru ve větě prvním kritériem, kterým se německé gramatiky zabývají. Bez výjimky považují všichni autoři gramatik německé sloveso za centrum věty (za nejdůležitější větný člen, případně za tvar, který stojí mimo větné členy a je důležitější než větné členy¹⁰⁴). Všechny gramatiky mluví o *typech* vět, a to větných typech (Satztypen), pozičních typech (Stellungstypen) nebo o typech pozice určitého slovesa (Verbstellungstypen). V gramatice DUDEN není takový obecný pojem uveden. Problematická je tato terminologie, pokud srovnáváme Eisenbergovo označení vět podle postavení určitého slovesného tvaru a označení vět podle komunikativní funkce v IDS-gramatice. V obou případech se jedná o typy vět (Satztypen).

¹⁰⁴ Srov. DUDEN, 1998, 625 - 627

V gramatice DUDEN jsou označovány pozice finitního slovesa pojmy *Stirnsatz*, *Kernsatz* a *Spannsatz*. Podobně je tomu např. v Jungově gramatice¹⁰⁵. Obecně je ale toto označení dnes považováno za zastaralé. Ostatní gramatiky označují ve svém názvosloví pozici určitého slovesa pregnančněji. Pouze Helbig a Buscha dávají přednost pojmům Stellungstyp 1, 2 atd. Toto označení je jistě logické z toho důvodu, že jako Stellungstyp 1 je označována nejčastější pozice určitého slovesa ve větě, ale z praktického hlediska lze toto označení považovat za matoucí (Stellungstyp 1 a druhá pozice určitého slovesa, Stellungstyp 2 a první pozice určitého slovesa).

2.2.5.3 Slovosled

Tabulka 3 – Slovosled

Autor	Označení slovosledu	Přímý slovosled	Nepřímý slovosled
IDS-Grammatik	Linearstruktur	Unmarkierte Folge	Markierte Folge
Duden	Wortstellung	Grundstellung	Gegenstellung/ Ungerade Wortstellung/ Inversion
Eisenberg	Wortstellung/ Satzgliedstellung/ Satzgliedfolge	Unmarkierte Reihenfolge	Markierte Wortstellungen
Helbig/Buscha	Satzgliedstellung	Neutrale Satzgliedstellung/ Normalstellung/Nullstellung	Hervorhebende Satzgliedstellung

Slovosled mívá v německých gramatikách různá označení, ta nejběžnější jsou zachycena v tabulce č. 3. Nejméně používané označení je termín *Satzgliedfolge*, i když i ten můžeme v literatuře najít, např. u Waltera Junga¹⁰⁶. Označení *Satzgliedfolge* a *Satzgliedstellung* se užívají i přesto, že tu nejde pouze o pořadí větných členů, ale i dalších prvků věty, které nejsou větnými členy (např. spojky, oslovení, větné ekvivalenty). Na rozdíl od češtiny tvoří větné členy velmi často nominální seskupení, která obsahují vedle jádrového slova i atributy, předložky, posesivní zájmena, členy apod., které nejsou samostatnými větnými členy, ale pouze součástmi větných členů.

Za základní slovosled považují všichni lingvisté slovosled oznamovací věty s postavením určitého slovesa na 2. pozici ve větě. Tento slovosled je označován jako

¹⁰⁵ Srov. Jung, 1980, 30. Walter Jung nazývá toto dělení vět typem *Strukturtypen* (Strukturtypen).

¹⁰⁶ Srov. Jung, 1980, 54

základní (*Grundstellung*), neutrální (*neutrale Satzgliedstellung*) nebo bezpříznakový (*unmarkierte Folge*).

Nepřímý slovosled je příznakový, protože odporuje základní tendenci německé věty, kterou je podmět v 1. pozici ve větě. Často se mluví o inverzi ve slovosledu (*Inversion*), o zdůrazněném slovosledu (*Hervorhebende Satzgliedstellung*) nebo o protikladném postavení (*Gegenstellung*).

2.2.5.4 Větná topologie

Tabulka 4 – Větná topologie

Autor	Větná topologie	Větný rámec/ rámcová konstrukce	Obsazení pole za větným rámcem
IDS-Grammatik	Vorfeld, Mittelfeld, Nachfeld	Satzklammer	Satzabschnitt hinter dem rechten Satzklammerteil
Duden	Vorfeld, Mittelfeld, Nachfeld	Satzklammer	Ausklammerung
Eisenberg	Konjunktion, Vorfeld, Finitum, Mittelfeld, infiniter Verbalkomplex, Nachfeld	Klammer	Ausklammerung
Helbig/Buscha	---	Verbaler Rahmen	Ausrahmung

Větná topologie, jejímž zakladatelem je Erich Drach (*Vorfeld, Mitte, Nachfeld*), byla upravena (Drach počítal pouze s přísudkem o jednom slovesu, ten byl v jeho pojetí středem věty, *Mitte*, a vše za ním stálo v zadním poli, *Nachfeld*) a aplikována na větu s vícečetným přísudkem. Všichni němečtí lingvisté rozlišují v německé větě minimálně tři pole, *Vorfeld, Mittelfeld* (Satzfeld) a *Nachfeld*. Někteří, např. Eisenberg, pojmenovávají ještě pozici před předním polem a samotný slovesný rámec zahrnují do označení polí. Existují i názory, že přední pole je v mnoha větách členěno na *přední předpole a přední pole* (*Vorvorfeld a Vorfeld*) a *zadní pole* na *zadní pole a zadní zadní pole* (*Nachfeld a Nachnachfeld*¹⁰⁷). Pouze Helbig a Buscha se označení větných polí vyhýbají.

Rámcová konstrukce v německé větě je jevem, s jehož existencí dnes počítají všichni jazykovědci; rýsuje se tu tendence v nedůležitých obměnách používat dvě označení: rámec (*Rahmen*) a svorka/závorka (*Klammer*), obojí buď větné (*Satz...*), nebo

¹⁰⁷ Přednáška „Die Feldertopologie“ dr. Hilke Elsen (Univerzita Mnichov) na Univerzitě v Hradci Králové v roce 2003.

slovesné (*Verbal...*). Z této terminologie vyplývá i označení obsazení zadního pole věty: *Ausrahmung, Ausklammerung*¹⁰⁸.

2.2.5.5 Aktuální členění věty

Tabulka 5 - Označení aktuálního členění věty

Autor	Označení aktuálního členění věty
IDS-Grammatik	Hintergrund-Vordergrund-Gliederung
Duden	Thema – Rhema - Konzept
Eisenberg	Thema – Rhema – Struktur/Fokus – Hintergrund Gliederung
Helbig/Buscha	Kommunikative Mitteilungsperspektive

Aktuální členění věty bývá nejčastěji označováno pojmy struktura téma - réma (*Thema – Rhema – Struktur*) nebo komunikační sdělná perspektiva, sdělná hodnota výpovědi (*kommunikative Mitteilungsperspektive*), případně větná perspektiva (*Satzperspektive*).

Popisu věty z funkčního hlediska je v německých gramatikách věnováno relativně málo prostoru. Všichni autoři sice zdůrazňují, že nelze od sebe oddělovat *funkci* a *formu* jazyka (IDS-Grammatik), vzájemnou souvislost formy a funkce jazykového systému (Eisenberg), ale současně s tím mluví také o tom, že i když ve výstavbě věty hraje důležitou roli záměr mluvčího, kontext a situace, nepatří tyto faktory do oblasti zkoumání gramatiky (syntaxe) (DUDEN).

Zkoumání výstavby německé věty je založeno na analýze větných členů, kterým je vždy přiřazována vedle jejich formálně gramatické struktury i funkce. Helbig a Buscha tak rozlišují *poziční* a *funkční větné členy* (ve vztahu k povrchové a hloubkové rovině věty), sémantické funkce nazývají *sémantickými pády*, DUDEN mluví o funkčních aspektech větných členů a uvádí tři *funkční typy* - doplnění¹⁰⁹, Eisenberg mluví o *syntaktických relacích*, kdy je každému větnému členu přiřazována jeho sémantická funkce, IDS-gramatika zavádí pojem *funkční struktura* německé věty.

Aktuální členění věty je v těchto zásadních gramatikách spojováno s problematikou větné topologie (kromě Helbiga a Buschy). Přední větné pole (*Vorfeld*) je část věty kontextově zapojená, známá, předpokládaná (DUDEN), je tedy primárně spojována

¹⁰⁸ V českých slovnících se neobjevuje přesný překlad těchto výrazů, bývá nahrazen českým „vytyčení“ za větný rámec.

¹⁰⁹ Srov. DUDEN, 1998, 632 - 676

s *tématem, pozadím (Hintergrund)*, ve kterém stojí většinou subjekt, případně adverbiální suplementy vázané na téma. Může tomu být i naopak, pokud je přední větné pole obsazeno informací, která má být zdůrazněna, pak stojí na začátku věta rématická část (IDS-gramatika).

V IDS-gramatice a u Eisenberga lze vysledovat dva naprosto odlišné názory týkající se větného pole za slovesným rámcem (*Nachfeld*). To nemá podle IDS-gramatiky z pohledu aktuálního členění příliš velký význam, protože informace nové, neznámé (v rématu) v tomto poli běžně nestojí. Naproti tomu Eisenberg považuje obsazení tohoto pole za důležité, protože v něm stojí důležité, rématické členy¹¹⁰. Gramatika DUDEN sleduje obsazení zadního pole věty z formálně gramatických aspektů a podotýká, že zde může stát člen zdůrazněný, důležitý, nový (rématický), nebo naopak pro sdělnou hodnotu věty naprosto nedůležitý (tématický).

Střední větné pole je podle gramatiky DUDEN sice ovlivněno kontextovou situací a záměrem promluvy, ale za podstatnější jsou tu považovány gramatické faktory. Eisenberg uvádí velké množství faktorů, které ovlivňují slovosled ve středním poli. Vedle formálních, sémantických a intonačních faktorů je to i aktuální členění věty.

Podobně stanovuje pravidla uspořádání jednotek středního pole i IDS-gramatika, jsou tu pravidla valenční, morfologická, syntaktická a sémantická, pravidlo kontextového pojetí věty je uváděno v jiné souvislosti.

Nejdůležitějším prostředkem aktuálního členění větného je podle této gramatiky *intonace* v mluveném projevu, v písemném *postavení informačních jednotek*, neboli slovosled.

Eisenberg spojuje aktuální členění větné s akcentovým testem, testem určenosti a neurčenosti. Celý jev patří podle něho nikoli do gramatiky, ale do textové lingvistiky, neboť souvisí s koherencí věty.

Také gramatika DUDEN mluví o aktuálním členění v souvislosti s rozbořem textu a s textovou lingvistikou. Zde zkoumá „*Sprache in Verwendung*“, tedy *projev a text*. Téma charakterizuje jako výchozí bod výpovědi, informaci známou, předem danou nebo dostupnou. Réma je jádrem výpovědi poskytujícím novou informaci o tématu. Strukturu textu chápe jako sled témat, neboť každé réma se stává tématem následující věty.

Ze všech analyzovaných gramatik se tématu aktuálního členění věty nejméně věnuje gramatika autorů Helbiga a Buschy (právě tato gramatika je u nás nejpoužívanější

¹¹⁰ Srov. Eisenberg, 1999, 390

gramatikou, neboť celý jazykový systém je zde vykládán z hlediska přístupu k jazyku jako k cizímu jazyku). Sdělná hodnota výpovědi je v gramatice založena ve shodě s Behaghelovými zákony na tom, že to, co má tuto hodnotu nejmenší, stojí ve větě vpředu, naopak jednotky s nejvyšší sdělnou hodnotou co nejvíce vzadu, pokud to gramatická pravidla uspořádání věty dovolují.

Závěrem lze říci, že pojetí věty v německé lingvistice (v základních gramatikách) není příliš rozlišné; co se týče aktuálního členění věty, autoři těchto gramatik se mu příliš nevěnují, nezabíhají do podrobností, opakují základní teze, proto si ani neodporují. Daleko různorodější je používaná terminologie, což je jev pro dnešní německou lingvistiku typický nejen v oblasti syntaxe a gramatiky.

2.3 Vývoj názorů na aktuální členění věty a slovosled ve vybraných dílech německé jazykovědy poslední třetiny 20. a počátku 21. století

V této části práce jsou chronologicky analyzovány vybrané práce německé lingvistiky. Jedná se o monografie a příspěvky ve sbornících, které byly publikovány na konci 20. století nebo začátkem 21. století a jejichž hlavním tématem je slovosled a aktuální členění věty, v německých pracích nazývané aktuální sdělovací hodnota/perspektiva, případně větná perspektiva. Do této části jsou zahrnuty i všeobecné gramatiky, které nepatří k základním německým gramatikám, které se ale ve větší míře zabývají aktuálním členění věty.

2.3.1 Lenerzův výzkum posloupností v nominálních konstrukcích (1977)

Jürgen Lenerz¹¹¹ vychází v úvodu své práce *Zur Abfolge nominaler Satzglieder im Deutschen* věnované problematice slovosledu z myšlenek Otto Behaghela a cituje jeho zákon rostoucích členů a druhý Behaghelův zákon, oba vycházející z psychologického přístupu k struktuře věty.

Lenerz stručně charakterizuje historii zkoumání aktuálního členění věty v německé lingvistice a hodnotí přínos takových lingvistů, jakými byli v první polovině 20. století Ammann, Drach, Boost, později Schmidt, Vennemann, Reis, Fries a Bartsch(ová).

Ve své charakteristice pojmů téma a réma se Lenerz opírá o učení Pražské školy¹¹² a připomíná velké množství definic těchto pojmů, zvláště Firbasovo hodnocení tématu a rématu z hlediska komunikativního dynamismu. Vysvětluje i pojem *kontextového zapojení* (autorů: Sgall, Hajičová, Benešová), který zahrnuje i nejazykové kontexty, princip *otázkového testu* a tři typy výpovědi, ve kterých se sleduje členění věty na téma a réma¹¹³:

¹¹¹ Jürgen Lenerz, nar. 1945, studoval germanistiku a anglistiku na univerzitě v Mnichově a v Massachusetts v USA. K předmětu jeho vědeckého působení patří především oblast německé syntaxe, sémantiky, fonologie a tvoření slov. Od roku 1985 působí jako profesor německé jazykovědy na Ústavu německého jazyka a literatury na univerzitě v Kolíně nad Rýnem. Podkladem k analyzované práci je jeho práce disertační.

¹¹² Cituje především Mathesia, Beneše, Daneše, Firbase, Vachka, Sgalla, Hajičovou, Benešovou

¹¹³ Srov. Sgall, Hajičová, Benešová. Topic, Focus and Generative Sémantice. Kronberg 1973, 19 - 23

bezkontextové věty, věty s neutrálním přízvukem a v jazykovém kontextu a věty s kontrastivním elementem. Lenerz se ve své práci věnuje především druhému typu vět (*věty s neutrálním přízvukem a v jazykovém kontextu*).

Pro rozlišení tématu a rématu existují v evropských jazycích podle Lenerze tři základní podmínky:

- 1/ typický rys slovosledu – nejdříve je uváděno téma, pak réma
- 2/ alternativní syntaktické struktury (pasívum) umožňují to, že téma předchází réma
- 3/ réma je zvýrazněno větným přízvukem, je to část věty s nejsilnějším přízvukem

Shodně s českými funkcionalistickými lingvisty srovnává Lenerz slovosled ve slovanských jazycích (čeština, ruština) a v angličtině a němčině. Zatímco pro anglický slovosled je typická gramatická (povrchově syntaktická) funkce subjektu a predikátu, ve slovanských jazycích je slovosled určen především aktuálním členěním věty a němčina stojí se svým relativně volným slovosledem na pomezí mezi angličtinou a slovanskými jazyky. Pro němčinu ale přesto platí určité podmínky, které determinují německý slovosled a jejichž popis je předmětem Lenerzova výzkumu.

Autor rozebírá jako příklad postavení dvou nominálních frází stojících v bezprostřední blízkosti vedle sebe ve středním poli věty¹¹⁴. Zdůrazňuje, že vedle aktuálního členění věty existují další faktory, které mají vliv na slovosled. Jsou to určenost (vyjádřená určitým nebo neurčitým členem), syntaktická funkce fráze, (pragmato)-sémantická funkce, pronominální formy a vyjádření pádů koncovkami nebo pomocí předložek¹¹⁵.

Autor rozlišuje příznakový a nepříznakový slovosled, ten je podle něho „normální“. V gramatickém výzkumu nejde o aktuální výpovědi jako jednotky performance, pro které platí určitá omezení.

Jádrem Lenerzovy práce je snaha o vymezení podmínek a pravidel platících pro posloupnost dvou nominálních frází. Autor proto analyzuje vzájemné postavení přímého a nepřímého objektu, které ovlivňuje nejen aktuální větné členění, ale i volba členu, přízvuk, závažnost a funkce větného rámce¹¹⁶.

¹¹⁴ Lenerz dělí topologicky větu ve shodě s tradičním pojetím německé lingvistiky na Vorfeld, Mittelfeld a Nachfeld. Střední pole je vymezeno slovesným rámcem (Verbale Klammer) ve větě hlavní, ve vedlejší větě tzv. Spannsatzklammer, který je tvořen uvozovacím výrazem a VF. Srov. Lenerz, 1977, 16

¹¹⁵ Srov. Lenerz, 1977, 17

¹¹⁶ Srov. podrobněji Lenerz, 1977, 39

Tradiční německá lingvistika (DUDEN, Erben¹¹⁷ apod.) uvádí jako bezpříznakové pořadí objektů: nepřímý objekt (indirektes Objekt IO) – přímý objekt (direktes Objekt DO). Lenerz zkoumá toto postavení na základě dvou mechanismů: *komunikativní závažnosti* a *komunikativního dynamismu*¹¹⁸ a pomocí *otázkového testu*. Dochází tak k závěru, že pořadí IO→DO i DO→IO je možné a nepříznakové, pokud je nepřímý objekt (IO) rématem výpovědi.

Wem hast du den Brief geschickt?

Ich habe meinem Bruder *das Geld* geschickt.¹¹⁹

Ich habe *das Geld* *meinem Bruder* geschickt.

Pokud je rématem přímý objekt (DO), je možné jen pořadí IO→DO, opačné pořadí němčina neakceptuje.

Was hast du deinem Bruder geschickt?

Ich habe meinem Bruder *das Geld* geschickt.

* Ich habe *das Geld* meinem Bruder geschickt.

Z toho vyplývá, že pořadí IO→DO je možné nezávisle na tom, zda je rématem ten či onen objekt¹²⁰, je to tedy nepříznakový slovosled. Pořadí DO→IO podléhá určitým omezením, což je typické pro příznakový slovosled, není možné, pokud je DO rématem a IO není rématem, resp. pokud je DO „rématičtější“ než IO.

Další důležitou podmínkou je určenost a neurčenost objektů. Nepříznakové pořadí IO→DO není ovlivněno determinací, zatímco v pořadí DO→IO by měl být první člen určitý. Další dvě podmínky mají stylistickou povahu, jedná se o již zmiňovaný Behaghelův zákon *rostoucích větných členů*, kdy člen rozvitější, závažnější, stojí jako druhý, následující v pořadí a ve větách bez vyjádřeného větného rámce by neměl stát na konci významově slabý prvek.

Při zkoumání postavení přímého a nepřímého objektu ve vztahu k předložkovému objektu přímému (PO) a nepřímému (PIO) dochází Lenerz k závěru, že pořadí DO→PIO platí jako bezpříznakové, přičemž oba objekty mohou stát v rématu.

Was hast du geschickt?

Ich habe *einen Brief an meinen Freund* geschickt.

V pořadí PIO→DO nesmí být PIO rématický:.

*Ich habe *an meinen Freund* den Brief geschickt.

¹¹⁷ Johannes Erben, nar. 1925, zabýval se především gramatikou současného německého jazyka

¹¹⁸ Srov. Lenerz, 1977, 43. communicative importace, communicative dynamism

¹¹⁹ Réma je označeno kurzívou.

¹²⁰ Potom ale neplatí pravidlo o tom, že réma stojí za tématem. Srov. Lenerz, 1977, 43

Ich habe an meinen Freund *einen Brief* geschickt.

Věty s předložkovým přímým objektem se chovají obdobně, nepříznakový slovosled je DO→PO,

Ich habe *das Bild an die Wand* gehängt.

zatímco PO→DO je příznakový a není možný, pokud je PO rématický¹²¹.

*Ich habe *an eine Wand* das Bild gehängt.

Lenerz zkoumá dále postavení pronominálních objektů, kde dochází ke stejným závěrům jako tradiční německá lingvistika (nejdříve akuzativ, pak dativ, nejdříve zájmenný předmět, pak substantivní atd.).

Více prostoru věnuje vzájemnému porovnávání adverbálních určení. Vzhledem k relativně volnému slovosledu v němčině existuje i relativně veliká volnost při uspořádání adverbálních určení, přesto platí určitá omezení. Tradiční pojetí říká, že určení času TEMP předchází určení místa LOC. Toto pořadí je bezpříznakové, ale Lenerz ukazuje i opačný případ, kdy rématické temporální určení stojí za tématickým lokálním určením, kdežto opačný případ, kdy rématické lokální určení stojí před tématickým temporálním, je nemožný¹²².

Ich bin in Prag *im Sommer* gewesen.

*Ich bin *in Prag* im Sommer gewesen.

Pro vzájemný vztah objektů a adverbálních určení se v literatuře tradičně objevuje pořadí TEMP→IO→DO→LOC→PO. Lenerz podrobuje toto pořadí analýze na základě aktuálního členění a pomocí otázkového testu vymezuje odchylky. Vztah mezi TEMP a IO je bezpříznakový, oba členy mohou být rématické, ale ve vztahu IO→TEMP není přípustné, aby IO byl rématický.

Wem hat er gratuliert?

*Er hat *meiner Mutter* gestern gratuliert.

Pro vztah mezi DO a LOC platí podobně, že tento poměr je bezpříznakový, zatímco LOC→DO není realizovatelný, pokud je LOC rématický.

Wo hast du die Karte bestellt?

*Ich habe *in Prag* die Karte bestellt.

Poslední dvojice LOC→PO je bezpříznaková, kdežto opačná dvojice PO→LOC je nerealizovatelná s rématickým PO.

Auf wen hast du in der Schule gewartet?

¹²¹ Srov. Lenerz, 1977, 68

¹²² Srov. Lenerz, 1977, 79 - 80

*Ich habe *auf unsere Lehrerin* in der Schule gewartet¹²³.

Dále rozlišuje Lenerz lokální určení fakultativní a obligatorní. Pokud je ve větě více členů, platí, že fakultativní lokální určení stojí před objekty, kdežto obligatorní zůstává za objekty.

Ich habe heute *in Prag* meinem Freund gratuliert.

Ich habe heute meinem Freund *nach Prag* geschrieben.

Z hlediska aktuálního členění věty zkoumá Lenerz i postavení subjektu (S) ve vedlejší větě ve vztahu k adverbialním určení. Dochází v této souvislosti k nepřekvapivému závěru, že bezpříznakovým slovosledem je S→LOC, případně S→TEMP a oba prvky mohou být v rématu. Možný je i obrácený slovosled, nepřípustná je jenom kombinace LOC→S, TEMP→S, pokud je LOC/TEMP rématické¹²⁴.

*Ich denke, dass *in Prag* Franz Kafka gelebt hat.

Vztah subjektu a různých typů objektu se jeví jako bezpříznakový v pořadí S→IO/DO/PO, ale i subjekt za objektem je možný v tom případě, že S stojí v rématu, opačný slovosled je neakceptovatelný.

*Ich denke, dass *die Problematik* der Autor sehr gut versteht.

V příznakovém slovosledu O→S stojí častěji před subjektem objekt v dativu než a akuzativu, důvodem je často shodná a tím zaměnitelná forma substantiva v nominativu a akuzativu, ale i významové odstíny slovesa, ke kterému subjekt patří. U některých sloves je dokonce bezpříznakovým slovosledem O→S¹²⁵. Lenerz uvádí velké množství odchylek, kdy tato pravidla platí pouze částečně, a dochází k závěru, že změna postavení subjektu a objektu na O→S je možná, pokud stojí objekt ve *sdělovacím centru*. A není to možné, pokud je subjekt jasným (z hlediska sémantiky slovesa, kontextu apod.) agentem.

Lenerzova studie je důležitým příspěvkem ve zkoumání aktuálního členění věty v německé lingvistice, přináší velké množství konkrétních modelů věty, zabývá se rozdíly mezi fakultativními a obligatorními doplněními ve vztahu k jejich postavení ve větě, uvádí a vysvětluje odchylky a výjimky z běžných pravidel.

Podobně jako Eromsova Funktionale Satzperspektive přináší přehled vývoje názorů na zkoumání věty z hlediska aktuálního členění a je jednou z německých prací, která ve svém teoretickém základu silně čerpá z učení a názorů české lingvistické školy, které aplikuje na německou větu se svázanějším slovosledem, než má česká věta.

¹²³ Srov. podrobněji Lenerz, 1977, 85 - 87

¹²⁴ Srov. podrobněji Lenerz, 1977, 97 - 100

¹²⁵ Příklady viz Lenerz, 1977, 105

2.3.2 Lötšcher a role větného přízvuku v konstrukci věty (1983)

Ve své habilitační práci (1980), přepracované, doplněné a vydané pod názvem *Satzakzent und funktionale Satzperspektive*, se **Andreas Lötšcher**¹²⁶ zabývá především větným přízvukem a aktuálním větným členěním. V úvodu ke kapitole o aktuálním větném členění se Lötšcher hlásí k odkazu Viléma Mathesia a uvádí další terminologii, která je v této souvislosti používána – funkční větná perspektiva, funkční sdělovací perspektiva. Vedle klasických německých lingvistů (Ammann, Boost, Drach) se podle Lötšchera zasloužila o rozpracování této problematiky především Pražská škola (Mathesius, Daneš, Beneš, Firbas, Sgall), dále i američtí a angličtí vědci (Kuroda, Gundel, Halliday). Ačkoliv mají tyto školy vlastní přístupy i rozdílné zpracování problému, všechny se pohybují v rámci funkčního přístupu k jazyku.

Z hlediska aktuálního členění věty lze podle Lötšchera zkoumat všechny oblasti jazyka od fonologie až po stylistiku, ale nejvíce je aktuální členění spojeno s problematikou větného přízvuku a slovosledu.

Lötšcher stručně vykládá hlavní principy zkoumání zástupců Pražské školy a srovnává jejich definice pojmu téma a réma s charakteristikami dalších lingvistů (Flämig, Halliday apod.) a konstatuje, že všechny termíny (téma, réma, základ, východisko, ...) jsou definovány nedostatečně, každé definici něco schází, jsou neúplné¹²⁷. Lötšcher podrobuje kritice i známý otázkový test (používaný nejen Pražskou školou, ale i u Lenerze, Vennemanna), protože věty jsou většinou součástí promluv (textu), nikoli jenom odpovědi na explicitní otázky. Ke každé oznamovací větě lze vytvořit několik otázek (otázka je vlastně odvozena z oznamovací věty), ale platí zde (podle Lötšchera alespoň pro němčinu) trojí omezení syntaktické povahy¹²⁸:

1/ Tázací věta musí obsahovat vždy sloveso, nemůže být tedy sloveso v analyzované větě předmětem, na který se ptáme, i když právě sloveso je v konkrétní větě rématem.

2/ Tázací slovo odpovídá jedné konstituentě (větnému členu), pokud má sloveso jako své doplnění subjekt, akuzativní doplnění a třetí doplnění, není otázka možná.

¹²⁶ Andreas Lötšcher, nar. 1943, patří k předním představitelům švýcarské germanistiky. Studoval germanistiku, anglistiku a nordistiku na Univerzitě v Curychu a lingvistiku na univerzitě v Chicagu. Působí jako docent na univerzitě v Basileji. K oblastem jeho výzkumu patří textová lingvistika a pragmatika, historická syntax, syntax dialektů, vývoj spisovné němčiny apod.

¹²⁷ Lötšcher hledá úplnou definici bez ohledu na to, zda je to vůbec realizovatelné.

¹²⁸ Srov. Lötšcher, 1983, 66

3/ Neutrální otázka může obsahovat pouze jedno tázací slovo, pokud má více tázacích slov, není to „normální“ otázka.

Vyvstává tedy podle Lötschera problém, zda lze považovat otázky za základ testu, zvláště pokud to mají být otázky k čistě rématickým větám bez tématu. Určit koncept takové věty je pomocí otázkového testu nemožné, otázky znějí nepřirozeně, v praktické řeči neexistují. Na závěr konstatuje Lötscher, že otázkový test se jeví spíše než jako pomůcka jako problém, který k analýze členění věty na téma a réma nemůže přispět. Dichotomie téma – réma byla v literatuře podle Lötschera popsána zatím nedostatečně, bez nutné konkretizace¹²⁹.

Lötscher dále přibližuje principy komunikativního dynamismu, vykládá jeho podstatu formulovanou Pražskou školou a především Janem Firbasem¹³⁰. Tuto koncepci přejala i německá jazykověda, především Engel, Erben, Helbig/Buscha a další. V centru pozornosti stojí sdělovací hodnota větného členu a její odstupňování – a pro autora je problematický právě pojem *sdělovací hodnota* a jeho charakteristika. Firbasova definice z šedesátých a sedmdesátých let¹³¹ je pro autora neuspokojivá, protože neobsahuje informaci o tom, jak může každý jednotlivý element přispět ke komunikaci¹³². Postrádá i zmínku o tom, co je přesně zahrnuto pod pojmem sdělovací hodnota (*Mitteilungswert*), nevidí jasná kritéria a jednotný přístup. Každý příklad je u Firbase podle něho charakterizován jako jednotlivost, nikoliv příklady jako celek. Lötscher dochází k závěru, že sdělovací hodnota je obsahovým korelátem větného přízvuku a principy komunikativního dynamismu jsou srovnatelné s principy akcentování věty¹³³.

Autor dále postuluje své závěry o tom, co a jak lze ve větě označit za informaci *novou a starou*, *given a new*. Poukazuje na všeobecné definice různých autorů (Daneš, Allerton) a dodává, že ve větě nejde o *starý, známý* prvek, ale o *přítomnost v podvědomí*¹³⁴, protože ne vše, co člověk zná a pamatuje si, je v jeho bezprostředním podvědomí; musíme proto rozlišovat různé oblasti paměti¹³⁵. Z tohoto pohledu autor vysvětluje, proč lze najít

¹²⁹ Srov. Lötscher, 1983, 69. Autor zde připouští, že popis **tématické** části věty ve vztahu ke slovosledu je popsán lépe, jako příklad uvádí práce Hallidaye, Allertona, Beneše, Zemba, ale i tam jde spíše o metaforickou charakteristiku bez konkrétních systematických příkladů.

¹³⁰ Jan Firbas, (1921 – 2000), český anglista a obecný lingvista; představitel brněnské anglistické školy, pokračující v díle V. Mathesia, J. Vachka a pražské školy.

¹³¹ Srov. např. Firbas, Jan. Some Aspects of the Czechoslovak Approach to Functional Sentence Perspective, 1974, 11 - 37

¹³² Srov. Lötscher, 1983, 70

¹³³ Srov. podrobněji Lötscher, 1983, 72 - 73

¹³⁴ Präsenz im Bewußtsein, srov. Lötscher, 1983, 75

¹³⁵ Srov. Lötscher, 1983, 75

v rématu věty informace *známé*, blíží se tedy k psychologickému pojetí dělení věty na téma a réma.

Gestern sind zu uns *unsere Verwandten* gekommen.

Verwandten/příbuzní jsou “známý” element, ale tentokrát v rématu věty. Nebyli obsaženi v bezprostředním povědomí příjemce informace.

Lötscher charakterizuje téma a réma jako kategorie, které mohou být definovány pouze z hlediska textové gramatiky. Mají svou komunikativní funkci, formální znaky, ale patří především do kontextu. Tématická je ta část výpovědi, která reprezentuje nebo realizuje problémové specifikace, rématem je část, která je jejich naplněním¹³⁶. Téma je posluchačem/čtenářem přijímáno nebo alespoň akceptováno, réma je část, kde nepanuje shoda, té musí být docíleno mezi mluvčím a posluchačem tím, že je sdělována nová informace. Další vlastností tématu je podle autora to, že tato část věty je oběma stranami (autorem/příjemcem) brána jako relativně neměnná, rématické části jsou díky absenci konsensu variabilní. Autor si klade za cíl dát do souvislosti a sjednotit dostupné charakteristiky tématické části věty¹³⁷ na bázi textové gramatiky.

Lötscher se ve své práci zabývá především větným přízvukem a jeho rolí v konstrukci věty, dokládá, že rozdíly v přízvukových komponentech věty mají vliv na slovosled hlavně ve středním poli věty, připouští ale, že důležitější je často hledisko aktuálního členění (nebo gramatická pravidla). Tak například pokud je ve větě více tématických elementů, nejsou rozlišeny přízvukem, nemá tedy přízvuk vliv na jejich sled. Obecně ale platí, že prvky se slabším přízvukem stojí před přízvuknějšími částmi a tématické elementy před rématickými¹³⁸.

Také Lötscher rozlišuje tři větná pole, Vorfeld, Mittelfeld a Nachfeld. Zatímco přední pole jako zvláštní jev může být obsazeno prakticky jakýmkoliv elementem, ve středním poli platí určité zákonitosti, které musí být zachovány. K nim podle autora patří především následující pravidla:

1/ Pravidlo o postavení infinitních částí predikátu, které stojí v poslední pozici nebo v předním poli, nikdy uprostřed středního pole.

Er hat die Hausaufgabe zwei Stunden geschrieben.

Geschrieben hat er die Hausaufgabe zwei Stunden.

¹³⁶ Srov. Lötscher, 1983, 167

¹³⁷ Téma je „präsupponiert“, „kontextgebunden“, „zur Debatte stehend“, „besprochen“. Srov. Lötscher, 1983, 172

¹³⁸ Lötscher rozlišuje ještě „Oberthema“ a „Unterthema“, kdy Oberthema stojí před Unterthema, srov. Lötscher, 1983, 184

*Er hat geschrieben die Hausaufgabe zwei Stunden.

2/ Další důležité pravidlo říká, že tématický subjekt stojí ve středním poli vždy před tématickým objektem, ačkoliv objekt může stát i v předním poli, tedy před subjektem.

Gestern hat *mein Freund* den Brief geschrieben.

*Gestern hat den Brief *mein Freund* geschrieben.

Den Brief hat *mein Freund* gestern geschrieben.

3/ Zájmeno „es“ se vyskytuje ve středním poli pouze bezprostředně za slovesem, osobní zájmena, i pokud jsou rématická, stojí před tématickými substantivy.

Da ist mein neues Auto. Ich will *ihm* das Auto schenken.

4/ Pokud stojí rématický výraz v předním poli věty, neobsahuje daná věta žádný další rématický výraz.

Nach Berlin fahren wir morgen.

**Nach Berlin* fahren wir *morgen*.

Lötscher rozlišuje důležitá a méně důležitá pravidla pro uspořádání věty. Méně důležitá ovlivňují slovosled, pokud ho neovlivňují ta důležitější. Některé části věty, které nejsou spoutány gramatickými a pragmatickými principy, je možné ve větě relativně volně posouvat. Autor přináší výčet takových možností¹³⁹:

1/ posunovatelné rématické elementy za tématickými

2/ posunovatelné tématické elementy s nižší tématickou závažností následují za vyšší (odvozeno z textové gramatiky)

3/ posunovatelné tématické elementy na stejné úrovni, případně rématické elementy mezi sebou podle pravidel přímého pořádku slov

4/ slabě přízvuchý element nestojí před dvěma silně přízvuchými, ale mezi nimi, ať jsou tématické nebo rématické

5/ samostatný rématický element může stát v předním poli

Autor ve své práci vycházel z předpokladu, že existuje přímá závislost mezi přízvuchostí rématu a nepřízvuchostí tématu, na závěr ale konstatuje, že funkce větného přízvuku je nezávislá na aktuálním členění věty, je pouze pomocným prvkem v rozpoznání tématické struktury věty. Větný slovosled je výsledkem spolupůsobení mnoha faktorů, nejen aktuálního členění, ale i gramatických, sémantických a psychologických okolností, proto je za běžných podmínek problematické rozpoznat strukturu téma – réma¹⁴⁰.

¹³⁹ Srov. Lötscher, 1983, 187 - 188

¹⁴⁰ Srov. Lötscher, 1983, 277 - 278

Andreas Lötscher se ve své práci o větě soustředí hlavně na vliv větného přízvuku, opomíjí další důležité jevy, jako jsou vzájemné působení jednotlivých pravidel o slovosledu, možnost posouvat jednotlivé členy za větu do tzv. Nachfeld, nedostatečně je dle mého názoru zohledněna funkce kontextu.

2.3.3 Eroms a funkční větná perspektiva (1986)

Studie **Hanse-Wernera Eromse**¹⁴¹ *Funktionale Satzperspektive* o funkční větné perspektivě je stěžejním dílem posledních dvaceti pěti let o aktuálním větném uspořádání v německé lingvistice. Již v úvodu upozorňuje autor na fakt, že problematika členění věty na téma a réma byla v minulosti předmětem výzkumu mnoha lingvistických směrů. S tím je spjata i rozdílná terminologie, používaná v různých koncepcích a směrech výzkumu: *členění na téma – réma, funkční větná perspektiva, struktura topic – comment* apod. Autor upozorňuje i na velkou terminologickou nejednotnost v používání pojmů téma a réma.

Toto dichotomické dělení věty na dvě části, odpovídající v němčině většinou i dělení na část subjektovou a predikátovou, nehraje žádnou roli ve většině směrů dependenční gramatiky, protože ta vychází z hierarchického popisu věty, kde v centru (a v grafickém zápisu věty nejvýše) stojí sloveso jako základ německé věty.

Větu jako sdělovací jednotku nechápe Eroms izolovaně, nýbrž jako nedílnou součást vyššího celku, promluvy nebo textu. Při analýze věty je vždy nutné chápat ji v situačním nebo textovém kontextu. Autor doporučuje pro lepší orientaci v problematice oddělovat gramatickou strukturu věty (dělení na subjekt a predikát) a výzkum její *komunikativní* funkce.

Ve své práci se Eroms odvolává na učení Pražské školy, především Mathesia a Daneše. Shodně s Mathesiem používá pojem *větná perspektiva*¹⁴² pro označení komunikativní struktury věty. Gramatické prostředky, především struktura subjekt – predikát, jsou u Eromse stejně jako v Pražské škole výrazovými prostředky realizace komunikativní struktury věty, další možností je slovosled a diateze.

Shodně s Danešem konstatuje Eroms, že k syntaxi je třeba přistupovat ze tří úhlů pohledu, je nutno rozlišovat *gramatickou strukturu* věty (syntaktické struktury, především subjekt – predikát), *sémantickou strukturu* (sémantické relace ve větě, sémantické kategorie, např. agens, stav, nositel děje apod.) a *organizaci výpovědi* (téma – réma). Všechny tři roviny jsou na sobě navzájem nezávislé.

¹⁴¹ H.-W. Eroms (nar. 1938) studoval na německých univerzitách v Marburku, Mnichově a Göttingenu němčinu a historii. V roce 1977 se habilitoval na univerzitě v Řezně v oboru německá filologie. Od roku 1980 působí jako profesor německé filologie a jazykovědy na univerzitě v Pasově.

¹⁴² Sentence perspective

Pro angličtinu je typické, že téma tvoří první část věty, je *elementem otvírajícím větu*¹⁴³ nebo výchozím bodem výpovědi. Réma musí mít bezprostřední kontakt s tématem, je na něho „napojeno“. Eroms si ale klade otázku, zda toto pojetí povede k přesvědčivým výsledkům při zkoumání německé věty.

Téma je tu charakterizováno s odkazem na koncepcce Paula a Mathesia jako *část tvořící základ výpovědi* nebo *projednaná část*¹⁴⁴. Eroms zde přejímá i Firbasovo označení *situativních tématických elementů* pro jiné než subjektové prvky na začátku věty (tématu), které tvoří situační kulisu pro větu.

Am vorigen Tag ging meine Mutter ins Krankenhaus.

V této souvislosti zdůrazňuje, že i vlastní téma je nositelem nové informace. Všechny věty musí mít podle Eromse téma. (Engel¹⁴⁵ v této souvislosti uvádí, že existují věty, kde téma není realizováno, jedná se o věty tvořené jedním nebo málo výrazy.) Pokud není téma vyjádřeno explicitně, musí být obsaženo ve větě implicitně¹⁴⁶, vždy jsou v něm zakódovány informace z předchozího textu. Jednou z charakteristik tématu je i to, že téma je výchozím bodem výpovědi, právě sem lze přiřadit výrazy, které jsou zdánlivě rématické. (*Ein reicher König hatte drei Töchter, ...*)

Eroms konstatuje, že všechny elementy věty jsou podmíněny členěním věty na téma a réma, všechny jsou podstatné, neexistují „nekomunikativní faktory“, nelze proto jednotlivé syntaktické jevy izolovat. Slovosled (*Serialisierung*) nemůže být zkoumán výhradně z hlediska funkční větné perspektivy a brán jako jediný faktor ovlivňující uspořádání věty. Za rovnocenné přístupy musí být považovány všechny složky, gramatická struktura věty, slovosled a intonace, jsou to *integrativní signály*¹⁴⁷ pro zkoumání funkce věty v promluvě a všechny se vzájemně ovlivňují.

Pro větnou topologii přejímá Eroms dělení věty na tři části, *Vorfeld*, *Mittelfeld* a *Nachfeld* (podobně Drach, Engel, Duden, IDS-Grammatik). Ty jsou obsazeny elementy, které nazývá pozičními členy (*Stellungsglieder*).

Německá věta musí být podle Eromse (a podle Boosta¹⁴⁸) chápána jako *jednotka napětí*. Spolu s prvním slovem věty vzniká tzv. *Spannungsbogen*, napětí, které existuje

¹⁴³ Srov. Eroms, 1986, 15

¹⁴⁴ Srov. Eroms, 1986, 16. Das Thema ist danach das der Mitteilung Zugrundeliegende oder das Besprochene.

¹⁴⁵ Srov. Engel, 1991, 73. Besonders häufig wird das Thema in der gesprochenen Sprache nicht realisiert.

¹⁴⁶ Srov. Eroms, 1986, 18

¹⁴⁷ Srov. Eroms, 1986, 30

¹⁴⁸ Boost, Karl. Neue Untersuchungen zum Wesen und zur Struktur des deutschen Satzes. Berlin 1955

především mezi určitou slovesnou formou a druhou částí větného rámce, která je nositelem přízvuku. Ve skutečnosti je to napětí mezi tématem a rématem¹⁴⁹.

Ve výzkumu věty se Eroms omezuje na větu oznamovací s přímým pořádkem pozičních členů (*Grundreihenfolge*). Takový slovosled je ovlivněn dvěma rozlišnými podmínkami, jazykově typologickými (sem patří pravidla o uspořádání objektů ve větě apod.) a typem věty (s první, druhou nebo poslední pozicí určitého slovesa ve větě). Eroms se sice opírá o učení svých předchůdců (Engel, Lenerz), ale dochází k vlastnímu schématu německého slovosledu v kontextově neutrální větě založenému na valenčních vztazích¹⁵⁰:

Eroms:

E ₁	V _{fin}	A _{temp}	A _{kaus}	A _{lok}	A _{mod}	A _{instr}	sämtliche E	V _{infin}
----------------	------------------	-------------------	-------------------	------------------	------------------	--------------------	-------------	--------------------

E₁ doplnění (subjekt)

V_{fin} určité sloveso

A_{temp} A_{kaus} A_{lok} A_{mod} A_{instr} volná doplnění (přísllovečná určení)

sämtliche E jiná intenční doplnění než subjektová

V_{infin} neurčitá část přísudku

Tento model je pouze teoretický, virtuální, protože věty, ve kterých by byla zastoupena všechna doplnění, jsou nerealizovatelné – nebyly by srozumitelné. Valence slovesa řídí počet a typ doplnění. Pro topologii doplnění platí, že ta, která jsou nejvíce vázána na sloveso, stojí vpravo u neurčitého tvaru slovesa, směrem doleva s ubývajícím vazbou na sloveso. Před nimi stojí fakultativní volná doplnění. Čím více vlevo, tím je vyšší možnost jejich vynechání.

Srovnáme-li toto schéma se schématem Engelovým, je vidět určitý rozdíl v tom, že všechna volná doplnění stojí u Eromse před intenčními doplněními, zatímco u Engela se mísí intenční doplnění s určitým členem a volnými doplněními¹⁵¹. Menší rozdíl je patrný i při srovnání s názory Helbiga a Buschy¹⁵².

Eroms vychází z názoru B. Haftky¹⁵³, že věta se stává komunikativní jednotkou teprve poté, co je kontextově zapojená. Pro kontextové zapojení věty jsou podstatné dvě dichotomie: *skutečnost známá/neznámá* (známá: substantiva s určitým nebo nulovým členem, posesivní zájmena, presupozice /slunce/) a *ne-nová/nová* (ne-nová: osoba

¹⁴⁹ Srov. Boost, Karl, 1955, 32, citováno podle Eroms, 1986, 32. Es ist in der Tat ein Spannungsverhältnis zwischen dem Thema und dem Rhema gegeben, in der Weise, dass man nun wirklich erfahren will, was es mit dem Thema auf sich hat.

¹⁵⁰ Srov. Eroms, 1986, 38

¹⁵¹ Srov. Engel, 1991, 325

¹⁵² Srov. Helbig/Buscha 2004, 490

¹⁵³ Srov. Haftka, 1981, 727

mluvčího, zájmena *es, man*; nová: substantiva s neurčitým členem atd.). Část věty, která je od doby H. Ammanna nazývána tématem, označuje Eroms jako *tématickou bázi*, réma jako *rématické jádro*.

Slovosled je ve středním poli v konkrétní větě ovlivňován mnoha faktory. Gramatickými pravidly, tendencí typickou pro němčinu a podobné jazyky – prvky v tématu stojí před rématickými, formou větných členů¹⁵⁴ (pronominální větné členy před ostatními, kratší větné členy před delšími¹⁵⁵), funkčním hlediskem – v tématu i rématu stojí nejdříve prvky s nižší sdělovací hodnotou, pak následují ty, které přinášejí závažnější informaci.

V předním poli, zvaném u Eromse *topic*, stojí za „normálních“ podmínek subjekt, který se stává tématickou bází, nebo jiný zdůrazněný prvek tématu, často také ve větě s rématickým subjektem.

Eroms přejímá a modifikuje Firbasův model *komunikativního dynamismu*¹⁵⁶. Shodně s ním konstatuje, že jazyková komunikace není statickým, nýbrž dynamickým procesem a všechny jazykové jednotky mohou být nositeli komunikativního dynamismu. Ale v tématu nebo rématu musí být chápán proces komunikativního dynamismu rozdílně a je otázkou, zda vůbec platí nějaká slovosledná pravidla pro rématické členy, když v jejich řazení se odráží jejich komunikativní, směrem doprava stále vyšší sdělovací hodnota. Eroms zdůrazňuje, že roli komunikativního dynamismu ve větě nelze přeceňovat, má pouze relativní informační závažnost.

Dalším důležitým prostředkem při vymezování struktury téma – réma je u Eromse *intonace*. Ta může být ovlivněna subjektivním pojetím, ale i přesto je to (v mluvené podobě jazyka) jedno z nejdůležitějších kritérií aktuálního členění věty. Nejvýraznějším prostředkem intonace je větný přízvuk, který zdůrazňuje novou informaci a označuje vlastní réma, značené R_{max} . Autor zdůrazňuje, že žádný jazykový jev, např. slovosled nebo intonace, není možné zkoumat izolovaně, nýbrž komplexně, neboť jedno pravidlo (např. o slovosledu) nemůže vždy jednoznačně určit téma a réma.

Svou stat' o intonaci opírá o Danešovy názory¹⁵⁷ a shodně s ním konstatuje, že větný přízvuk v němčině i češtině má tendenci stát na konci věty, zatímco v angličtině je postavení přízvuku variabilnější. Z toho se dá vyvodit, že jazyky s volnějším slovosledem mají větný přízvuk zpravidla na konci věty, kdežto v jazycích s pevnějším slovosledem je

¹⁵⁴ Eroms zde nerozlišuje větné členy, tématické prvky, doplnění, ...

¹⁵⁵ Myšlenka formulovaná už u O. Behagela. Srov. Behagel, 1932, 6

¹⁵⁶ Srov. Firbas, 1971, 135 - 144

¹⁵⁷ Srov. Daneš, 1967, 499 - 512

to vyváženo možností větný přízvuk posouvat¹⁵⁸. Termín *Fokus* je tu vysvětlován (shodně s anglosaskou tradicí) jako slovo nesoucí větný přízvuk. Toto slovo je součástí větného členu, který stojí proto v rématu.

V závěru své studie se Eroms věnuje vztahu textu a dělení věty na téma a réma. To se orientuje na povrchovou rovinu věty, na strukturu větných členů, neboť větné členy jsou důležitými jednotkami věty. Tuto analýzu nazývá Eroms *primárním* členěním na téma a réma. Na ni se váží jako *virtuální struktury*¹⁵⁹ rozložené významy zhuštěných struktur¹⁶⁰ ve větě, které jsou do nich vnořeny. Popis těchto vnořených struktur představuje další rovinu členění věty na téma a réma. Ačkoliv je členění věty na téma a réma důležitým jevem výstavby textu, není prostředkem jediným.

Z hlediska textově lingvistického je pro charakteristiku textu důležitým pojmem *tématická progresse*. Eroms vidí text jako sekvenci témat, která mají určité propojení a konexitu a tento komplex tématických relací v textu nazývá shodně s Danešem¹⁶¹ právě tématickou progresí.

Funktionale Satzperspektive je systematickou a přehledně mapující statí vývoje názorů německých lingvistů o aktuálním členění věty. Autor tu sleduje názory a myšlenky takových jazykovědců, jakými byli Paul, von der Gabelentz, Ammann, Zemb, Dahl, Kiefer, Reis, ale podstatnou měrou se opírá i o učení českých lingvistů (Mathesius, Daneš, Firbas, Beneš, Svoboda, Sgall atd.).

¹⁵⁸ Srov. Eroms, 1986, 60

¹⁵⁹ Srov. Eroms, 1986, 83

¹⁶⁰ Např. bohaté nominální skupiny s četnými atributy, předložkové skupiny atd. vyjádřené pomocí jednoduchých vět, vedlejších vět apod.

¹⁶¹ Daneš, 1970, 72 - 78

2.3.4 Engelovo lineární uspořádání věty (1991)

Německá gramatika - *Deutsche Grammatik* Ulricha Engela¹⁶² vychází ze strukturálního pojetí syntaxe a valenční gramatiky Tesnière, odvolává se i na lipskou lingvistickou skupinu kolem Helbiga, pádovou gramatiku Fillmora, učení druhé Pražské lingvistické školy a další lingvisty a jejich přístupy a způsoby nazírání gramatiky.

Cílem práce Engela je popsat německý jazyk komplexně, přiměřeně, proporcionálně a srozumitelně. Autor vychází z předpokladu, že text je podstatnou složkou jazyka, protože pouze jeho prostřednictvím se lze dorozumívat¹⁶³ (proto jeho gramatika začíná oddílem text), dále se soustředí na menší jednotky jako jsou věty, slovní skupiny, slovo atd.

Strukturu věty chápe Engel tak, že na pomyslném vrcholu věty stojí určité sloveso, které je řídícím prvkem (*Regens*), na něm jsou závislé slovesné členy (*Verbglieder*, jinak též *Satzglieder*). Stejně jako v gramatice DUDEN nepovažuje Engel určité sloveso (predikát) za větný člen¹⁶⁴, je to prvek, který stojí v hierarchii věty nad větným členem. A větný člen je satelitem slovesa. Ostatní slova ve větě mají také své satelity – atributy. Satelity dělí Engel dále na valenčně podmíněná doplnění (*Ergänzungen*) a volná doplnění (*Angaben*). Ovšem jeho pojetí i terminologie jsou jiné než např. v IDS-gramatice, kde autoři používají pro označení slovesných doplnění pojmy komplement a suplement¹⁶⁵, nebo u autorů Helbiga a Buschy, kteří používají termíny aktanty (*Aktanten*) a volná doplnění (*Angaben*)¹⁶⁶.

Rozdíl mezi větou (*Satz*) a výpovědí (*Äußerung*) pojímá Engel tak, že texty se skládají nikoliv z vět, protože to jsou syntaktické jednotky, nýbrž z výpovědí jakožto komunikativní jednotky. Na rozdíl od věty má každá výpověď, každá komunikativní jednotka v sobě zahrnutý dva elementy - ilokuci a propozici¹⁶⁷. Propozice je popisem obsahu sdělení (je umístěna ve vedlejší větě) a ilokuce je podle Engela mluvní intence (obsažena v řídící větě, která uvádí okolnosti promluvy). Výpověď lze také definovat jako textovou jednotku, která obsahuje vždy réma.

¹⁶² Ulrich Engel, nar. 1929, žijící se především současnou německou syntaxí.

¹⁶³ Srov. Engel, 1991, 13. Engelova gramatika začíná částí o textu, přechází k větě a potom ke slovním druhům. Toto uspořádání není pro německou gramatiku typické.

¹⁶⁴ Srov. Engel, 1991, 23, DUDEN, 1998, 625 - 627

¹⁶⁵ Srov. Zifonun, 1997, 1026, 1119

¹⁶⁶ Srov. Helbig, Buscha, 2004, 517

¹⁶⁷ Srov. Engel, 1991, 71

Členit výpověď na téma a réma znamená podle Engela rozlišovat v ní dvě informační části. První vymezuje okruh pro platnost druhé části výpovědi, něco běžného je tu řečeno, je tu slabší přízvuk a často, ne vždy, je tu uvedeno něco známého. To je *téma* výpovědi.

V druhé části se něco vypovídá o první části výpovědi, je tu nejzávažnější informace a tato část má silnější přízvuk, přináší (ne vždy) něco nového. Takto charakterizuje Engel *réma* výpovědi. To, že réma následuje většinou jako druhé v pořadí, je důležité i z psychologického hlediska, člověk si lépe pamatuje to, co slyší v závěru promluvy.

Téměř každá výpověď se dá rozdělit na téma a réma, kromě výpovědí, které jsou realizovány pouze jedním nebo málo slovy¹⁶⁸. Takové výpovědi jsou podle Engela pouze rématické (bez tématu). Engel na rozdíl od jiných lingvistů zdůrazňuje, že neexistuje žádná výpověď bez rématu¹⁶⁹.

Protože v německé větě stojí většinou v první pozici subjekt, bývá téma často realizováno subjektem. To platí podle Engela asi pro dvě třetiny německých výpovědí, ve zbývajících třetině je v tématické části věty jiný element, adverbialní určení, akuzativní předmět apod. V porovnání s rématem je téma méně závažné, může být tedy z věty vypuštěno, což je typické především pro mluvenou němčinu.

Autor se dále zabývá tzv. *existimátorickými* (hodnotícími) elementy. Jsou to větná negace *nicht* a částice (*ja, eben, wohl*), které mají zvláštní roli - vyjadřují postavení mluvčího ke sdělované skutečnosti. Podle některých lingvistů nepatří tyto elementy ani do tématu, ani do rématu, proto dělí větu ne na dvě části, ale na tři: *téma, réma a existimátorické prvky*¹⁷⁰.

Engel se zabývá i aktuálním větným členěním, které nazývá funkční větná perspektiva (*funktionale Satzperspektive*) nebo sdělovací perspektiva (*Mitteilungsperspektive*). Princip stoupající sdělovací hodnoty výpovědi znamená, že ve větě stoupá sdělovací hodnota odleva doprava, neboli od začátku ke konci výpovědi. Při takovém pojetí by se už podle Engela nemělo mluvit o dělení věty na dvě části, téma a réma, ale o *principu komunikativního dynamismu*.

¹⁶⁸ Hinein! Morgen. Hilfe!

¹⁶⁹ Srov. Engel, 1991, 72

¹⁷⁰ Srov. Engel, 1991, 73

Princip funkční větné perspektivy může osvětlit mnohé problémy a zákonitosti slovosledu¹⁷¹, ovšem podle Engela platí s těmito omezeními:

1/ Existují prvky, které mají pevné postavení vždy v pravé části věty. I kdyby měly menší sdělovací hodnotu, není možné je přesunout do přední části věty. Jedná se např. o pevná frazeologická spojení slovesa s podstatným jménem.

2/ Některé prvky ve větě stojí vždy v přední polovině, nelze je přesunout ke konci věty a tím zvýšit jejich sdělovací hodnotu. Např. zájmeno „es“.

3/ V některých větách stojí réma před tématem, je porušeno „normální“ uspořádání věty. Rématizované výrazy jsou pak ještě více zdůrazněny, než by byly v běžné větě. Takto mohou být v rématu na začátku věty např. akuzativní doplnění s neurčitým nebo nulovým členem.

4/ Na konci věty, za větným rámcem, mohou stát výrazy, které jsou v určitém kontextu tématické (jsou jen lehce přízvukné, působí jako dodatek).

Všechny tyto případy jsou typické pro německou větu a lze je podle autora správně pochopit a identifikovat pouze tehdy, když budeme počítat s nejdůležitějším jevem ovlivňujícím německý slovosled, to znamená s větným rámcem a dělením věty na tři větná pole¹⁷².

Dva jevy, které odporují principu funkční větné perspektivy, jsou podle Engela *Satzspaltung*, rozštěpení věty, a *Herausstellung*, postavení „vně věty“. K rozštěpení věty dochází v tzv. „ist“ větách, kde je nejdříve uvedeno réma, potom následuje vztažná věta vedlejší, která je ale tématická¹⁷³. Je to ovšem jev omezený pouze na určitá slovesná doplnění. K druhému jevu dochází tehdy, když část tématu je zdůrazněna přízvukem, následuje réma uvedené ukazovacím zájmenem¹⁷⁴. Oba tyto jevy slouží k zdůraznění tématické části věty. V souvislém textu existuje vztah mezi tématem a rématem nikoliv pouze v rámci věty, ale i ve vztahu věty k předešlé nebo následující promluvě. Tématická část se mění, opakuje, rématická část se stává tématem. Tuto změnu komunikativní funkce nazývá Engel *tématickou progresí* a rozlišuje její tři typy¹⁷⁵:

1/ *Jednoduchá lineární progresse* je nejčastějším typem a spočívá v tom, že réma předchodí věty se stává tématem následující věty.

¹⁷¹ Srov. Engel, 1991, 73, např. pronominální doplnění předchází substantivním, nejdříve je uváděna informace méně závažná, nejdůležitější stojí na konci věty.

¹⁷² Srov. Engel, 1991, 74

¹⁷³ Sie sucht ihren alten Vater. X Es ist der alte Vater, den sie sucht.

¹⁷⁴ Der alte Vater, der ist heute krank.

¹⁷⁵ Srov. Engel, 1991, 97

2/ *Progrese s kontinuálním tématem* znamená, že téma jedné věty je i tématem vět následujících.

3/ *Progrese s odvozeným tématem* obsahují texty a promluvy, kde hlavní téma je obsaženo v následujících větách nepřímou, jako atribut nebo jako podtémata, nebo není uvedeno přímo, ale je identifikovatelné z předchozích částí promluvy.

Další důležitou podmínkou konexe textu jsou *presupozice (Präsuposition)*, *vynechání (Aussparung)* a *implikatura (Implikatur)*.

Presupozice jsou nevyjádřené okolnosti, které jsou podřízené, předpokládané nebo nepřímou zmíněné a platí vždy, i při negaci výpovědi. Pro posluchače nebo čtenáře jsou obecně známé nebo již známé, platí pro celý text a mají výraznou konektivní funkci.

Pojmem *Aussparung* označuje Engel vynechávání těch částí vět nebo textu, které jsou irelevantní, nezajímavé. Patří sem i obecné vyjádření místo specifického (např. *moderne Linguistik* místo výčtu konkrétních autorů), možnost doplnění informace z kontextu, kondenzované nominální konstrukce, které musí být srozumitelné díky kontextu, a věty s elipsou, jejichž nedokončení nutí příjemce doplnit si nevyjádřené¹⁷⁶.

Implikaturami nazývá Engel takové jevy, kdy příjemce informace je donucen dobrat se jí nepřímou cestou, sdělované není řečeno explicitně, nýbrž náznakem (např. vlastností), pomocí ironie, opaku, neodpovídá se přímo na otázku, ale v odpovědi se zdůrazní jiná informace, pomocí které si má tazající domyslet požadovanou informaci. Tyto jevy úzce souvisejí s kulturou, tradicemi a sociálními zvyklostmi různých národů¹⁷⁷.

Pokud jde o lineární uspořádání věty, upozorňuje Engel na fakt, že zde nelze mluvit o slovosledu (*Wortstellung*) ani o sledu větných členů (*Satzgliedfolge*), ačkoliv toto označení je pro německou lingvistiku běžné. Většinou jde v německé větě o sled slovních skupin (*Wortgruppen*), nikoliv samotných slov, a nejedná se pouze o sled větných členů, nýbrž i o pořadí takových výrazů, které nejsou samostatnými větnými členy. Posloupnost v německé větě je dána „precizními pravidly“¹⁷⁸, která jsou ovlivňována syntaktickými pravidly, flexí, významem slov a jeho rozsahem. Přesto je možných variant velice množství. Autor uvádí „elementy“, které mají tendenci stát na levém místě ve větě (např. nominální doplnění) a na pravém místě (např. jmenná část frází) a dochází k následujícímu pravidlu o uspořádání středního pole věty s intenčními doplněními (*Ergänzungen*):

sub/Sub - nom – akk – dat – SUB – Dat – Akk – gen – DAT – AKK – GEN – E* – GN

¹⁷⁶ Podrobněji srov. Engel, 1991, 100 - 101

¹⁷⁷ Podrobněji srov. Engel, 1991, 101 - 102

¹⁷⁸ Srov. Engel, 1991, 303

sub, nom, ... = pronominální doplnění

Sub, Dat, ... = určitá doplnění

SUB, DAT, ... = neurčitá doplnění

GN = jmenná část frází

E* = doplnění v pořadí: preposicionální, situativní, direktivní, expanzivní, nominální, adjektivní¹⁷⁹.

Kromě valenčně podmíněných doplnění existují ve větě ještě volná doplnění (*Angaben*), která nejsou determinovaná slovesem. Pořadí v takové teoretické větě (protože nelze předpokládat, že by se v jedné větě vyskytla všechna valenční i volná doplnění) lze znázornit podle autora takto:

sub/Sub - nom – akk – dat – SUB – Dat – Akk – gen – DAT – AKK – GEN – E* – GN¹⁸⁰

→	A ex	←	↑	↑
	A sit		A neg	A mod

A ex = existimatorické volné doplnění

A sit = situativní

A neg = negativní

A mod = modální

Německý slovosled není v žádném případě volný, existují přesná pravidla pro postavení určitých prvků (postavení přísudku, pronominálního subjektu, pronominálních objektů apod.), u jiných elementů existuje relativně velká možnost posunu ve větě v souvislosti se záměrem mluvčího.

¹⁷⁹ Srov. více Engel, 1991, 325

¹⁸⁰ Srov. více Engel, 1991, 325 - 327

2.3.5 Jacobs a jeho dvojí úhel pohledu na analýzu věty (1992)

Joachim Jacobs se v *úvodu* ke sborníku z řady *Linguistische Berichte* 1992 zabývá aktuálním stavem výzkumu *informační struktury* věty a terminologickým zmatením, které v této oblasti existuje. Upozorňuje na různé pojmy patřící k různým lingvistickým směrům, např. psychologické pojetí a označení *psychologický* subjekt – *psychologický* predikát ve starší německé lingvistice (von Gabelentz, Paul), *téma* – *réma* (Pražská škola), *topik* – *fokus* (nová Pražská škola), *presupozice* – *fokus* (Chomsky a generativní gramatika), *topik* – *komentář* (Gundel a typologicky orientovaná lingvistika)¹⁸¹.

Jacobs vidí problematiku strukturace věty ze dvou úhlů.

1/ Věta je tvořena větnými konstituentami, které jsou v určitém kontextu nositeli důležitých významů. Větu pak člení na *fokus* – *pozadí* (*Fokus-Hintergrund-Gliederung*, *FHG*). Jde tu o strukturální vymezení věty.

2/ Ve větě lze vyznačit, oddělit jednu nebo více částí jako předmět výpovědi. Toto vymezení a odlišení elementů, o kterých je výpověď, od ostatních částí věty označuje Jacobs jako členění na *topik* – *komentář/výklad* (*Topik-Kommentar-Gliederung*, *TKG*)¹⁸².

Pro *Fokus-Hintergrund-Gliederung* je typické zapojení do kontextu a používání otázkového testu.

Auf wen wartet dein Onkel?

Mein Onkel wartet auf *seinen Sohn*.

Zkoumáme-li větu z hlediska *Topik-Kommentar-Gliederung*, pak je předmětem výpovědi, neboli stojí v *topiku* pouze Mein Onkel, vše ostatní je součástí komentáře.

Auf wen wartet dein Onkel?

Mein Onkel *wartet auf seinen Sohn*.

Neplatí zde otázkový test, je nevhodný, protože ať položíme otázku jakkoliv, *topikem* je vždy pouze Mein Onkel. To je důležité zvláště pro některé jazyky, které mají pevně danou pozici *topiku* a dalších částí věty¹⁸³.

Was hat dein Sohn studiert? Mein Sohn hat Chemie studiert.

a/ Fokus: *Chemie*, pozadí: Mein Sohn hatstudiert.

b/ Topik: Mein Sohn, komentář: ...*hat Chemie studiert*.

¹⁸¹ Srov. Jacobs, 1992, 14

¹⁸² Srov. Jacobs, 1992, 7

¹⁸³ Jako příklad takových jazyků uvádí Jacobs maďarštinu. Srov. Jacobs, 1992, 7

Jacobs upozorňuje na dřívější tendenci mnoha lingvistů (v oblasti syntaxe i pragmatiky) považovat oblast aktuálního členění věty za nedůležitou, nepatřící do oblasti systematického popisu jazyka, stojící na pomezí mezi gramatikou a konkrétním užitím jazyka. V této souvislosti kladně hodnotí skupinu pražských lingvistů kolem Sgalla a přístup těchto autorů zaměřený na jazykově typologické zkoumání jazyka, kterému věnují patřičnou pozornost.

Teprve v 80. letech 20. století se situace podle Jacobse začala měnit a aktuální členění věty se stalo nedílnou součástí popisu gramatického systému přirozeného jazyka. To se ukazuje především v oblasti větné sémantiky, v pragmatice, ale i v pracích zkoumajících význam slov, slovosled, ve fonologii (role přízvuku) atd.

2.3.6 Sommerfeldt, Starke a modely komunikativní progrese (1992)

Karl-Ernst Sommerfeldt¹⁸⁴ a **Günter Starke**¹⁸⁵ jsou reprezentanty německé lingvistické skupiny, která má své sídlo na Vysoké škole pedagogické v Postupimi.

Syntax charakterizují autoři studie *Einführung in die Grammatik der deutschen Gegenwartssprache* jako vědu, která se zabývá výstavbou související řeči (*Rede*, nikoliv *Sprache*), tím, jak se řeč chová v komunikativním procesu, větou jako základní jednotkou tohoto procesu, slovními skupinami a formálními prostředky, které slouží k tvoření vět a slovních skupin¹⁸⁶. Autoři tedy nevidí syntax jako vědu zkoumající pouze strukturu věty, ale zkoumají vedle formy i její funkci v procesu komunikace. Do předmětu syntaxe nezahrnují vyšší celky, text, ale přitom zdůrazňují, že větu nelze zkoumat izolovaně, nýbrž pouze v kontextu.

Větu lze podle autorů charakterizovat z dvojího hlediska. Na základě jejího obsahu a komunikativní funkce ji označují jako *komunikativní, funkcionální, významovou jednotku*. Z hlediska formálního je věta *gramaticko-strukturální jednotka*, pro niž je typická predikace, je to i *jednotka napětí, intonační a grafická jednotka*¹⁸⁷.

Neobvyklé je rozlišování pojmů slovosled (*Wortstellung*) a postavení/sled větných členů (*Satzgliedstellung*). Tyto pojmy jsou u většiny autorů chápány a používány jako synonymní, Sommerfeldt a Starke ale nadřazují termín *Wortstellung* (spojený se slovními druhy) pojmu *Satzgliedstellung*, v něm vidí pouze specifický aspekt slovosledu orientovaný na větné členy, přičemž zdůrazňují komunikativní roli při realizaci slovosledu.

Německý slovosled ovlivňují podle autorů tyto faktory:

- 1/ *Typ struktury věty* - podle postavení určitého slovesa.
- 2/ *Rámcová konstrukce* - verbální rámec.
- 3/ *Valenční vztahy*. Větné členy vázané valencí na finitní sloveso stojí po na slovesu nezávislých větných členech, čím užší je valenční vazba na sloveso, tím topologicky vzdálenější jsou sloveso a tento větný člen.

¹⁸⁴ Karl-Ernst Sommerfeldt, nar. 1926, centrem jeho zájmu je lexikologie a gramatika současného německého jazyka.

¹⁸⁵ Günter Starke, nar. 1927, působil nejdříve jako učitel, pak docent a profesor německého jazyka, jeho vědecké působení je spjato hlavně s Vysokou školou pedagogickou v Postupimi.

¹⁸⁶ Srov. Sommerfeldt, Starke, 1992, 153

¹⁸⁷ Srov. Sommerfeldt, Starke, 1992, 161 - 163

4/ *Sdělovací hodnota* každého větného členu. Větný člen má logicko-gramatickou roli, která ovlivňuje slovosled, na prvním místě ve větě stojí často subjekt, protože funguje jako východisko myšlenky.

5/ *Rytmus*. Vliv má i *rytmické a estetické* hledisko, často se střídají přízvučné a nepřízvučné slabiky. Zde navazují autoři na dříve formulovaný Behagelův „zákon rostoucích členů“¹⁸⁸, neboť delší, větné členy jsou i rytmicky zatíženější.

6/ *Sdělovací hodnota, princip rostoucí sdělovací hodnoty*. Sommerfeldt a Starke považují toto kritérium za nejdůležitější a rozhodující faktor, který působí nejen sám o sobě, ale ovlivňuje i dříve uváděné faktory¹⁸⁹.

Jako základní pravidlo slovosledu uvádějí autoři skutečnost, že věta začíná větným členem, který označuje něco známého nebo lehce představitelného, to je *téma* výpovědi. Na něj se váží další větné členy se stoupající výpovědní hodnotou, tvořící *réma* výpovědi. Tématická a rématická oblast věty se často překrývají¹⁹⁰.

Rozdíl mezi tématem a rématem charakterizují autoři Sommerfeldt a Starke jako rozdíl mezi *známým a neznámým*, mezi *novým a ne-novým* a mezi tím, co je a není obsaženo v *podvědomí*.

Kategorie *známý* se vztahuje na všeobecně nebo mezi účastníky rozhovoru známé předměty zmiňované v dialogu, na známé osoby nebo nové předměty, které jsou uváděny již podruhé. *Neznámé* jsou skutečnosti uváděné jako nové poprvé.

Kategorie *nový/ne-nový* se podle autorů týká jednotek řeči. *Nová* je každá substantivní jednotka, je-li uvedena poprvé. *Ne-nové* skutečnosti jsou označení mluvčího, osloveného, předmětů z bezprostředního okolí a zájmena „man“ a „es“. Tyto dvě kategorie se mohou překrývat.

Kategorie *přítomnosti nebo absence v podvědomí* se vztahuje na jednotky textu. V podvědomí posluchače/čtenáře je informační jednotka tehdy, pokud existuje v podvědomí příjemce, aniž by byla nově uvedena.

Každá věta má v pojetí Sommerfeldta a Starka svoji potencionální oblast tématu a rématu. Jednotky, které za určitých okolností mohou být tématem, jsou v *potencionální oblasti tématu* a z nich je potom vybíráno téma. Jsou to všechny jednotky známé, ať už nové, nebo nikoli. Naopak jednotky, které by mohly být v rématu, tvoří *potencionální*

¹⁸⁸ Srov. Behaghel, 1932

¹⁸⁹ Srov. Sommerfeldt, Starke, 1992, 249 - 257

¹⁹⁰, beide Bereiche können sich wechselseitig überschneiden. Srov. Sommerfeldt, Starke, 1992, 258

oblast rématu. Zde se nacházejí všechny nové jednotky, ať už známé, nebo neznámé, a také predikát. Z nich se realizuje vlastní réma¹⁹¹.

Vorfeld, přední pole ve větě je vyhrazeno známé informaci a jeho obsazení závisí podle autorů na tom, jedná-li se o úvodní větu textu, nebo o větu z textu.

V *úvodní větě* je nejčastěji tématem známý subjekt, ale i příslovečné určení, akuzativní nebo předložkový objekt. Existují také věty bez tématu, pouze s rématickými elementy¹⁹².

Uvnitř textu jsou tématem hlavně již zmíněné skutečnosti a osoby, stojící proto v předním poli, *Vorfeld*. Věta vychází od ne-nového k novému. V předním poli může stát i neznámá informace, ta nejdůležitější, pak je přední pole obsazeno rématem. Specifikem němčiny je používání zájmen jako tzv. *Platzhalter*, tedy užití zájmen „es“, které má pouze gramatickou funkci a umožňuje posunout vlastní subjekt do středního pole na pozici, která je více zdůrazněna. Analýzou německých textů bylo dokázáno, že uvnitř textu neobsazuje subjekt tak často první pozici jako v úvodní větě. V předním poli věty stojí často akuzativní nebo předložkové objekty. Za finitním slovesem (autoři mluví o Nachfeld, poli za větným rámcem, ačkoliv popisují větu bez rámce, chápou tedy větnou topologii stejně jako Drach) se řadí větné členy podle stoupající sdělovací hodnoty¹⁹³.

Některé větné členy mají již ze své podstaty velkou sdělovací hodnotu (předložkové objekty), jiné malou (pronominální objekty). Stejně tak lze rozlišit i neurčité výrazy (s neurčitým členem), které mají vyšší sdělovací hodnotu než určité elementy (s určitým členem)¹⁹⁴.

Princip aktuálního členění věty (členění téma – réma) neplatí pouze pro větu, ale daleko více pro text jako celistvou promluvu a podstatným způsobem ho i ovlivňuje. Za nejrozšířenější model věty v textu považují autoři tzv. *jednoduchou lineární tématickou progresi*¹⁹⁵, kdy réma se stává tématem následující věty a její réma tématem třetí věty atd. Dalším modelem je text, ve kterém je stejné *téma opakováno v bezprostředně navazujících větách* – s různým rématem. Třetí model je pojmenován jako *rozvětvená tématická progresi*¹⁹⁶, kdy z jednoho hlavního tématu (*hypertéma*) jsou odvozena další dílčí témata.

¹⁹¹ Srov. podrobněji Sommerfeldt, Starke, 1992, 258 - 259

¹⁹² Es lebte einmal ein König, der ...

¹⁹³ Srov. Sommerfeldt, Starke, 1992, 260

¹⁹⁴ Autoři tu současně mluví i o stupni determinace, srov. Sommerfeldt, Starke, 1992, 261

¹⁹⁵ Sommerfeldt, Starke, 1992, 269

¹⁹⁶ Sommerfeldt, Starke, 1992, 270

Tyto modely komunikativní progrese se nevyskytují pouze samy o sobě, nýbrž mohou být různě kombinovány.

2.3.7 Altmann, druhy vět a aktuální členění (1993)

V roce 1993 byla vydána v řadě *Linguistische Arbeiten*¹⁹⁷ publikace Margy Reis(ové) *Wortstellung und Informationsstruktur*. Problematikou aktuálního členění věty se tu zabývá ve svém příspěvku *Fokus-Hintergrund-Gliederung und Satzmodus* Hans Altmann¹⁹⁸ (AČV nazývá: informační struktura věty, struktura téma – réma, členění fokus – pozadí). Podobně jako např. Andreas Lötscher¹⁹⁹ se i Altmann zabývá dostupnými definicemi tématu a rématu, připomíná, že většinou vycházejí z rozlišení *známý, starý X nový, neznámý*, a nejsou podle něho dostačující. Za velký nedostatek považuje Altmann i to, že většina prací analyzujících aktuální větné členění pracuje pouze s větou oznamovací, různé typy věty tázací i rozkazovací zůstávají stranou zájmu lingvistů; a dále také to, že zkoumání věty je zaměřeno na úplné věty a opomíjí eliptické věty nebo infinitivní a participiální konstrukce²⁰⁰.

Pokud se o funkci členění věty na fokus a pozadí mluví v rámci zapojení věty do kontextu, chápe Altmann *kontextové zapojení* jako komplikovaný, vzájemně propojený systém v rámci textu a jeho rovin. Mluví potom podobně jako Jacobs²⁰¹ o struktuře *Topic-Comment*, která je dle něho ještě komplikovanější a kontroverznější než větná struktura *fokus-pozadí*.

Autor podrobuje kritice otázkový test, který je pro zjišťování členění věty často používán. Zabývá se především doplňovací otázkou (v jeho terminologii *w-Verb-Zweit-Satz*, tedy otázka s tázacím slovem začínajícím na *w* a s postavením slovesa na druhém místě ve větě) a analyzuje ji z hlediska aktuálního členění. Jako fokus mohou stát tázací slova, předmět, na který se ptáme, nebo celá otázka - v tom případě stojí přízvuk na tázacím slově.

Wer hat *das Fenster* geschlossen? Wer hat das Fenster geschlossen? Wer hat *das Fenster* geschlossen?

¹⁹⁷ Vychází pravidelně v nakladatelství Niemayer Verlag v Tübingenu.

¹⁹⁸ Hans Altmann, nar. 1943, studoval na univerzitě v Mnichově germanistiku, historii a geografii. Ve své disertační i habilitační práci se zabýval německou syntaxí, sémantikou a pragmatikou německých částic. Od roku 1980 působí jako profesor v Institutu německé fonologie na univerzitě v Mnichově. K hlavním oblastem jeho vědeckého zkoumání patří syntax a sémantika částic, větná topologie, intonatorika, tvoření a sémantika slov a syntax a sémantika středobavorského nářečí.

¹⁹⁹ Lötscher, 1983, 61 - 69

²⁰⁰ Srov. Altmann, 1993, 2 - 5

²⁰¹ Srov. Jacobs, 1992, 7

Za hlavní důvod nevhodnosti otázkového testu považuje Altmann fakt, že sice existuje ke každé otázce odpověď, ale ne ke každé oznamovací větě otázka. Tento jev nemusí platit pro všechny jazyky, ale v němčině neexistuje tak široká škála tázacích zájmen, vhodných sloves a typů otázek, aby bylo možno vytvořit širokou a akceptovatelnou síť tázacích vět.

Na rozdíl od Lötschera nepovažuje Altmann vztah mezi členěním věty a postavením přízvuku za nejasný a připouští v otázkovém testu i otázky s tázacími slovy²⁰². Souhlasí ale s Jacobsem v tom, že otázkový test je vhodný pouze pro analýzu oznamovacích vět²⁰³. Náhradní řešení k analýze zjišťovací otázky vidí spolu s Jacobsem v použití modálního slovesa *sollen* v otázce směřující k imperativním větám a v použití tzv. *Nachfrage*, dodatečné, opakované otázky, nebo v užití kontrastu *nejen x ale i*. Ani tyto možnosti nejsou úplné, ale jejich kombinací lze docílit žádané analýzy.

Za výrazové (formální) prostředky vyjádření větné struktury *fokus – pozadí* (*Hintergrund*) považuje Altmann přízvuk, slovosled, ale odmítá sem zahrnovat i morfologické a slovnědruhové kategorie²⁰⁴, i když i zde platí určitá pravidla, např. rozdíl v použití substantiva s určitým a neurčitým členem, rozdíly mezi různými typy zájmen (es, osobní x ukazovací zájmena). Roli přízvuku pro aktuální členění německé věty považuje Altmann za problematiku dosud nedostatečně objasněnou a zpracovanou (přízvuk může být i v jiných, nejen rématických částech), větný přízvuk nevypovídá dle jeho názoru nic o hranicích foků.

Altmann zkoumá i vztah mezi druhy vět (*Satzmodi* – druhy vět rozlišené podle komunikativní funkce a podle postavení určitého slovesa) a zabývá se především tázacími a imperativními větami. Zatímco v oznamovacích větách obsahuje réma novou specifikaci skutečnosti, v otázkách je to spíše návrh předpokládající kladnou nebo zápornou reakci příjemce. To znamená, že aktuální členění věty nelze oddělovat od jednotlivých druhů vět, nechová se vzhledem k nim neutrálně²⁰⁵.

Autor se zabývá postupně jednotlivými typy otázek (doplňovací, zjišťovací, alternativní, asertivní, ujišťovací, otázka ve formě vedlejší věty s postavením určitého slovesa v poslední pozici), a u každého typu zjišťuje a dokládá, jakými postupy lze

²⁰² Srov. Lötscher, 1983, 65 - 66

²⁰³ Srov. Jacobs, 1988, 98

²⁰⁴ Srov. Altmann, 1993, 7

²⁰⁵ Srov. Altmann, 1993, 14. Altmann tu polemizuje s Lötscherem o přízvuku a AČV v otázkách. Srov. Lötscher, 1983, 246

analyzovat aktuální větné členění; jedná se o běžný otázkový test jako u věty oznamovací, nebo o dodatečnou otázku, nahrazení tázacího výrazu zájmenem apod.

Wer hat telefoniert? Jemand hat telefoniert.

Stejně tak zkoumá i typy vět imperativních (první, druhá nebo poslední pozice určitého slovesa). Jednou z možností je při otázkovém testu použít modální sloveso *sollen*.

Schicke deinem Freund einen Brief! Was soll ich meinem Freund schicken?

Přací věty se liší od oznamovacích a tázacích především svou intonací a použitím modálních částic, nemají vlastně konkrétní obsah, vyjadřují pouze ideální stav, nejsou adresné ani informativní.

Altmann dochází k závěru, že zatímco věty oznamovací, tázací a imperativní lze zkoumat pomocí modifikovaného otázkového testu, u vět přacích a exklamativních (zvolacích) se otázkový test nezdařil a je třeba je podrobit dalšímu zkoumání z hlediska členění věty na téma a réma.

Altmannova studie má shodné rysy s prací Lötschera²⁰⁶ v tom, že oba autoři směřují svůj zájem především na větný přízvuk jako nejpodstatnější znak rématické části věty, daleko méně nebo vůbec se nevěnují slovosledu věty a jejích částí. V globálním pohledu je ale Altmannova práce především velkou polemikou a kritikou Lötscherovy studie.

²⁰⁶ Lötscher, 1983

2.3.8 Lühr(ová) a charakteristika větných oblastí (1993)

Z pohledu valenční gramatiky je zpracována studie **Rosemarie Lühr(ové)**²⁰⁷ *Neuhochdeutsch : Eine Einführung in die Sprachwissenschaft* o současném německém jazyce. Autorka klade v rámci gramatiky největší důraz na syntax a větu jako jednotku textu, protože za nejdůležitější komunikační jednotku považuje větu, nikoliv slovo. Od věty a její formy a funkce postupuje ve své analýze k morfematice a fonologii, k teorii mluvního aktu a poté k sémantice, pragmatice a textové lingvistice.

Textová lingvistika je považována za relativně novou disciplínu, stojící v hierarchii jazykových rovin nad rovinou větnou. V německé lingvistice existuje řada definic pojmu *text* (podobně jako je tomu u pojmu *věta*) – autorka zdůrazňuje samostatnost, koherenci, formální strukturovanost textu²⁰⁸. Pro zkoumání a analýzu textů jsou nejpodstatnější prostředky textové koherence, ke kterým Lühr(ová) řadí především aktuální členění větné, lexikálně-sémantické propojení textu (*Satzverflechtung*), větné konektory, anaforické prostředky, čas, modus apod.

Autorka připomíná Mathesiovu teorii aktuálního členění věty i pojmy jádro a východisko a sama chápe větu jako jednotku, která stojí (většinou) v bezprostředním vztahu k větě předchozí a následující. Tématickou část věty charakterizuje jako *něco už řečeného, známého z předchozího kontextu*, réma je *dříve nezmiňovaná nová informace*²⁰⁹. Tato problematika je podle autorky ještě v německé lingvistice nedostatečně zpracovaná a mnohé otázky zůstávají otevřené²¹⁰.

Dichotomie *nová* X *ne-nová* a *známá* X *neznámá* informace je tu charakterizována jako dvě části výzkumu. *Nová* X *ne-nová* informace souvisí podle Lühr(ové) s tím, že určité slovní druhy jsou nositeli rozdílných komunikativních funkcí. Novou informaci přinášejí především plnovýznamová slova (slova mající obsah), jako jsou substantiva, adjektiva, slovesa apod. Naproti tomu tzv. funkční slova, např. předložky nebo spojky komunikativní význam nemají. Výjimkou jsou zájmena, která jsou nositeli významu. Novou informaci pak přinášejí plnovýznamová slova, pokud jsou v textu poprvé zmíněna, nebo pokud jsou zmíněna po určité pauze. Při bezprostředním opakování se jedná

²⁰⁷ Rosemarie Lühr(ová) je vedoucí katedry indogermanistiky na Univerzitě Fridricha Schillera v Jeně.

²⁰⁸ Srov. Lühr(ová), 1993, 281

²⁰⁹ Srov. Lühr(ová), 1993, 282. Das aus dem vorangegangenen Kontext Bekannte hat man als Thema, die vorher nicht erwähnte neue Information dagegen als Rhema bezeichnet.

²¹⁰ Autorka považuje běžně používaný otázkový test za nedostatečný a přiklání se k názorům jiných lingvistů (např. Brigitte Haftka), že je možný jen tam, kde je jasné, jak se člověk musí ptát. Srov. Lühr(ová), 1993, 283

o informaci ne-novou. Tato charakteristika tématu se váže výhradně na zmínku (*Erwähnung*) v textu, tedy na kontextové zapojení.

Známa X neznámá informace je rozlišena tím, co mohou mluvčí a posluchač identifikovat jako známý fakt, ať už se to týká všeobecných informací o světě, jeho zákonitostech, jedinečnostech a událostech²¹¹, nebo faktů známých z komunikace²¹². Vše, co není známo z kontextu, ze situace, nebo obecně známé, je neznámé²¹³. Z toho vyplývá, že nelze vždy ztotožnit informaci známou a ne-novou a neznámou a novou. V **tématické** části věty se objevuje informace *známá*, která může být ne-nová i nová, v **rématické** informace *nová*, která je známá nebo neznámá.

Mluvčí se musí při realizaci své promluvy spoléhat na to, že oslovený má určité znalosti a předpoklady rozumět řečenému. Tyto předpoklady nazývá Lühr(ová) *pragmatickými presupozicemi*. Větné členění je podmíněno i tím, jak, jakým stylem chce autor realizovat svoji promluvu a podle toho umísťuje známé a neznámé prvky do rématické části.

Autorka rozlišuje tématickou oblast věty a samotné téma, stejně tak rématickou oblast a réma, které se vyznačuje tím, že je nositelem větného přízvuku (klesajícího) a je umístěno většinou na konci věty.

Pro téma je charakteristické, že stojí většinou na začátku věty. Pokud je ve větě více známých elementů, tématem může být jenom jeden, protože podle autorky je vždy tématem pouze jedna jednotka, a to ta, která má bezprostřední vztah k předcházející větě textu. Typickým rysem jednotky v tématu je i možnost její pronominalizace. Pokud není náhrada zájmenem možná, znamená to, že prvek již není v okruhu známé skutečnosti, tudíž nepatří do tématu. Pokud je možné spornou jednotku označit demonstrativním zájmenem, do tématu patří.

O tématické a rématické oblasti ve větě mluví autorka tehdy, pokud analyzuje větu jako celek v rámci textu. Ale posluchač, který přijímá informace po částech a nezná pokračování promluvy, je schopen vnímat pouze téma a réma věty²¹⁴.

Lühr(ová) se zamýšlí i nad vztahem členění věty na téma a réma a postavením subjektu a predikátu. Téma i subjekt mají v německé větě tendenci stát na začátku věty a

²¹¹ Slunce svítí. Měsíc obíhá kolem Země. Kolumbův objev.

²¹² Já, ty, my, v komunikaci již uvedené předměty apod.

²¹³ Srov. Lühr(ová), 1993, 283 - 285

²¹⁴ Srov. Lühr(ová), 1993, 285 - 289

réma i predikát na konci, dochází k překrývání pojmů a k propojení syntaxe, textové lingvistiky i větné sémantiky.

Jazykové prostředky, které jsou signifikantní pro téma a réma, jsou především slovosled a větný přízvuk. Další rysy, jako je např. komunikativní dynamika výpovědi, chápe Lühr(ová) jako méně důležité.

Za zvláštní jev považuje autorka tzv. *existenční* věty, které začínají vazbami „*es gibt*“, „*es ist*“, „*es war*“ apod. Stejně jako v češtině jsou tyto věty běžné v pohádkách, vyprávění a podobných textech; takové věty nemají žádné téma.

Pro výstavbu textu a jeho zkoumání je důležitější téma, réma sice přináší novou informaci, ale jeho obsah nemusí být vícekrát uveden, proto není tolik důležité pro pokračování textu. Téma má sice menší sdělovací hodnotu, ale je základním stavebním kamenem výpovědi. Při analýze textu se vychází od tématu, rozlišuje se téma a réma v každé následující větné struktuře, které jsou vzájemně propojeny; mluvíme tak potom o *tématické progresi*²¹⁵.

²¹⁵ Srov. Lühr(ová), 1993, 295

2.3.9 Welke a inherentní a sekundární rovina věty (2005, 1992)

Jednou z posledních prací německé lingvistiky, která se zabývá aktuálním větným členěním, je studie německého lingvisty jménem **Klausa Welke**²¹⁶ z roku 2005 - *Deutsche Syntax funktional*. Vychází z funkčního pojetí gramatiky a jako výchozí bod svého zkoumání označuje autor formálně syntaktické struktury²¹⁷. Postupuje od zkoumání formy k její funkci, při zachování vzájemné souvislosti komunikativního a kognitivního hlediska, syntaktických a sémantických struktur.

Dnešní syntax vidí Welke jako pouze formální syntax, stojící vedle sémantiky a pragmatiky. Cílem jejího zkoumání jsou syntaktické, nikoliv sémantické struktury. Funkcionální gramatika je podle autora pokusem o opětovné spojení gramatiky (syntaxe), logiky a rétoriky²¹⁸. Pojmem „funkce“ se běžně označuje komunikativní a kognitivní funkce jazyka, podle autora by ale funkcionální gramatika měla vysvětlovat, proč jsou formálně syntaktické struktury takové, jaké jsou, a považovat je za funkci sémanticko-pragmatických struktur.

Pod pojmem *Perspektiviertheit* rozumí Welke subjektivně motivovaný sled doplnění (*Argumente*) predikátu a mluví o logicko-pragmatických vymezeních rolí a sledu argumentů. Jejich řazení ve větě spočívá v tom, že logicko-pragmatické role zprostředkovávají vzájemné přiřazení mezi sémantickými rolemi a morfologickými pády a jejich formálními ekvivalenty²¹⁹, logicko-pragmatické role jsou funkční obdobou syntaktických relací, jako jsou subjekt, přímý a nepřímý objekt apod.

Welke rozlišuje ve větě jako její přirozenou vlastnost *primární* (inherentní, vnitřní) *perspektivizaci*, založenou na logicko-pragmatickém řazení argumentů, a *sekundární perspektivizaci*, což je aktuální členění větné. Obě roviny se částečně překrývají, částečně si odporují. Na základě tohoto konfliktu se odvíjí podstatná část syntaktických obměn a jenom za takového předpokladu lze pochopit rozložení *argumentů* ve větě.

Autor je toho názoru, že každá věta má část tématickou a rématickou (téma, topic – réma, focus) a uvádí běžně používanou sémanticko-pragmaticky zaměřenou definici pojmů téma a réma: *téma* je to, co je ve větě známé, již dříve zmíněné, není nové. *Réma* je to, co je nově sdělováno. Taková definice je ale pro autora nedostačující, neboť je ochuzena o

²¹⁶ Klaus Welke působil na univerzitách v Německu (Berlín, Heidelberg) i v Rakousku. Zabývá se především německou syntaxí, valenční teorií a v poslední době i systémem německých časů.

²¹⁷ Srov. Welke, 2005, 3

²¹⁸ Srov. podrobněji Welke, 2005, 5

²¹⁹ Srov. Welke, 2005, 92

důležitou dimenzi, a sice zdůraznění tématu jako výchozího bodu sdělení a zdůraznění opozice podmět – přísudek.

Welke definuje téma jako výchozí bod sdělení a dodává, že známý prvek je tu z něho jenom odvozen²²⁰ a ne vždy to tak musí být. Platí zde komunikativní pravidlo o tom, že začínat se má tím, co lze u posluchače předpokládat za známé. Současně definuje autor identicky *téma* a *subjekt*, neboť ve většině německých vět subjekt opravdu zaujímá výchozí pozici ve větě (například podle Engela 60%²²¹ vět, podle jiných autorů až 90%), je tedy tématem. Opozice téma a réma je z historického pohledu podle autora opozicí subjektu a predikátu. Tato teorie se může opírat o myšlenky Paula a von der Gabelentz, kteří charakterizovali subjekt a predikát z psychologického hlediska, a proto se jejich charakteristika blíží pozdější charakteristice tématu a rématu. Ale rozlišování psychologického a gramatického subjektu a predikátu považuje Welke za překonanou myšlenku odpovídající své době a tehdejšímu stavu výzkumu německé věty.

Pokud věta začíná jiným sdělením než subjektem - něčím neznámým, překvapivým, vysvětluje autor takový jev pomocí *teorie dvou perspektivizací*. *Inherentní rovina* věty vychází ze slovesa a jeho významu a *vnější, sekundární, tzv. rovina členění věty na téma a réma* (aktuální členění větné) je pouze korekturou inherentní perspektivizace. V sekundární rovině dochází ke změně větné perspektivy (změně slovosledu), např. prostřednictvím pasivizace nebo pomocí aktuálního členění²²².

Inherentní a sekundární rovina jsou přítomné ve všech jazycích, patří k jazykově kognitivním univerzáliím²²³. Pro perspektivizaci německé věty a slovesa je nejdůležitější subjekt, první argument, který Welke označuje jako *Topic*. To je bod, odkud a kde začíná perspektivizace. Welke analyzuje filipínská nářečí a zkoumá strukturu a funkci subjektu v těchto jazycích. Na základě provedené analýzy dochází k závěru, že syntaktické relace jako jsou subjekt a objekt nepatří k univerzálním kategoriím²²⁴. Druhý a třetí argument ve větě nazývá Welke *Focus*, nebo také *Second Topic*. Všechny jazykové jevy podléhají podle autora perspektivizaci a všechny jsou subjektivně (pragmaticky) dané.

Na rozdíl od většiny německých studií o aktuálním členění věty, které se opírají převážně o domácí tradici, vychází Welke ve svých analýzách a úvahách hlavně ze

²²⁰ Grundlage ist, dass das Thema als Ausgangspunkt der Mitteilung (Satzgegenstand) definiert wird und Bekanntheit als davon ableitbares Merkmal, das in der Regel gilt, nicht aber in jedem Fall gelten muss. Welke, 2005, 125

²²¹ Srov. Engel, 1972, 17 - 75

²²² Srov. Welke, 2005, 131

²²³ Tato hypotéza ještě musí být podle autora přezkoumána. Srov. Welke, 2005, 136

²²⁴ Srov. Welke, 2005, 152

současného stavu výzkumu funkcionální syntaxe a gramatiky ve světě a navazuje také na své dřívější publikace.

V roce 1992 vydal práci nazvanou *Funktionale SatzpERSpektive*, v níž srovnává různé přístupy k funkcionální gramatice ve světové lingvistice (Givón, Kuno, Bresnan(ová), Halliday, Dik atd.). Rozdíl mezi generativní gramatikou a funkcionální gramatikou vidí v tom, že jednotlivé směry funkcionální gramatiky jsou méně jednotné, než je tomu u generativní gramatiky, je to podle něho zastřešující pojem pro mnoho směrů uvnitř gramatiky. Hlavní rozdíl je ten, že *generativní* gramatika vykládá syntaktické struktury na základě všeobecných a univerzálních syntaktických principů, kdežto *funkcionální* gramatika definuje syntaktické struktury na základě všeobecných a univerzálních komunikativních a kognitivních principů²²⁵. Welke se hlásí k takovému směru funkcionální gramatiky, který popisuje a vykládá formálně syntaktické struktury jazyka, které patří k povrchové struktuře věty. Funkce (obecně) nepatří jenom k obsahu a kontextu, ale jejím podstatným rysem je formálně syntaktický aspekt.

V této práci nastínil Welke svůj koncept jazykových rovin. Při srovnávání významu a postavení subjektu a tématu dochází k závěru, že subjekt je kategorie hloubkové struktury věty, kdežto téma patří do povrchové struktury, což odpovídá zásadám generativní gramatiky a jejím novým směrům²²⁶. K těmto výsledkům dospěl Welke při srovnávání formálního a funkčního aspektu subjektu a tématu. Subjekt není podle jeho zjištění pouze čistě formální kategorie, nýbrž je to formálně syntaktická relace s funkčním statutem, čemuž odpovídá německé označení *Satzgegenstand*. Při zkoumání tématu si klade otázku, zda je téma čistě sémantickou kontextově determinovanou kategorií, nebo má i formální rysy. Výsledkem je tvrzení, že formálním rysem tématu je jeho první pozice ve větě, po stránce funkční se shoduje se subjektem, téma je tedy také *Satzgegenstand*. Termín „funkční větná perspektiva“ (aktuální členění větné) patří podle autora jenom k povrchové rovině, rovině aktuální větné struktury, je kontextuálně determinováno.

Autor rozlišuje ve své práci (1992) *formální* a *obsahové indikátory* aktuálního členění větného. K *obsahovým* patří kategorie známý/neznámý, nový/ne-nový, ale Welke zdůrazňuje, že tyto kategorie nejsou uzavřené. Mluvčí se jimi při postulaci tématu řídí, akceptuje je, ale má současně s tím i velkou volnost v konstrukci věty a volbě tématu²²⁷.

²²⁵ Srov. Welke, 1993, 10 - 11

²²⁶ Srov. podrobněji Welke, 1993, 11

²²⁷ Srov. Welke, 1993, 26 - 27

Formální indikátory aktuálního členění jsou především slovosled, intonace, dále i subjektový nominativ, speciální syntaktické konstrukce (pasivní, vložené věty atd.), morfologická kategorie určenosti. Slovosled a intonace jsou nejdůležitějšími rysy a je otázkou, který z nich je důležitější (např. již Paul považoval za primární větný přízvuk), Welke nechává tuto otázku otevřenou, resp. analyzuje roli slovosledu a intonace ve vzájemné souvislosti a vyvozuje jednoduché pravidlo pro nepříznačnou větu (nekontrastivní): pro téma je typické postavení na začátku věty a větný přízvuk signalizuje réma, přesněji jeho vrchol (*Rhemagipfel*).

V závěru své práce z roku 1992 podrobil Welke kritice funkční generativní popis jazyka²²⁸ vypracovaný pražskými lingvisty z Univerzity Karlovy. Welke konstatuje, že subjekt je tu (na rozdíl od jeho tvrzení) považován za čistě formálně gramatický jev, pražští lingvisté neakceptují jednoznačnou vazbu tématu k počátku věty. Za sporné považuje vymezení sémantické struktury věty, chápání hloubkové roviny věty a komunikativního dynamismu. Autor konstatuje, že to vše lze označit pojmem *inherentní verbální perspektivizace*²²⁹.

Myšlenky práce shrnul autor následujícím způsobem²³⁰:

- 1/ subjekt i téma jsou formálně gramatické kategorie, určené svou funkcí,
- 2/ pro subjekt i téma existuje identické označení *Satzgegenstand* neboli *Empathy-Focus*,
- 3/ obě kategorie jsou formálně určené, postavení na počátku věty je formálním příznakem tématu,
- 4/ tématizace probíhá na dvou úrovních, na rovině gramatické (subjekt) a na gramatické rovině v širším slova smyslu (téma, funkční větná perspektiva).

²²⁸ Welke čerpá z práce: Sgall, Hajičová, Benešová. Topic, Focus and Generative Semantics. Kronberg, 1973

²²⁹ Srov. Welke, 1993, 118. ... Aus unserer Sicht handelt es sich um nichts anderes als um die inhärente verbale Perspektivität bzw. Thematisität. Entsprechend ist in unserem Konzept Tiefenstruktur identisch mit Lexikoneintragung. Die zweite Ebene wird bei Sgall zwar nicht als Umorganisation der ersten Ebene explizit ausgewiesen, aber die Folgerung bietet sich an.

²³⁰ Srov. Welke, 1993, 118 - 119

2.3.10 Pojetí aktuálního členění a slovosledu v základních gramatikách a v dílech vybraných lingvistů

Ve třetí kapitole této práce byly analyzovány vybrané práce německé lingvistiky, které byly publikovány na konci 20. století nebo začátkem 21. století a jejichž hlavním nebo podstatným tématem je stavba věty, slovosled a aktuální členění věty a textu.

Následující tabulka č. 6 je doplněním páté tabulky a obsahuje přehled označení aktuálního členění věty jak v základních gramatikách, tak i v pracích výrazněji zaměřených na téma věty, slovosledu a aktuálního členění.

2.3.10.1 Aktuální členění

Tabulka 6 - Označení aktuálního členění věty v nejdůležitějších gramatikách a vybraných pracích německé lingvistiky

Autor	Označení aktuálního členění věty
IDS-Grammatik	Hintergrund – Vordergrund Gliederung
Duden	Thema – Rhema Konzept
Eisenberg	Thema – Rhema Struktur/Fokus – Hintergrund Gliederung
Helbig/Buscha	Kommunikative Mitteilungsperspektive
Engel	funktionale Satzperspektive
Lenerz	Thema – Rhema Gliederung
Lötscher	Thema – Rhema Theorie, Thema – Rhema Dichotomie, funktionale Satzperspektive
Eroms	funktionale Satzperspektive
Jacobs	Fokus – Hintergrund Gliederung, Topic – Commentar Gliederung
Sommerfeldt/Starke	Thema – Rhema Gliederung
Altmann	Fokus – Hintergrund Gliederung, Topic - Commentar Gliederung
Lühr(ová)	Thema – Rhema Gliederung
Welke	Thema – Rhema Gliederung, sekundäre Perspektivierung

K nejběžnějším označením aktuálního členění věty patří *Thema – Rhema Gliederung* a *Fokus – Hintergrund Gliederung*. Tato terminologie je nezávislá na tom, zda se jedná o gramatiky, zaměřené na celý systém německého jazyka, kde je aktuálnímu členění větnému věnována pouze omezená pozornost, nebo zda se jedná o práce odlišně orientované nebo speciálně zaměřené na toto téma.

Srovnáme-li práce analyzované v této kapitole, můžeme konstatovat, že většina z nich se odvolává na závěry a učení Pražské školy, ať už je přijímá pozitivně (Lenerz, Lötscher, Eroms, Jacobs), nebo negativně (Welke). Totéž se týká i Firbasových zásad

komunikativního dynamismu, které jsou často uváděny (Lenerz, Engel) a korigovány (Eroms) nebo kritizovány (Lötscher, Lühr(ová)).

Typické je také zdůrazňování významného odkazu starších německých lingvistů, především jsou zmiňováni Behaghel (Lenerz), Paul (Lötscher se blíží jeho psychologickému pojetí subjektu), Ammann, Drach, Boost atd.

Na práce světových lingvistů odkazuje např. Welke a Lühr(ová).

Za důležitý prostředek analýzy věty považují mnozí němečtí lingvisté (ve shodě s českými) otázkový test. Používá ho např. Lenerz, kritice podrobil otázkový text např. Lötscher²³¹ nebo Altmann²³², protože němčina není dle Altmannova názoru jazykem, který má tak širokou paletu otázek, aby bylo možno ke každé větě předřadit adekvátní a akceptovatelnou otázku. I tak je otázkový test vhodný pouze pro věty oznamovací (Altmann, Jacobs), případně tam, kde je jasné, jak se člověk má ptát (Lühr(ová)).

Mnozí autoři chápou pod pojmem aktuální členění věty především problematiku role a umístění větného přízvuku, význam slovosledu je pro ně pouze druhotný (Lötscher). Podle Altmanna je role přízvuku ještě nedostatečně prozkoumána, protože přízvuk se objevuje i jinde než pouze v rématu a nepřináší informaci o hranicích rématu. Jiní jazykovědci (Eroms, Engel) se naopak soustřeďují v první řadě na zkoumání slovosledu německé věty, i když upozorňují na to, že slovosled nelze zkoumat pouze z hlediska aktuálního členění, neboť je to výsledek spolupůsobení mnoha faktorů. Uspořádání věty je závislé na typu jazyka, gramatické struktuře věty, intonaci, aktuálním členění i na estetickém principu. Welke a další se přiklánějí k názoru, že slovosled a intonaci je nutné sledovat ve vzájemné souvislosti.

Mnozí lingvisté upozorňují na to, že aktuální členění věty a slovosled nejsou do současné doby dostatečně důkladně prozkoumány. Také jejich výzkum se soustřeďuje převážně na větu oznamovací, jiné druhy vět a jejich slovosled z hlediska aktuálního členění analyzovány většinou nejsou. Altmann uvádí, že aktuální členění nelze oddělovat od jednotlivých druhů vět, to se chová podle druhů vět různě, není ve vztahu k nim neutrální. Pouze Altmann zkoumá i věty imperativní, přací a tázací²³³.

Rozdílné je tvrzení jednotlivých lingvistů o tom, zda každá věta musí obsahovat téma a réma. Tak např. Eroms a Welke uvádějí, že každá věta obsahuje téma a réma, pokud téma není vyjádřeno explicitně, je ve větě/textu obsaženo alespoň implicitně,

²³¹ Srov. Lötscher, 1983, 66

²³² Srov. Altmann, 1993, 6-7

²³³ Srov. Altmann, 1993, 14-35

případně je výchozím bodem výpovědi. Sem patří často diskutované a uváděné úvodní věty pohádek: Ein König *hatte drei* ... Naproti tomu např. Sommerfeldt a Starke i Lühr(ová) vidí tyto věty jako věty s absencí tématu, pouze s rématickými elementy. Engel mluví o větách, které mají pouze réma, v souvislosti s krátkými, jednoslovnými větami typu *Raus!*, *Hinaus!* apod. Dodává také, že téma je často vynecháno v mluvené podobě jazyka, protože je to ta méně závažná část výpovědi.

V německé lingvistice je velice nepřehledné používání termínů *topik* a *fokus* (s různými obměnami v ortografii, topic, focus, Topic, Fokus apod.). Eroms nazývá topikem přední větné pole, Vorfeld, které bývá obsazováno většinou subjektem nebo jiným, rématickým prvkem. Welke charakterizuje Topic jako 1. argument (slovesné doplnění), což je vlastně subjekt.

Fokus je podle Eromsovy definice slovo nesoucí větný přízvuk, pro Welkeho je to druhé a třetí slovesné doplnění (argument).

Aktuální členění věty patří podle mnohých německých lingvistů spíše než do syntaxe do oblasti textové gramatiky (Lötscher, Lühr(ová), Engel), případně textové lingvistiky, je neoddělitelné od kontextu. Autoři zdůrazňují roli aktuálního členění věty jako prostředku textové koherence (Lühr(ová)).

Jak již bylo uvedeno, základní německé gramatiky nevěnují zkoumání aktuálního členění věty velký prostor. Při srovnání těchto prací s dále analyzovanými publikacemi se jeví jako nejpodstatnější rozdíl, že základní gramatiky vztahují téma aktuálního členění věty k větné topologii a zabývají se jednotlivě všemi větnými poli a jejich slovosledem a strukturou téma-réma. U dále analyzovaných prací se o větných polích mluví také (Eroms, Sommerfeldt/Starke, Lenerz, Engel), ale především o předním větném poli a jeho nejčastějším obsazení subjektem. Větná pole nejsou systematicky studována.

V základních gramatikách se zdůrazňuje vzájemný vztah mezi aktuálním členěním věty a slovosledem věty, velice zřídka se zde mluví i o větném přízvuku a intonaci jako o podstatném rysu aktuálního členění. Ve speciálních pracích je tomu často naopak (např. Lötscher).

2.3.10.2 Slovosled

Tabulka 7 - Označení slovosledu v nejdůležitějších gramatikách a vybraných pracích německé lingvistiky

Autor	Označení slovosledu
IDS-Grammatik	Linearstruktur
Duden	Wortstellung
Eisenberg	Wortstellung/ Satzgliedstellung/ Satzgliedfolge
Helbig/Buscha	Satzgliedstellung
Engel	Anordnung der Elemente im Satz (Folgeelemente)
Lernerz	Wortstellung, Serialisierung
Lötscher	Satzgliedstellung
Eroms	Serialisierung
Jacobs	Wortstellung
Sommerfeldt/Starke	Wortstellung X Satzgliedstellung
Altmann	---
Lühr(ová)	Satzgliedstellung/Serialisierung X Wortstellung
Welke	---

Slovosled je označován vesměs jako *Wortstellung* nebo *Satzgliedstellung*, pouze IDS-gramatika používá označení *Linearstruktur* a Eroms a Lernerz ho nazývají *Serialisierung* (viz tabulka č.7), Lühr(ová) rozlišuje *Satzgliedstellung* jako pořadí větných členů, *Wortstellung* jako pořadí slov v rámci jednoho větného členu. U autorů Sommerfeldta a Starkeho je tomu přesně naopak, *Wortstellung* označují autoři jako nadřazený pojem termínu *Satzgliedstellung*, což je pouze jeden aspekt slovosledu (autoři toto dělení dále nespecifikují²³⁴) a tomu se Sommerfeldt a Starke dále věnují, vykládají postavení větných členů i jejich částí. Engel kritizuje používání pojmů *Wortstellung*, *Satzgliedstellung* i *Satzgliedfolge*, považuje je za zavádějící a matoucí, protože se jedná hlavně o posloupnost slovních skupin, nejen jednotlivých slov, a stejná pravidla platí i pro výrazy, které nejsou větnými členy. Sám proto mluví o uspořádání větných elementů.

Všechny základní gramatiky se věnují slovosledu systematicky, rozebírají jej z pohledu aktuálního členění i podle gramatických pravidel, zabývají se slovosledem na základě trojího možného postavení určitého slovesa ve větě a postavení dalších větných jednotek odvozují od postavení slovesa. V této souvislosti mluví o přímém a nepřímém slovosledu a uvádějí jeho pravidla, která jsou většinou založena na gramaticky podmíněných faktorech.

²³⁴ Srov. Sommerfeldt, Starke, 1992, 247

Práce analyzované ve třetí kapitole se slovosledem zabývají většinou v souvislosti a návaznosti na aktuální členění věty, téma slovosledu mu podřizují. Orientují se na přednostní postavení subjektu v tématu, případně v rématu, na strukturu a postavení nominálních frází, na vzájemné uspořádání intenčních a volných doplňků, na vzájemný vztah mezi přímým a nepřímým objektem nebo mezi jednotkami s určitým a neurčitým členem. Vlastní systematická a konkrétní pravidla slovosledu formulují ve svých pracích Eroms²³⁵, Lenerz²³⁶, systematická teoretická pravidla (důležitá a méně důležitá) uvádí Lötscher²³⁷.

V základních gramatikách není vazba slovosledu a aktuálního členění tolik patrná. Duden při výkladu pravidel slovosledu rozebírá postavení jednotlivých slovních druhů²³⁸, IDS-gramatika mluví o (obecných) *pravidlech hierarchického uspořádání věty*²³⁹, Eisenberg o *tendencích slovosledu*²⁴⁰, pouze Helbig a Buscha²⁴¹ podávají konkrétní návrh uspořádání slovosledu oznamovací věty.

Srovnáme-li „ideální“ pravidla slovosledu, publikovaná Eromsem nebo Helbigem a Buschou, vidíme pouze zanedbatelné rozdíly:

Helbig/Buscha²⁴²:

S	VF	Te/Ka AB	Lo/Mo AB	O ^P	O ^{NP}	Lo AB	Prädikativ	Gramm. PT
		Fak.	Fak.			Oblig.	Trenn. VT	

Eroms²⁴³:

E ₁	V _{fin}	A _{temp}	A _{kaus}	A _{lok}	A _{mod}	A _{instr}	sämtliche E	V _{infin}
----------------	------------------	-------------------	-------------------	------------------	------------------	--------------------	-------------	--------------------

V obou pracích následuje za subjektem a určitým slovesem volné, fakultativní určení temporální, kauzální, lokální, modální, u Eromse ještě určení prostředku. Následují obligatorní (předmět) a intenční doplňky a druhá část přísudku.

Všechny práce se shodují v tom, že němčina má relativně volný slovosled, tedy volnější než např. angličtina, ale svázanější než slovanské jazyky. Relativně velká volnost platí především pro uspořádání volných doplňků.

²³⁵ Srov. Eroms, 1986, 38

²³⁶ Srov. Lenerz, 1977, 16 a dále

²³⁷ Srov. Lötscher, 1983, 187 - 188

²³⁸ Srov. DUDEN, 1998, 821 - 827

²³⁹ Srov. Zifonun, 1997, 968

²⁴⁰ Srov. Eisenberg, 1999, 394

²⁴¹ Srov. Helbig, Buscha, 2004, 490

²⁴² Srov. Helbig, Buscha, 2004, 490

²⁴³ Srov. Eroms, 1986, 38

2.4 Pražský lingvistický kroužek, jeho historie a hlavní principy

Pražský lingvistický kroužek patřil k nejvlivnějším evropským jazykovědným školám v meziválečném období, ovlivnil i americkou lingvistiku. Ve světě byl od počátku znám jako *Cercle Linguistique de Prague*. Jeho počátky se datují od roku 1926, úředně zaregistrovaný byl až v roce 1930²⁴⁴. Tehdy se v roce 1926 u Viléma Mathesia, profesora anglického jazyka a literatury na Karlově univerzitě, sešla skupina lingvistů na přednášce německého jazykovědce Henrika Beckera z Lipska o „europeizaci“ evropských jazyků vlivem společné kultury (*Der europäische Sprachgeist*). Účastníci se domluvili, že v takových schůzkách budou pokračovat. To byl okamžik zrodu Pražského lingvistického kroužku.

Schůzky s přednáškami a diskusí se postupně vyvinuly do pravidelných setkání, účastnily se jich osobnosti, které dnes vnímáme jako zakládající členy PLK. Patřili k nim **Vilém Mathesius**, **Jan Mukařovský** a **Bohuslav Havránek** (předseda PLK až do své smrti v roce 1945), **Vladimír Skalička**, **Bohumil Trnka**, **Josef Vachek**, **Roman Jakobson**, **Nikolaj Trubeckoj**, **Sergej Karcevskij** a mnoho dalších. Na pravidelných schůzkách přednášeli nejen členové kroužku, ale i významní cizí vědci (např. **Louis Hjelmslev**, **Otto Jespersen** aj.).

(K představitelům Pražského lingvistického kroužku překvapivě nepatřil **Vladimír Šmilauer**, neboť nesouhlasil s některými zásadami jeho programu, zvláště v oblasti jazykové kultury - hlásil se k jazykovému purismu. Přesto byl členy kroužku vysoce ceněn zvláště proto, že jeho rozbor větné stavby věty byl podrobným zachycením syntaktické stavby jazyka. Z jeho zásad vychází česká školní gramatika dodnes.)

Pražský lingvistický kroužek měl od počátku mezinárodní charakter – nejen proto, že mezi jeho členy byly i cizinci, ale navíc byli mezi nimi také žáci významných lingvistických škol té doby – myšlenky kazaňské a moskevské školy přinesl Nikolaj Trubeckoj, Sergej Karcevskij zase znal osobně **Ferdinanda de Saussura** a velmi dobře ovládal zásady ženevské školy.

Hlavní zásady pro práci Kroužku byly předloženy v roce 1929 ve společný tezích připravených hlavně Bohumilem Havránkem, Romanem Jakobsonem, Vilémem

²⁴⁴ Základní přehled dějin a teoretického vývoje Pražské lingvistické školy podal Josef Vachek v knize *The Linguistic School of Prague: An introduction to its theory and practice*, Indiana University Press, 1966. Tato kniha je základní zdrojem informací o historii a činnosti Kroužku.

Mathesiem a Janem Mukařovským pro První mezinárodní kongres slavistů v Praze. Byly to tzv. *Teze předložené prvému sjezdu slovanských filologů v Praze* a už v nich se objevily základní myšlenky a směr kroužku i jednotlivých členů. Mezi základní pojmy patřily: přístup ke studiu jazyka jako synchronního systému, který je zároveň dynamický, funkčnost jazykových jednotek a důležitost společenské funkce jazyka, koncepce jazykovědné analýzy na základě funkčně strukturálním a chápání jazyka jako systému znaků sloužícího ke komunikaci. Teze byly společným dílem členů Pražského lingvistického kroužku, i když jednotlivé části připravovali různí jazykovědci PLK. Byly zveřejněny v češtině a francouzštině a staly se prvním systematicky zpracovaným programem kroužku.

Tyto teze byly později publikovány v nově založené knižní sérii *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*²⁴⁵ (v první fázi 1929 – 1939), kromě toho vydával kroužek od roku 1935 i časopis *Slovo a slovesnost*. Ke sjezdu byly vydány první dva svazky řady, která se později stala ve světové lingvistice jednou z nejznámějších.

První svazek této řady z roku 1929 obsahoval celkem dvanáct statí o obecně lingvistických tématech. I druhý svazek (Jakobsonova práce o fonologickém vývoji ruštiny) vzbudil ve světě velkou pozornost a úspěch, byly navázány vztahy se zahraničními evropskými lingvisty, kteří zastávali podobná stanoviska, ale i s představiteli novodobé americké jazykovědy (např. **Edwardem Sapirem**, **Leonardem Bloomfieldem**). Vliv Kroužku, zvláště po druhé světové válce, byl mimořádný, ve Francii se „pražská“ fonologie stala „modelovou vědou“, v USA byl jedním z významných podnětů k nové orientaci lingvistiky.

Ve světě se začíná mluvit o Pražské škole – pravděpodobně poprvé bylo termínu Pražská škola použito v pozvánce na 1. mezinárodní sjezd pro vědy fonetické, který se konal r. 1932 v Amsterdamu. Označení se rychle vžilo a v polovině 30. let se ho již běžně používalo.

Pražský lingvistický kroužek nebyl jenom institucí zkoumající jazyk ve všech jeho podobách a publikující vědecké práce doma i ve světě, ale byl součástí české kultury a tuto kulturu spoluvytvářel a ovlivňoval, byl spjat i s českou avantgardou – poezií, divadlem, filmem i výtvarným uměním.

Činnost Kroužku poprvé končí s příchodem nacismu, ti zakázali časopis *Slovo a slovesnost*, Nikolaj Trubeckoj umírá, Roman Jakobson emigruje do USA, kde založil tzv.

²⁴⁵ Dnes jsou k dispozici všechna vydání *Travaux*. Jak předválečná *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*, tak *Travaux Linguistique de Prague* ze 60. let. V nich je možné sledovat poválečný vývoj Kroužku.

harvardskou školu, která v mnohém čerpá ze zásad Pražského lingvistického kroužku. V roce 1945 zemřel zakladatel Kroužku Vilém Mathesius.

V poválečném období Pražský lingvistický kroužek sice navázal na svoji předválečnou činnost, ale v omezeném měřítku. Novými členy se stali **Miloš Dokulil, František Daneš, Jan Firbas, Miroslav Komárek, Karel Hausenblas, Petr Sgall** a další. Činnost pokračovala převážně v individuální práci dřívějších členů Kroužku a jejich žáků. S příchodem komunismu a Února 48 ale Pražský lingvistický kroužek svoji činnost podruhé ukončuje. V socialistickém Československu je strukturalismus soustavně kritizován a nahrazován marxistickou jazykovědou. Roku 1952 vzniká namísto Pražského lingvistického kroužku Jazykovědné sdružení při ČSAV, které se zaměřovalo hlavně na slavistiku a bohemistiku. Prvním předsedou Sdružení se stal Bohuslav Havránek. Jiné jazykovědné obory, orientované na studium západoevropských jazyků a literatur, se soustředily do Kruhu moderních filologů při ČSAV. Podstatné bylo, že v rámci Kruhu vznikla skupina pro funkční jazykozpyt, vedená Bohumilem Trnkou, navazující na principy zaniklého Pražského lingvistického kroužku.

Šedesátá léta 20. století znamenala určité uvolnění situace, Pražský lingvistický kroužek byl znovu aktivní, *Travaux* byly obnoveny speciálním číslem, věnovaným problematice protikladu mezi pojmy centrum a periferie. Ale s nástupem normalizace znovu nedobrovolně končí činnost PLK.

K opravdovému obnovení Pražského lingvistického kroužku došlo až po roce 1989 (15. 2. 1990) zásluhou **Petra Sgalla** a **Oldřicha Lešky**, který se stal prvním porevolučním předsedou kroužku. Po jeho smrti ho vystřídal na této pozici **Eva Hajičová**. Na podzim roku 1995 bylo publikováno první číslo *Travaux*, úspěch konference k 70. výročí PLK v roce 1996 potvrdil životaschopnost obnoveného Kroužku. K předním představitelům PLK patří v současnosti vedle Evy Hajičové i **Petr Sgall, Vladimír Petkevič, František Čermák, Jarmila Panevová, Marie Těšitelová** a další. Praha a Pražský lingvistický kroužek se staly hostiteli mnoha konferencí a pracovních setkání, kterých se účastnili renomovaní lingvisté z celého světa, např. **Charles J. Fillmore, George Lakoff, Barbara Partee, Geoffrey Leech, Jeff Searl** a další.

První a zpočátku hlavní oblastí zájmu se stala fonologie, na vytvoření její podoby měli největší zásluhu Nikolaj Trubeckoj (*Grundzüge der Phonologie*) a Roman

Jakobson²⁴⁶. Fonologie byla na rozdíl od kazaňské, moskevské a ženevské školy definována jako systém, chápána z funkčního hlediska a založena na pojmu *opozice* a *příznakovost*. Jakobsonova teorie příznakovosti se stala základním principem teoretického pohledu na jazyk, tehdejší fonologický pražský směr dosáhl velkého uznání v celé Evropě a stal se základem pro pozdější formální fonologii.

Otázkám morfologie se v Kroužku věnovali vedle Viléma Mathesia, který propagoval synchronní studium jazyka, Bohumil Trnka, Miloš Dokulil a Roman Jakobson, kteří se většinou snaží aplikovat základní poznatky fonologie na oblast morfologie. Rozpracovávají teorie morfémů, nejmenších jednotek nesoucích význam na úrovni slabik.

Velkého uznání dosáhl v oblasti tvoření slov Miloš Dokulil, funkčně zpracovanou strukturní typologii jazyků přinesl Vladimír Skalička, rozvrstvením češtiny se zabýval především Bohumil Havránek.

Pro účely této práce jsou nejpodstatnější závěry členů PLK z oblasti syntaxe. Této oblasti se věnovali především Vilém Mathesius, Miloš Dokulil, František Daneš, Miroslav Grepl, později Jan Firbas, Petr Sgall, Eva Hajičová a další.

Problematicke syntaxe nebyla v klasickém období PLK věnována tak velká pozornost, jako tomu bylo u fonologie a morfologie. Přesto rozpracovali členové Kroužku a především Vilém Mathesius na základě funkčního přístupu k větě a s ohledem na „parole“ velice důležitou teorii aktuálního členění větného²⁴⁷ neboli funkční větné perspektivy (Firbasův termín), jak je tento jev dnes nazýván i v německé lingvistice. Aktuální členění větné patří k jazykovým univerzáliím, patří do větné stavby a tedy do systému jazyka, přispělo k objasnění vztahu stavby věty k sémantice. Z tohoto pohledu má každá, nebo téměř každá věta dvě části - tzv. *východisko výpovědi* (v dnešní terminologii téma, topic) a *jádro výpovědi* (ohnisko, dnes réma, fokus). Toto dělení věty souvisí hlavně se slovosledem a větným přízvukem. Vycházíme-li z toho, co je známé, a postupujeme k neznámému, jedná se o objektivní slovosled (u Mathesia objektivní pořad²⁴⁸). Opačný slovosled, od nového k již známému, je subjektivní (subjektivní pořad).

Po 2. světové válce se aktuálním členěním věty v rámci Kroužku zabývali hlavně František Daneš a Jan Firbas. Daneš považuje aktuální členění věty za jednu ze tří syntaktických rovin, vedle gramatické a sémantické struktury věty. Firbas zavedl do

²⁴⁶ Mnohá jejich díla jsou k dispozici i česky.

²⁴⁷ Tato myšlenka není nová, jak ukazujeme v předchozích částech práce. Objevila se již u Aristotela a byla rozpracovávána v 19. století.

²⁴⁸ Srov. Mathesius, 1961, 94

syntaxe pojem *výpovědního dynamismu* jednotlivých větných členů v závislosti na jejich kontextovém zapojení.

Syntézou principů a myšlenek klasického období Pražského lingvistického kroužku a uplatnění generativního přístupu k jazyku a generativních metod je *funkční generativní popis* jazyka, uplatňovaný v dnešní vědecké práci současných členů Pražského lingvistického kroužku.

2.5 Principy funkčního generativního popisu jazyka

Základní varianta *funkčního generativního popisu* jazyka byla vypracována již v 60. letech 20. století na Karlově univerzitě v Praze. Hlavní zásady této koncepce byly rozpracovány a shrnuty v roce 1986 v publikaci *The Meaning of the Sentence in Its Semantic and Pragmatic Aspects* autorů **Sgalla**, **Hajičové** a **Panevové**.

Funkční generativní popis jazyka navazuje v mnoha ohledech na principy a učení Pražského lingvistického kroužku, v první řadě na *funkční přístup* k jazyku a ke všem jeho složkám.

Důležitým principem je i *závislostní pojetí* syntaxe vypracované **Lucienem Tesnière**m, které zachycuje větnou stavbu v podobě závislostního stromu, kde na vrcholu stojí sloveso (podobně je tomu i u německého lingvisty **Ferdinanda Beckera**, který chápe sloveso jako centrum věty). Závislostní syntax dnes charakterizuje větnou stavbu na základě valence.

Funkční generativní popis jazyka je založen i na *formálním popisu* jazykového systému tak, jak ho formuloval pomocí matematických metod **Noam Chomsky**. Jde tu o vytvoření systému pravidel popisu jazyka, nejen o pouhý soubor, a cílem je dospět ke komplexnímu popisu jazyka na deskriptivní úrovni²⁴⁹.

Popis jazykového systému v rámci funkčního generativního popisu jazyka počítá s popisem jazyka na všech jeho rovinách. Původně pracovali představitelé koncepce funkčního generativního popisu jazyka s pěti rovinami²⁵⁰. Jazyk je analyzován na rovině *fonologické* a *fonetické*, jejichž popis byl podrobně zpracován již v klasickém období Pražského lingvistického kroužku a který je rozvíjen v nových fonologických koncepcích.

Další rovinou je *morfématická* rovina, která má úzký vztah k rovině fonologické. Jedno slovo, přesněji slovní tvar lze popsat na úrovni roviny fonologické i morfématické. Formální popis morfématické roviny mívá podobu linearizovanou a odpovídá povrchovému slovosledu věty.

Význam slov a jejich roli ve větě zachycujeme na *rovině větné stavby*. Funkční generativní popis jazyka tu pracuje se dvěma rovinami, s rovinou povrchovou a významovou.

²⁴⁹ Sgall, 2001

²⁵⁰ Srov. Panevová, 1980, 11

Sgall, 1986, 127

Hajičová, 1975, 13

Povrchová, analytická rovina větné stavby je rovinou mluvnickou a zabývá se morfologickými jednotkami, větnými členy, jejich funkcí a realizací.

Za nejdůležitější je v rámci funkčního generativního popisu jazyka považována významová (hloubková) rovina stavby věty neboli *tektogramatická* rovina. Zápis věty na tektogramatické rovině má podobu závislostního stromu s jedním řídícím prvkem (sloveso) a prvky na něm závislémi, nebo linearizovanou podobu, kde hrany stromu (druhy syntaktické závislosti) jsou nahrazeny závorkami. Jednotkami tektogramatické roviny jsou tzv. syntaktické funktory (agens, patiens, adresát, podmínka, příčina atd.), které jsou protipólem morfematických jednotek roviny morfématické (pády, slovní druhy apod.).

V poslední době se lingvisté pracující s FGP domnívají, že je možné povrchovou rovinu syntaxe z popisu jazyka úplně vypustit²⁵¹ a přejít od tektogramatické roviny bezprostředně k rovině morfématické.

Důležitým principem v rámci FGP je zkoumání vztahu formy a funkce na všech rovinách i uvnitř rovin. Forma, jazykový výraz, je v těsném vztahu k funkci, sémantické interpretaci. Jejich vztah je oboustranný, funkce může být realizována různými formami a forma může mít různé funkce²⁵².

Důležitým pojmem funkčního generativního popisu je termín *projektivita* jako charakteristická vlastnost lineárně uspořádaného závislostního stromu. Ta bývá často v rozporu s povrchovým uspořádáním věty, tedy s povrchovým slovosledem²⁵³. Věta, ve které je porušen princip projektivity, nemá často jasnou stavbu a může působit nejednoznačně a nejasně.

Základním prvkem závislostní syntaxe je *valence* slovesa (a dalších slovních druhů). Ve funkčním generativním popisu se rozlišují dvě skupiny doplnění slovesa, jsou to aktanty, neboli vnitřní doplnění, a volná doplnění. Jejich třídění je dáno syntakticko-sémanticky. Pouze jedno vnitřní doplnění u slovesa je vždy agens, v povrchové syntaxi subjekt. Další doplnění je patiens, v povrchové syntaxi přímý objekt²⁵⁴. Další aktanty je nutné třídit sémanticky podle jejich tektogramatických funkcí. V rámci funkčního generativního popisu jazyka se za aktanty závislé na slovesu považují: agens, patiens,

²⁵¹ Hajičová, 2002, 91 – 92;

Sgall, 1998, 19

²⁵² Srov. Hajičová, 2002, 84

²⁵³ Srov. Hajičová, 2002, 88

Sgall, 1998, 20 - 21

²⁵⁴ Srov. Sgall, 1998, 16

adresát, původ a výsledek, oproti tomu za volná doplnění se považují lokativ, způsob, prostředek, příčina, časové, kauzální a směrové doplnění²⁵⁵.

Valenci lze chápat ve dvou významech. Jednou jako užší valenci, kdy ke slovesu patří obligatorní a fakultativní doplnění a obligatorní volná doplnění, v širším slova smyslu je to veškeré možné doplnění slovesa. Opozice obligatornosti a fakultativnosti je přímo závislá na vztahu k řídícím slovům, nelze ji u doplnění určovat bez tohoto vztahu.

Ve funkčním generativním popisu jazyka patří k důležitým přístupům funkčně sémantické analýzy věty i rozlišování *centra* a *periferie* jazykových jevů. Je to běžná vlastnost všech přirozených jazyků. Centrum je tvořeno jevy bezpříznakovými, typickými, kdežto jevy příznakové patří do periferie. Sem patří podle Sgalla²⁵⁶ a dalších jevy, které nelze zachytit v rámci projektivního závislostního stromu, jsou to např. problematické koordinace, apozice, parenteze, rématizátory v příznakovém postavení, homonymní a synonymní tvary a slova, nepravidelnosti v morfématicce apod. Hranice mezi centrem a periferií je neostrá a není neměnná.

²⁵⁵ Hajičová, 2002, 94

²⁵⁶ Sgall, 2001

2.6 Aktuální členění věty a slovosled z pohledu funkčního generativního popisu jazyka

Aktuálním členěním větným a slovosledem se lingvisté zabývají již od druhé poloviny 19. století. Byli to nejen lingvisté němečtí, ale i francouzští a ruští. V klasickém období Pražského lingvistického kroužku nebyla syntaxi věnována taková pozornost jako otázkám fonologickým a morfologickým. Přesto byla v rámci PLK zásluhou Viléma Mathesia ve dvacátých letech 20. století zpracována koncepce aktuálního členění, na ni navázala česká lingvistika reprezentovaná jmény **Jan Firbas**, **František Daneš**, **Eduard Beneš**, později **Petr Sgall**, **Eva Hajičová**, **Jarmila Panevová** atd.

I v evropské poválečné lingvistice se problematika aktuálního členění a slovosledu dále studuje, především v britské (**Michael A. K. Halliday**) i ruské (**Irina Kovtunovová**). Zásluhou britského lingvisty Hallidaye proniklo Mathesiovo a Firbasovo učení i do Spojených států amerických, kde ovlivnilo americké transformacionalisty. *Aktuální členění* jako pojem je v jiných jazycích nahrazován označením *větná perspektiva*, *sdělovací perspektiva*, *informační struktura* apod.²⁵⁷

Otázka začlenění aktuálního členění věty do systému jazyka byla dlouho nejasná a proměnlivě interpretovaná (Daneš a jeho teorie tří rovin, z nichž jednu tvoří vedle gramatické struktury a sémantické struktury věty i aktuální členění věty).

Jako jeden z hlavních *principů českého slovosledu* a jako jeden z prvků *významové stavby* věty chápe aktuální členění již Mathesius. Hlavním úkolem českého slovosledu je podle něho pomáhat „*jasnému aktuálnímu členění věty*“²⁵⁸. Český slovosled je ve srovnání s angličtinou, francouzštinou i němčinou relativně volný, ale není libovolný²⁵⁹. Ve jmenovaných jazycích musí často odpovídat pořadí slov jejich větným funkcím, jinak se věta stává nesrozumitelnou.

V dnešním popisu jazyka v rámci FGP je od 60. let 20. století považováno aktuální členění za jednu z *hierarchií jazykového systému* a je chápáno jako jedna ze součástí *zápisu věty na tektogramatické rovině*²⁶⁰. Nepatří tedy do *parole*, nýbrž do *langue*, je součástí větného významu, nejen procesu sdělování, protože ovlivňuje vlastní sémantiku

²⁵⁷ V německé lingvistice se vžily termíny *Mitteilungsperspektive*, *funktionale Satzperspektive*, *Informationsstruktur*

²⁵⁸ Mathesius, 1982, 128

²⁵⁹ Srov. Sgall, 2004, 105, Mathesius, 1961, 6. Slovosled nazývá plastickým.

²⁶⁰ Srov. Sgall, 1986, 132

věty a její pravdivostní podmínky. Věty lišící se slovosledem a tedy i aktuálním členěním nejsou považovány za věty synonymní, i když obsahují stejný lexikální potenciál a na povrchové rovině věty můžeme mluvit o stejných větně členských funkcích.

V Hradci Králové má své sídlo Lékařská fakulta Univerzity Karlovy.

(pravdivé tvrzení)

Lékařská fakulta Univerzity Karlovy má své sídlo v Hradci Králové.

(pravdivé tvrzení pouze v případě dalšího doplnění informace)

Musíme tedy rozlišovat *tektogramatický zápis* věty (významový zápis, v hloubkové struktuře věty), který je jednoznačný, zbavený elips a synonymie, a *zápis povrchové struktury* věty, tj. zápis větně členský. Tektogramatika je rovinou rozhraní mezi jazykem a obsahem vědomí²⁶¹, svým zkoumáním jazykového systému patří k lingvistice i k mimolingvistickým disciplínám spjatým se sémantickým zkoumáním jazyka (pragmatika, logika).

Podstatou aktuálního členění je dichotomie, tedy dělení věty na dvě (event. tři) části:

1/ *východisko, téma, topik, základ* (kontextově zapojená část věty)

2/ *jádro, réma, fokus, ohnisko* (kontextově nezapojená část věty)²⁶²

Jan Firbas rozlišuje ve větě tři části: základ, přechod (sloveso) a jádro.

Prostředkem vyjádření aktuálního členění jsou především *slovosled* a *intonace*, zvláště postavení intonačního centra (v německé lingvistice se mluví o větném přízvuku), ale i *morfologické* jevy (užití zájmen v plném tvaru v kontextově nezapojené části a příklonek v kontextově zapojené části věty : jeho x ho, jemu x mu).

Základním rysem aktuálního členění je opozice *kontextové zapojenosti* a *nezapojenosti* a hierarchie *výpovědní dynamičnosti*²⁶³, formulovaná Janem Firbasem. Každá větná jednotka tedy může být definovaná na základě kontextového zapojení i výpovědní dynamičnosti. (Lingvistický směr pracující v rámci FGP považuje kontextovou zapojenost za relevantnější rys než je výpovědní dynamičnost, i když se vzájemně nevylučují, nýbrž doplňují.)

Neutrální věta má zpravidla ve své první části základ (téma) a v něm prvky kontextově zapojené, s nižším stupněm výpovědní dynamičnosti, poté následuje ohnisko s intonačním centrem na konci věty, protože je to nejdynamičtější část věty. Můžeme tedy

²⁶¹ Srov. Sgall, 1998, 19

²⁶² Srov. Mathesius, 1961, 93. Mathesius zde dělí větu na základ a jádro výpovědi.

²⁶³ Srov. Sgall, 2001

řící, že stupeň výpovědní dynamičnosti stoupá v neutrální větě od jejího začátku až ke konci. Protože má čeština „volnější“ slovosled, odpovídá uspořádání jejího slovního pořádku principům výpovědní dynamičnosti daleko více než u němčiny nebo angličtiny.

V zápisu věty pomocí diagramu ve formě *závislostních stromů s jedním vrcholem* (kořenem) jsou jednotlivé uzly uspořádány podle stupně výpovědní dynamičnosti odleva doprava. Dvě „stejně“ věty s jiným umístěním intonačního centra nelze považovat za synonymní, jsou to dvě věty patřící do dvou kontextů, platící v jiných pravdivostních podmínkách.

Pojem kontextového zapojení je v rámci FGP chápán jako systémová opozice. Slova a slovní spojení, která jsou *kontextově zapojená*, přinášejí informace dané, pro příjemce informace snadno srozumitelné, dostupné, v podvědomí příjemce aktivované, známé z mimojazykového kontextu, nejen z předchozího textu – a to tím, jak je autor předkládá, nebo dané situací, ve které dochází k realizaci promluvy. Posluchač/čtenář tedy nemusí vyvíjet žádné zvláštní úsilí, aby porozuměl sdělovanému, děje se to automaticky, mimovolně.

Jako kontextově zapojené se jeví i tzv. *referenční indexy*, k základním patří *zde, ted', já, ty* a další, odvozené ze základních: *tato, dnes, můj, tvůj, ...*, protože jsou podmíněny situací a použitím v ní, jsou v našem podvědomí neustále aktualizované. Slovosled je v kontextově zapojené části věty dán především kontextem. V neutrální větě s normální intonací stojí obvykle agens před slovesem.

Prvky *kontextově nezapojené* přinášejí informaci novou, neznámou, v podvědomí recipienta ještě neaktivovanou, někdy překvapivou. Hranicí mezi těmito dvěma částmi je většinou sloveso, které může být kontextově zapojené i nezapojené (proto mluví Firbas o *přechodu* mezi základem a jádrem²⁶⁴), primární je jeho kontextová nezapojenost. Ve funkčním generativním popisu jazyka se považuje sloveso za dynamický prvek, dynamičtější než prvky kontextově zapojené a méně dynamický než prvky kontextově nezapojené²⁶⁵, sloveso tedy tvoří hranici mezi tématem a rématem. Jeho stupeň dynamičnosti je závislý na tom, zda samo sloveso je, nebo není kontextově zapojené. V povrchovém slovosledu stojí sloveso při normální intonaci bez subjektivního zabarvení před svými doplněními.

V rématické části věty má slovosled jiná pravidla než v tématu. Pořadí členů kontextově nezapojených, vyskytujících se za slovesem, není, ačkoliv má čeština relativně

²⁶⁴ Srov. Firbas, 1962, 163

²⁶⁵ Srov. Sgall, Hajičová, Buráňová, 1980, 16

volný slovosled, libovolný, ale platí tu určité podmínky, slova jsou uspořádána podle své syntaktické platnosti v pořadí (stupnici), které je nazýváno *systémovým uspořádáním*²⁶⁶. Na základě rozborů vzájemných vztahů doplnění slovesa, jejich vzájemným srovnáváním, zvláště soustavným porovnáváním jednotlivých dvojic doplnění byla na Univerzitě Karlově vypracována (s použitím otázkového testu) pravidla systémového uspořádání v českém jazyce²⁶⁷, zahrnující intenční doplnění, aktanty (agens, patiens, adresát, původ, výsledek) i volná doplnění (čas, míra, prostředek, podmínka, příčina, účel atd.).

Pro češtinu platí následující pravidla uspořádání doplnění slovesa:

AGENS – PODMÍNKA – ČAS_{odkdy} – kdy – jak dlouho – dokdy – na jak dlouho – PŘÍČINA – ZŘETEL – ÚČEL – ZPŮSOB – MÍRA – MĚŘÍTKO – ZASTOUPENÍ – DOPROVOD – MÍSTO_{kde} – PROSTŘEDEK – ROZDÍL – SMĚR_{odkud} – kudy – ADRESÁT – PŮVOD – PATIENS – SMĚR_{kam} – VÝSLEDEK²⁶⁸.

K nejzávažnějším pravidlům neutrální věty patří pravidlo o postavení agentu před patientem, agentu před adresátem, adresáta před patientem nebo pořadí lokálních určení odkud – kam, pořadí temporálních určení odkdy – dokdy, určení místa před patientem atd.

Takové uspořádání dvojic doplnění je pro češtinu základní, primární a platí jak v případě, že obě slovesná doplnění jsou kontextově nezapojená, tak i v případě, že první z nich (s menší výpovědní dynamičností) je kontextově zapojené. Odchytky od systémového uspořádání jsou způsobeny kontextovým zapojením některého z členů doplnění slovesa. Pokud změníme pořadí dvojic, jedná se o příznakový slovosled, kdy platí, že první doplnění z dvojice je kontextově zapojené (s menší výpovědní dynamičností)²⁶⁹.

Pokud se v textu/promluvě vyskytne v jedné větě vícekrát stejný druh doplnění slovesa, mělo by se opět řídit pravidlem o tom, že nejdříve je uvedeno doplnění kontextově zapojené, potom kontextově nezapojené.

Existují i výjimky, které se odchyľují od této hypotézy. Sgall, Hajičová a Buráňová uvádějí následující možné odchylky²⁷⁰:

1/ O kulise se mluví tehdy, když věta začíná rématickým časovým nebo místním určením, po kterém následuje agens.

²⁶⁶ Srov. Sgall, 1986, 134

²⁶⁷ Srov. Sgall, Hajičová, Buráňová, 1980, 70

²⁶⁸ Srov. Sgall, Panelová, 2004, 110 a disertační práce Půček, 2003, 9

²⁶⁹ Srov. Sgall, Hajičová, Buráňová, 1980, 70 - 72

²⁷⁰ Srov. podrobněji Sgall, Hajičová, Buráňová, 1980, 74 - 77

2/ V uvozovací větě následující po přímé řeči stojí agens teprve po slovese a určení času a místa. Důvodem je „odsunutí“ delšího členu ke konci věty (tzv. rytmický činitel).

3/ V kontextově nezapojené části věty může stát *patiens* před *agentem*, pokud *patiens* patří do ustáleného frazeologického spojení.

4/ Na konci kontextově nezapojené části věty stojí takový člen, který sem nepatří, jeví se na první pohled jako přívlástek předchozího členu.

5/ Dvojice určení směru *odkud* s následným *patientem* se může vyskytovat i obráceně. Stejně tak je nutné začlenit do systémového uspořádání i tzv. *záměr* (před účelem), časové doplnění typu *na kdy* před *patientem* a rozlišit jednotlivá doplnění způsobu..

6/ V nevětných konstrukcích stojí určení příčiny před *patientem* i před *adresátem*.

Systémové uspořádání je jev *obecně lingvistický*, vyskytuje se ve všech jazycích, ale je jazyk od jazyka odlišné, rozlišnosti jsou i mezi indoevropskými jazyky. V hlavních evropských jazycích je shodné umístění nejdůležitějších intenčních doplnění, jako jsou *agens*, *adresát* a *patiens*. Samotný vztah mezi češtinou a němčinou je v tomto ohledu dosti těsný, před *patientem* předchází určení původu i *adresát*, stejně jako je tomu v češtině.

Pro popis věty na tektogramatické rovině, pro popis věty v oblasti sémantiky je důležitá i opozice *presupozice* a *alegace*. Vedle sebe tak stojí jednotky s vlastním významem, i *presupozice* a *alegace*. *Presupozicemi*, původně předmětem zkoumání logiky, se zabývali mnozí autoři (Noam Chomsky, James D. McCawley, Östen Dahl, Lauri Karttunen a další), každý z jiného hlediska.

Ve FGP se vymezují *presupozice* na základě jazykové *negace*. Jde o vyplývání jednoho výroku z jiného, přičemž o *presupozici* se jedná v případě, kdy platnost informace je zachována i v případě negované věty, vyplývá z obou jejích podob. K tomu dochází tehdy, pokud je *presupozice* spojena s tématem²⁷¹, není tedy ovlivněna *negací*. Naproti tomu réma je spjato s *alegací*²⁷². V tomto případě vyplývá informace pouze z kladné věty, u záporné věty nedostaneme informaci kladnou ani zápornou²⁷³, dostane se nám pouze informace o možnosti platnosti sdělení²⁷⁴.

Ve funkčním generativním popisu jazyka se pracuje i s tzv. *rématizátory* (aktualizační částice, *focalizers* – patří sem *negace*, např. německá částice *nicht* a další částice, např. české *jen*, *i*, *taky*). V němčině stojí záporná částice *nicht* na hranici mezi

²⁷¹ Svoje děti má rád. X Svoje děti nemá rád. Z obou výroků vyplývá, že on má děti.

²⁷² Tento termín byl použit poprvé u Hajičové v roce 1971, 1975, atd. Srov. Hajičová, 1975, 63

²⁷³ Má rád svoje děti. X Nemá rád svoje děti. (Protože žádné nemá, má jen psy.)

²⁷⁴ Srov. Hajičová, 2002, 101 – 102,
Hajičová, 1975, 63 - 68

kontextově zapojenou a nezapojenou částí věty, je třetím prvkem v sémantické interpretaci věty. V českém jazyce je slovesný zápor vyjádřen předponou *ne-*, proto není jeho role v aktuálním členění tak jednoznačná jako v němčině. Negované sloveso může být v tématu, nebo v rématu.

V neutrální, nepříznačkové větě stojí rematizátor v rématu, ohnisku, je jeho součástí²⁷⁵. V příznakových výskytech může být rematizátor osamoceně v rématu, dále v tématu, nebo má věty dva rematizátory shodného dosahu²⁷⁶.

Pro porovnání češtiny a němčiny (a dalších indoevropských jazyků) z hlediska aktuálního členění věty je nutné srovnat pravidla slovosledu na jedné straně a také funkci určitých a neurčitých členů. V jazycích s volnějším slovosledem (čeština, latina), se členy u substantiv nevyskytují, je to pro jazyk nadbytečné. V jazycích s vázaným slovosledem jsou substantiva determinována členem určitým, pak se vyskytují v kontextově zapojené části věty, nebo neurčitým – ta patří do kontextově nezapojené části věty. Němčina se svým volnějším slovosledem, než má například angličtina, ale vázanějším než má např. čeština, stojí na pomezí mezi těmito dvěma skupinami, v německé lingvistice se mluví o tzv. *Zwischenstellung*, mezipostavení.

Nevhodný pořádek slov neakceptující aktuální členění věty často vede k dvojznačným, zavádějícím, až nesrozumitelným výpovědím, pokud kontext není dostatečně jasný²⁷⁷.

²⁷⁵ Er hat gestern *nicht* gelernt.

²⁷⁶ Er lernte *auch*. *Auch* er lernte sehr viel. Sie lernte *auch nur* Deutsch.

²⁷⁷ Sgall, Panevová, 2004, 113 - 118

3 MATERIÁLOVÁ ČÁST

3.1 Úvod

Problematika slovosledu se může jevit rodilým mluvčím jako jedna z nejméně problematických jazykových rovin. Zatímco malé dítě se musí „naučit“ pojmenovávat realitu kolem sebe, tedy musí zvládnout nemalé množství lexika a musí se naučit s lexikálním materiálem správně zacházet, tedy osvojit si v první řadě deklinaci a konjugaci, o řazení slov do větných celků nemusí (alespoň v češtině díky její relativně volnější větné stavbě) přemýšlet tak intenzivně. Mohlo by se tedy zdát, že se obejdeme bez důkladnějšího studování slovního pořádku.

Mylnost tohoto předpokladu se ukazuje tehdy, pokud čteme nebo posloucháme projevy a texty, ve kterých vlivem chybného slovosledu dochází ke zmatení informace, nejednoznačným výpovědím, k syntakticko - sémantické homonymii.

V mnoha oblastech práce s jazykem se bez důkladného studia syntaktických norem nelze obejít. Důležité je studium slovního pořádku v oblasti překladatelství. Autor překladu musí ovládat slovosledná pravidla obou jazyků, výchozího i cílového, aby docílil překladu, který je smysluplný, obsahově i formálně správný a estetický. Zvláště při překladu mezi jazyky, které mají na jedné straně pevný slovosled a na druhé straně relativně volný slovosled, se musí překladatel orientovat v problematice aktuálního členění věty, syntaktických a stylistických norem.

Zvýšené nároky klade na překladatele umělecký text, který kromě všech náležitostí běžného překladu musí splňovat nároky čtenáře na umělecky hodnotný překlad. Zkoumání slovosledného pořádku v německé a české větě bylo v této práci zaměřeno právě na beletristickou literaturu.

3.1.1 Excerpovaná literatura

Pro jazykovědný výzkum je možné pracovat se dvěma zdroji, které poskytují lingvistický materiál k analýze. Jedním zdrojem jsou autentické texty, které jsou zpracovávány přímo; tato tradice zkoumání je dlouhodobá.

Druhým zdrojem zkoumání jsou lingvistické korpusy. Vznik korpusové lingvistiky je spojován v českých zemích s rokem 1994, kdy byl na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze založen Ústav Českého národního korpusu pod vedením Františka Čermáka. ČNK si klade za cíl komplexní zmapování českého jazyka synchronního i diachronního, psaného i mluveného. Jazykové korpusy poskytují obrovský zdroj informací a stávají se postupně novým a primárním zdrojem dat pro všechny lingvistické disciplíny zabývající se jazykovou formou²⁷⁸.

V této práci byl zvolen první přístup, zdrojem výzkumu je tedy text.

Pro účely zpracování a vyhodnocení slovosledného pořádku v české a německé větě jsou srovnávány německé originální texty a jejich překlady do češtiny. Celkem bylo zpracováno 200 stran německého textu z oblasti krásné literatury a jejich přeložený český ekvivalent.

Cílem práce je zkoumání současného jazyka, tomu odpovídal i výběr literatury - jedná se o literaturu druhé poloviny dvacátého století²⁷⁹. Nejstarší analyzovaná práce je z roku 1959 (Grass, zpracováno druhé vydání z roku 1994), další ze 60. let minulého století (Simmel 1960, Frisch 1. vyd. 1962, zpracováno vydání z roku 1975). Následuje literatura 70. let 20. století (Handke 1974), 80. let (Bernhard 1987, Pausewang 1. vyd. 1989, zpracováno 5. vydání z roku 1997, Süskind 1. vyd. 1985, zpracováno vydání z roku 1994) a 90. let (Schlink 1995, zpracováno vydání z roku 1997, Holub 1993).

Výběr literatury je v orientován tak, aby byla zastoupena jak díla z oblasti prozaické, tak dramatické (Frisch), aby výběr srovnávaného materiálu byl různorodý. Žánr poezie se díky svým poetickým specifikům pro zkoumání jazyka a srovnávání slovosledu jeví jako nevhodný.

Prozaická díla byla vybírána tak, aby byly zastoupeny texty orientované na různé věkové skupiny čtenářů (děti - Polgar, mládež – Holub, ostatní literatura je určena dospělému čtenáři).

²⁷⁸ Srov. Čermák, 2006.

²⁷⁹ Úplný seznam zpracované literatury je uveden v seznamu literatury.

Jsou zastoupeny také rozsáhlejší romány (Simmel, Pausewang) i formy povídkového charakteru (Handke). Texty stojící na pomezí beletrie a filozofické literatury (Bernard) se ukázaly být pro srovnávání slovosledu také méně vhodné, protože popisovanému komplikovanému způsobu uvažování a nazírání na realitu odpovídá i komplikovaný jazyk (dlouhá složitá souvětí, hutný způsob vyjadřování), který překladatel řeší volnějším překladem, který neodpovídá v oblasti větné stavby originálu (překladatel dělí souvětí na několik větných celků, několikanásobné a postupně rozvíjející atributy překládá pomocí vedlejších vět a jednoduchých vět, německé infinitivní a participiální konstrukce převádí do češtiny formou souvětí souřadných, podřadných apod.) .

V korpusu analyzovaných vět je zastoupena literatura širokého rozsahu a úrovně, od románu nositele Nobelovy ceny (Grass) až po „nižší“ literární vrstvy (Simmel).

3.1.2 Kritéria výběru paralelních textů s ohledem na slovosled

Literární texty, které byly vybrány ke zkoumání slovního pořádku v německé a české větě, byly paralelně srovnávány s ohledem na slovosled. Z těchto textů byly vybrány v německém originále i v českém verzi věty (složené i jednoduché), které překladatel přeložil poměrně věrně, ale z různých důvodů (gramaticky podmíněných, vlivem aktuálního členění věty, důvody subjektivního charakteru apod.) pozměnil jejich slovosled. To znamená, že tyto věty nejsou přeloženy totožně, ale v českém překladu jsou z různých důvodů odchylky v postavení predikátu, konatele, intenčních i volných slovesných doplnění apod.

Mimo oblast zkoumání byly ponechány věty, které autor přeložil věrně dle originálu, to znamená ze sledovaného úhlu pohledu se shodným slovosledem v obou paralelních textech, německém i českém.

Excerptovány nebyly také věty, které pro srovnání nebylo možné použít. Jednalo se jednak o věty nebo části vyšších celků, které překladatel převádí do českého jazyka s obsahovými odchylkami nebo se zřetelnými věcnými chybami.

Pro analýzu nevhodná jsou i německá složitá souvětí, která čeští překladatelé velice často dělí na několik samostatných vět či souvětí, pozměňují jejich obsahovou i logickou posloupnost, volí méně zhuštěné vyjadřovací prostředky, transformují adverbiální a atributivní určení do vedlejších vět, hlavních vět nebo dalších jednoduchých vět, zaměňují přímou a nepřímou řeč. Infinitivní a participiální konstrukce jsou překládány různými způsoby – jednoduchou větou, vedlejší větou, pomocí parenteze, někdy jsou jejich části zcela vynechány nebo přeloženy pouze z části.

Uvedené německé a české věty nebylo možné srovnat pro účely práce, neboť syntaktická konstrukce českých vět a jejich lexikální realizace neodpovídají překládanému originálu.

3.1.3 Zápis excerpovaných vět a cíl analýzy

Věty, které byly pro zkoumání slovního pořádku vybrány, jsou vždy uváděny alespoň v minimálním kontextu. Tedy s větou nebo větami předcházejícími i následujícími. Srovnávané věty jsou označeny jménem autora a v obou jazycích i stranou, kde se uvedený text nachází. Zkoumaná věta nebo její část je vyznačena tučným písmem.

Cílem a motivací této práce je prozkoumat aktuální členění a slovosled německých vět v porovnání s češtinou, hlavně se zřetelem k hypotéze Pražské školy o systémovém uspořádání slovesných doplňků.

Vlastním cílem analýzy excerpovaných vět bylo zjistit, v jaké míře jazyk překladu odpovídá slovosledu v textu originálního jazyka, k jakým odchylkám dochází v postavení jednotlivých segmentů věty a z jakého důvodu je překladatel umístil v jiné větně-topologické pozici, než je tomu v originálním textu. Byly tyto změny motivovány v jazyce překladu jiným gramatickým slovosledem, či slovosledem aktuálním²⁸⁰, z důvodu rytmického uspořádání věty, z důvodů estetických, případně byly chybou překladatele a způsobují je chybné pojetí aktuálního členění ve větě originálu?

Aktuální členění věty, které je jevem významové roviny jazyka, je strukturováno v různých jazycích podobně²⁸¹, existence standardního uspořádání prvků věty je univerzální, přesto neplatí ve všech jazycích všude ve větě stejně.

V češtině jako jazyku se slovosledem gramaticky poměrně volnějším (Mathesius ho nazývá plastickým slovosledem²⁸²) odpovídá povrchový slovosled do značné míry hloubkovému slovosledu, intonační centrum je umístěno většinou v nepříznačové, koncové pozici. V praktické části práce bude ověřen předpoklad, že německá věta nemá ve svém pevněji vázaném slovosledu, kdy pořadí slov musí často odpovídat větným funkcím, tak blízko k hloubkové stupnici dynamičnosti jako věta česká.

²⁸⁰ K rozdílu mezi gramatickým a aktuálním slovosledem srov. Štícha, 2003, 121 - 192

²⁸¹ Srov. Sgall et al., 1980, 111

²⁸² Srov. Mathesius, 1961, 6

3.2 Slovosled a intonace

3.2.1 Přenesení výrazu za intonačním centrem německé věty před IC české věty

V němčině se často vyskytuje v kontextově nezapojené části věty na jejím konci výraz nebo slovní spojení, které stojí až za intonačním centrem věty. Na nutnost zkoumání vztahu takového výrazu s podstatnou částí věty (i české věty) upozornil již Mathesius²⁸³. Důvodem posunutí často bývá to, že mluvčí začíná s kontextově nezapojenou částí věty dříve, než stačil realizovat celou kontextově zapojenou část. Tím se výraz patřící k tématu posouvá až za réma výpovědi²⁸⁴.

Takto posunuté německé výrazy se v češtině někdy přenášejí na úplný začátek věty, do přední části věty, jindy před intonační centrum české věty, které zaujímá poslední pozici ve větě.

3.2.1.1 Přenesení výrazu za intonačním centrem na začátek české věty

Umístění výrazu stojícího v německé větě na konci věty za intonačním centrem na špici české věty do tématické části bylo pozorováno v několika případech.

3.2.1.1.1 Adverbiální doplnění lokální místní

SIM N: str. 276

SIM Č: str. 281

Sie sah streng aus, sie war streng gekleidet, und **es roch streng in ihrem Büro**. Thomas war schon wieder halb aus dem Büro entwichen, ...

Vypadala přísně, byla přísně oblečená a **v její kanceláři to bylo cítit přísností**. Thomas už byl napůl venku z kanceláře, ...

²⁸³ Srov. Mathesius, 1947, 353 - 359

²⁸⁴ Srov. Mathesius, 1947, 357

V následujícím českém překladu zcela vynechal autor adverbiální doplnění temporální, na začátek věty posunul lokální adverbiální doplnění.

SIM N: str. 287

SIM Č: str. 293

... nicht mit London in Funkverbindung steht, sondern mit den Deutschen. **Danach blieb es still in der Bibliothek.** Die Männer sahen einander an.

... neudržíje přes vysílačku styk s Londýnem, ale s Němci. **V knihovně nastalo ticho.** Muži se dívali jeden na druhého.

3.2.1.1.2 Adverbiální doplnění temporální s významem *kdy*

FRI N: str. 38

FRI Č: str. 37

Immer mit dem Kopf durch die Wand! **Er hat von sich reden gemacht damals,** ein junger Lehrer, der die Schulbücher zerreißt, er wollte andre haben, ...

Vždycky hlavou proti zdi. **Tenkrát nadělal kolem sebe řeči,** mladý učitel a roztrhal učebnice, že chce jiné, ...

POL N: str.28

POL Č: str. 28

Oh, du lieber Himmel! wollte **er** rufen, zögerte aber und **fragte vorsichtig erst:** Gibt es einen lieben Himmel in Amerika?

Ó, dobré nebe! chtěl zvolat, ale zaváhal a **nejprve se opatrně zeptal:** Existuje v Americe dobré nebe?

3.2.1.1.3 Adverbiální doplnění temporální s významem *jak dlouho*

V těchto větách je intonačním centrem výraz *niemand/nikdo*, jak je vidět z následujícího kontextu.

SIM N: str. 288

SIM Č: str. 294

Das nenne ich gut. **Es wurde niemand erschossen in dieser Gegend seit Monaten.** Kein Deutscher. Kein Franzose.

Tomu říkám dobře. **Už měsíce nebyl v tomto kraji nikdo zastřelen.** Žádný Němec. A žádný Francouz.

3.2.1.1.4 Adverbiální doplnění modální, srovnávací

Srovnávaná německá věta obsahuje pronominální agens, za intonačním centrem je umístěn komparativní výraz. V českém překladu je posunut na začátek věty.

PAU N: str. 134

PAU Č: str. 134

... , die Tore, Türme, Giebel bewundernd. Reisen – **das hatte ich mir immer gewünscht, schon als kleines Kind.** Neues, Fremdes, Unerhörtes sehen, ...

... a obdivovali se starým branám, věžím a průčelím. Cestovat – to byla odjakživa má veliká touha. **Už jako malé dítě jsem si přála prožívat něco stále nového,** neslýchaného, ...

Za intonačním centrem německé věty může být umístěn i jiný výraz než slovesné doplnění, nalezena byla partikule a apozice.

FRI N: str. 30

FRI Č: str. 28

Nein.

Brauchst du aber.

Was kosten sie?

Ne.

Ale potřebuješ je.

Co stojí?

Intonačním centrem následující německé věty je výraz *einzig*, rozvitý určením množství, to vše ve funkci jmenné části predikátu. Výpovědní dynamičnost věty k jejímu konci klesá. Překladatel proto rozdělil tuto informaci na dvě části, první posunul na začátek české věty a na konec věty umístil výraz s nejvyšší výpovědní dynamičností.

PAU N: str. 157

PAU Č: str. 155

..., wenn Herr Wandschneider kam. **Denn sie war die einzige von uns sieben**, die ihn kannte. Ich hatte Angst.

A nesměla propást pana Wandschneidera. **Z nás sedmi byla ona jediná**, která věděla, jak vypadá. Měla jsem strach.

Německá věta obsahuje pronominálně vyjádřený agens, za intonačním centrem je umístěna apozice, ta se stává v českém překladu agentem vyjádřeným pouze jednou.

HOL N: str. 41

HOL Č: str. 37

Ich habe Angst, daß **er hin ist, der Tschechenbub**. Mir wird heiß und kalt, ...

Dostal jsem strach, že **ten český kluk vážně vypustí duši**. Střídavě mě polévalo horko a zase zima.

3.2.1.2 Přenesení výrazu za intonačním centrem před IC české věty

Častěji než na samý začátek věty se výraz umístěný za intonačním centrem německé věty objevuje v české větě před jejím intonačním centrem, případně před finitním slovesem, po kterém následuje vlastní IC. V německé větě mohou být ještě za sledovaným výrazem slovesná odlučitelná předpona, infinitiv nebo participium minulé, jejichž pozice je ale mluvnicky podmíněna, proto nepodléhá pravidlům aktuálního členění. Německý výraz stojící na konci věty zaujímá často pozici tzv. Ausklammerung, stojí za slovesným větným rámcem.

3.2.1.2.1 Předložková pronominální skupina

Velice často a u všech zkoumaných autorů se v německých větách objevuje za intonačním centrem umístěná předložková pronominální skupina, která působí dojmem „dodatečně připojeného“ výrazu. Český překladatel posouvá tuto skupinu před české IC.

SÜS N: str. 14

SÜS Č: str. 13

Bewegt er Dinge im Zimmer? **Geht ein übler Gestank von ihm aus?** Er riecht überhaupt nicht,...

Pohybuje předměty v sednici? **Vychází z něho odporný smrad?** Vůbec nijak nesmrdí, ...

FRI N: str. 27

FRI Č: str. 25

..., glaub mir, **ich denke nicht an sie.**

- aber ich.

..., věř mi, **já na ně nemyslím.**

- já ano.

FRI N: str. 28

FRI Č: str. 25

Kennst du einen Soldat namens Peider? **Er hat ein Aug auf dich.** Der!

..., který se jmenuje Peider? **Má na tebe zálusk.** Ten!

FRI N: str. 35

FRI Č: str. 33

Kein Wort. **Ich habe eine andere Arbeit für dich.** Ziehe deine Schürze aus!

Ani slovo. **Mám pro tebe jinou práci.** Sundej si zástěru!

FRI N: str. 35

FRI Č: str. 34

Abgemacht?

Ich mein's gut mit dir.

Ich wollte aber Tischler werden...

Ujednáno?

Já to s tebou myslím dobře.

Ale já chtěl být truhlářem.

FRI N: str. 36

FRI Č: str. 35

Als wir ihn nochmals fragten wegen Fußball, **da war er sich schon zu gut für uns.** Ich bin nicht schuld, daß sie ihn geholt haben später.

Když jsme se ho potom ještě jednou ptali kvůli tomu fotbalu, **tak už sme mu byli málo dobrý**. Moje vina to není, že ho potom vodvedli.

HAN N: str. 27

HAN Č: str. 155

..., leistete ihm in seiner Soldateneinsamkeit Gesellschaft. **Er war so aufmerksam zu mir**, und ich hatte auch keine Angst vor ihm wie vor anderen Männern. Er bestimmte, und sie ging darauf ein.

..., v době vojenské opuštěnosti udělala společnost. **Byl ke mně tak pozorný** a já jsem z něho neměla strach jako z ostatních mužů. On rozhodoval a ona souhlasila.

HAN N: str. 27

HAN Č: str. 155

..., leistete ihm in seiner Soldateneinsamkeit Gesellschaft. Er war so aufmerksam zu mir, und **ich hatte auch keine Angst vor ihm** wie vor anderen Männern. Er bestimmte, und sie ging darauf ein.

..., v době vojenské opuštěnosti udělala společnost. Byl ke mně tak pozorný a **já jsem z něho neměla strach** jako z ostatních mužů. On rozhodoval a ona souhlasila.

SCH N: str. 15

SCH Č: str. 18

... und griff nach dem anderen Strupmf. **Ich konnte die Augen nicht von ihr lassen**. Von ihrem Nacken und von ihren Schultern, ...

... a sáhla po druhé punčoše. **Nemohl jsem z ní spustit oči**. Z její šíje a z jejích ramen, ...

SCH N: str. 26

SCH Č: str. 29

Ich wagte nicht, mich zu rühren. **Sie trat so nahe an mich heran**, daß ich ihre Brüste an meinem Rücken und ihren Bauch an meinem Po spürte.

Neodvážil jsem se ani pohnout. **Přistoupila ke mně tak blízko**, že jsem na zádech cítil její ňadra a na zadnici její břicho.

SCH N: str. 29

SCH Č: str. 32

Als ich von ihr nach Hause kam, saßen meine Eltern und Geschwister schon beim Abendessen. Warum kommst du so spät? **Deine Mutter hat sich Sorgen um dich gemacht**. Mein Vater klang mehr ärgerlich als besorgt.

Když jsem se od ní vrátil domů, mí rodiče a sourozenci již seděli u večeře. Proč jdeš tak pozdě? **Matka si kvůli tobě dělala starosti.** Otec zněl spíše rozzlobeně než starostlivě.

SCH N: str. 37

SCH Č: str. 40

Wenn du davor arbeitest. **Wir standen uns nackt gegenüber,** aber sie hätte mir in ihrer Uniform nicht abweisender vorkommen können.

Pokud budeš mít hotovo. **Stáli jsme proti sobě nazí,** ale ani v uniformě by nemohla vypadat odmítavěji.

HOL N: str. 32

HOL Č: str. 28

..., warum soll ich mich schlagen? **Ich habe keine Wut auf ihn,** und wie soll man einen Krieg gewinnen, ...

Ale jak se s ním mám prát, **když na něj vůbec nemám vztek?** Když nemáš vztek, ...

HOL N: str. 58

HOL Č: str. 54

Er sagt, daß er Jirschi heißt. Ich denke, das ist ein schöner Name, und **es paßt auch zu ihm,** und wenn er anders getauft worden wäre, ...

Řekl, že se jmenuje Jiří. Docela normální jméno, a **hezky se k němu hodí.** Kdyby ho byli pokřtili jinak, ...

SIM N: str. 284

SIM Č: str. 291

Thomas Lieven sah elend aus. Eingefallen war sein Gesicht, die Augen lagen in dunklen Höhlen. **Er hatte die schwerste Nacht seines Lebens hinter sich** und den schwersten Tag seines Lebens vor sich.

Thomas Lieven vypadal špatně. Jeho tvář byla propadlá, pod očima se rýsovaly temné kruhy. **Měl za sebou nejtěžší noc svého života** a před sebou nejtěžší den.

SIM N: str. 284

SIM Č: str. 291

Thomas Lieven sah elend aus. Eingefallen war sein Gesicht, die Augen lagen in dunklen Höhlen. **Er hatte die schwerste Nacht seines Lebens hinter sich und den schwersten Tag seines Lebens vor sich.** Zehn Minuten später ging der Pilot tiefer.

Thomas Lieven vypadal špatně. Jeho tvář byla propadlá, pod očima se rýsovaly temné kruhy. **Měl za sebou nejtěžší noc svého života a před sebou nejtěžší den.** O deset minut později začal pilot klesat.

SIM N: str. 285

SIM Č: str. 292

Haben Sie Telefon in der Wohnung? Ja, Monsieur ... **Ich spreche selbst mit ihm.** In der vollgeräumten Souterrain-Wohnung des Pedells trat Thomas Schweiß auf die Stirn, während er, Hörer am Ohr, vernahm, ...

Máte v bytě telefon? Ano, monsieur ... **Promluví s ním sám.** V pedelově přečpaném suterénním bytě Thomasovi vystoupil na čele pot, když se sluchátkem u ucha poslouchal, jak ...

PAU N: str. 138

PAU Č: str. 138

Die Mutter hielt den russischen Passierschein in der Hand. **Aber der zuständige russische Offizier warf nur einen flüchtigen Blick auf ihn.** „Haben Sie Briefe von den deutschen Soldaten bei sich?“

Matka držela v ruce naši ruskou propustku. **Ale službukonající ruský důstojník na ni vrhl jenom letmý pohled.** „Máte u sebe dopisy od německých vojáků?“

PAU N: str. 138

PAU Č: str. 138

Aber der zuständige russische Offizier warf nur einen flüchtigen Blick auf ihn. „**Haben Sie Briefe von den deutschen Soldaten bei sich?**“ fragte er.

Ale službukonající ruský důstojník na ni vrhl jenom letmý pohled. „**Máte u sebe dopisy od německých vojáků?**“ zeptal se.

PAU N: str. 146

PAU Č: str. 145

Freya und ich schleppten abwechselnd noch einen Koffer mit dem notwendigsten Gepäck für die Nacht. **Das war eine neue Erfahrung für uns:** nicht alles Gepäck bei uns zu haben.

Freya a já jsme se střídaly v nošení kufru s nejn nutnějšími věcmi na noc. **I to byla pro nás nová zkušenost:** nemít u sebe všechna zavazadla.

V následující větě je adresát vyjádřený v němčině pronominální předložkovou skupinou (*zu ihr/jí*) přeložen do češtiny bezpředložkově a stojí před IC i před určitým slovesem.

PAU N: str. 147

PAU Č: str. 146

..., wurde sie von uns allen umsorgt und verwöhnt, und **die Mutter sagte „Lindelein“ zu ihr**. Vielleicht war *dies* das Medikament, ...

..., laskyplně o ni pečovali a **matka jí říkala „Lindičko“**. Snad to byl *tento* lék, ...

V těchto větách je pronominální skupina umístěna mimo větný rámec vedlejší věty.

FRI N: str. 29

FRI Č: str. 27

Ich kann nur sagen, **daß ich es im Grund wohlmeinte mit ihm**. Ich bin nicht schuld, daß ...

Já můžu jen říct, **že sem to s ním myslel v podstatě dobře**. Moje vina to není, že ...

FRI N: str. 36

FRI Č: str. 35

Ich wollte ja nachher mit ihm reden, aber da war er schon so, **daß man halt nicht mehr reden konnte mit ihm**. Nachher hab ich ihn auch nicht mehr leiden können, geb ich zu.

Já s ním chtěl promluvit, ale to už byl takovej, **že se s ním vůbec nedalo mluvit**. Potom sem ho taky nemoh ani cejtit, to přiznávám.

V další německé větě je za IC umístěno zájmeno s apozicí. V překladu je celá slovní skupina posunuta před IC.

HOL N: str. 14

HOL Č: str. 8

Am ersten Donnerstag im März zerbricht das Eis auf dem Fluß. **Das ist ungeheuer wichtig für uns Buben**. Die Wärme ist gestern vom Bayerischem her gekommen.

Ledy začaly letos pukat už první čtvrtek v březnu. To je pro nás kluky nesmírně důležité. obleva přišla včera od Bavor

V následujících německých větách bylo za IC umístěno pronominální adverbium. Přeloženo do češtiny bylo pomocí předložky a zájmena a umístěno opět před IC české věty.

SIM N: str. 277

SIM Č: str. 282

Ich verlange es von Ihnen. **Als Bevollmächtigte des Reichsarbeitsführers habe ich das Recht dazu.** Ich lasse Sie festnehmen, wenn Sie nicht sofort ...

Žádám to od vás. **Jako zplnomocněnkyně říšského vůdce práce k tomu mám právo.** Nechám vás zatknout, jestliže okamžitě ...

SIM N: str. 278

SIM Č: str. 283

Am 11. Juli landete Thomas Lieven im Hauptquartier der Organisation Todt. Hier war er an einem Baurat namens Heinze verwiesen worden. HEINZE stand auch an der Tür des Büros, welche Thomas gegen elf Uhr morgens an diesem Tag öffnete. **Zwei große Zeichentische standen darin.** Zwei große Männer stritten davor.

11. července se Thomas Lieven dostal do hlavního sídla Todtovy organizace. Tady ho odkázali na stavebního radu jménem Heinze. HEINZE bylo také napsáno na dveřích kanceláře, kterou Thomas kolem jedenácté hodiny dopoledne otevřel. **Stály v ní dva velké kresličské stoly.** Před nimi se hádali dva muži.

3.2.1.2.2 Substantivum za IC německé věty

Podobně jako pronominální skupiny je za intonační centrum německé věty vysouván i adresát nebo patiens vyjádřený substantivem.

Substantivní adresát s předložkou

HOL N: str. 25

HOL Č: str. 19

..., wenn das so weitergeht, **ist es bald aus mit den Sozi.** Er hat vor der Haustür eine Rede gehalten, ...

Jestli to takhle půjde dál, **bude po socanech za chvíli veta.** povídal táta.

Substantivní patiens

SIM N: str. 285

SIM Č: str. 291

Clermont-Farrand, Sitz eines Bischofs und einer Universität, lag unter ihnen – schlafend noch, ohne Leben, mit leeren Straßen. Um 5 Uhr 15 trank Thomas Lieven im Dienstzimmer des Tiroler Hauptmanns Öllinger

heißen Kaffee. Der stämmige, kleine Kommandeur der Gebirgshäger-Einheit, **die vor Clermont-Ferrand ihren Standort hatte**, studierte Thomas Lievens Geheimdienst-Ausweis genau. Er sagte: ...

Pod nimi leželo Clermont-Farrand, sídlo biskupa a univerzity – ještě spící, bez života, s prázdnými ulicemi. V 5,15 hodin pil Thomas Lieven horkou kávu ve služební místnosti tyrolského kapitána Ollingera. Malý podsaditý velitel jednotky horských myslivců, **kteřa měla své stanoviště před Clermont-Ferrand**, si důkladně prohlížel Lievenův průkaz tajné služby. Řekl: ...

3.2.1.2.3 Volná adverbialní doplnění

Adverbialní doplnění, která německý autor textu umístil za intonační centrum věty, byla několika druhů. Nejčastěji se jednalo o lokální doplnění.

Adverbialní doplnění temporální s významem *kdy*

Temporální doplnění mělo formu adverbia, často stupňovaného.

SCH N: str. 30

SCH Č: str. 32

Ich hatte kein Geld und mußte von Nußloch nach Hause laufen. Du hättest trampeln können. **Meine jüngere Schwester trampelte manchmal**, was meine Eltern nicht billigten.

Byl jsem bez peněz a z Nusslochu jsem musel pokračovat pěšky. Mohl jsi stopovat. **Mladší sestra občas stopuje**, rodiče to ale neschvalují.

FRI N: str. 29

FRI Č: str. 27

Ich bin nicht schuld, **daß es so gekommen ist später**.

Moje vina to není, **že se to později tak semlelo**.

FRI N: str. 36

FRI Č: str. 35

..., da war er sich schon zu gut für uns. Ich bin nicht schuld, **daß sie ihn geholt haben später**.

..., tak už sme mu byli málo dobrý. Moje vina to není, **že ho potom vodvedli**.

SIM N: str. 282

SIM Č: str. 287

Die falschen Papiere hatte Thomas ihr besorgt. Im Hotel Lutetia gab es viele und gute Gelegenheiten, an falsche Dokumente heranzukommen. **Thomas benützte sie gelegentlich.** Und Oberst Werthe wußte es und schwieg.

Ty falešné doklady jí obstaral Thomas. V hotelu Lutecia bylo mnoho dobrých příležitostí, jak se dostat k falešným dokladům. **Thomas jich občas využíval.** A plukovník Werthe to věděl a mlčel.

FRI N: str. 44

FRI Č: str. 43

Mutter schöpft die Suppe. **Vielleicht wißt ihr es aber schon.** Nichts ist geschehn, ihr braucht nicht immer zu erschrecken. Ich weiß nicht, ...

(Matka nalévá polévku.) **Ale možná že už to víte.** Nic se nestalo, nemusíte se vždycky hned lekat. Já nevím, ...

Pouze v jednom případě se jednalo o temporální doplnění vyjádřené substantivní skupinou.

FRI N: str. 38

FRI Č: str. 37

Bei uns gilt ein jeder, was er ist. **Warum bin ich zurückgekommen,** meinen Sie, **nach zwanzig Jahren?**

U nás platí každý to, co je. Proč myslíte, že **jsem se po dvaceti letech vrátil?**

Adverbiální doplnění lokální místní

Lokální adverbiální určení vysunutá za IC německé věty mají vždy formu předložkové substantivní nominální skupiny.

PAU N: str. 146

PAU Č: str. 145

Es war, glaube ich, **ein Gesindezimmer neben dem Stall.** Bedingung: nur für eine Nacht.

Pokud si vzpomínám, **byla to původně – hned vedle chléva – místnost pro čeládku.** Podmínka: pouze jedna noc.

SIM N: str. 280

SIM Č: str. 286

Kein Mensch wurde verletzt. **Am 5. August, um 21 Uhr, hockten die Gefreiten Schlumberger und Raddatze im Hotel Lutecia in Paris schwitzend vor ihren Apparaten.** Hinter ihnen standen Thomas Lieven, ..

Nikdo nebyl zraněn. **5. srpna ve 21 hodin seděli svobodníci Schlumberger a Raddatze v hotelu Lutecia v Paříži před svými vysílačkami celí zpocení.** Za nimi stál Thomas Lieven, ...

SIM N: str. 278

SIM Č: str. 283

Zwei große Männer stritten davor. Sie stritten so heftig, daß sie Thomas Lieven Erscheinen nicht zur Kenntnis nahmen. **Die Männer trugen beide weiße Mäntel über ihren Uniformen** und schrien. Der Eine: Ich lehne die Verantwortung ab!

Před nimi se hádali dva muži. Hádali se tak zapáleně, že si Thomasova vstupu vůbec nevšimli. **Muži měli přes uniformy bílé pláště** a řvali. První: Odmítám odpovědnost!

POL N: str.28

POL Č: str. 28

Das tut man nicht in Amerika. Wie in ihr geliebt wird, **so liebt man nicht in Amerika.** Wie in ihr gelacht und geweint wird, so lacht bzw. weint man nicht in Amerika.

..., nestává se v Americe. Jak se v ní miluje, **tak se v Americe nemiluje.** Jak se v ní lidé smějí a pláčí, tak se nesmějí, případně nepláčí v Americe.

POL N: str.28

POL Č: str. 28

Oh, du lieber Himmel! wollte er rufen, zögerte aber und fragte vorsichtig erst: **Gibt es einen lieben Himmel in Amerika?** Darüber kann ich Ihnen keine zuverlässige Auskunft geben, erwiderte, ...

Ó, dobré nebe! chtěl zvolat, ale zaváhal a nejprve se opatrně zeptal: **Existuje v Americe dobré nebe?** O tom vám nemohu podat spolehlivou informaci, odpověděl Mr. Gladham lehce dotčen, ...

HOL N: str. 14

HOL Č: str. 8

... und die Trascherinnen wissen, **daß die Charwats nicht einmal Papier auf dem Abort haben.** Wo sollte es auch herkommen, ...

Městské drbny mamince práskly, že **Charvátovi dokonce nemají na záchodě papír**. Ale bodejt' by ho tam měli, ...

PAU N: str. 138

PAU Č: str. 138

..., versammelten sich hinter uns immer mehr Flüchtlinge. **Die Mutter hielt den russischen Passierschein in der Hand**. Aber der zuständige russische Offizier warf nur einen flüchtigen Blick auf ihn.

..., začaly se za námi hromadit zástupy uprchlíků. **Matka držela v ruce naši ruskou propustku**. Ale službukonající ruský důstojník na ni vrhl jenom letmý pohled.

PAU N: str. 137

PAU Č: str. 137

Der Tag fing gut an: **Siegfried fand einen schwarzen Emailletpf im Straßengraben**, der zwar schon ziemlich ramponiert aussah, ...

I začátek dne byl velmi slibný. **Siegfried našel v příkopě černý smaltovaný hrnec**, sice už značně otlučený, ale bez děr.

HOL N: str. 29

HOL Č: str. 24

... und auch die Biblische Geschichte hat niemanden, **der so was auf dem Kerbholz hat**. Am ehesten paßt noch die Geschichte von Kain und Abel, ...

..., ale najdi mi v biblické dějepřavě nebo v katechismu někoho, **kdo by měl na triku něco podobného**. Ještě tak nejlíp se dá tomu našemu kousku přirovnat příběh o Kainovi a Ábelovi.

SCH N: str. 36

SCH Č: str. 39

..., was Fahrschein verkaufen und lochen ist? **Sie stand auf, stand nackt in der Küche** und spielte Schaffnerin. Sie schlug mit der Linken die kleine Mappe ...

..., že je prodávání a cvakání jízdenek? **Stoupla si v kuchyni nahá** a hrála si na průvodčí. Levičkou otevřela desky s bločkem jízdenek, ...

HOL N: str. 20

HOL Č: str. 15

..., dann der. **Der kennt sich aus im Wasser**. Er war selber drin, ...

..., tak kdo jiný. **Nepomuk se přece ve vodě vyzná!** Jeho tam taky hodili, ...

SCH N: str. 14

SCH Č: str. 16

Frau Schmitz bügelte, sie hatte eine Wolldecke und ein Leintuch über den Tisch gebreitet und **nahm ein Wäschestück nach dem anderen aus dem Korb**, bügelte es, faltete es und ...

Paní Schmitzová žehlila. Pokryla stůl vlněnou dekou a prostěradlem a **brala si z koše prádlo kus za kusem**, vyžehlila jej, skládala a ...

GRA N: str. 56

GRA Č: str. 52 -53

Sie, mit den Knien nacht fechte, von den Hüften ab frontal, **hält ein Heft auf dem Schoß**, das ich längere Zeit für eines der Bronskischen Briefmarkenalben, dann für eine Modezeitschrift, schließlich für die Zigarettenbildchensammlung ...

Ona s koleny napravo otočenými, od stehen ve frontální pozici **drží na klíně jakýsi sešit**, který jsem dlouho pokládal za jedno z Janových filatelistických alb, později za módní časopis, nakonec za sbírku ...

HOL N: str. 13

HOL Č: str. 6

Mein Vater ist ein Sozi. **Die Sozi haben einmal das Sagen gehabt in der Stadt**. Auf ihr Konto geht auch der Wolkenkratzer im Seligerviertel.

Táta je socan. Náhodou.... **ještě nedávno měli socani u nás v městečku náramnou pověst**. Mají na triku dokonce i ten mrakodrap, co stojí v Seligerově čtvrti.

V následujícím překladu použil překladatel lokálního doplnění umístěného v německé větě za IC (*über die Creuze*) ve formě českého atributu (*přes Creuzu*).

SIM N: str. 278

SIM Č: str. 283

Zwei große Männer stritten davor. Sie stritten so heftig, daß sie Thomas Lieven Erscheinen nicht zur Kenntnis nahmen. Die Männer trugen beide weiße Mäntel über ihren Uniformen und schrien. Der Eine: Ich lehne die Verantwortung ab! Jeder Pnzer, der drüber rollt, kann das Ding zum Einsturz bringen! Der andere: Wie stellen Sie sich das vor, Mensch, **die nächste Brücke geht bei Argeton über die Creuze**! Der Eine: Das ist mir piepegal, dann ...

Před nimi se hádali dva muži. Hádali se tak zapáleně, že si Thomasova vstupu vůbec nevšimli. Muži měli přes uniformy bílé pláště a řvali. První: Odmítám odpovědnost! Každý tank, který přejede, může tu rachotinu rozbourat! Druhý: Jak si to, člověče, představujete, **další most přes Creuzu je u Argetonu**! První: To je mi úplně jedno, tak ...

Adverbiální doplnění lokální směrové s významem *kam*

Také lokální určení odpovídající na otázku *kam* byl vždy vyjádřeno substantivní skupinou.

HOL N: str. 28

HOL Č: str. 23

Auch die vom Fuxloch, **und die gehen sonst das ganze Jahr nicht in die Kirche**. Man müßte noch viel über die Prozession und das gute Essen an Ostern sagen und...

..., co bydlejí ve Fuxlochách, **kteří se jinak v kostele neukážou po celý rok**. O velikonocích bych vám mohl vykládat až jéje.

HOL N: str. 13

HOL Č: str. 7

..., daß der Wolkenkratzer fast son hoch ist wie der Kirchturm. **Zuerst hat auch niemand ganzoben hinaufziehen wollen in den vierten Stock**. Wegen der Schwankungen beim Sturm und weil die Blitze immer in die höchsten Bäume einschlagen.

..., aby nějaký mrakodrap byl skoro stejně tak vysoký jako věž našeho kostela. **Ze začátku se taky nikdo nechtěl až úplně nahoru do čtvrtého patra stěhovat**. Lidi se báli, že se to bude za bouřky kinklat, ...

HAN N: str. 29

HAN Č: str. 156

Der Ehemann hatte Wind von dem allen bekommen, **schickte aber nur als Zeichen den jüngsten Sohn in das Café**, wo das Kind das Eis kaufte, ...

Manžel něco zvěřil, **poslal však do kavárny nejmladšího syna jen jako znamení**, dítě si tam koupilo zmrzlinu, ...

SCH N: str. 6

SCH Č: str. 10

Sie nahm mir den Eimer aus der Hand und **schickte einen weiteren Wasserschwall über den Gehweg**. Sie Richtere sich auf und sah, ...

Vzala mi vědro z ruky a **poslala na chodník další přívál**. Napřímila se a uviděla, že pláču.

SCH N: str. 19

SCH Č: str. 22

... und Jugend doch für verwunschene Zeiten! **Die Außenwelt, die Freizeitwelt in Hof oder Garten oder auf der Straße dringt nur mit gedämpften Geräuschen ins Krankenzimmer.** Drinnen wuchert die Welt der Geschichten und Gestalten, ...

..., doba dětství a mládí strávená nemocí! **Okolní svět, svět volnosti na dvorku, v zahradě či na ulici proniká do pokoje k nemocnému pouze v tlumených zvucích.** Uvnitř bují svět příběhů a postav, ...

PAU N: str. 136

PAU Č: str. 136

..., wie hoffnungsvoll wir waren. Nein, **seit kurzem komme fast niemand mehr über die Grenze,** meinte er, ...

..., jaké naděje si děláme. Ne, **v poslední době se přes hranici skoro nikdo nedostane,** ať už tím či oním směrem.

POL N: str.28

POL Č: str. 28

..., ich nehme meine Manuskripte und werfe sie ins Klosett. **Hierzulande wirft man nicht ins Klosett,** Mr. Bederich. Es war nicht buchstäblich gemeint, Mr. Gladham.

..., když své rukopisy vezmu a hodím je do záchodu. **V této zemi se do záchodu nic nehází,** Mr. Bederich. Nebylo to míněno doslova. Mr. Gladham.

V následujícím příkladě zvolil autor překladu na místo původního lokálního určení ve významu *kam* lokální určení odpovídající na otázku *kde*.

SIM N: str. 285

SIM Č: str. 292

Haben Sie Telefon in der Wohnung? Ja, Monsieur ... Ich spreche selbst mit ihm. **In der vollgeräumten Souterrain-Wohnung des Pedells trat Thomas Schweiß auf die Stirn,** während er, Hörer am Ohr, vernahm, ...

Máte v bytě telefon? Ano, monsieur ... Promluvím s ním sám. **V pedelově přečpaném suterénním bytě Thomasovi vystoupil na čele pot,** když se sluchátkem u ucha poslouchal, jak ...

Namísto původního lokálního doplnění (*kam*) použil překladatel v obdobném významu substantivní *patiens* a umístil ho na druhou pozici ve větě za VF.

SCH N: str. 13 – 14

SCH Č: str. 16

Frau Schmitz bügelte, **sie hatte eine Woldecke und ein Leintuch über den Tisch gebreitet** und nahm ein Wäschestück nach dem anderen aus dem Korb, bügelte es, faltete es und ...

Paní Schmitzová žehlila. **Pokryla stůl vlněnou dekou a prostěradlem** a brala si z koše prádlo kus za kusem, vyžehlila jej, skládala a ...

Adverbiální doplnění lokální s významem *odkud*

Adverbiální doplnění ve významu *odkud* posunuté za intonační centrum bylo ve sledovaných textech nalezeno pouze jednou.

SCH N: str. 12

SCH Č: str. 15

Ich wußte den Namen der Frau nicht. Mit dem Blumenstrauß in der Hand stand ich unschlüssig vor der Tür und den Klingeln. Ich wäre lieber umgekehrt. **Aber dann kam ein Mann aus dem Haus**, fragte, zu wem ich wolle, und schickte mich zu Frau Schmitz im dritten Stock.

Jméno ženy jsem neznal. Nerozhodně jsem s kyticí v ruce postával přede dveřmi se zvonky. Raději bych se obrátil. **Potom však vyšel z domu nějaký muž**, zeptal se, ke komu chci, a poslal mě k paní Schmitzové do třetího patra.

V následujícím českém překladu nebyl výraz za německým IC přeložen vůbec.

HOL N: str. 19

HOL Č: str. 12

..., dann ist das gar nicht mehr notwendig, **denn er hat keine Gelegenheit mehr dazu**. Das andere Ufer ist auch nicht erreichbar.

..., ale pak už to nebylo zapotřebí, **protože jednoduše neměl šanci**. A to, že by se třeba dostal na břeh druhou stranou, taky nehrozilo, ...

V posledním příkladě stojí v německé větě za intonačním centrem adverbium, které v této větě přebírá úlohu odlučitelné předpony. Jeho postavení je tedy mluvnický podmíněné. V češtině bylo adverbium umístěno před VF a patiens, který je intonačním centrem věty.

SIM N: str. 287

SIM Č: str. 293

..., sondern für die deutsche Abwehr. **Der alte Mann öffnete die Augen wieder** und sah Thomas an mit einem Ausdruck abgründiger Traurigkeit.

..., ale pro německý abwehr. **Starý muž znovu otevřel oči** a díval se na Thomase s výrazem bezedného smutku.

3.2.2 Kontextově nezapojený výraz přenesený na začátek české věty

Německá věta má tendenci umísťovat agens/subjekt na začátek věty, následuje verbum finitum a věta pokračuje kontextově nezapojenou částí. Tato tendence (tzv. přímý slovosled) je silnější než v češtině. V českém jazyce se často dostává před agens (vyjádřený nebo s nulovým pronominálním tvarem) na začátek věty původní německé kontextově nezapojené, většinou adverbiální doplnění různého druhu. V němčině bylo umístěno za tématem, zpravidla na počátku rématické části věty, v češtině se dostává na počátek věty.

3.2.2.1 Výsledek (doplněk)

Intenční doplnění s významem výsledku bylo na rozdíl od německé věty (s nepříznačným uspořádáním: agens - VF) předsunuto do první pozice ve větě, před nulový pronominální tvar agentu a finitní sloveso. Tento typ přesunu byl ve zkoumaných větách nalezen pouze jednou.

FRI N: str. 25

FRI Č: str. 22

Vielleicht haben sie recht....

Du hast mich ganz zerzaust.

Meinesgleichen, sagen sie, hat kein Gefühl.

Možná že mají pravdu...

Celou jsi mě rozcuchal.

Říkají, že takoví jako já nemají cit.

3.2.2.2 Temporální doplnění

3.2.2.2.1 Adverbiální doplnění temporální s významem *kdy*

Temporální adverbiální určení přesunutá v české větě do první pozice ve větě odpovídají ve své velké většině na otázku *kdy*. Jak z dále uvedených příkladů vyplývá, při

posouvání temporálního doplnění není rozdíl v tom, zda odpovídá na otázku *kdy, jak dlouho, od kdy* apod.

Podle systémového uspořádání německé věty²⁸⁵ stojí doplnění času v bezpříznakové větě za agentem a VF, tedy ve třetí pozici ve větě, ať už je vyjádřeno pouze jedním slovem nebo slovním spojením. Z této třetí pozice bylo časové doplnění posunuto v českém překladu na začátek věty.

SIM N: str. 281

SIM Č: str. 287

Diese Sauerkerle da unten. Diese eitlen Idioten. **Ich dachte immer**, nur wie waren so. Die Franzosen sind auch nicht besser.

Ti volové tam dole. Ti ješitní idioti. **Vždycky jsem si myslel**, že jenom my jsme takoví. Francouzi tedy nejsou o nic lepší.

SIM N: str. 273

SIM Č: str. 278

Die drei Männer sahen einander seit Wochen alleabendlich – und allabendlich machten sie sich, bevor andere kamen, auf verbotene Weise die Empfangsgeräte eines hervorragend eingerichteten deutschen Funkraums zunutze. **Sie hörten jeden Abend London**. Der dicke Schlumberger sprach: ...

Ti tři muži se už týdny vídali každý večer – a každý večer, dříve než přišli ostatní, využívali zakázaným způsobem přijímače skvěle vybavené německé vysílací stanice. **Každý večer poslouchali Londýn**. Tlustý Schlumberger oznámil: ...

PAU N: str. 135

PAU Č: str. 135

Auch ihr taten die Furunkel höllisch weh. **Wir fahren jetzt auf einer Hauptverkehrsstraße**, die fast genau in Süd-Nord-Richtung die Städte Genthin und Pritzwalk miteinander verbindet.

..., že přece i ji ty vředy na nohou strašně bolely. **Nyní jsme putovali po hlavní silnici**, která spojovala města Genthin a Pritzwalk téměř přesně ve směru od jihu na sever.

HOL N: str. 16

HOL Č: str. 10

..., sondern ein Vagabund mit einem steifen Bein. **Er hatte früher**, als die Zeiten noch gut waren, **Ochsen geschmuggelt** und so viel Geld gehabt, ...

²⁸⁵ Srov. Helbig, Buscha, 2004, 490, Eroms, 1986, 38

... a měl jednu nohu chromou. **Předtím**, dokud časy ještě za něco stály, **pašoval přes hranice dobytek** a mívával peněz, ...

HOL N: str. 13

HOL Č: str. 6

Mein Vater ist ein Sozi. **Die Sozi haben einmal das Sagen gehabt in der Stadt.** Auf ihr Konto geht auch der Wolkenkratzer im Seligerviertel.

Táta je socan. Náhodou.... **ještě nedávno měli socani u nás v městečku náramnou pověst.** Mají na triku dokonce i ten mrakodrap, co stojí v Seligerově čtvrti.

GRA N: str. 53

GRA Č: str. 50

..., so verschwiegenen Röcke ahnen. **Sie lächelten auch noch während der Kriegsjahre dem knipsknips machenden, unter schwarzem Tuch tänzelnden Fotografen zu.** Gleich dreiundzwanzig Krankenschwestern, ...

...a skýtajících azyl. **Ještě za válečných let se usmívaly na cvakajícího, pod černým sukнем poskakujícího fotografa.** Na tuhém kartónu ...

FRI N: str. 37

FRI Č: str. 36

Doktor zündet sich einen Zigarillo an. **Ich bin noch nie krank gewesen.** Du bist ein strammer Bursch, das sehe ich, ...

Doktor si zapálí doutník. **Ještě nikdy jsem nebyl nemocný.** Jsi chlapík, to vidím, pořádný, zdravý chlapík, ...

HAN N: str. 13

HAN Č: str. 147

..., daß die formelle Leibeigenschaft aufgehoben war. Mein Großvater – **er lebt noch** und ist heute sechsundachtzig Jahre alt – war Zimmermann und bearbeitete daneben mit Hilfe seiner Frau ein paar Äcker und Wiesen, ...

..., jenom že bylo zrušeno nevolnictví. Můj dědeček – **ještě žije** a dnes je mu osmdesát šest let – byl tesařem a kromě toho obdělával se svou ženou pár pozemků a luk, ...

HAN N: str. 13

HAN Č: str. 147

..., daß die formelle Leibeigenschaft aufgehoben war. Mein Großvater – **er** lebt noch und **ist heute sechszwanzig Jahre alt** – war Zimmermann und bearbeitete daneben mit Hilfe seiner Frau ein paar Äcker und Wiesen, ...

..., jenom že bylo zrušeno nevolnictví. Můj dědeček – ještě žije a **dnes je mu osmdesát šest let** – byl tesařem a kromě toho obdělával se svou ženou pár pozemků a luk, ...

HAN N: str. 29

HAN Č: str. 156

..., wann sie denn endlich nach Hause gehe. Mein Vater steckte ein Sonnenbrillengelstell auf die andere Brille, **redete zwischendurch zu dem Hund**, wollte dann schon einmal zahlen. Nein, nein, ich lade dich ein, ...

..., kdy už konečně půjde domů. Otec si na dioptrické brýle nasadil tmavá skla proti slunci, **mezitím mluvil na psa**, pak chtěl už, už platit. Ne, ne, já tě pozval, ...

SCH N: str. 6

SCH Č: str. 10

Die Frau drehte den Hahn auf, **wusch zuerst meine Hand** und klatschte mir dann das Wasser, das sie in ihren hohlen Händen auffing, ins Gesicht.

Žena jím otočila. **Nejdřív mi umyla ruku** a potom stříkala vodu, nachytanou do dlaní, na můj obličej.

SÜS N: str. 9

SÜS Č: str. 9

... verurteilt sie wegen mehrfachen Kindermords und schlägt ihr ein paar Wochen später auf der Place de Greve den Kopf ab. **Das Kind hatte zu diesem Zeitpunkt bereits das dritte mal die Amme gewechselt.** Keine wollte es länger als ein paar Tage behalten.

... odsouzena pro několikanásobnou vraždu novorozence a o několik týdnů později jí pak na náměstí de Greve setnou hlavu. **V ten čas už dítě vystřídalo třetí kojnou.** Žádná si je nechtěla ponechat déle než několik dnů.

V této větě překlad významově neodpovídá originálu, v německé větě patří částice *přece/doch* k *podzimu*, nikoliv k *věcem*.

SÜS N: str. 12

SÜS Č: str. 12

Beispielsweise etwas Obst oder ein paar Nüsse. **Es gibt doch im Herbst eine Menge Dinge**, die man vorbeibringen könnte.

Například trochu ovoce nebo pár ořechů. **Na podzim je přece spousta věcí**, které by se daly přinést.

Pokud obsahuje německá věta zájmeno (včetně zájmena *sich*) v dativu nebo akuzativu, je postavení těchto zájmen mluvnicky podmíněno, a proto stojí vždy za určitým slovesem. Temporální doplnění slovesa se pak nachází až ve čtvrté pozici. I tato německá temporální doplnění posunul překladatel na začátek české věty.

SIM N: str. 287

SIM Č: str. 293

... in dieser schmutzigen Zeit ein anständiger Mensch zu bleiben. **Er fühlte sich plötzlich ganz ruhig**, wie damals, als er den Entschluß ...

... v téhle špinavé době slušným člověkem. **Náhle pocítil klid**, takový klid jako tehdy, když se rozhodl, že ...

HAN N: str. 11

HAN Č: str. 147

..., fand ich im Geldtäschen meiner Mutter noch einen Briefaufgabeschein mit der Nummer 432. **Sie hatte mir noch am Freitagabend**, bevor sie nach Hause ging und die Tabletten nahm, **einen eingeschriebenen Brief mit einer Testamentdurchschrift nach Frankfurt geschickt**. (Warum aber auch EXPRESS?)

..., našel jsem v matčině peněžence podací lístek s číslem 432. **Ještě v pátek večer**, než odešla domů a spolykala prášky, **mi poslala do Frankfurtu doporučený dopis s průklepem závěti**. (Proč ale zrovna EXPRES?)

HAN N: str. 28

HAN Č: str. 155

Er war so aufmerksam zu mir, und ich hatte auch keine Angst vor ihm wie vor anderen Männern. Er bestimmte, und sie ging darauf ein. Einmal schenkte er ihr etwas: ein Parfüm. **Er** lieb ihr auch ein Radio für ihr Zimmer und **holte es später wieder ab**. Damals las er noch, und sie lasen zusammen ...

Byl ke mně tak pozorný a já jsem z něho neměla strach jako z ostatních mužů. On rozhodoval a ona souhlasila. Jednou jí něco daroval: parfém. Do pokoje jí také půjčil rádio a **později si je zase odnesl**. Tehdy ještě čítával, a tak spolu četli knihu, ...

SÜS N: str. 9

SÜS Č: str. 9

... verurteilt sie wegen mehrfachen Kindermords und **schlägt ihr ein paar Wochen später auf der Place de Greve den Kopf ab**. Das Kind hatte zu diesem Zeitpunkt bereits das dritte mal die Amme gewechselt.

... odsouzena pro několikanásobnou vraždu novorozence a **o několik týdnů později jí pak na náměstí de Grepe setnou hlavu**. V ten čas už dítě vystřídalo třetí kojnou.

Pouze jednou byla nalezena taková dvojice vět, kdy v českém překladu bylo na špici věty posunuto temporální doplnění s významem *kdy*, které bylo v německé větě umístěno až ve čtvrté pozici ve větě, a sice za patientem. Taková německá věta neodpovídá systémovému uspořádání, kdy intenční doplnění (*Thomas*) stojí až za volným temporálním doplněním²⁸⁶.

SIM N: str. 288

SIM Č: str. 295

Es gibt furchtbare Foltern. **Er sah Thomas plötzlich an**, weise und traurig wie ein Prophet ...

Existuje strašné mučení. **Náhle se podíval na Thomase**, moudře a smutně jako ...

Ve zkoumaných větách byla nalezena jedna dvojice vět, kdy autor překladu sám doplnil do první pozice ve větě temporální doplnění *pak*. V originále časové určení není.

SÜS N: str. 8

SÜS Č: str. 9

... und gebar dort, wie schon vier Mal zuvor, **und nabelte mit dem Fischmesser das neugeborene Ding ab**. Dann aber, wegen der Hitze und des Gestanks, den sie ...

..., a porodila pod ním jako už čtyřikrát před tím **a pak nožem na ryby odřízla od pupeční šňůry novorozeně**. Potom ale vedrem a zápachem, který nevnímala...

3.2.2.2.2 Adverbiální doplnění temporální s významem *odkdy*

Volné adverbiální doplnění temporální odpovídající na otázku *odkdy*, přesunuté v českém překladu do první pozice ve větě, bylo ve zkoumaných větách nalezeno pouze jednou. V německé větě bylo toto doplnění umístěno ve třetí pozici ve větě (*also* jako částice patří k VF).

²⁸⁶ Srov. Helbig, Buscha, 2004, 490, Eroms, 1986, 38

PAU N: str. 154

PAU Č: str. 152

..., dass man sowieso keine Farbe mehr erkennen konnte. **Ich lief also von diesem Tag an in zwei verschiedenen Schuhen weiter**, bis mir wegen der verschiedenen hohen Absätze die Hüfte zu schmerzen begann.

..., pod kterou se původní barva nedala rozeznat. **Od toho dne jsem tedy chodila ve dvou různých botách**. Po nějaké době mě kvůli nestejné výšce podpatků začaly bolet kyčle.

3.2.2.2.3 Adverbiální doplnění temporální s významem *jak dlouho*

Ve dvou nalezených dvojicích vět, kde je v českém překladu temporální doplnění s významem *jak dlouho* posunuto na špici české věty, bylo v originální větě toto doplnění umístěno ve třetí pozici ve větě německé.

HOL N: str. 58

HOL Č: str. 54

Wie mein Vater, mein Großvater undsoweiter. **Er schaut eine Weile**, dann meint er, du bist der Pepitschek, ...

..., stejně jako táta, dědeček a praděda. **Na chvíli se zamyslel** a pak prohlásil, že už ví, že jsem prostě „Pepíček“.

HOL N: str. 37

HOL Č: str. 33

Dabei kann er einen Hasen ohne Gewehr erwischen, und **er fängt in einer Stunde mehr Forellen als der Jendrich Wanka an einem Tag**. Wobei letzterer ei offizieller Angler ist.

Self přece dokáže holýma rukama ulovit zajíce a **za hodinu nachytá víc pstruhů než Jindřich Vaňka za celý den**. Přičemž zmíněný Vaňka je rybář oficiálně registrovaný.

3.2.2.2.4 Adverbiální doplnění temporální s významem *jak často*

Stejná situace se opakuje i u doplnění odpovídající na otázku *jak často*.

HOL N: str. 47

HOL Č: str. 43

..., und das Herz haut wild um sich. **Ich gehe dreimal durch das Dorf.** Eine jünger Sletschna frage ich nach ihm.

... a srdce se chtělo skoro rozskočit. **Tříkrát jsem prošel celé Pocinovice kolem dokola** a teprve pak jsem si troufnul zeptat se.

SCH N: str. 20

SCH Č: str. 23

..., der kein Fieber mehr hat, in die Labyrinthe verloren. **Ich wachte jeden Morgen mit schlechtem Gewissen auf**, manchmal mit feuchter oder ...

... nyní již bez horečky, se v labyrintech ztrácí dál. **Každé ráno jsem se budil se špatným svědomím**, mnohdy i s mokkými anebo ...

SCH N: str. 21

SCH Č: str. 24

... – warum dan nicht die Befriedigung und den Akt? **Ich erfuhr Tag um Tag**, daß ich die sündigen Gedanken nicht lassen konnte.

... - proč tedy ne ukojení a akt rovnou? **Den co den jsem zjišťoval**, že se hříšných myšlenek nedokážu vzdát.

3.2.2.2.5 Adverbiální doplnění temporální s významem *do kdy*

Pouze jednou bylo nalezeno temporální doplnění s významem *do kdy*, které bylo ze třetí pozice přesunuto do první pozice v české větě.

SCH N: str. 34

SCH Č: str. 37

... und wachte gerade auf. **Ich hatte bis dahin die Anrede, das Sie und das Du vermieden.** Sie fuhr hoch.

... a právě se probudila. **Do té doby jsem se vyhýbal jakémukoliv oslovení, vykání i tykání.** Prudce sebou trhla.

3.2.2.3 Lokální doplnění

3.2.2.3.1 Adverbiální doplnění lokální s významem *kde*

Místní doplnění slovesa, odpověď na otázku *kde*, je v německé větě zpravidla umístěno na konci věty, pokud ten již není obsazen prvky mluvnický podmíněnými (druhá nebo další část predikátu – infinitiv, participium II, odlučitelný prefix, frazeologická spojení). V následujících příkladech byly vybrány dvojice vět, kdy v německém originálu stojí na začátku věty subjekt a predikát. V českém překladu jeho autor posouvá místní určení na začátek věty.

V těchto větách bylo německé místní určení umístěno na posledním možném konci věty.

SIM N: str. 282

SIM Č: str. 287

Thomas übersetzte. Henri verschwand. **Schweigen senkte sich über die drei Freunde**, bleiernes Schweigen. Erst als die ...

Thomas překládal. Henri zmizel. **Nad třemi přáteli se rozprostřelo ticho**, olověné ticho. Až když se ...

HOL N: str. 15

HOL Č: str. 9

..., wenn die Neue Morgenpost so teuer ist. **Der Lutsch hat zwei Haare unter der Achsel**, die er gerne herzeigt,

..., Ludva je prostě jednička. **V podpaždí má už dva chlupy** a klidně vám je ukáže,

HAN N: str. 27

HAN Č: str. 155

Lieber Bruder...! **Ich schaue auf der Landkarte**, wo du jetzt sein könntest ... Deine Schwester...

Milý bratře ...! **Na mapě se dívám**, kde teď asi jsi ... Tvá sestra.

HAN N: str. 28

HAN Č: str. 155

Er war so aufmerksam zu mir, und ich hatte auch keine Angst vor ihm wie vor anderen Männern. Er bestimmte, und sie ging darauf ein. Einmal schenkte er ihr etwas: ein Parfüm. **Er lieh ihr auch ein Radio für ihr Zimmer** und holte es später wieder ab.

Byl ke mně tak pozorný a já jsem z něho neměla strach jako z ostatních mužů. On rozhodoval a ona souhlasila. Jednou jí něco daroval: parfém. **Do pokoje jí také půjčil rádio** a později si je zase odnesl.

SCH N: str. 33

SCH Č: str. 36

In den nächsten Tagen hatte die Frau Frühschicht. **Sie kam um zwölf nach Hause**, und ich schwänzte Tag uaf Tag die letzte Stunde, um sie auf dem Treppenabsatz vor ihrer Wohnung zu erwarten.

V příštích dnech měla ranní směnu. **Domů přicházela ve dvanáct** a já chodil den co den poslední vyučovací hodinu za školu, abych na ni mezi patry počkal.

PAU N: str. 135

PAU Č: str. 135

..., als sei ich jetzt wieder zu mir gekommen. **Wir blieben nicht lange in Havelberg**. Die Mutter trieb uns an.

..., jako bych právě našla cestu zpátky sama k sobě. **V Havelbergu jsme nezůstali dlouho**. Matka nás popoháněla.

Místní určení je v některých německých větách umístěno v důsledku stoupající výpovědní dynamičnosti směrem ke konci věty před patientem. V českých větách bylo toto méně dynamické místní určení posunuto do první pozice, patiens zůstal za finitním slovesem.

SÜS N: str. 7

SÜS Č: str. 8

..., sondern zu wahren Aufständen trieb, wurde er endlich geschlossen und aufgelassen, wurden die Millionen Knochen und Schädel in die Katakomben von Montmartre geschaufelt, und **man errichtete an seiner Stelle einen Marktplatz für Viktualien**. Hier nun, am allerstinkendsten Ort ...

..., nýbrž k opravdovým vzpourám, teprve tehdy byl hřbitov konečně zavřen a zrušen a milióny hnátů a lebek pak zahrabali do katakomb na Montmartre a **na původním místě zřídili trh s potravinami**. Zde tedy, na nejsmradlavějším místě celého království ...

SCH N: str. 10

SCH Č: str. 14

Wenn ich das Land auf den Land sehe, dauert der Traum länger, oder ich erinnere mich danach besser an seine Details. Ich fahre im Auto. **Ich sehe rechter Hand das Haus** und fahre weiter, zuerst nur ...

Vidím-li dům na vesnici, sen pak trvá déle nebo si později lépe vzpomínám na detaily. Jedu v autě. **Po pravé ruce vidím dům** a minu ho, nejprve pouze zmaten, ...

SCH N: str. 26

SCH Č: str. 29

..., um unter dem Strahl Kopf und Gesicht sauberzuspülen. Dann lag ich da, hörte den Badeofen bullern, **spürte im Gesicht die kühle Luft**, die durch die spaltoffene Küchentür kam, und am Körper das warme Wasser.

..., abych si pod proudem opláchl hlavu a obličej. Pak jsem tam ležel, poslouchal, jak sálají koupelnová kamna, **na obličejí cítil studený vzduch** proudící malým otvorem v kuchyňských dveřích a na těle teplou vodu.

HAN N: str. 12

HAN Č: str. 147

..., um zu telefonieren. Es war zweieinhalb Tage nach ihrem Tod, **und ich sah vor dem Postbeamten die gelbe Rolle mit den Einschreibetiketts liegen**; inzwischen waren neun weitere eingeschriebene Briefe abgeschickt worden, ...

..., abych si zatelefonoval. Od její smrti uplynulo dva a půl dne; **na stole poštovního úředníka jsem zahlédl žlutý svitek s nálepkami na doporučené dopisy**, mezitím jich bylo odesláno devět, ...

V následujícím překladu jeho autor pozměnil originál, do první pozice ve větě umístil místní určení, které vytvořil spojením místního určení a adresáta, následuje VF a agents.

HOL N: str. 46

HOL Č: str. 42

Ich kann die Augen nicht zulassen. **Eine vollgefressene Stubenfliege kriecht dem Onkel Ferdinand über den Kaiserfranzjosefbart.** Er ist im Krieg am Isonzo erschossen worden.

..., která hraje Boženo-Boženo a Cikánko-ty krásná... **Po plnovousu strýčka Ferdinanda leze vypasená masařka.** Strýčka zastřelili v bitvě u Isonza a ...

3.2.2.3.2 Adverbiální doplnění směru s významem *odkud*

V následující dvojici vět bylo vyjádření směru (*odkud*) v německé větě umístěno na konci věty a morfologicky vyjádřeno odlučitelnou předponou. V češtině bylo přesunuto na špici věty. Dochází tak ke změně v aktuálním členění věty.

PAU N: str. 147

PAU Č: str. 146

Und Linde blieb immer weiter zurück. **Ziegendorfer Flüchtlinge kamen uns entgegen.** Sie hatten erst im übernächsten Dorf ein Notquartier gefunden und ...

A Linda zůstávala stále víc pozadu. **Z protisměru přicházeli ziegendorfští uprchlíci,** kteří našli nouzový nocleh teprve v přespříšší vesnici a ...

Směrové určení *odkud* – *kam* bylo na následující v českém překladu redukováno na určení směru *odkud*, které bylo přesunuto do první pozice v české větě. Jeho druhá část se v překladu neobjevila.

SCH N: str. 30

SCH Č: str. 32

Ich hatte kein Geld und **mußte von Nußloch nach Hause laufen.** Du hättest trampen können.

Byl jsem bez peněz a **z Nusslochu jsem musel pokračovat pěšky.** Mohl jsi stopovat. ...

3.2.2.3.3 Adverbiální doplnění směru s významem *kam, jak daleko*

Místní určení s významem *kam, jak daleko* bylo přesunuto ze třetí pozice ve větě německé do první pozice ve větě české.

HOL N: str. 39

HOL Č: str. 35

Ob sie sich schon raufen, die Henlein und Sozi und Sokol? **Ich gehe ein Stück weiter,** nur bis zur Treybalecke.

Že by se už do sebe pustili, táhlo mi myslí. **Kousíček jsem popošel,** ne dál než k Trejbalovic plotu.

3.2.2.4 Modální doplnění

Způsobové doplnění slovesa se vyskytuje v německých větách často ve formě jednoslovné, umístěné bezprostředně za subjektem a finitním slovesem. V českém překladu je přesunuto do první pozice ve větě.

SIM N: str. 287

SIM Č: str. 293

..., sich weiteren Gestapo-Verhören durch Selbstmord zu entziehen. **Er sagte still:** Weil ich nicht Captain Everett heiße, sondern Thomas Lieven. Der alte Mann schloß die Augen.

..., že dalším výslechům gestapa unikne sebevraždou. **Tiše řekl:** Protože se nejmenuji kapitán Everest, nýbrž Thomas Lieven. Starý muž zavřel oči.

SIM N: str. 282

SIM Č: str. 288

..., das ist ausgeschlossen. Und **er dachte verzweifelt:** Was kann man tun? Was soll man tun?

..., to je vyloučeno. A **zoufale přemýšlel:** Co se dá dělat? Jak zůstat slušným člověkem?

SIM N: str. 280

SIM Č: str. 285

Yvonne zwang sich, nicht mehr an Captain Everett zu denken. **Sie sagte kalt:** Hört auf zu streiten.

Yvonna se přinutila nemyslet už na kapitána Everetta. **Chladně řekla:** Přestaňte se hádat.

SIM N: str. 276

SIM Č: str. 282

Sie sah streng aus, sie war streng gekleidet, und es roch streng in ihrem Büro. Thomas war schon wieder halb aus dem Büro entwichen, da traf ihn ihre harte, brüchige Stimme: Einen Moment! Er drehte sich um **und lächelte verzerrt.** Ich bitte um Verzeihung, ...

Vypadala přísně, byla přísně oblečená a v její kanceláři to bylo cítit přísností. Thomas už byl napůl venku z kanceláře, když ho zasáhl její tvrdý nakřáplý hlas: Okamžik! Otočil se **a nuceně se usmál.** Prosím o prominutí, ...

PAU N: str. 158

PAU Č: str. 155

Jetzt wurde die Mutter wieder ganz die alte. **Sie lebte sichtlich auf.** „Wo ist die Klasse?“ ...

Tu se v matce probudil její starý bojovný duch. **Viditelně ožila.** „Kde je ta třída?“...

SÜS N: str. 14

SÜS Č: str. 13

Er sieht rosa aus, er schreit nicht, **er schläft gut**, und er ist getauft.

Vypadá hezky, je růžovoučké, nekřičí, **krásně spinká** a je pokřtěné.

SÜS N: str. 15

SÜS Č: str. 13

..., streckte der Amme seinen spitzen Bauch entgegen **und fragte scharf**: Du behauptest also zu wissen, wie ...

..., vystrčil proti kojné kulatoučké břicho **a zotra se zeptal**: Ty tedy tvrdíš, že víš, ...

SIM N: str. 278

SIM Č: str. 283

Er verneigte sich und sprach sanft: **Ich hätte gerne Baurat Heinze gesprochen.** Das bin ich, sagte der eine.

Uklonil se a zdvořile promluvil: **Rád bych mluvil se stavebním radou Heinzem.** To jsem já, řekl jeden z mužů.

SÜS N: str. 15

SÜS Č: str. 14

..., sagte die Amme. **Und behauptest ferner**, daß, wenn es nicht röche, wie du meinstest, ...

..., řekla kojná. **A dále pak tvrdíš**, že kdyby nevonělo, jak ty si myslíš, ...

PAU N: str. 147

PAU Č: str. 146

Sie schwankte noch ein bißchen und **ermüdete schnell**. Ab und zu wurde gewechselt.

Byla ještě trochu nejistá v nohou a **rychle se unavila**. Občas si místa vyměnili.

SCH N: str. 12

SCH Č: str. 15

Ich wußte den Namen der Frau nicht. Mit dem Blumenstrauß in der Hand stand ich unschlüssig vor der Tür und den Klingeln. **Ich wäre lieber umgekehrt.** Aber dann kam ein Mann aus dem Haus, fragte, zu wem ich wolle, und schickte mich zu Frau Schmitz im dritten Stock.

Jméno ženy jsem neznal. Nerozhodně jsem s kyticí v ruce postával přede dveřmi se zvonky. **Raději bych se obrátil.** Potom však vyšel z domu nějaký muž, zeptal se, ke komu chci, a poslal mě k paní Schmitzové do třetího patra.

GRA N: str. 50

GRA Č: str. 48

..., um fünf Minuten Geduld. **Wir warteten gerne.** Schließlich hatten wir etwas zu erwarten: unsere Paßbildchen, ...

..., o pět minut strpení. **Rádi jsme počkali.** Měli jsme koneckonců nač: šlo o naše pasové snímky, ...

SÜS N: str. 12

SÜS Č: str. 11

Er ärgerte sich, daß **er die Pforte überhaupt geöffnet hatte.** Er wünschte, daß diese Person ...

Zlobil se na sebe, že **vůbec otevřel bránu.** Přál si, aby ta osoba zase vzala ...

SCH N: str. 36

SCH Č: str. 38

Daß ich auch gerne öfter bei ihr wäre. **Ich bleibe sowieso sitzen.** Wo bleibst du sitzen?

A že bych k ní rád chodil ještě častěji. **Stejně zůstanu viset.** Kde zůstaneš viset?

V následujících dvojicích vět se vyskytuje adverbiální způsobové doplnění v německé větě až za subjektem, finitním slovesem a pronominálním adresátem, protože jeho postavení je mluvnicky podmíněno. V češtině je toto doplnění přesunuto do první pozice, příklonné zájmeno je ve druhé, gramaticky podmíněné pozici.

SÜS N: str. 12

SÜS Č: str. 11

Ich verstehe wirklich nicht, worauf du hinauswillst. **Ich kann mir nur vorstellen,** daß es diesem Säugling durchaus nicht schaden würde, ...

Nechápu, co chceš. Opravdu nechápu, kam míříš. **Jenom si dovedu představit,** že by tomuhle kojenci vůbec neškodilo, ...

FRI N: str. 27

FRI Č: str. 25

Du mit deinen andern die ganze Zeit!

Sie haben mir wieder das Bein gestellt.

Ich weiß nicht, wieso ...

Pořád a pořád jen ti druzí!

Zase mi nastavili nohu.

Já nevím, proč ...

SCH N: str. 29

SCH Č: str. 31 – 32

..., in dieser Wärme gewachen und angekleidet zu werden. **Ich erinnere mich auch**, daß, wann immer mir die Situation in Erinnerung kam, ...

..., který mi umývání a oblékání způsobovaly. **Rovněž si vzpomínám**, že kdykoliv se mi tato situace vynořila, ...

V německé větě je modální doplnění umístěno až za substantivním patientem, což neodpovídá systémovému uspořádání v bezpříznakové větě. Český ekvivalent obsahuje toto doplnění na začátku věty a má podobu infinitivní věty.

SCH N: str. 17

SCH Č: str. 20

Über dreißig? **Man schätzt das Alter schwer**, das man noch nicht hinter sich hat oder auf sich zukommen sieht.

Přes třicet? **Těžko odhadnout věk**, kterého jste ještě nedosáhli nebo jej máte v nedohlednu.

Následující německou větu s modálním určením převedl překladatel do češtiny pomocí dvou doplnění (*snad, rád*) umístěných na začátek věty.

GRA N: str. 54

GRA Č: str. 51

Den rechten Fuß stellt **er** vor, **möchte vielleicht einem Filmschauspieler seiner Tage**, Harry Lidtko etwa, **gleichen**. Man trug damals kurz.

Pravou nohu má lehce předsunutou, **snad by se rád podobal některému filmovému herci své doby**, třeba Harry Liedtkovi. Šaty se tenkrát nosily krátké.

V této německé větě má modální doplnění formu spojení dvou výrazů (*auch schon*), překladatel je rozdělil a umístil první část na začátek věty, druhou až za verbum finitum.

FRI N: str. 30

FRI Č: str. 28

Ich hab auch schon Linksaußen gespielt, wenn keiner anderer wollte.

Taky sem už hrál levý křídlo, když to nikdo nechtěl vzít.

3.2.2.5 Doplnění prostředku

Adverbiální slovesné doplnění vyjadřující prostředek stojí v systémovém uspořádání německé věty podle Eromse²⁸⁷ jako poslední ze všech možných volných doplnění slovesa, následují intenční doplnění. Následující příklady tomu odpovídají. V českém překladu bylo doplnění vyjadřující prostředek posunuto na začátek věty.

SCH N: str. 36

SCH Č: str. 39

Sie stand auf, stand nackt in der Küche und spielte Schaffnerin. **Sie schlug mit der Linken die kleine Mappe mit den Fahrscheinblöcken auf**, streifte mit dem Daumen derselben Hand, auf dem ein ...

Stoupla si v kuchyni nahá a hrála si na průvodčí. **Levičkou otevřela desky s bločkem jízenek**, palcem ruky, kde měla nasazený gumový náprstek, ...

SCH N: str. 36

SCH Č: str. 39

Sie stand auf, stand nackt in der Küche und spielte Schaffnerin. **Sie schlug mit der Linken die kleine Mappe mit den Fahrscheinblöcken auf**, **streifte mit dem Daumen derselben Hand**, auf dem ein Gummifingerhut steckte, **zwei Fahrscheine ab**, schlenkerte mit der Rechten, ...

Stoupla si v kuchyni nahá a hrála si na průvodčí. Levičkou otevřela desky s bločkem jízenek, **palcem ruky**, kde měla nasazený gumový náprstek, **nalistovala dvě jízenky**, máchnutím ruky se zmocnila kleštiček houpajících se kolem zápěstí a ...

²⁸⁷ Srov. Eroms, 1986, 38

V této německé větě je umístěno adverbialní určení prostředku až za adresátem, neboť má vyšší výpovědní dynamičnost (o tom svědčí i použití ukazovacího zájmena *dieser*). V češtině je určení prostředku posunuto na začátek věty a intonační centrum věty je na konci.

SCH N: str. 29

SCH Č: str. 32

Aber **ich** fühlte mich kraftvoll und überlegen und **wollte meinen Mitschülern und Lehrern mit dieser Kraft und Überlegenheit gegenübertreten**. Außerdem hatte ich mit ihr zwar nicht darüber gesprochen, ...

Ale cítil jsem se plný síly a převahy a **s touto silou a převahou jsem toužil předstoupit před spolužáky a učitele**. Kromě toho, třebaže jsem s ní o tom nehovořil, ...

3.2.3 Určité sloveso jako nositel intonačního centra na konci české věty

V německém jazyce je slovosled sice volnější než v některých jiných jazycích, ale přesto je nejdůležitější část věty, určité sloveso, ve svém postavení strukturálně omezeno. Spisovný německý jazyk zná pouze tři možné pozice určitého slovesa (VF) ve větě - první, druhou a poslední. Tento „nedostatek“ je možné nahradit prostřednictvím dalších částí predikátu, které k VF patří (participium, infinitiv, odlučitelný prefix, větná negace²⁸⁸ apod.) Tyto části mohou být nositeli jádra výpovědi jak v nepříznačkové větě, tak v příznačkové. Proto Beneš tvrdí²⁸⁹, že německé sloveso i přes svoji poziční vázanost podléhá principům větné perspektivy, je její součástí a je jí podřízeno.

V německé větě jednoduché oznamovací nelze i přes tyto argumenty umístit predikát jednoduchý (tvořený pouze VF) na jiné než uvedené pozice. Určité sloveso tak nemůže tvořit, na rozdíl od české věty, intonační centrum, které by bylo ve shodě s principem výpovědní dynamičnosti umístěno na konci věty.

3.2.3.1 Překlad německých vět s tzv. přímým slovosledem

3.2.3.1.1 Jednoduchý predikát

V následujících dvojicích vět má německá věta bezpříznačkové pořadí *agens* – *verbum finitum* rozvítené slovesnými doplněními v *rématu*, kdy intonačním centrem věty je výraz na jejím konci. V českém překladu je VF posunuto až na úplný konec věty a tvoří tak společně se svými doplněními *réma* české věty, přičemž intonačním centrem je právě určité sloveso. Celá věta tak působí dojmem větší dějovosti.

SIM N: str. 273

SIM Č: str. 278

Thomas setzte sich: **Und die Herren in Berlin riskieren noch immer die große Schnauze.** Und hören nicht auf und hören nicht auf.

²⁸⁸ Srov. Beneš, 1967, 25

²⁸⁹ Beneš, 1967, 26

Thomas si sedl: **A pánové v Berlíně pořád ještě velkohubě riskují.** A nepřestanou a nepřestanou.

SIM N: str. 273

SIM Č: str. 278

Thomas setzte sich: Und die Herren in Berlin riskieren noch immer die große Schnauze. Und hören nicht auf und hören nicht auf. **Schlumberger und Raddatz**, alte, gewiegte Barras-Experten, **nickten trübe**. Sie hatten einiges über Thomas Lieven in Erfahrung gebracht.

Thomas si sedl: A pánové v Berlíně pořád ještě velkohubě riskují. A nepřestanou a nepřestanou. **Schlumberger und Raddatz**, staří zkušení odborníci, **zasmušile kývali**. Leccos se o Thomasu Lievenovi dověděli.

SIM N: str. 275

SIM Č: str. 280

Voll Charme hatten die Pariser sich mit der deutschen Besatzung abgefunden. Der „Marche noir“, der Schwarze Markt, blühte. Die Moral der Landser hielt einem solchen Leben nicht stand. **Der General von Witzleben seufzte einmal**: Die französischen Frauen, die französische Küche und ...

Pařížané se s německou okupací vypořádali s velkým šarmem. „Marche noir“, černý trh, kvetl. Morálka německých vojáků takovému životu neodolala. **Generál von Witzleben jednou povzdechl**: Francouzské ženy, francouzská kuchyně a ...

SIM N: str. 275

SIM Č: str. 280

Er kannte die Unterschiede der feinsten Champagner-Marken, verlangte in seinem Hotel „Poulet garni“, aß Austern zu Dutzenden und **erfuhr in den sanften Armen seiner französischen Freundin**, daß es bei weitem nicht das Süßeste war, fürs Vaterland zu sterben,

Znal rozdíly v nejjemnějších značkách šampaňského, ve svém hotelu vyžadoval „poulet garni“, jedl ústřice po tuctech a **v náručí své francouzské přítelkyně zjistil**, že to nejsladší v životě zdaleka není umřít za vlast.

SIM N: str. 277

SIM Č: str. 283

... Augen an, die wäßrig waren, blau und nordisch. **Sie sagte langgedehnt und lächelnd und feige**: Was regen Sie sich denn so auf, Sonderführer?

... očima, které byly vodové, modré a nordické. **Protahovaně, s úsměvem a zbaběle řekla**: Co se tak rozčilujete, zvláštní veliteli?

SIM N: str. 278

SIM Č: str. 282

Aber **er** war schon bei der Tür, riß sie auf und **warf sie dröhnend hinter sich ins Schloß**. Weg! Weg!

Ale už byl u dveří, prudce je otevřel a **výhruzně za sebou zabouchl**. Pryč! Pryč!

SIM N: str. 281

SIM Č: str. 286

Er sah zu dem Funker hinab. Ein Ausdruck des entsetzten Staunens stand in den Augen des Berliners. Gerade reichte Schlumberger ihm wieder einen Zettel herüber. **Radatz räusperte sich verzweifelt**. Was ist da los? rief Brenner, ...

Pohlédł na radistu. V očích Berlínáka uviděl výraz zděšeného překvapení. Schlumberger právě podával pře stůl další lístek. **Raddatz zoufale pokašlával**. Co je tam? vykřikl Brenner a ...

SIM N: str. 282

SIM Č: str. 287

..., das Thomas entdeckt hatte. **Der Wirt** kam selber an den Tisch und **begrüßte sie herzlich**. Wenn er Thomas sah, ...

..., kterou objevil Thomas. Ke stolu přišel sám **hospodský** a **srdečně je uvítal**. Kdykoli uviděl Thomase, ...

SIM N: str. 282

SIM Č: str. 287

Die falschen Papiere hatte Thomas ihr besorgt. Im Hotel Lutetia geb es viele und gute Gelegenheiten, an falsche Dokumente heranzukommen. Thomas benützte sie gelegentlich. Und **Oberst Werthe wußte es** und schwieg. Etwas Leichtes, Henri, sagte Thomas.

Ty falešné doklady jí obstaral Thomas. V hotelu Lutecia bylo mnoho dobrých příležitostí, jak se dostat k falešným dokladům. Thomas jich občas využíval. A **plukovník Werthe to věděl** a mlčel. Něco lehkého, Henri, řekl Thomas.

SIM N: str. 284

SIM Č: str. 288

... und verlangte den Oberst Werthe. **Der meldete sich nervös**. Thomas hörte viele Stimmen.

... a požadoval plukovníka Werthe. **Ten se nervózně ohlásil**. Thomas uslyšel četné hlasy.

SIM N: str. 284

SIM Č: str. 289

Nur Leben retten .. . Leben retten ... **Thomas sagte heiser:** Herr Oberst, hier ist Lieven. Ich habe Ihnen einen Vorschlag ...

Jen zachránit život ... zachránit život... **Thomas chraptivě řekl:** Pane plukovníku, tady Lieven. Chci vám udělat nesmírně důležitý návrh.

SIM N: str. 288

SIM Č: str. 294

..., Haß und Verachtung erfüllten sie zuletzt. **Die Lippen bewegten sich kaum,** als sie sprach: Ich denke, Sie sind das Gemeinste und Schmutzigste, was es gibt, ...

...a nakonec je naplnila nenávist a pohrdání. **Rty se jí sotva pohnuly,** když říkala: Myslím, že jste to nejodpornější a nešpinavější, co je, ...

SIM N: str. 288

SIM Č: str. 294

... bis zum Ende dieses verfluchten Krieges ... **Yvonne schrie plötzlich,** hoch und hysterisch wie ein Kind, sprang taumelnd auf und spuckte Thomas ins Gesicht. Der Professor riß sie heftig zurück.

...až do konce téhle prokleté války... **Yvonna náhle hystericky vykřikla,** vysokým hlasem jako dítě, vyskočila a plivla Thomasovi do tváře. Profesor ji prudce strhl zpět.

SIM N: str. 289

SIM Č: str. 295

Erinnern Sie sich? **Ich sagte einmal,** daß ich Sie für anständig halte ... Thomas schwieg.

Vzpomínáte si? **Jednou jsem řekl,** že vás pokládám za slušného ... Thomas mlčel.

POL N: str.28

POL Č: str. 28

...sagte er mit unpassender Bitterkeit, **ich nehme meine Manuskripte** und werfe sie ins Klosett. Hierzulande wirft man nicht ins Klosett, Mr. Bederich.

Nejrozumnější asi bude, řekl s nepřiměřenou hořkostí, **když své rukopisy vezmu** a hodím je do záchodu. V této zemi se do záchodu nic nehází. Mr. Bederich.

POL N: str.28

POL Č: str. 28

Oh, du lieber Himmel! wollte **er** rufen, zögerte aber und **fragte vorsichtig erst:** Gibt es einen lieben Himmel in Amerika?

Ó, dobré nebe! chtěl zvolat, ale zaváhal a **nejprve se opatrně zeptal**: Existuje v Americe dobré nebe?

PAU N: str. 139

PAU Č: str. 139

Aber **der Offizier** war schon bei der nächsten Flüchtlingsgruppe und **kümmerte sich nicht mehr um uns**. Als wir stehenblieben, ...

Jenže **důstojník** už byl zaměstnán další skupinou uprchlíků a **o nás se nestaral**. Když jsme se však nehýbali z místa, ...

PAU N: str. 139

PAU Č: str. 139

..., wohin wir jetzt fahren. **Die Wegweiser sagten uns nichts**. Wir hatten keine Karten mehr, ...

..., ale nevěděli kam. **Ukazatele cesty nám nic neříkaly**. Neměli jsme už žádné mapy, ...

PAU N: str. 151

PAU Č: str. 149

..., also genau meine Größe. **Siegfried zeigte ihn mir stolz**. Gewiß, er war schön, ...

..., tedy přesně moji velikost. **Siegfried mi ji hrdě ukázal**. Jistě, bota to byla pěkná, ...

GRA N: str. 53

GRA Č: str. 51

..., die Unterma- lung gelerntem Schmerz nicht leugnen wollen. **Sie stand ihnen gut**, die Wehmut den Frauen der zwanziger Jahre.

... a do pozadí zatlačenou bolest. **Pěkně jim ten bol slušel**, těm ženám dvacátých let.

BER N: str. 7

BER Č: str. 8

Sie schlürften in hauseeigenen Schlafröcken hin und her und **verschwanden eines Tages auf immer**. Jede Woche einmal tauchte der berühmte Professor Salzer, ...

Šourali se v nemocničních županech po chodbě sem a tam, **a jednoho dne navždy zmizeli**. Jednou týdně se v pavilonu Hermann objevoval slavný profesor Salzer, ...

HOL N: str. 13

HOL Č: str. 7

..., weil das ebenso strengstens verboten ist. **Der Hitler sagt in seinem Radio**, daß er sich das nicht länger gefallen läßt von den Tschechen und Sozi.

A dokonce přísně. **Hitler v tom svém rádiu tvrdí**, že si to od Čechů a od socanů už dlouho líbit nenechá.

HOL N: str. 19

HOL Č: str. 13

Der Knabe sagt kein Wort. **Er schaut nur so traurig**. Jetzt tut er mir fast leid.

Dřepí si na kře a ani muk. **Jen se tak posmutněle kouká**. Až mi ho přišlo skoro líto.

HOL N: str. 19

HOL Č: str. 14

..., wie der Jesusknabe auf dem Seitenaltar in der Diwischowitzer Kirche. Und **die Scholle schaukelt auf der Brühe**. Rundherum gurgelt und kratzt und knirscht es, ...

..., skoro jako mladý Ježíš z postranního oltáře divišovického kostela. **Kra se s ním v té kalné vodě točí a pohupuje**, okolo to duní, praská a skřípe - ...

HOL N: str. 22

HOL Č: str. 17

..., bis ich selbst fast ein Kamillentee bin. **Ich rieche wie Kamillentee**, und wenn ich muß, ...

..., že já sám nejsem nic jiného než jeden veliký plecháček heřmánkového čaje. **Celý už po heřmánku voním**, a co je horší, ...

HOL N: str. 44

HOL Č: str. 40

..., und das Gras stinkt nach Kuhgülle. **Ich schmeiße die Schleuder weit fort**, und daß ich sie nacher nicht wieder holen kann, ...

... a do nosu mi zalezl pronikavý pach močůvky. **Prak jsem vztekle zahodil**, a aby mě snad ani nenapadlo jít ho později hledat, ...

SCH N: str. 8

SCH Č: str. 12

Das Haus in der Bahnhofstraße steht heute nicht mehr. Ich weiß nicht, wann und warum es abgerissen wurde.

Ten dům v Nádražní ulici dnes už nestojí. Nevím, kdy byl zbořen a proč.

SCH N: str. 25

SCH Č: str. 28

..., lachte zuerst verhalten glucksend und dann aus vollem Hals. **Sie zeigte mit dem Finger auf mich** und klatschte mit der anderen Hand auf den Tisch.

..., nejprve se dala do zdrženlivého kuckavého smíchu, potom se rozesmála na celé kolo. **Prstem na mě ukazovala** a druhou rukou bouchala o stůl.

SCH N: str. 27

SCH Č: str. 29 – 30

Ich drehte mich um. **Ich sah nicht viel von ihr.** Wir standen zu dicht.

Otočil jsem se. **Moc jsem z ní neviděl.** Byli jsme příliš blízko.

SCH N: str. 30

SCH Č: str. 33

Ich hatte kein Geld und mußte von Nußloch nach Hause laufen. Du hättest trampen können. Meine jüngere Schwester trampte manchmal, was meine Eltern nicht billigten. **Mein älterer Bruder schnaubte verächtlich.** Molkenkur und Nußloch – das sind völlig verschiedene Richtungen.

Byl jsem bez peněz a z Nusslochu jsem musel pokračovat pěšky. Mohl jsi stopovat. Mladší sestra občas stopuje, rodiče to ale neschvalují. **Starší bratr si pohrdlivě odfrkl.** Syrovátkárna a Nussloch – to jsou úplně odlišné směry.

HAN N: str. 28

HAN Č: str. 155

..., als **sie** mir das später erzählte, **und kicherte schadenfroh** und doch mit schlechtem Gewissen, weil sie gerade ...

..., když mi to později vyprávěla, **a škodolibě se chichotala**, a přece měla špatné svědomí, protože právě udělala ...

HAN N: str. 28

HAN Č: str. 155

..., entfuhr meiner Mutter ein Wind, und **mein Vater verwies ihr das**; im Weitergehen entschläpfte ihm selber ein Furz, und er hüstelte.

...- ulétl matce větrík a **otec ji za to pokáral**; po několika krocích zabzdil sám a zakašlal.

FRI N: str. 26

FRI Č: str. 23

War das die Katze?

Sie schlafen doch alle.

Küß mich!

Byla to opravdu kočka?

Všichni už přece spí.

Polib mě!

FRI N: str. 31

FRI Č: str. 30

Wer hat hier wieder geraucht?

Ich riech es ja.

Wenn du wenigstens den Schneid hättest -

Kdo tu zas kouřil?

Já to cejtím.

Kdybys měl aspoň nějaký říz.

FRI N: str. 34

FRI Č: str. 33

Sie sitzen auf meinem Stuhl. **Alle schmähen mich** und frohlocken und hören nicht auf.

Sedíte na můj židli. **Všichni mě ponižují** a mají z toho radost a nedají pokoj.

FRI N: str. 38

FRI Č: str. 37

Der Andorraner ist nüchtern und schlicht, sagt man, und **da ist etwas dran**. Der Andorraner macht keine Bücklinge.

Říká se, že Andořan je prostý a skromný, a **něco na tom je**. Andořan nepoklonkuje.

FRI N: str. 40

FRI Č: str. 39

..., weil du noch nie in der Welt gewesen bist. **Ich kenne den Jud**. Wo man hinkommt, da hockt er schon, der alles besser weiß, ...

..., protože jsi ještě nebyl ve světě. **Já židy znám**. Kam člověk přijde, tam už sedí nějaký žid a ví všechno líp ...

FRI N: str. 44

FRI Č: str. 43

Denke dir, **es ist nichts dran**. Ein für allemal. Verstanden? Ein für allemal.

Mysli si, **že na tom nic není**. Jednou provždy. Rozuměls? Jednou provždy.

FRI N: str. 47

FRI Č: str. 45

Was weißt denn du! **Ich frag ja nur**. Barblin ist ein Kind –

Co ty víš! **Já se jen ptám**. Barblin je ještě dítě –

SIM N: str. 279

SIM Č: str. 284

Hauptmann Brenner nahm seine goldgefaßte Brille ab und **putzte sie umständlich**. Zwanzig Minuten nach neun Uhr brach „London“ den Funkverkehr ab.

Kapitán Brenner sňal brýle ve zlaté obroučce a **důkladně je čistil**. Dvacet minut po deváté „Londýn“ přerušil vysílání.

HOL N: str. 12

HOL Č: str. 6

..., und sie sollten Attacke reiten und nicht ohne Rösser auf der Brücke herumstehen. **Mein Vater kennt das vom Krieg bei Lemberg und Prschemysl**. Wir wollen die Böhmacken einen Krieg gewinnen, sagt er,

... a ne postávat, navíc bez kobyl, na nějakém mostě. **A v těchhle věcech se táta náhodou vyzná, protože zažil bitvy u Lvova a Přemyšlu**. Jak chtějí bémáci válku vyhrát, říká táta, ...

(To, co je v německém větě v rématu a tvoří jeho IC, je vyjádřeno v českém textu vedlejší vetou.)

PAU N: str. 141

PAU Č: str. 140

..., das durch die Dachritzen fiel. **Ich hörte an Mutters Atem**, dass sie nicht schlief.

..., a denní světlo pronikající štěrbinami ve střeše. **Podle matčina dechu jsem poznala**, že nespí.

HOL N: str. 58

HOL Č: str. 54

... und die Sonne leckt uns das Wasser von der Haut. **Das kitzelt und beißt sanft** wie eine brave Brennessel. Zwei Kohlweißlinge wackeln hintereinander her, ...

...zbavilo i té poslední kapičky studené jarní vody. **Příjemně to šimralo**, jako když se šleháš kopřivami.

FRI N: str. 38

FRI Č: str. 37

Profesor, genau genommen, aber **ich gebe nichts auf Titel**, liebe Frau. Der Andorraner ist nüchtern und schlicht, sagt man, ...

Přesně řečeno: profesor, ale **já si na tituly nepotrpím**, milá paní. Říká se, že Andořan je prostý a skromný, ...

FRI N: str. 35

FRI Č: str. 33

Wieso seid ihr stärker als die Wahrheit? **Sie wissen genau**, was wahr ist, Sie sitzen drauf –

Jak to, že jste silnější než pravda? **Vy moc dobře víte**, co je pravda. Sedíte na ní – ...

SIM N: str. 287

SIM Č: str. 294

Plötzlich griff **sie** nach seiner Hand und **hielt sie fest**, mit beiden Händen. Und erst jetzt wurde ihr bewußt, daß ...

Náhle ho chytila za ruku a **pevně ji sevřela** ve svých rukou. Teprve teď si uvědomila, že ...

PAU N: str. 158

PAU Č: str. 155

Aber er führte uns hin. **Wir ließen niemanden beim Wagen zurück**, wir nahmen ihn gleich mit.

Ale ke třídě nás zavedl. **U vozíku jsme nikoho stát nenechali**, vzali jsme ho rovnou s sebou.

V této dvojici vět je v českém překladu na začátku věty uvedeno slovesné doplnění vyjadřující původce děje. To ale vyplývá z kontextu, z předchozí a hlavně z následující věty, proto nebylo nutné ho přidávat.

PAU N: str. 146

PAU Č: str. 145

Sie nahmen die Ausweisung gelassener. **Wir erfuhren**, dass sie so einen Exodus schon zweimal mitgemacht hatten. Aber ein paar Tage später seien sie wieder ins Dorf zurückgekehrt, ...

Ti si z dnešního vypovězení tolik nedělali. **Od nich jsme se dozvěděly**, že už podobný exodus zažili dvakrát, ...

3.2.3.1.2 Složený predikát

V následujících německých větách je obsažen složený predikát a jeho druhá část stojí na konci věty (první část, VF, na druhé pozici ve větě). Ve shodě s Benešem²⁹⁰ můžeme považovat tuto druhou část přísudku za nositele intonačního centra německé věty. Česká věta obsahuje VF na posledním místě věty, překladatel tímto způsobem zachoval výpovědní závažnost německého významového slovesa. Věty se tak ve svém AČ shodují.

Německé věty, kde druhou část přísudku a IC věty tvoří infinitiv, se vyskytují velice často.

PAU N: str. 155

PAU Č: str. 153

... und sahen dem fließenden Wasser zu. **Wir brauchten nicht lange zu warten.** Als ich die Mutter kommen sah, ...

... a pozorovali tekoucí vodu. **Dlouho jsme čekat nemuseli.** Když jsem viděla matku přicházet, ...

GRA N: str. 54

GRA Č: str. 51

... oder Zigarettenspitze – zu betrachten. **Es dürfte das Wörtchen seelenvoll allerdings nicht reichen,** setzte ich es dem Blick meiner Mama als Eigenschaftswort davor.

... či cigaretovou špičku. **Slovo oduševnělý by ovšem nestačilo,** kdybych je chtěl spojit jako přídavné jméno s pohledem mé mamky.

HOL N: str. 33

HOL Č: str. 28

Dann hauen wir aufeinander los. **Ich muß mein Leben erhalten,** denke ich, ...

To na tý řece byl fakt zločin. **Alespoň holý život kdybych uhájil,** blesklo mi hlavou.

HOL N: str. 56

²⁹⁰ Srov. Beneš, 1967, 25

HOL Č: str. 52

Es ist keine Fata Morgana. **Das kann auch gar nicht sein**, wegen der Wüste, die hier gänzlich fehlt.

..., že mám vidění podobné „fatě morgáně“, **ale ta to být nemohla**, protože ta se vyskytuje leda na Sahaře a ...

SCH N: str. 37

SCH Č: str. 40

Ich zog mich an, trödelte und hoffte, **sie würde etwas sagen**. Aber sie sagte nichts. Dann war ich angezogen, ...

Oblékal jsem se, váhal a doufal, **že něco řekne**. Neřekla ale nic. Pak jsem byl oblečen a ...

Německé věty, kde druhou část přísudku tvoří přičestí minulé, které je nositelem intonačního centra.

SIM N: str. 285

SIM Č: str. 291

Der stämmige, kleine Kommandeur der Gebirgshäger-Einheit, die vor Clermont-Ferrand ihren Standort hatte, studierte Thomas Lievens Geheimdienst-Ausweis genau. Er sagte: Ich habe ein langes Fernschreiben von Oberst Werthe bekommen. **Er hat vor einer Stunde auch mit mir telefoniert**. Sonderführer, meine Leute stehen ...

Malý podsaditý velitel jednotky horských myslivců, která měla své stanoviště před Clermont-Ferrand, si důkladně prohlížel Lievenův průkaz tajné služby. Řekl: Dostal jsem dlouhý dálnopis od plukovníka Wertha. **Před hodinou se mnou ještě telefonoval**. Zvláštní veliteli, mí lidé jsou vám ...

PAU N: str. 146

PAU Č: str. 145

Sie hatten Wohnungen im Ort und **waren mit den Dorfbewohnern längst warmgeworden**. In Ziegendorf begegneten wir russischen Soldaten mit umgehängten Gewehren.

Měli ve vsi byty a **s jejími obyvateli se už dávno sblížili**. V Ziegendorfu jsme potkaly ruské vojáky se samopaly přes rameno.

HOL N: str. 28

HOL Č: str. 24

Die Kuhmilch auf der Weide des Grünerbauern kommt als neue Sünde dazu. **Ich habe lange überlegt**, ob der Tschechenbub sündhaft behandelt worden ist.

Letos jsem to opeřil ještě i mlíkem z Grünbauerovic krávy. **Dlouho jsem taky zvažoval**, jestli mám přiznat náš zločin na tom českém klukovi.

FRI N: str. 36

FRI Č: str. 35

Ich sag ja nicht, **es sei ihm recht geschehen**, aber es lag auch an ihm, sonst wär's nie so gekommen.

No, já neříkám, že to bylo správný, **co se mu stalo**, ale taky záleželo na něm, jinak by se to tak nesešlo.

SIM N: str. 273

SIM Č: str. 278

Thomas setzte sich: Und die Herren in Berlin riskieren noch immer die große Schnauze. Und hören nicht auf und hören nicht auf. Schlumberger und Raddatz, alte, gewiegte Barras-Experten, nickten trübe. **Sie hatten einiges über Thomas Lieven in Erfahrung gebracht**. Sie wußten, daß er von der Gestapo gefoltert worden war, bevor der Oberst Werthe ...

Thomas si sedl: A pánové v Berlíně pořád ještě velkohubě riskují. A nepřestanou a nepřestanou. Schlumberger und Raddatz, staří zkušené odborníci, zasmušile kývali. **Leccos se o Thomasu Lievenovi dověděli**. Bylo jim známo, že ho mučilo gestapo, než ho plukovník Werthe ...

HOL N: str. 18

HOL Č: str. 12

..., sonst wäre ich schlecht dagestanden. **Der Tschech wird auf eine Eisscholle gesetzt**. Wir springen zurück und...

..., jak bychom byli dopadli. **Nakonec jsme toho bémáka na jakousi kru přeci jenom usadili**. My vyskočili na břeh a ...

(V této větě došlo ještě ke změně věty se slovesem v pasivu na aktivum, AČ je ale stejné.)

Německé věty, kde druhou část přísudku tvoří jeho odlučitelná část, která se stává nositelem intonačního centra.

SIM N: str. 275

SIM Č: str. 280

Der erste Major verwies ihn an den zweiten. Der zweite verwies ihn an den dritten. **Der dritte Major warf ihn hinaus** und verfaßte eine Meldung an seinen General.

První major ho odkázal na druhého. Druhý na třetího. **Třetí major ho vyhodil** a napsal hlášení svému generálovi.

SIM N: str. 275

SIM Č: str. 280

Voll Charme hatten die Pariser sich mit der deutschen Besatzung abgefunden. Der „Marche noir“, der Schwarze Markt, blühte. **Die Moral der Landser hielt einem solchen Leben nicht stand.** Der General von Witzleben seufzte einmal: ...

Pařížané se s německou okupací vypořádali s velkým šarmem. „Marche noir“, černý trh, kvetl. **Morálka německých vojáků takovému životu neodolala.** Generál von Witzleben jednou povzdechl: ...

SCH N: str. 36

SCH Č: str. 39

... **sie** ..., streckte die Hand aus, nahm einen Geldschein, klappte vor ihrem Bauch die Geldtasche auf, steckte den Geldschein hinein, **klappte die Geldtasche wieder zu** und drückte aus den außen angebrachten Behältern für Münzen das Wechselgeld heraus.

..., napřáhla ruku, vzala bankovku, otevřela peněženku na břicho, zastrčila bankovku, **peněženku zase zavřela** a z nádobky na mince, kterou měla připevněnou na peněženku, vyjmula drobné.

Pokud je odlučitelnou částí slovesa prefix *an*, je nositelem intonačního centra věty poslední slovesné doplnění umístěné bezprostředně před tímto prefixem. Překladatel přesto umístil na konec české věty určité sloveso a tím posílil oproti německému textu jeho výpovědní závažnost.

SIM N: str. 286

SIM Č: str. 293

..., die die größten Orden verdienen... Dummköpfe haben Sie da oben in den Bergen sitzen, Herr Professor!. **Der alte Mann sah Thomas lange an.** Dann sagte er: Gewiß, es war falsch, die Namen durchzugeben. Aber war es ein Verbrechen?

..., kteří si zaslouží ta nejvyšší vyznamenání ... Máte tam nahoře v horách hlupáky, pane profesore! **Starý muž se na Thomase dlouze zadíval.** Pak řekl: Jistě, nebylo správné vysílat jména. Ale byl to zločin?

SIM N: str. 288

SIM Č: str. 294

Yvonne schrie plötzlich, hoch und hysterisch wie ein Kind, sprang taumelnd auf und spuckte Thomas ins Gesicht. Der Professor riß sie heftig zurück. Thomas fuhr sich mit einem Taschentuch über die Wange. **Er sah Yvonne schweigend an.** Sie hat recht, von ihren Standpunkten aus - ...

Yvonna náhle hystericky vykřikla vysokým hlasem jako dítě, vyskočila a plivla Thomasovi do tváře. Profesor ji prudce strhl zpět. Thomas si kapesníkem přejel tvář. **Mlčky se na Yvonnu podíval.** Má pravdu, pomyslel si. Ze svého hlediska má pravdu.

SIM N: str. 288

SIM Č: str. 295

Das ist meine Sache. **Der Professor sah ihn seltsam an.** Ich wollte sie nicht verletzen...

To je moje věc. **Profesor se na něho podivně podíval.** Nechtěl jsem se vás dotknout...

PAU N: str. 149

PAU Č: str. 147

Und in der Nacht hörte ich sie weinen. **Ich rief sie leise an.** Da wurde sie stumm und ...

A v noci jsem ji slyšela plakat. **Tiše jsem ji zavolala.** Tu ztichla a

SCH N: str.

SCH Č: str. 33

Ich hatte kein Geld und mußte von Nußloch nach Hause laufen. Du hättest trampen können. Meine jüngere Schwester trampte manchmal, was meine Eltern nicht billigten. Mein älterer Bruder schnaubte verächtlich. Molkenkur und Nußloch – das sind völlig verschiedene Richtungen. **Meine ältere Schwester sah mich prüfend an.** Ich gehe morgen wieder zur Schule.

Byl jsem bez peněz a z Nusslochu jsem musel pokračovat pěšky. Mohl jsi stopovat. Mladší sestra občas stopuje, rodiče to ale neschvalují. Starší bratr si pohrdlivě odfrkl. Syrovátkárna a Nussloch – to jsou úplně odlišné směry. **Starší sestra se na mě zpytavě podívala.** Zítra už půjdu do školy.

Německé věty, kde druhou část slovesného větného rámce a IC věty tvoří partikule *nicht*, jsou věty s tzv. větnou negací. V češtině je IC určité sloveso ve své záporné podobě. Intonační centra jsou v obou jazycích shodná.

SIM N: str. 277

SIM Č: str. 282

Wie komme ich dazu? **Ich weiß ja auch nicht,** wer Sie sind. Ich, antwortete die Hagere, ...

Jak bych k tomu přišel? **Já také nevím,** kdo jste. Já, odpověděla vychrtlce, ...

SCH N: str. 12

SCH Č: str. 15

Ich wußte den Namen der Frau nicht. Mit dem Blumenstrauß in der Hand stand ich unschlüssig vor der Tür und den Klingeln.

Jméno ženy jsem neznal. Nerozhodně jsem s kyticí v ruce postával přede dveřmi se zvonky.

SCH N: str. 37

SCH Č: str. 40

Wenn du davor arbeitest. Wir standen uns nackt gegenüber, aber sie hätte mir in ihrer Uniform nicht abweisender vorkommen können. **Ich begriff die Situation nicht.** War es ihr um mich zu tun? Oder um sich?

Pokud budeš mít hotovo. Stáli jsme proti sobě nazí, ale ani v uniformě by nemohla vypadat odmítavěji. **Nic jsem nechápal.** Šlo jí o mě? Anebo o sebe?

FRI N: str. 40

FRI Č: str. 39

Hier deine Pillen! **André nimmt sie nicht,** sondern geht. Was hat er denn plötzlich?

Tady máš prášky! **André si je nevezme** a odejde. Co s ním najednou je?

FRI N: str. 43

FRI Č: str. 41

..., nicht bloß sein Hut. Zur Mutter: **Ich fürchte sie nicht.** Zu Andri: Und du, verstanden, ...

..., poletí se schodů za tím svým kloboukem. (Matce) **Já se jich nebojím!** (Andrimu) A ty, André, ty se jich taky nemusíš bát.

HOL N: str. 51

HOL Č: str. 48

..., wenn sie einen Schulausflug machen wollten. **Der Kaiser Franz Josef mochte die Henlein nicht,** die Sozi auch nicht, überhaupt keine von den Parteien.

..., chodili tajně na radu. **Henlajny František Josef nesnášel.** Ostatně, socany taky ne, a vůbec žádnou partaj.

(Z kontextu vyplývá, že nejdynamičtějším prvkem věty je nicht/nesnášel, protože o henlajnech už byla v textu řeč.)

SÜS N: str. 14

SÜS Č: str. 13

Bewegt er Dinge im Zimmer? Geht ein übler Gestank von ihm aus? **Er riecht überhaupt nicht**, sagte die Amme. Da hast du es!

Pohybují předměty v sednici? Vychází z něho odporný smrad? **Vůbec nijak nesmrdí**, řekla kojná. Tady to máš!

(Vlivem českého překladu jde o posunutí významu, v originále má věta význam: *Nesmrdí ani trochu*. V českém překladu se jedná o to, *jak smrdí*. Kontextově nezapojená část věty je v němčině: *überhaupt nicht*, v češtině na začátku věty: *vůbec nijak*.)

V následující německé větě tvoří druhou část přísudku a IC věty jmenná část přísudku, v češtině je IC určité sloveso, věty mají stejně stoupavou výpovědní dynamičnost.

SIM N: str. 275

SIM Č: str. 280

... mit Herrn Oberst Werthe verbinden zu müssen. Das tat er denn auch. **Der Oberst wurde im Gegensatz zu seinem Hauptmann sehr bleich**, als er hörte, was der Major zu sagen hatte.

...spojit s plukovníkem Werthem. To také udělal. **Plukovník na rozdíl od svého kapitána zbledl**, když uslyšel, co mu major říkal.

3.2.3.2 Překlad německých vět s tzv. nepřímým slovosledem

3.2.3.2.1 Jednoduchý predikát

V další skupině vět je na začátek německé (a většinou i české) věty umístěno slovesné doplnění, případně partikule, která jsou rématickou částí věty, ale ne jejím nejdynamičtější prvkem. Ten se nachází na konci věty. Sloveso ve své určité formě stojí podle pravidel strukturálního uspořádání ve druhé pozici ve větě.

Autor českého překladu volil slovní pořádek tak, že umístil určité sloveso na poslední pozici ve větě, a tím se z něho stává výraz, který je nositelem intonačního centra.

HAN N: str. 24

HAN Č: str. 153

..., und als Ausdruck eines endlich erreichten Lebensgefühls; und diesen vagen Stolz wollte sie nicht mehr aufgeben. **Für Politik interessierte sie sich immer noch nicht:** das, was sich so augenfällig abspielte, war für sie alles andere – eine Maskerade, ...

... a jako výraz konečně dosaženého životního pocitu; a této vágní hrdosti se už vzdát nechtěla. **O politiku se stále ještě nezajímala:** to, co se odehrávalo s takovou očividností, bylo pro ni vším jiným – maškaráda, ...

HAN N: str. 28

HAN Č: str. 155

Er war so aufmerksam zu mir, und ich hatte auch keine Angst vor ihm wie vor anderen Männern. Er bestimmte, und sie ging darauf ein. **Einmal schenkte er ihr etwas:** ein Parfüm. Er lieh ihr auch ein Radio für ihr Zimmer und ...

Byl ke mně tak pozorný a já jsem z něho neměla strach jako z ostatních mužů. On rozhodoval a ona souhlasila. **Jednou jí něco daroval:** parfém. Do pokoje jí také půjčil rádio a později ...

HAN N: str. 28

HAN Č: str. 155

Er war so aufmerksam zu mir, und ich hatte auch keine Angst vor ihm wie vor anderen Männern. Er bestimmte, und sie ging darauf ein. Einmal schenkte er ihr etwas: ein Parfüm. Er lieh ihr auch ein Radio für ihr Zimmer und holte es später wieder ab. **Damals las er noch,** und sie lasen zusammen ein Buch mit dem Titel Am Kamin.

Byl ke mně tak pozorný a já jsem z něho neměla strach jako z ostatních mužů. On rozhodoval a ona souhlasila. Jednou jí něco daroval: parfém. Do pokoje jí také půjčil rádio a později si je zase odnesl. **Tehdy ještě čítával,** a tak spolu četli knihu, která se jmenovala U krbu.

FRI N: str. 27

FRI Č: str. 24

Findest du mich feig?

Jetzt grölen sie immer noch.

Ich gehe nicht mehr aus dem Haus, damit ...

..., že jsem zbabělec?

Pořád jen hulákají.

Nejdu už ani z domu, jen aby ...

FRI N: str. 31

FRI Č: str. 29

Die sind nicht zum Ausreißen!

So macht er's nämlich.

Versuch's nur!

To se nedá utrhnout!

Von to tak totiž dělá.

Jen to zkus!

HOL N: str. 55

HOL Č: str. 51

... und wie trüchtig die wilden Apfelbäume sind. **Am ersten Tag brennen die nackten Fußsohlen noch**, und jede Unebenheit und das kleinste Steinchen spüre ich bis auf die Knochen.

... a jak nasadily plané jabloně? **První den** to bez bot ještě píchá a **bosá chodidla přímo pálí**, protože ...

HOL N: str. 58

HOL Č: str. 54

..., daß die Lunge auskühlt. **Da sagt der Tschenbub das erste Mal etwas**. Er sagt, daß er Jirschi heißt.

..., abychom oddáchlí plícím. **Tehdy ten český kluk taky poprvé promluvil**. Řekl, že se jmenuje Jiří.

SCH N: str. 10

SCH Č: str. 14

Die Straße ist im Traum stets leer, ich kann mit quitschenden Reifen wenden und mit hoher geschwindigkeit zurückfahren. Ich habe Angst, zu spät zu kommen, und fahre schneller. **Dann sehe ich es**. Es ist von Feldern umgeben, Raps, ...

Ulice je ve snu pokaždé prázdná, a tak se s hvízdajícím pneumatikami mohu obracet a jezdit značnou rychlostí. Mám strach, že dorazím pozdě, a jedu stále rychleji. **Potom jej spatřím** Je obklopen poli, řepkou, ...

SCH N: str. 14

SCH Č: str. 17

... frauliches Gesicht. Ich weiß, daß ich sie schön fand. **Aber ich sehe seine Schönheit nicht vor mir**.

..., přísný ženský obličej. Vím, že mi připadal hezký. **Jeho krásu však před sebou nevidím**.

SCH N: str. 26

SCH Č: str. 29

..., um unter dem Strahl Kopf und Gesicht sauberzuspülen. **Dann lag ich da**, hörte den Badeoffen bullern, spürte im Gesicht ...

..., abych si pod proudem opláchl hlavu a obličej. **Pak jsem tam ležel**, poslouchal, jak sálají koupelnová kamna, na obličejí svítil studený vzduch ...

HOL N: str. 47

HOL Č: str. 44

..., und einen sehnsüchtigen Blick zum Himmel hebe, **da sehe ich ihn**. Der Tschechenbub sitzt in der obersten Astgabel von einer Kugelakazie gleich neben dem Gänseweiher.

Jak tak k nebi vysílám co nejsmutnější pohledy a prosby, **najednou ho zblýsknu**. Dřepí si - ...

GRA N: str. 49 - 50

GRA Č: str. 47

Manches Programm hätte man sich zweimal ansehen mögen. **Oftmals erhoben wir uns auch nach Filmschluß**, um an der Kasse abermals ein Billet für dieselben Darbietungen zu erstehen.

Leckterý z programů by člověk rád zhlédl hned dvakrát. **Nejednou jsme také po skončení filmu vstali** a odebrali se k pokladně pro další lístek na touž produkci.

PAU N: str. 142

PAU Č: str. 142

..., dass er sich wohl im Regen des Vortages geholt hatte. **Deshalb blieben wir erst einmal da**. „Bis sie uns hinauswerfen“, ...

Zřejmě se nachladil v dešti minulého dne. **A tak jsme tu zatím zůstali**. „Dokud nás nevyhodí“, ...

PAU N: str. 148

PAU Č: str. 146

Sie fragten uns aus. **Aber wir wussten nichts über den Stand der Dinge in Ziegendorf**. Wir waren so abgelenkt, ...

Vyptávali se nás, **ale my jsme o posledním stavu věcí v Ziegendorfu nic nevěděli**. Tímto setkáním jsme byli natolik rozptýleni, ...

PAU N: str. 138

PAU Č: str. 138

Hoffentlich sagte Freya jetzt nicht arglos : **“Aber ich hab‘ ihn doch!”** Nein, sie schwieg.

Jen aby teď Freya neřekla: „**Ale já přece jeden mám!**“ Ne, neřekla nic.

PAU N: str. 136

PAU Č: str. 136

..., wie hoffnungsvoll wir waren. Nein, **seit kurzem komme fast niemand mehr über die Grenze**, meinte er, ...

..., jaké naděje si děláme. Ne, **v poslední době se přes hranici skoro nikdo nedostane**, ať už tím či oním směrem.

POL N: str.27

POL Č: str. 27

Ihre Heldin hat ein uneheliches Kind. **In Amerika gibt es keine unehelichen Kinder**, zumindest nicht in Magazinstories.

Vaše hrdinka má nemanželské dítě. **V Americe žádné nemanželské děti nejsou**, alespoň ne v magazínových povídkách.

SIM N: str. 274

SIM Č: str. 279

Er legte einen Zettel vor Raddatz auf den Tisch. Der Berliner las und staunte: Junge, Junge, det wird ja imma bunta. **So jewinnen wa'n Krieg natürlich doch noch**. Kiek mal, Karli.

Položil lístek na stůl před Raddatze. Berlínák četl a užasl. Hochu, hochu, to je čím dál divnější. **Takhle tu válku přeci jen ještě vyhrajeme**. Koukni, Karli.

SIM N: str. 275

SIM Č: str. 280

... mit Herrn Oberst Werthe verbinden zu müssen. **Das tat er denn auch**. Der Oberst wurde im Gegensatz zu seinem Hauptamnn sehr bleich, als er hörte, was der Major zu sagen hatte.

...spojit s plukovníkem Werthem. **To také udělal**. Plukovník na rozdíl od svého kapitána zbledl, když uslyšel, co mu major říkal.

V dalších dvojicích vět jde o takové uspořádání, kdy nejdynamičtějším prvkem německé věty je výraz na začátku věty. Kontextově nezapojená část věty stojí před zapojenou a s postupující větou ubývá na výpovědní dynamičnosti.

V češtině je VF umístěno na konci věty a ve větě stoupá výpovědní dynamičnost.

SIM N: str. 276

SIM Č: str. 281

Warum sind Sie bloß so verückt mit Ihrer Brücke, Lieven? **Still antwortete Thomas:** Weil ich davon überzeugt bin, daß ...

Proč jen jste tak posedlý s tím vaším mostem, Lievene? **Thomas tiše odpovéděl:** Protože jsem přesvědčen o tom, že ...

SIM N: str. 286

SIM Č: str. 292

Die Frau des Pedells war aufgestanden, sie drückte sich neben ihren mann und flüsterte mit ihm, und beide betrachteten Thomas erschrocken. Dann hörte Thomas eine Stimme, die er kannte. „Débouché. Was ist los?“

Krächzend sagte Thomas: „Everett.“ Er hörte den Professor ...

Pedelova manželka vstala, přitiskla se ke svému muži a šeptala si s ním a oba vyděšeně pozorovali Thomase. Pak Thomas uslyšel hlas, který znal. „Débouché. Co se stalo?“ **Thomas chraptivě řekl:** „Everett.“ Slyšel, jak se profesor nadechl.

V dalších dvojicích vět jde o takové uspořádání, kdy nejdynamičtějším prvkem věty je stejný výraz v obou jazycích, umístěný v obou textech na začátku výpovědi. První pozice ve větě je tedy intonačním centrem věty. V české větě je VF v poslední pozici.

FRI N: str. 33

FRI Č: str. 31

Fedri! Fedri!

Nichts als Ärger hat man mit dir, das ist der Dank, wenn man deinesgleichen in die Bude nimmt, ...

Fedri! Fedri!

Jen samý zlobení s tebou člověk má, to je ten vděk, když člověk veme do dílny takovýho, ...

PAU N: str. 155

PAU Č: str. 153

..., als dableiben zu dürfen. **Am Morgen erzählte mir die Mutter,** daß die Geräusche des Flusses bei ihr ähnliche Wünsche und Gefühle geweckt hätten.

..., abychom zde mohli zůstat. **Ráno mi matka vyprávěla,** že v ní zvuky řeky vyvolaly podobné pocity a přání.

SIM N: str. 287

SIM Č: str. 293

... nicht mit London in Funkverbindung steht, sondern mit den Deutschen. Danach blieb es still in der Bibliothek. Die Männer sahen einander an. **Endlich flüsterte Débouché:** Das wäre zu furchtbar. Ich kann es nicht glauben.

... neudržuje přes vysílačku styk s Londýnem, ale s Němci. V knihovně nastalo ticho. Muži se dívali jeden na druhého. **Konečně Débouché zašeptal:** To by bylo příliš hrozné. Nemohu tomu uvěřit, ...

POL N: str. 28

POL Č: str. 28

... hier lassen Sie einen alten, weisen Amerikaner sagen: **So etwas gibt es nicht in Amerika.** Aber kein alter, weiser Amerikaner würde so etwas sagen, denn es gibt nichts, ...

Tady necháte starého, moudrého Američana říci: **Něco takového v Americe neexistuje.** Ale žádný starý, moudrý Američan by něco takového neřekl, ...

Další dvojice vět má rozdílné intonační centrum, v němčině je umístěno na konci věty a věta odpovídá principu narůstající výpovědní dynamičnosti. V češtině bylo IC umístěno také na konec věty, jeho nositelem je VF.

HOL N: str. 56

HOL Č: str. 52

Unter einer Million Buben hätte ich ihn sofort erkannt. Oberhalb des Zigeunerwaldes steht er am Flußufer. **Mir pumpert das Herz,** ganz von selber und nicht, weil ich Angst habe.

No přece o tom Čechovi. Poznal bych ho na tisíc mil uprostřed miliónu ostatních kluků. A teď si zčistajasna stojí tam dole u Cikáňáku. **Srdce se mi rozbušilo.** Jen tak samo od sebe. Asi kvůli té báječné náhodě, ...

3.2.3.2.2 Složený predikát

V následujících dvojicích vět stojí v češtině na konci věty vždy VF, v německé větě infinitiv. Přesto je třeba charakterizovat je jednotlivě.

Tato dvojice vět obsahuje v tématu z kontextu známé skutečnosti *kde* a *kdy*. Mezi nimi je v obou jazycích vloženo VF. Rozdílné je pořadí obou volných slovesných doplnění. V německém textu v pořadí *kde* → *kdy*, v češtině *kdy* → *kde*. V kontextově nezapojené části věty je v obou jazycích slovní pořádek uspořádán se stoupající výpovědní dynamičností.

PAU N: str. 141

PAU Č: str. 140

..., also mußten sie erst einmal satt werden, vor allem anderen. **In Herzfeld war an diesem Morgen nichts Eßbares zu bekommen.** Die russische Einquartierung hatte alles requiriert.

..., teprve potom jsme se mohli věnovat jiným věcem. **Toho rána jsme v Herzfeldu nic k snědku nesehnali.** Ruští vojáci, kteří se zde ubytovali, ...

Dále uvedená dvojice vět obsahuje v tématu shodný výraz, v rématu je v německé větě IC infinitiv v poslední pozici. V češtině umístil překladatel infinitiv na předposlední pozici ve větě, následuje VF, které se tak stává IC věty.

HAN N: str. 24

HAN Č: str. 153

..., und als Ausdruck eines endlich erreichten Lebensgefühls; **und diesen vagen Stolz wollte sie nicht mehr aufgeben.** Für Politik interessierte sie sich immer noch nicht: das, ...

... a jako výraz konečně dosaženého životního pocitu; **a této vágní hrdosti se už vzdát nechtěla.** O politiku se stále ještě nezajímala: to, co se odehrávalo ...

Podobně v následující dvojici stojí v tématu z kontextu známé výrazy *mimoto*, *při vaření*. V německé větě se stoupající výpovědní dynamičností, v češtině s klesající. V rématu stojí v němčině na konci věty infinitiv jako nositel informačního centra. V českém textu posunul překladatel na konec věty VF.

HAN N: str. 20

HAN Č: str. 151

... den Willen, weil sie nun schon einmal weggegangen war; **außerdem war beim Kochen wenig zu lernen.** Aber es gab schon keine andere Möglichkeit mehr: ...

... svobodnou vůli, protože teď už byla stejně pryč; **při vaření se mimoto mnoho naučit nedalo.** Žádná jiná možnost však už neexistovala: ...

V poslední dvojici vět je v německé větě obsažen infinitiv, nestojí ale jako obvykle na konci, nýbrž na samém začátku. Shodně s Benešem můžeme uvést²⁹¹, že takto umístěný

²⁹¹ Srov. Beneš, 1967, 25

infinitiv se stává nositelem nejdůležitější části výpovědi, věta začíná rématem a má klesající výpovědní dynamičnost.

V češtině je tomu přesně naopak, po tématu následuje réma zakončené intonačním centrem.

HOL N: str. 55

HOL Č: str. 51

... und wer weiß, wie der Fluß beim Zigeunerwald aussieht. **Wissen will ich auch**, ob die Forellen, Schleien, Hechte und Krieltschen noch da sind und ...

... a obleva spolu s jarními krami mohly břehy docela zajímavě pozměnit. **Taky mě zajímalo**, jak to vypadá pod Cikánským lesem.

V následujících dvojicích vět stojí v češtině na konci věty vždy VF, v německé větě participium minulé.

Zcela totožný slovní pořádek (až na umístění VF v německé větě, které je mluvnicky podmíněné) byl nalezen pouze jednou. Intonačním centrem obou vět je sloveso *zotavit se/erholen* – ve tvaru participia.

SIM N: str. 274

SIM Č: str. 279

Sie wußten, daß er von der Gestapo gefoltert worden war, bevor der Oberst Werthe ihn vor dem sicheren Tod in den Kellern des SD in der Avenue Foch errettete. **Von der Haft und den furchtbaren Verhören hatte er sich übrigens mittlerweile gut erholt**. An verschiedenen Stellen wies sein Körper noch scheußliche Narben auf, aber ...

Bylo jim známo, že ho mučilo gestapo, než ho plukovník Werthe zachránil před jistou smrtí ve sklepích SD na Avenue Foch. **Z vězení a strašných výsledků se ostatně časem dobře zotavil**. Na různých místech těla měl ještě strašlivé jizvy, ale ty ...

Tato dvojice vět má jako intonační centrum závěr věty se slovesem zachraňovat (v textu se mluví o *židech*).

FRI N: str. 40

FRI Č: str. 39

Ich bin nicht für Greuel. **Auch ich habe Juden gerettet**, obschon ich sie nicht riechen kann.

Já nejsem pro nějaké násilí. **I židy jsem zachraňoval**, i když je nemůžu ani cítit.

Zde je za slovesným rámcem (*wurden ... gelesen*) umístěn komparativní atribut jako výraz, který má nejvyšší důležitost a je tak nositelem IC. V české verzi je atribut umístěn hned za své řídicí slovo (*noviny*) a intonační centrum je posunuto na VF.

HAN N: str. 18

HAN Č: str. 150

Was in der Welt sonst passierte, blieb schleierhaft; **es wurden keine Zeitungen gelesen als das Sonntagsblatt der Diözese** und darin nur der Fortsetzungsroman. Die Sonntage: ...

Co se ve světě jinak dělo, zůstávalo záhadou; **jiné noviny než Nedělní listy místní diecéze se nečetly**, a z nich jen román na pokračování. Neděle: ...

Zde je kontextově zapojeným členem patiens (*Kříž*) i agens (*kry*), o obojím již text pojednával. V rématu stojí temporální adverbialní doplnění a slovesný děj. Principu stoupající výpovědní dynamičnosti odpovídá česká věta, v německé větě neodpovídá zásadám gramatického slovosledu vzájemné postavení subjektu a temporálního určení, agens je tak posunut do rématické části věty.

HOL N: str. 15

HOL Č: str. 9

..., freilich denken wir daran. **Den Jan Krschisch hatten letzten Winter die Eisschollen zerdrückt**, weil er mit einer zu dünnen geschifft war.

..., jak dopadl Jenda Křížů. **Toho totiž kry loni v zimě rozmačkaly**. Ale to měl z toho, ...

Zde se jedná o větu se slovním pořádkem a aktuálním členěním srovnatelným mezi oběma jazyky. V němčině je VF na povinném druhém místě ve větě, participium ja umístěno na konci věty jako její IC. V češtině je VF posunuto na konec věty jako nejdynamičtější prvek věty, přidáno je temporální adverbialní doplnění z následující věty originálního textu.

GRA N: str. 52

GRA Č: str. 49

... vor jeder das Hemd gewechselt hätte, er muß eines Tages dem Zigarettenmädchen, ohne mein Wissen, ein Foto geschenkt haben, denn **er hat sich mit dem grünen schnippischen Ding verlobt**, hat es eines Tages geheiratet, weil er sein Foto ...

... před každou málem košili převlékl, dal nejspíš jednou – bez mého vědomí – fotografii tomu cigaretovému děvčeti, neboť **se s tím zeleným prostořekým žabcem jednoho krásného dne zasnoubil**, pak oženil – a to všechno jenom proto, aby dostal ...

V této německé větě je známou, kontextově zapojenou situací vzdálenost (*so weit*), tento výraz je umístěn dopředu, IC se nachází na předposledním místě ve větě (*noch nie*), poslední pozice patří mluvnicky podmíněnému postavení participia.

V češtině je změna aktuálního členění, do kontextově nezapojené části věty je přesunuta vzdálenost – lokální doplnění (*tak daleko*), které je dynamičtější než určení temporální.

HOL N: str. 19

HOL Č: str. 14

Daran haben wir nicht gedacht. **So weit sind wir noch nie geschinakelt**. Da wird es gefährlich.

Možná proto, **že jsme sami nikdy tak daleko nepluli**. A už to taky slyšíme.

Následuje dvojice vět, kde je intonačním centrem vždy významové sloveso na poslední pozici ve větě. Tématem věty jsou *kry* i *jez*, o kterých se již mluvilo. Přesto jsou použity tak, že v německém textu stoupá dynamičnost výpovědi *jez* → *kry*, v češtině je tomu naopak.

HOL N: str. 21

HOL Č: str. 15

... oder etwas anderes schuld sind, **vor dem Wehr haben sich ein paar Eisschollen gestaut**. Sie bremsen sich gegenseitig ab und ...

Nevím, jestli to zařídil sám Nepomuk, ..., napínáček nebo co vlastně, **ale několik ker se na koruně jezu zaseklo**. Jedna brzdí o druhou, ...

Podobně v následujících větách. Intonačním centrem je sloveso v poslední pozici ve větě (v němčině participium, v češtině VF), v rématu stoupá dynamičnost výpovědi od německého *Nachbarn* → *sofort*, v češtině naopak.

HOL N: str. 54

HOL Č: str. 50

..., und ich habe die Katze nicht in den Schwanz zwicken brauchen. **Da haben alle Nachbarn sofort** und die übrige Stadt am anderen Tag **genau gewußt**, daß wir Henlein geworden sind.

... a dokonce jsem nemusel tahat naši kočku za ocas. **Tak se ještě tentýž večer všichni naši sousedi** - a zbytek městečka pak druhý den ráno – **dověděli**, že se i z nás stali henlajni.

V poslední podobné dvojici vět jde o sloveso na konci věty, v němčině je intonačním centrem substaktivum *Bescheid*, které stojí v poslední možné pozici, tedy v předposlední, neboť postavení participia na konci věty je mluvnický podmíněno. Tento frazeologismus je do češtiny převeden jedním slovesem.

PAU N: str. 156

PAU Č: str. 154

..., mit welcher wütenden Hoffnungsich die Mutter an seine vielleicht ganz gedankenlose Formulierung klammerte. **Jedenfalls hatte er ihr den Bescheid gegeben**, er werde sehen, ...

..., s jakou zuřivou nadějí se matka upnula na jeho možná bezmyšlenkovitě pronesená slova. **V každém případě jí slíbil**, že se pro nás pokusí něco udělat a ...

V následujících dvojicích vět stojí v češtině na konci věty vždy VF, v německé větě odlučitelný prefix. V textech byly nalezeny dva takové případy, jsou ale rozdílné.

V první dvojici jde o věty, kde je v rématu lokální adverbiální doplnění a je umístěno v první pozici ve větě. V tématu stojí vlastní jméno, které je v obou jazycích v předposlední pozici, ale z rozdílných důvodů. V němčině obsazuje poslední pozici odlučitelný prefix, jehož pozice je mluvnický podmíněna. V češtině je na závěr věty umístěno VF.

SIM N: str. 285

SIM Č: str. 292

Er lebte in einer Dienstwohnung der ausgedehnten „Cité Universitaire“. **Vor dem Hauptportal in der Avenue Carnot stieg Thomas aus**. Er sagte: ...

Žil ve služebním bytě rozšířeného „Cité Universitaire“. **Před hlavním portálem v Avenue Carnot Thomas vystoupil**. Řekl: ...

Zde stojí v rématu jako jeho nejdynamičtější prvek určité sloveso v češtině, odlučitelný prefix v němčině. Přestože je český překlad mluvnicky volnější, odpovídají obě věty principu stoupající výpovědní dynamičnosti.

HOL N: str. 13

HOL Č: str. 7

Aber das ist recht kompliziert, **und außer meinem Vater kennt sich niemand recht aus.** Jedenfalls weiß ich vom Traxler,

A vůbec, teď je všechno děsně zamotané, **takže se v tom, kromě mého táty, nikdo kloudně nevyzná.** Na každý pád, od Traxlera vím,

V této dvojici vět stojí v češtině na konci věty VF, v německé větě jmenná část přísudku. Oba tyto výrazy nesou intonační centrum věty, jsou dynamickým výrazem. V tématu stojí patiens (*Bad/koupel*) i temporální doplnění (*nach der .../po noci ...*), neboť to jsou z kontextu známé skutečnosti. Německá věta začíná prvkem nejméně dynamickým a její dynamika narůstá. Česká věta staví na začátek jiný výraz než německá, a to temporální doplnění, pořadí výrazů v tématu je obrácené.

PAU N: str. 134

PAU Č: str. 134

... und hatten Gelegenheit, in einem kleinen Teich zu baden. **Dieses Bad hatten wir nach der Übernachtung im Schweinestall dringend nötig.** Und dann schliefen wir bis in den späten Morgen.

... a měli příležitost vykoupat se v malém rybníčku. **Po noci strávené v prasečím chlívků jsme tuto koupel opravdu nutně potřebovali.** A potom jsme spali až do pozdního rána druhého dne.

V následující dvojici vět stojí v češtině na konci věty záporné VF, v německé větě částice nicht (*nicht mehr*) jako druhá část slovesného větného rámce. V obou případech je závěr věty nositelem intonačního centra.

V první dvojici jde v němčině o větu se stoupající výpovědní dynamičností, v češtině jde o příznakový slovosled začínající patientem.

SCH N: str. 11

SCH Č: str. 14

Ich gehe die Stufen hinauf und drücke die Klinke. **Aber ich öffne die Tür nicht.** Ich wache auf und weiß nur, ...

Stoupám po schodech a беру за клику. **Дверь však neotevřu.** Probouzím se a vím jenom, ...

Tyto dvojice vět se shodují v aktuálním členění, intonačním centrem je v češtině VF na konci věty, v němčině částice nicht (*mehr*) jako druhá část predikátu.

HAN N: str. 10

HAN Č: str. 146

Das ist jetzt vorbei, **jetzt habe ich diese Zustände nicht mehr.** Wenn ich schreibe, ...

To teď přestalo, **nyní už tyto stavy nemívám.** Pokud píš, ...

GRA N: str. 48

GRA Č: str. 46

..., da gibt es Leute, **die kenne ich gar nicht,** da darf man raten: wer machte die Aufnahme, ...

..., jsou tu lidé, **kteřé vůbec neznám,** je možno hádat: kdopak asi dělal tenhle snímek, ...

3.2.3.2.3 Věta tázací

Slovosled německé otázky je mluvnický podmíněný. Podle zásad gramatického slovosledu stojí VF v otázce zjišťovací na prvním místě ve větě, v otázce doplňovací na druhém místě za tázacím slovem. Na aktuálním členění se podílejí výrazy ve druhé části slovesného přísudku, pokud je sloveso má. V češtině jsou i v otázce možnosti aktuálního členění širší.

V následujících větách obsahuje německá otázka jednoduchý predikát. VF v obou větách je nositelem intonačního centra, i když v německé větě nestojí na jejím konci.

FRI N: str. 40

FRI Č: str. 39

André nimmt sie nicht, sondern geht. **Was hat er denn plötzlich?** Andri! Andri!

André si je nevezme a odejde. **Co s ním najednou je?** Andri! Andri!

FRI N: str. 34

FRI Č: str. 33

Sie wollen nicht, daß ich tauge. **Warum schmähen Sie mich?** Sie sitzen auf meinem Stuhl.

Nechcete, aby ze mě něco bylo. **Proč mě ponižujete?** Sedíte na mý židli.

FRI N: str. 26

FRI Č: str. 23

Und warum schläfst du denn nicht?

Was war das?

Die Katze.

A proč vůbec nespíš?

Co to bylo?

Kočka.

FRI N: str. 26

FRI Č: str. 24

..., daß du mich willst? **Warum fragst du das immer?** Die anderen sind lustiger.

..., že mě chceš? **Proč se pořád ptáš?** Ti druzí jsou veselejší.

Další německé věty obsahují částici *nicht* umístěnou na konci otázky jako větný zápor vztahující se k určitému slovesu. Proto je sloveso ve spojení s *nicht* nejdynamičtějším prvkem věty. V češtině je to VF na konci věty.

FRI N: str. 26

FRI Č: str. 23

..., wenn ich es verliere.

Und warum schläfst du denn nicht?

Was war das?

..., tak umřu.

A proč vůbec nespíš?

Co to bylo?

FRI N: str. 34

FRI Č: str. 33

Sie sitzen auf meinem Stuhl. **Das kümmert Sie aber nicht?** Ich kann tun, was ich will, ...

Sedíte na mý židli. **Na tom vám ale houby záleží?** Kdybych se rozkrájel, vždycky to obrátíte proti mně a ...

Participium minulé tvoří gramaticky druhou část predikátu a je nositelem významu. Proto jeho umístění na konec věty odpovídá gramatickým pravidlům i srovnávané české větě – v obou jazycích je nositelem intonačního centra.

FRI N: str. 31

FRI Č: str. 29

Habt ihr Ferien?

Wer hat hier wieder geraucht?

Ich riech es ja.

Vy máte po šichtě?

Kdo tu zas kouřil?

Já to cejtím.

V následující větě umístil autor textu temporální doplnění za větný rámec otázky. Tím se stává intonačním centrem německé věty. V českém překladu je temporální určení posunuto před VF, autor mění AČ, nositelem IV je určité sloveso.

FRI N: str. 38

FRI Č: str. 37

Bei uns gilt ein jeder, was er ist. **Warum bin ich zurückgekommen**, meinen Sie, **nach zwanzig Jahren?**

U nás platí každý to, co je. Proč myslíte, že **jsem se po dvaceti letech vrátil?**

3.2.3.2.4 Věta rozkazovací

Rozkazovací věta má v němčině imperativní tvar slovesa vždy v první pozici ve větě, případně před ním stojí částice. Nelze tedy v těchto větách uplatnit AČV, protože postavení slovesa podléhá gramatickému slovosledu. V češtině může být slovosled volnější a odpovídat výpovědní dynamice věty.

Ačkoliv je VF intonačním centrem německé věty, na rozdíl od české věty nestojí na jejím konci.

SIM N: str. 285

SIM Č: str. 292

Dann ging er an das Tor der Universität. Lieber Gott, **hilf mir jetzt**, dachte er.

Pak zamířil k bráně univerzity. Milý bože, **ted' mi pomoz**, pomyslel si.

FRI N: str. 35

FRI Č: str. 33

Sie haben keine Scham –

Schnorr nicht soviel.

Sie sehen aus wie eine Kröte!

Nemáte ani trochu studu –.

Moc mi tady nekňourej.

Vypadáte jako ropucha!

FRI N: str. 35

FRI Č: str. 34

Das ist's was deinesgleichen im Blut hat, **glaub mir**, und jedermann soll tun, was er im Blut hat.

Tohle vy máte v krvi, **to mi věř**, a každéj má dělat to, co má v krvi.

FRI N: str. 47

FRI Č: str. 46

Gibt es denn keine andern Gründe mehr? **Dann sag sie**. Lehrer schweigt, dann nimmt er seinen Hut. Wohin?

Copak neexistují jiné důvody? **Tak to řekni**. (Učitel mlčí a potom vezme klbouk.) Kam jdeš?

FRI N: str. 46

FRI Č: str. 44

Barblin bricht in Schluchzen aus. Und **du heul nicht gleich!** Dann bring ich mich um.

(Barblin začne vzlykat.) A **ty hned neřvi!** Tak se zabiju.

(Německá věta obsahuje vyjádřený agens, což sloveso nevyžaduje, pouze v případě zdůraznění.)

V následujících větách je sloveso v imperativu kontextově zapojené, již jednou uvedené. Princip stoupající výpovědní dynamičnosti je uplatněn v německé větě, v IC stojí výraz *allen/všem*. V češtině za ním následuje ještě imperativ, ačkoliv to není nutné.

SIM N: str. 285

SIM Č: str. 292

Dann ging er an das Tor der Universität. Lieber Gott, hilf mir jetzt, dachte er. **Hilf uns jetzt allen...** Es dauerte eine Ewigkeit, und ...

Pak zamířil k bráně univerzity. Milý bože, teď mi pomoz, pomyslel si. **Teď nám všem pomoz...** Trvalo to věčnost a ...

3.3 Gramaticky podmíněný slovosled ve větě s příklonkami

Charakteristickým rysem ovlivňujícím český slovosled je vedle gramaticky daných pravidel a principu aktuálního členění i princip rytmičský²⁹², jenž se uplatňuje tak, že slova nepřízvučná jsou kladena hned za první přízvučný výraz věty. Rytmičský faktor zde působí spolu s gramatickým.

Ačkoliv je gramatický slovosled v češtině méně výrazný než v němčině, přesto existují výrazy a slovní skupiny, u nichž je slovosled určen gramatickými pravidly. Jedná se o nominální skupiny s atributem, apozice a především příklonky. Tyto výrazy neovlivňují aktuální členění věty, jejich umístění je důkazem toho, že i v češtině převládají, i když jen výjimečně, gramatická pravidla o slovosledném postavení nad principem aktuálního členění.

Příklonky jsou krátká slova bez přízvuku, většinou krátké tvary zájmen (osobní zájmena, reflexivní zájmena), které se přimykají k prvnímu přízvučnému slovu nebo slovní skupině ve větě²⁹³ (i když se vzdalují od výrazů, ke kterým svým významem patří²⁹⁴) a jsou tak součástí tématické části věty. Jsou-li umístěny na jiné větné pozici, jedná se o větu se zastaralým stylem vyjadřování, případně o větu příznakovou.

Pozice německého zájmen je také ovlivněna gramatickými normami, které určují vzájemné postavení mezi zájmeny, i jejich pozici za finitním slovesem, která ale není bezpodmínečně nutná, i když jí rodilí mluvčí dávají přednost.

²⁹² Srov. Mathesius, 1947, 342

²⁹³ Srov. Štícha, 2003, 124

²⁹⁴ Srov. Mathesius, 1982, 131

3.3.1 Osobní zájmena

3.3.1.1 Pronominální patiens

Pokud má německá věta bezpříznakový slovosled s agentem a VF na začátku věty, je pronominální patiens umístěn vždy za určitým slovesem.

V češtině je jeho postavení gramaticky určeno. Pokud věta začíná agentem, stojí akusativní patiens téměř vždy za ním. V další části věty odpovídá německé (s mluvnický podmíněnými odchylkami, jako je koncové postavení infinitivu ve větě s modálním slovesem apod.).

SIM N: str. 275

SIM Č: str. 280

..., bevor er mit seiner kleinen Bitte herausrückte. **Der erste Major verwies ihn an den zweiten.** Der zweite verwies ihn an den dritten.

..., než se vytasil se svou prosbou. **První major ho odkázal na druhého.** Druhý na třetího.

SIM N: str. 275

SIM Č: str. 280

Der erste Major verwies ihn an den zweiten. Der zweite verwies ihn an den dritten. **Der dritte Major warf ihn hinaus** und verfaßte eine Meldung an seinen General.

První major ho odkázal na druhého. Druhý na třetího. **Třetí major ho vyhodil** a napsal hlášení svému generálovi.

PAU N: str. 138

PAU Č: str. 138

..., dass wir etwas Verbotenes taten. **Der Russe ließ uns das gesamte Gepäck abladen und öffnen.** Lange blätterte er in unseren verschiedenen Dokumenten, ...

..., že jde o něco zakázaného. **Rus nás nechal sundat a otevřít všechna zavazadla.** Dlouho listoval v našich různých dokumentech, ...

FRI N: str. 34

FRI Č: str. 32

Das laß dir eine Lehre sein. Aber **ich hab's ja gewußt**, du gehörst nicht in eine Werkstatt.

Tady máš za vyučenou. **Já to věděl hned**, ty do dílny nepatříš.

SCH N: str. 37

SCH Č: str. 39

Zuerst wollte ich sagen: **Ich liebe dich**. Aber dann mochte ich nicht. Vielleicht hatte sie recht, ...

Původně jsem chtěl říct: **Já tě mám rád**. Potom jsem raději neřekl nic. Možná měla pravdu, ...

V této dvojici vět dochází ke změně aktuálního členění. Kontextově zapojeným členem je v obou větách *profesor*, o kterém se v textu aktuálně mluví. Německá věta pak pokračuje mluvnický podmíněným slovosledem (VF → pronominální patiens) a končí (rozvitým) lokálním slovesným doplněním, které je nositelem IC. V češtině je za agentem a pronominálním patientem rématická část věty, ve které překladatel umístil VF mezi dvě slovesná doplnění.

SIM N: str. 288

SIM Č: str. 294

... bis zum Ende dieses verfluchten Krieges ... Yvonne schrie plötzlich, hoch und hysterisch wie ein Kind, sprang taumelnd auf und spuckte Thomas ins Gesicht. **Der Professor riß sie heftig zurück**. Thomas fuhr sich mit einem Taschentuch über die Wange. Er sah Yvonne schweigend an. Sie hat recht, ...

...až do konce téhle prokleté války... Yvonna náhle hystericky vykřikla vysokým hlasem jako dítě, vyskočila a plivla Thomasovi do tváře. **Profesor ji prudce strhl zpět**. Thomas si kapesníkem přejel tvář. Mlčky se na Yvonnu podíval. Má pravdu, ...

Ve všech dalších dvojicích má němčina bezpříznakové pořadí agentu a VF, následuje pronominální patiens, ale v češtině věta nezačíná agentem, nýbrž slovesným doplněním, případně samotným určitým slovesem. Pronominální patiens následuje opět po prvním přízvučném výrazu ve větě.

PAU N: str. 146

PAU Č: str. 145

..., fing sie an zu weinen.. **Die Mutter nahm sie schließlich auf den Rücken**. Freya und ich schleppten abwechselnd noch einen Koffer mit dem notwendigsten Gepäck für die Nacht.

..., začala plakat. **Nakonec ji matka vzala na záda.** Freya a já jsme se střídaly v nošení kufru s nejnútnejšími věcmi na noc.

PAU N: str. 138

PAU Č: str. 138

Dann konzentrierte sich sein Interesse auf unsere Geige. **Er nahm sie vorsichtig aus dem Kasten,** klemmte sie sich unters Kinn, ...

Pak se jeho zájem soustředil na naše housle. **Opatrně je vyndal z pouzdra,** vsunul pod bradu a ...

V této dvojici vět se výrazně mění aktuální členění, v němčině je umístěn do přední části agens, který je z kontextu neznámý, autor předpokládal u čtenáře možnost výskytu někoho takového. V češtině jde slovní pořádek ve shodě se stoupající výpovědní dynamičností a závažností informace.

HOL N: str. 41

HOL Č: str. 37

Aber das nützt jetzt nichts. **Der Kollroß aus Hinterhammern hat ihn zwischen seinen Holzhackerpratzen,** und das ist böß.

Pozdě bycha honit. **Ted' ho má v prackách Eda Kollross ze Zadních Hamrů,** a to je teda průšvih, ...

Další dvojice má změnu aktuálního členění. Kontext vypovídá o dlouhém putování mezi městy. V němčině je v tématu *Bauernwagen*, o kterém se dá předpokládat, že se tu vyskytuje. V rématu je informace o vzdálenosti. V češtině je v tématu *velký kus cesty*, který je třeba opakovaně urazit, dopravní prostředek je jako kontextově nezapojená informace v rématu.

PAU N: str. 136

PAU Č: str. 136

..., beflügelte uns. **Ein Bauernwagen nahm uns ein gutes Stück mit.** Wir konnten unsere Kräfte schonen.

..., na nás zapůsobil jako vzpruha. **Velký kus cesty nás svezl selský vůz.** Odpočali jsme si, ...

Následující dvojice má stejné výrazy v rématu, ale v němčině začíná věta rématem, končí tématem. V češtině naopak.

PAU N: str. 137

PAU Č: str. 137

..., hatten wir noch einmal großes Glück: **Ein Viehhändler hielt uns an**, fragte nach unserem Woher und Wohin und....

..., jsme měli ještě jednou velké štěstí: **zastavil nás obchodník s dobyt看kem**, chtěl vědět, odkud a kam jdeme, ...

Zde se v kontextu mluví o *statku*, na který skupina směřuje. *Hof* je proto výraz kontextově zapojený, novou, kontextově nezapojenou informací je situace, že je *nechtěli pustit*. Vlivem gramaticky daných pravidel stojí v němčině určité sloveso ve druhé pozici, infinitiv v poslední pozici ve větě, ale na tektogramatické rovině patří obě části k rématu. V češtině plyne věta od tématu k rématu.

PAU N: str. 146

PAU Č: str. 145

In Ziegendorf begegneten wir russischen Soldaten mit umgehängten Gewehren. **Sie wollten uns nicht auf den Hof lassen**. Aber Frau Rambow redete so lange auf sie ein, ...

V Ziegendorfu jsme potkaly ruské vojáky se samopaly přes rameno. **Na statek nás nechtěli pustit**, ale paní Rambowová do nich hučela tak dlouho, ...

Změna aktuálního členění je v další větě. To, co je v němčině v tématu (Frau), je v češtině v rématu. V kontextu se hovoří o pedelovi a jeho ženě, proto je tato informace ne zcela nová. Rématem je její *zavolání*. V češtině vycházel autor překladu ze skutečnosti, že, pokud tedy přišla, pak ji někdo zavola, novou informací je *pedelova žena*.

SIM N: str. 287

SIM Č: str. 294

Ihre Worte überstürzten sich: **Die Frau des Pedells rief mich an** ... Ich wohne auch hier ...

Překotně hovořila: **Volala mě pedelova žena** ... Bydlím také tady.

Kontextově nezapojenou, novou informací je v obou větách *Aufenthalt/přenocování*. Zatímco německá věta začíná rématem a přechází do tématu, česká věta vychází od tématu a směřuje do rématu, tedy ve shodě s výpovědní dynamičností.

PAU N: str. 149

PAU Č: str. 148

Sollte man sich da freiwillig noch größere Belastungen aufhalsen? **Nur ein Aufenthalt für eine Nacht wurde uns genehmigt.** Als wir das Rathaus wieder verließen und...

Proč by si na sebe měla městská správa dobrovolně uvalovat ještě větší a svízelnější břímě? **Procházejícím uprchlíkům bylo povolováno pouze jedno přenocování.** Když jsme radnici opustily a ...

Následující skupina německých vět začíná slovesným doplněním, následuje VF, pronominální agens a pronominální patiens.

V českém překladu může věta začínat predikátem, po kterém následuje pronominální patiens.

Následující dvojice vět má jiné aktuální členění. Obě věty začínají tématem, ale v němčině je sem umístěn výraz o *milionu kluků*, autor předpokládá jejich existenci. V rématu stojí temporální doplnění a participium. Překladatel umístil do tématu *poznání*, v rématu stojí dvě lokální slovesná doplnění (jedno přeloženo velice volně).

HOL N: str. 56

HOL Č: str. 52

Es gibt keinen Zweifel, er ist es. **Unter einer Million Buben hätte ich ihn sofort erkannt.** Oberhalb des Zigeunerwaldes steht er am Flußufer.

No přece o tom Čechovi. **Poznal bych ho na tisíc mil uprostřed miliónu ostatních kluků.** A teď si zčistajasna stojí tam dole u Cikáňáku.

Podobně je tomu v následujících dvojicích. To, co je v němčině v tématu, je v češtině v rématu.

SÜS N: str. 10

SÜS Č: str. 10

... und über sein weiteres Schicksal entscheide. **Im Kloster von Saint-Merri in der Rue Saint Martin wurde man ihn los.** Er erhielt die Taufe und den Namen ...

... a aby rozhodli o jeho dalším osudu. **Odložili ho tedy do kláštera Saint-Merri v rue Saint Martin.** Byl tam pokřtěn a dostal jméno...

SCH N: str. 34

SCH Č: str. 37

Das war später. **Ganz lernte ich es nie.** Lange fehlte es mir auch nicht.

To přišlo později. **Nikdy jsem to však nepochopil docela.** Dlouho mi to ani nechybělo.

Zde se vyskytuje v rématu v obou větách slovesné doplnění prostředku, ale v němčině začíná věta rématem a její výpovědní dynamičnost klesá, zatímco v češtině následuje réma až po tématu a výpovědní dynamičnost stoupá.

PAU N: str. 145

PAU Č: str. 144

..., auf dem Gepäck zu sitzen. **Nur im leeren Wagen konnten wir sie transportieren.** Und schon eine Fahrt im ungefederten Handwagen war für sie eine Strapaze.

..., aby se vsedě udržela nahoře na zavazadlech. **Přepravit jsme ji tedy mohli jedině v prázdném vozíku,** ačkoliv pro ni bude i tento způsob dopravy – na tvrdém, neodpruženém podvozku – utrpení.

Pokud německá věta začíná pronominálním patientem, může se mezi ním a VF vyskytnout slovesné doplnění. V češtině není možné, aby věta začínala příklonkou, tato pozice je agramatická. Pronominální patiens je zde opět za VF.

SÜS N: str. 12

SÜS Č: str. 11

sie ... und nach Hause ginge und **ihn in Ruhe ließe mit ihren Säuglingsproblemen.** Langsam richtete er sich auf und ...

... a odešla domů a **nechala ho na pokoji i s kojeneckými problémy.** Pomalu se napřímil a ...

3.3.1.2 Pronominální adresát

Pokud má německá věta ve svém počátku agens a predikát, stojí pronominální adresát bezprostředně za VF (jako součást tématu). V české větě se zájmeno přimyká k prvnímu přízvučnému výrazu věty, „vsouvá“ se mezi substantivní agens a predikát.

SIM N: str. 287

SIM Č: str. 293

In diesem Moment flog die Tür auf. Débouchs Assistentin Yvonne Dechamps stand im Rahmen, außer Atem, ungeschminkt, unter einem blauen Regenmantel nur wenig bekleidet. **Das blonde Haar fiel ihr lose und breit auf die Schultern.** Entsetzt aufgerissen waren die meergrünen Augen.

V tom okamžiku se rozletěly dveře. Stála v nich Débouchova asistentka Yvonna Dechampsová, bez dechu, nenalíčená, pod modrým balonákem jen spoře oblečená. **Rozpuštěné světlé vlasy jí padaly na ramena.** Mořsky zelené oči byly doširoka rozevřené.

PAU N: str. 151

PAU Č: str. 150

Gleich am nächsten Morgen ging die Mutter wieder zum Bürgermeister. Nein, **er konnte ihr nicht helfen.** Er hatte schon Mühe, ...

Hned druhý den ráno šla matka ke starostovi: ne, ani **on jí nemohl pomoci.** Jen stěží se mu prý podařilo nouzově ubytovat a zásobovat uprchlíky z Východního a Západního Pruska, ...

PAU N: str. 154

PAU Č: str. 152

..., fiel er mit nicht vom Fuß. Und **die Bäuerin gab mir schwarze Schuhcreme,** mit der ich ihn mit großer Mühe so oft einfärbte, ...

..., nepadala mi z nohy. A **selka mi dala černý krém,** kterým jsem botu usilovně mazala tak dlouho, ...

V této české větě bylo slovesné doplnění *znovu* umístěno mezi zájmeno a VF. Má menší výpovědní dynamičnost než německé *nochmals*, u určitého slovesa je tomu naopak.

FRI N: str. 39

FRI Č: str. 38

Aber nicht deswegen. **Der Doktor steckt ihm nochmals den Löffel in den Hals.** Aaaaaaaaandorra.

Ale ne kvůli tomu. **Doktor mu znovu strčí lžíci do krku.** Aaaaaaaaaaandorra.

Ve všech dalších dvojicích má němčina bezpříznakové pořadí agentu a VF, následuje pronominální adresát, ale v češtině věta nezačíná agentem, nýbrž slovesným doplněním, případně samotným určitým slovesem. Pronominální adresát následuje vždy po prvním výrazu ve větě.

V této české větě je VF na začátku věty, následuje pronominální adresát a agens. Aktuální členění věty, část tématická a rématická jsou shodné s němčinou.

HOL N: str. 18

HOL Č: str. 12

..., daß er auch noch ein Tschech ist. **Der Böhmack sitzt ihm beim Reden im Genick**, als er sagt, ...

..., abychom ho jako nechali na pokoji, **seděl mu ten bémák nejen v krku**, ale i na každém rameni - ...

Všechny následující dvojice vět, ve kterých bylo popsáno postavení pronominálního adresáta, vykazují jiné aktuální členění v němčině a češtině.

Zde překladatel posunul *slunce* do rématu (v němčině v tématu jako jev obecně známý) a do tématu umístil *zátylek* (jako přirozenou součást lidského těla).

HOL N: str. 44

HOL Č: str. 40

..., weil ich draußen vor der Stadt in der fetten Grünerwiese liege. **Die Sonne scheint mir auf den Buckel**, und das Gras stinkt nach Kuhgülle.

..., protože teď ležím daleko za městem uprostřed Grünerbauerovic luk. **Do zátylku mě lechtá slunce** a do nosu mi zalezl pronikavý pach močůvky.

V následující německé větě stojí v rématu jak *Radio*, tak *Zimmer*. (Nejdříve patiens, poté lokální doplnění ve shodě se slovoslednými pravidly). Překladatel posunul *pokoje* do tématu jako prostor, o kterém se předpokládá, že existuje, a v rématu je sloveso a substantivní patiens *rádio*.

HAN N: str. 28

HAN Č: str. 155

Er war so aufmerksam zu mir, und ich hatte auch keine Angst vor ihm wie vor anderen Männern. Er bestimmte, und sie ging darauf ein. Einmal schenkte er ihr etwas: ein Parfüm. **Er ließ ihr auch ein Radio für ihr Zimmer** und holte es später wieder ab.

Byl ke mně tak pozorný a já jsem z něho neměla strach jako z ostatních mužů. On rozhodoval a ona souhlasila. Jednou jí něco daroval: parfém. **Do pokoje jí také půjčil rádio** a později si je zase odnesl.

Stejná situace je i v následujících větách. Část rématu je v češtině posunuta do tématu, do přední pozice ve větě.

FRI N: str. 27

FRI Č: str. 25

Du mit deinen andern die ganze Zeit!

Sie haben mir wieder das Bein gestellt.

Ich weiß nicht, wieso ...

Pořád a pořád jen ti druzí!

Zase mi nastavili nohu.

Já nevím, proč ...

SÜS N: str. 9

SÜS Č: str. 9

es ... verurteilt sie wegen mehrfachen Kindermords und **schlägt ihr ein paar Wochen später auf der Place de Greve den Kopf ab.** Das Kind hatte zu diesem Zeitpunkt bereits das dritte mal die Amme gewechselt.

... odsouzena pro několikanásobnou vraždu novorozence a **o několik týdnů později jí pak na náměstí de Grepe setnou hlavu.** V ten čas už dítě vystřídalo třetí kojnu.

V této německé větě stojí v rématu slovesné doplnění temporální, patiens a lokální doplnění (v souladu s pravidly uspořádání slovesných doplnění podle Helbiga a Buschy²⁹⁵). Překladatel posunul do tématu temporální doplnění (o *pátku* se mluvilo na začátku kapitoly), v rématu změnil pořadí a na konec věty umístil patiens jako skutečnost naprosto neznámou (o *Frankfurtu* se v textu už mluví jako o bydlišti autora) a tedy s nejvyšší výpovědní dynamičností.

HAN N: str. 11

HAN Č: str. 147

..., fand ich im Geldtäschchen meiner Mutter noch einen Briefaufgabeschein mit der Nummer 432. **Sie hatte mir noch am Freitagabend,** bevor sie nach Hause ging und die Tabletten nahm, **einen eingeschriebenen Brief mit einer Testamentdurchschrift nach Frankfurt geschickt.** (Warum aber auch EXPRESS?)

..., našel jsem v matčině peněžence podací lístek s číslem 432. **Ještě v pátek večer,** než odešla domů a spolykala prášky, **mi poslala do Frankfurtu doporučený dopis s průklepem závěti.** (Proč ale zrovna EXPRES?)

²⁹⁵ Srov. Helbig, Buscha, 2004, 490

Pokud má německá věta ve svém počátku slovesné doplnění, následuje VF a pronominální adresát může stát bezprostředně za ním (pokud není agens vyjádřen také zájmenem). V češtině stojí pronominální adresát opět za prvním výrazem ve větě.

V této větě bylo změněno pořadí výrazů v rématu. V tématu je v obou jazycích *ráno* jako doba, která logicky přichází po noci. V češtině je nejdynamičtější výrazem věty určité sloveso, umístěné na konci. V němčině to není možné, protože postavení VF je gramaticky dané. Poslední výraz *Mutter* nemá nejvyšší výpovědní dynamiku.

PAU N: str. 155

PAU Č: str. 153

..., als dableiben zu dürfen. **Am Morgen erzählte mir die Mutter**, daß die Geräusche des Flusses bei ihr ähnliche Wünsche und Gefühle geweckt hätten.

..., abychom zde mohli zůstat. **Ráno mi matka vyprávěla**, že v ní zvuky řeky vyvolaly podobné pocity a přání.

Tato věta odpovídá zmíněným tendencím o postavení zájmeny, ale aktuální členění bylo v překladu změněno. V kontextu se hlavní postava zamýšlí nad milováním se ženou, proto je *Küssen* umístěno do tématu, *Mund* v rématu jako nová informace. V češtině jsou v tématu *ústa* jako běžná část lidského těla, *líbání* jako nová informace. Přesto je tento jev samozřejmý již z kontextu (!)

SCH N: str. 28

SCH Č: str. 31

..., daß ich das Kissen oder die Decke hielt. **Vom Küssen tat mir der Mund weh**. Immer wieder regte sich mein Geschlecht, aber ...

..., co svírám, je polštář nebo deka. **Ústa mě bolela od líbání**. V pohlaví to pořád cukalo.

Pronominální adresát může stát nejen bezprostředně za VF, ale i za substantivním agentem. V tom případě je důraznější, než kdyby stál za VF. V češtině stojí pronominální adresát opět za prvním výrazem ve větě, nositelem IC je v obou větách *Thomas*. Vlivem gramaticky daného umístění participia na konci německé věty nestojí *Thomas* jako nejdynamičtější výraz na jejím konci.

SIM N: str. 282

SIM Č: str. 287

Henri hatte eine jüdische, deutsche Schwägerin. Diese war mit Hilfe von falschen Papieren auf dem Land untergetaucht. **Die falschen Papiere hatte Thomas ihr besorgt.** Im Hotel Lutetia gab es viele und gute Gelegenheiten, an falsche Dokumente heranzukommen.

Henri měl německou židovskou švagrovou. Ta s pomocí falešných dokladů zmizela na venkově. **Ty falešné doklady jí obstaral Thomas.** V hotelu Lutecia bylo mnoho dobrých příležitostí, jak se dostat k falešným dokladům.

Pokud je agens vyjádřený zájmenem a na začátku německé věty stojí slovesné doplnění, je pronominální adresát umístěn vždy bezprostředně za agentem. V češtině byl nalezen pronominální adresát vždy ve druhé pozici ve větě vždy za přízvučnou částí věty. (Aktuální členění věty se kromě již popsaných jevů neliší.)

POL N: str.28

POL Č: str. 28

Gibt es einen lieben Himmel in Amerika? **Darüber kann ich Ihnen keine zuverlässige Auskunft geben,** erwiderte, leicht pikiert, Mr. Gladham, ...

Ó, dobré nebe! chtěl zvolat, ale zaváhal a nejprve se opatrně zeptal: Existuje v Americe dobré nebe? **O tom vám nemohu podat spolehlivou informaci,** odpověděl Mr. Gladham lehce dotčen, ...

PAU N: str. 156

PAU Č: str. 154

..., hatte die Mutter daraufhin gerufen. **Später hat sie uns und vielen Bekannten und Verwandten diese Szene immer wieder geschildert,** so daß ich sie am Ende fast auswendig konnte.

..., zvolala nato matka. **Později nám a známým i příbuzným líčila tuto scénu stále znovu,** takže jsem ji nakonec znala nazpaměť.

PAU N: str. 156

PAU Č: str. 154

..., mit welcher wütenden Hoffnungsich die Mutter an seine vielleicht ganz gedankenlose Formulierung klammerte. **Jedenfalls hatte er ihr den Bescheid gegeben,** er werde sehen, ...

..., s jakou zuřivou nadějí se matka upnula na jeho možná bezmyšlenkovitě pronesená slova. **V každém případě jí slíbil,** že se pro nás pokusí něco udělat a ...

Pronominální adresát stojí v německé větě občas i na začátku věty. V češtině ve druhé pozici. V obou větách je to kontextově zapojený výraz s nízkou výpovědní dynamičností. V němčině je réma umístěno na konci věty, v češtině na začátku, snad chtěl překladatel výraz, který je nositelem intonačního centra, v přední pozici více zdůraznit.

SCH N: str. 30

SCH Č: str. 33

..., kann er auch in die Schule gehen. **Ihm fehlt's nicht an Kraft**, ihm fehlt's an Gips. Als kleine Jungem hatten mein Bruder und ich uns ständig geprügelt, ...

..., pak může jít i do školy. **Síla mu nechybí**, spíš rozum. Jako malí kluci jsme se s bratrem pořád mlátili, ...

V tzv. bezpodmětných větách není agens na povrchové struktuře věty vyjádřen, zájmenný adresát stává na začátku věty. V češtině je opět umístěn ve druhé pozici ve větě, nebo až za reflexivním morfémem *se*.

SCH N: str. 26

SCH Č: str. 29

..., um unter dem Strahl Kopf und Gesicht sauberzuspülen. Dann lag ich da, hörte den Badeoffen bullern, spürte im Gesicht die kühle Luft, die durch die spaltoffene Küchentür kam, und am Körper das warme Wasser. **Mir war behaglich**. Es war ein erregendes Behagen, und mein Geschlecht wurde ...

..., abych si pod proudem opláchl hlavu a obličej. Pak jsem tam ležel, poslouchal, jak sálají koupelnová kamna, na obličejí svítil studený vzduch proudící malým otvorem v kuchyňských dveřích a na těle teplou vodu. **Bylo mi blaze**. Bylo to vzrušující blaho a pohlaví se mi ...

SÜS N: str. 14

SÜS Č: str. 13

..., wirklich nichts Absonderliches. **Mir scheint allerdings**, als ob da etwas aus der Windel röche.

..., opravdu nic zvláštního. **Zdá se mi ovšem**, jako by něco zavánělo z plenek.

V doplňovací otázce je v německé větě pozice VF a agentu mluvnicky pevně daná, pronominální adresát stojí těsně za nimi. V češtině je opět ve druhé pozici ve větě za tázacím slovem.

FRI N: str. 25

FRI Č: str. 22

Nein.

Warum gibst du mir keinen Kuß?

Ich bin wach, Barblin, ich denke.

Ne.

Proč mi nedáš pusu?

Já jsem vzhůru, Barblin, přemýšlím.

3.3.1.3 Pronominální předložkový patiens

Zatímco německý předložkový patiens má ve větě variabilní pozici a odpovídá ve svém umístění aktuální výpovědní závažnosti, český předložkový patiens stojí na druhé pozici ve větě.

PAU N: str. 156

PAU Č: str. 154

... und warteten, alle sieben, den ganzen Tag auf Herrn Wandschneider. **Das war für uns etwas völlig Neues:** stundenlang auf weißen Parkbänken zu sitzen, ...

... a čekali – všech sedm – celý den na pana Wandschneidera. **To pro nás byl zcela nový zážitek:** celý den sedět na bílých lavičkách, ...

V následující dvojici vět bylo změněno pořadí tématu a rématu. *Samstag/sobota* je den, o kterém se v textu mluví, proto je kontextově zapojenou částí věty. *Verzweiflung/zoufalá nálada* je novou, kontextově nezapojenou. Německá věta začíná rématem, její výpovědní dynamičnost klesá, v češtině je tomu naopak.

PAU N: str. 152

PAU Č: str. 150

... und versuchte es dort. Es wurde auch ein vergeblicher Gang. **In Verzweiflung ging für uns dieser Samstag,** ...

... a zkusila to tam. Ale i tato pěší túra byla zbytečná. **Sobota 7. července pro nás končila v zoufalé náladě.**

Jako nejméně dynamický prvek je pronominální předložkový patiens umístěn na začátek německé věty, v češtině je opět ve druhé pozici. I tato dvojice se liší v aktuálním členění. V němčině stojí v rématu jako nejdynamičtější prvek jméno *Emanuel Jackel*, ale vlivem gramaticky podmíněných pravidel nemůže stát na konci věty. V češtině bylo do tématu přemístěno určení místa *do šlajfy*, neboť překladatel předpokládá, že si tuto informaci čtenář pamatuje z předchozího kontextu (str. 49). Na konci věty stojí výraz, který je nositelem IC.

HOL N: str. 54

HOL Č: str. 50

Der Vater macht wieder Kisten in der Fabrik. **Für ihn ist der Emanuel Jackel in die Rotschleife gegangen.**
So schnell ändern sich heutzutage die Zeiten.

Táta už zase stlouká bedničky a **do šlajfy místo něho poslali Emanuela Jackela**. Tak rychle se dneska věci mění.

Zde je pronominální předložkový patiens umístěn na konci věty za intonačním centrem. Jako kontextově zapojený člen ho překladatel umístil na začátek české věty. V rématu stojí dvojí lokální slovesné doplnění, které je v češtině na konci věty, ta má tedy stoupající výpovědní dynamičnost.

PAU N: str. 156

PAU Č: str. 154

..., ob er etwas für sie tun könne. **Sie solle am Rosenrondell in der städtischen Anlagen auf ihn warten.**
Es könne aber spät werden.

..., že se pro nás pokusí něco udělat a že **na něho máme čekat u kulatého záhonu růží v městském parku**. Ale že to může dost dlouho trvat.

Předložkový patiens je v německé i české větě rozvit apozicí. V němčině je umístěn uprostřed rématu, v češtině na jeho konci. Můžeme konstatovat, že německá věta je vystavěna ve shodě se stoupající výpovědní dynamičností, zatímco česká věta má nejdynamičtějším prvkem zápas, který je ale dále rozvíjen bohatým přívlastkem.

SÜS N: str. 5

SÜS Č: str. 7

Zu der Zeit, von der wir reden, **herrschte in den Städten ein für uns moderne Menschen kaum vorstellbarer Gestank**. Es stanken die Straßen nach Mist, ...

V dobách, o kterých budeme mluvit, **vládl ve městech zápach sotva představitelný pro nás moderní lidi**. Zapáchaly ulice smetím, ...

3.3.1.4 Pronominální předložkový adresát

Pronominální předložkový adresát není pro němčinu běžným jevem, téměř vždy se dá použít bezpředložkový adresát. V nalezených příkladech byl pronominální předložkový adresát umístěn v německé větě vždy na konci, v češtině ve druhé větné pozici.

SIM N: str. 276

SIM Č: str. 281

..., daß der Major Ledebur an seinem Geisteszustand Kritik geübt hatte. **Werthe sagte zu ihm**: Ich brauche jetzt aber einen Schnaps, Mensch.

..., že major Ledebur kritizoval jeho duševní stav. **Werthe mu řekl**. Člověče, ale teď potřebuji panáka.

POL N: str.28

POL Č: str. 28

In Amerika springt man nicht aus dem Fenster! **schrie**, jetzt schon wirklich verärgert, **Mr. Gladham ihm nach**. Aber Bederich, bereits beim siebenten Stockwerk angelangt, ...

V Americe se neskáče z okna! **křičel za ním Mr. Gladham**, teď už opravdu rozezlen. Ale Bederich, který už byl zatím u sedmého poschodí, ...

3.3.1.5 Pronominální patiens a adresát

Pokud německá věta obsahuje dvě slovesná doplnění vyjádřená zájmenem (patiens a adresát), obsahovaly excerpované věty vždy zájmena v pořadí akuzativ → dativ, patiens → adresát a ta byla umístěna bezprostředně za VF, případně za zájmennou formou agentu. Česká věta řadí tato zájmena v pořadí opačném, umístěna jsou také za VF.

FRI N: str. 33

FRI Č: str. 31

- und wer soll diesen Humbug gemacht haben?

Ich hab es Ihnen aber gleich gesagt.

Fedri! Fedri!

- a kdože udělal tenhle šmejd?

Vždyť sem vám to povídal hned.

Fedri! Fedri!

GRA N: str. 48

GRA Č: str. 45

..., während der Reise im Güterwagen **drückte ich ihn mir wertvoll gegen die Brust**, und wenn ich schlief, ...

..., po celou cestu v nákladním vagóně **jsem si ho jako cennost tiskl na hrud'**, a když jsem usnul, ...

FRI N: str. 27

FRI Č: str. 25

..., wieso ich anders bin als alle. **Sag es mir**. Wieso?

..., proč jsem jiný než ostatní. **Pověz mi to**. Proč?

3.3.1.6 Pronominální předložkové doplnění s významem lokálním

Slovesné lokální doplnění s určením směru stojí v němčině v bezpříznakové větě ve shodě se systémovým uspořádáním výrazů v poslední možné, mluvnicky neobsazené pozici. V češtině je umístěno za VF, za prvním výrazem ve větě.

SÜS N: str. 15

SÜS Č: str. 13

..., sagte die Amme unwirsch und **schob den Korb von sich**. Ich meine nicht das, was in der Windel ist. ...

..., řekla kojná nevrle a **odstrčila od sebe košík**. Nemyslím tím to, co je v plenkách. ...

V tomto překladu došlo ke změně aktuálního členění. *Kapitán Brenner* je postava, o které se v textu neustále mluví, proto je v němčině v tématu jako první výraz věty.

V češtině ho překladatel umístil na konec do rématu, pravděpodobně chtěl zdůraznit, že to byl právě tento muž, žádný jiný.

SIM N: str. 275

SIM Č: str. 280

Er hängte auf. **Hauptmann Brenner war neben ihn getreten.** Seine Brillengläser blitzten.

Zavěsil. **Přistoupil k němu kapitán Brenner.** Skla jeho brýlí se blýskala.

Slovesné doplnění lokální s určením místa má v němčině tendenci stát většinou v poslední pozici ve větě. V češtině je jeho umístění variabilnější.

V následujícím překladu bylo lokální doplnění umístěno do druhé pozice ve větě. Odpovídá to i jeho aktuální závažnosti, která je nižší než u *Aufnahmen/snímky*.

GRA N: str. 51

GRA Č: str. 48

... in die eigenen angestrengten Gesichtszüge. **Immer trugen wir außerdem Aufnahmen bei uns,** die anlässlich des letzten Kinotages gemacht worden waren. So bot sich Gelegenheit zum Vergleich; und wo sich ...

... do vlastních napjatých tahů v obličeji. **Vždycky jsme u sebe mívali kromě toho i snímky** zhotovené u příležitosti minulého biografového odpoledne. Naskýtala se příležitost k srovnávání, tam je na místě ...

V této dvojici vět je německé lokální doplnění umístěno v předposlední pozici ve větě, v češtině je nahrazeno posesivním zájmenem *jejími*. V rématické části věty bylo změněno pořadí výrazů. Zatímco autor považoval za nosnou informaci to, kde stál (umístěno na konci), překladatel chápe jako nejdynamičtější prvek věty výraz *znovu*, tedy opakování děje.

SCH N: str. 19

SCH Č: str. 22

Eine Woche später stand ich wieder bei ihr vor der Tür. Eine Woche lang hatte ich versucht, nicht an sie zu denken.

O týden později jsem stál před jejími dveřmi znovu. Celý týden jsem zkoušel na ni nemyslet.

Pronominální lokální doplnění je zde v německé větě na konci, zatímco v češtině na úplném začátku. Odpovídá to i uspořádání tématické a rématické složky ve větě. Německá věta začíná kontextově nezapojenou informací a přechází v kontextově zapojenou část, kam patří i výraz *in beiden Richtungen*, který autor považuje za situační samozřejmost. V češtině začíná věta tématem, ve kterém je pouze výraz *kolem nás*, následuje VF jako přechodová složka a vše další je v rématu. Věta má tedy na rozdíl od německé stoupající výpovědní dynamičnost.

PAU N: str. 135

PAU Č: str. 135

..., die fast genau in Süd-Nord-Richtung die Städte Genthin und Pritzwalk miteinander verbindet. **Lastwagen, Militärkonvois, Kolonnen marschierender Russen zogen in beiden Richtungen an uns vorüber.** Wir aber bewegten uns wieder in einem kaum abreißenden Strom von Flüchtlingen mit schwerbepackten Handkarren und Kinderwagen.

Nyní jsme putovali po hlavní silnici, která spojovala města Genthin a Pritzwalk téměř přesně ve směru od jihu na sever. **Kolem nás projížděly v obou směrech nákladní automobily, vojenské konvoje a pochodovaly jednotky ruských vojáků.** My sami jsme však byli součástí téměř nepřerušného proudu uprchlíků s plně naloženými vozíky a kočárky.

V obou větách je v této dvojici umístěno ve shodě s aktuální výpovědní závažností předložkové adverbialní určení na konci věty. Rozdílnou pozici má adverbium *wieder/opět*, které je v němčině umístěno do rématu, v češtině do tématu. V němčině je tím více zdůrazněno opakování představ, překladatel umístěním do tématu zmírnil význam tohoto výrazu.

SCH N: str. 18

SCH Č: str. 21

..., indem ich sie zum Rätsel gemacht hatte, löste sich auf. **Ich sah alles wieder von mir** und konnte wieder die Augen nicht davon lassen.

..., když jsem ze setkání učinil záhadu, rozplynul. **Opět jsem vše viděl před sebou** a opět z toho nemohl spustit oči.

Další dvě dvojice vět mají pronominální předložkové lokální doplnění umístěno v němčině na začátku věty. Tyto výrazy mají nejmenší sdělnou hodnotu a svoji roli jistě

hraje i malý rozsah věty. V češtině stojí opět ve druhé pozici za VF (případně je nahrazeno adverbiem).

PAU N: str. 146

PAU Č: str. 145

..., sie fragten uns aus. **Unter ihnen gab es einige**, denen es an der Grenze ähnlich wie uns ergangen war.

..., my se vyptávaly jich. **Bylo mezi nimi několik lidí**, kteří dopadli na hranici stejně jako my.

SCH N: str. 13

SCH Č: str. 16

Die Küche war der größte Raum der Wohnung. **In ihr standen Herd und Spüle**, Badewanne und Badeofen, ein Tisch und ...

Kuchyň byla největší místností v bytě. **Stál tu sporák a dřez**, vana s kotlem na vodu, stůl a ...

Lokální doplnění vyjadřující místo ve významu „odkud“ stojí v obou německých větách na posledním možném, gramaticky neobsazeném místě. V češtině za VF.

SCH N: str. 16

SCH Č: str. 19

Das andere Rätsel war die Begegnung zwischen Küche und Flur selbst. **Warum hatte ich die Augen nicht von ihr lassen können?** Sie hatte einen sehr kräftigen und sehr weiblichen Körper, ...

Další záhadou bylo samotné setkání mezi kuchyní a chodbou. **Proč jsem z ní nemohl spustit oči?** Tělo měla velmi silné a velmi ženské, ...

V této dvojici jde ještě o rozdílné pořadí tématu a rématu. Německá věta začíná rématem, novou informací, její výpovědní dynamičnost klesá. V češtině je tomu naopak.

POL N: str.27

POL Č: str. 27

Auf Ihrer Straße, lieber Freund, sind die Ritzen zwischen den Steinen breiter als diese, und **viel überflüssiges Gras wächst aus ihnen**. Und daheim haben sie mich Asphalt-literat geschimpft!

Na vaší cestě, milý příteli, jsou škvíry mezi kostkami širší než vlastní kostky a **roste z nich mnoho zbytečné a bujné trávy**. A doma mi vyčítali, že píšu málo šťavnatě.

3.3.2 Reflexivní zájmena

Reflexivní zájmena *se, si* mají v češtině také příklonkovou pozici a tím gramaticky pevně dané postavení ve větě, v německé větě je postavení reflexivního *sich* (a jeho obměn) variabilnější, i když ne volné. Jeho pozice závisí především na postavení určitého slovesa a agentu a na způsobu jejich slovnědruhového vyjádření.

3.3.2.1 Věty s tzv. přímým slovosledem

Pokud má německá věta na svém začátku bezpříznakový slovosled agens – predikát a sloveso je reflexivní, je zájmeno *sich* v němčině téměř vždy umístěno bezprostředně za sloveso. V češtině stojí jakožto příklonka za prvním přízvučným výrazem nebo slovní skupinou ve větě.

V tématu je v následujících větách umístěn agens, další složky stojí v rématu. Stejně tak v češtině, ale ve slovosledu je umístěno reflexivní zájmeno bezprostředně za substantivním agentem a před predikátem stojí slovesné doplnění, které stálo v němčině za VF. Na konci věty je umístěno doplnění, které je nositelem intonačního centra.

HAN N: str. 22

HAN Č: str. 152

... und Fahnen aus Seide oder nur Papier angeboten. **Die Fußballmannschaften verabschiedeten sich nach Spielende mit dem vorschriftsmäßig ausgebrachten Sieg Heil!** Die Kraftfahrzeuge wurden statt A mit dem Kennzeichen D versehen.

...odznaky a praporky z hedvábí nebo pouhého papíru. **Fotbalová mužstva se po skončení zápasu loučila předepsaným provoláním: Sieg Heil!** Nákladní auta byla opatřena poznávací značkou D místo A.

SIM N: str. 288

SIM Č: str. 294

Yvonne schrie plötzlich, hoch und hysterisch wie ein Kind, sprang taumelnd auf und spuckte Thomas ins Gesicht. Der Professor riß sie heftig zurück. **Thomas fuhr sich mit einem Taschentuch über die Wange.** Er sah Yvonne schweigend an. Sie hat recht, ...

Yvonna náhle hystericky vykřikla vysokým hlasem jako dítě, vyskočila a plivla Thomasovi do tváře. Profesor ji prudce strhl zpět. **Thomas si kapesníkem přejel tvář.** Mlčky se na Yvonnu podíval. Má pravdu, ...

SCH N: str. 29

SCH Č: str. 32

Als ich von ihr nach Hause kam, saßen meine Eltern und Geschwister schon beim Abendessen. Warum kommst du so spät? **Deine Mutter hat sich Sorgen um dich gemacht.** Mein Vater klang mehr ärgerlich als besorgt.

Když jsem se od ní vrátil domů, mí rodiče a sourozenci již seděli u večeře. Proč jdeš tak pozdě? **Matka si kvůli tobě dělala starosti.** Otec zněl spíše rozzlobeně než starostlivě.

I v další německé větě je reflexivní zájmeno bezprostředně za slovesem, v češtině také. V pokračujícím textu autor překladu mění slovní pořádek v další části rématu, stojí tu dvě lokální doplnění, jejichž pořadí obrátil a změnil tak jejich výpovědní hodnotu. Zatímco v němčině je nejdynamičtější prvek věty *Fluß*, v češtině je to *smuteční vrba*.

PAU N: str. 155

PAU Č: str. 153

Bei dem Schreiner Schult am Elde-Ufer bekamen wir Quartier und Essen. **Wir wuschen uns unter Trauerweiden im Fluß.** In der Nacht hörten wir das sanfte Rauschen des dahinziehenden Wassers.

U truhláře Schulta na břehu řeky jsme dostali najíst a našli i přístřeší na příští noc. **Myli jsme se v řece pod smuteční vrbou.** V noci jsme slyšeli tiché šumění tekoucí vody.

Morfém *se* stojí ve druhé pozici ve větě za slovesným doplněním, které otvírá větu. Kromě toho překladatel mění v první dvojici aktuální členění věty, v německém rématu stojí způsobové doplnění a patiens, v češtině pouze způsobové doplnění.

PAU N: str. 155

PAU Č: str. 153

Nach einer Reihe von Regentagen war die Sonne wieder da. **Ich kann mich noch genau na diesen Tag erinnern.** Unter einem tiefblauen Himmel kauerten wir am Elde-Ufer und...

Po dlouhé řadě deštivých dní opět vysvitlo slunce. **Na to dopoledne si vzpomínám ještě velmi živě.** Pod tmavomodrým nebem jsme posedávali na břehu řeky a ...

Ve druhé dvojici mění uspořádání v rématu, zatímco intonačním centrem německé věty je *Zusammenhang* (autor jeho zdůrazněním porušuje pravidla gramatického slovosledu), v češtině je to atribut *nepochopitelné a cizí*, čímž se mění vyznění textu.

HAN N: str. 23

HAN Č: str. 153

..., bis in die späten Nachtstunden hinein. **Endlich einmal zeigte sich für alles bis dahin Unbegreifliche und Fremde ein großer Zusammenhang:** es ordnete sich in eine Beziehung zuinander, ...

..., až do pozdních nočních hodin. **Konečně se projevila významná souvislost pro vše dosud nepochopitelné a cizí.** Srovnalo se to do vzájemných vztahů a dokonce i podivně ...

V případě, že český predikát je složený, stojí reflexivní zájmeno mezi jeho částmi, za slovesnou příklonkou.

V následující české větě bylo změněno pořadí tématu a rématu. Německá věta odpovídá principu stoupající výpovědní dynamičnosti (téma → réma), v češtině je tomu naopak (réma → téma).

SCH N: str. 5

SCH Č: str. 9

Ich schämte mich, so schwach zu sein. **Ich schämte mich besonders,** als ich mich übergab.

Stydl jsem se za svou slabost. **Zvláště jsem se pak stydl,** že jsem nedokázal přemoci zvracení.

3.3.2.2 Věty s tzv. nepřímým slovosledem

Pokud začíná německá věta slovesným doplněním, VF stojí ve druhé pozici ve větě a agens má formu pronominální, stojí reflexivní *sich* za pronominálním subjektem. V češtině obsazuje reflexivní zájmeno opět pozici za slovesným doplněním.

V německé větě jsou v rématu *Schlafengehen* i *Witze*, v češtině z těchto dvou doplnění pouze *vtipy*. *Spaní* umístil překladatel do tématu jako záležitost obecně známou a samozřejmou. I v následném pokračování mění překladatel pořadí v rématu, v němčině stojí ve shodě s běžným uspořádáním nejdříve *patiens*, poté lokální doplnění *Wand* jako nositel IC. V češtině je nositelem IC substantivum *srážky* jako jev silnější než *malování na zed'*.

GRA N: str. 56

GRA Č: str. 53

Mazerath neben Mama: Da nörgelt es ein bißchen vor dem Essen und gähnt nach der Mahlzeit, **da muß man sich vor dem Schlafengehen Witze erzählen** oder die Steuerabrechnung an die Wand malen, damit die Ehe einen geistigen Hintergrund bekommt.

Matzerath vedle mamky: Trochu se tu bručí před jídlem a zívá po obědě, **před spaním se musí vyprávět vtipy** anebo malovat na zeď daňové srážky, aby manželství dostalo nějaké duchovní pozadí.

GRA N: str. 56

GRA Č: str. 53

Mazerath neben Mama: Da nörgelt es ein bißchen vor dem Essen und gähnt nach der Mahlzeit, **da muß man sich vor dem Schlafengehen Witze erzählen** oder **die Steuerabrechnung an die Wand malen**, damit die Ehe einen geistigen Hintergrund bekommt.

Matzerath vedle mamky: Trochu se tu bručí před jídlem a zívá po obědě, **před spaním se musí** vyprávět vtipy anebo **malovat na zeď daňové srážky**, aby manželství dostalo nějaké duchovní pozadí.

Kromě rozdílného postavení reflexivního zájmeně se liší celá věta česká opačným pořadím tématu a rématu. Protože *Geliebte/milenka* je výraz kontextově zapojený (je to matka, o které se v textu neustále mluví), je nezapojeným výrazem *Café/kavárna*. V češtině na rozdíl od němčiny jde pořadí téma → réma, tedy se stoupající výpovědní dynamičností.

HAN N: str. 29

HAN Č: str. 156

..., einen Colliehund an der Leine. **In einem kleinen Café ihres Heimatortes traf er sich dann mit seiner ehemaligen Geliebten**, die Mutter aufgeregt, der Vater ratlos, ...

..., na řemenu kólii. **Se svou bývalou milenkou se pak setkal v kavárničce její rodné vsi**, matka rozčilená, otec bezradný; ...

Umístění reflexivního zájmeně za substantivním subjektem není sice gramaticky chybné, ale je neobvyklé. Odporuje i Behaghelovu „zákonu rostoucích větných členů“²⁹⁶. V češtině je reflexivní zájmeno umístěno opět za první slovesné doplnění.

²⁹⁶ Srov. Behaghel, 1932

Mluvnicky podmíněno je v němčině postavení agentu až za VF (musí stát ve druhé pozici), v češtině jde o pořadí agens → VF, tedy o pořadí od tématu k přechodu a k rématu.

SIM N: str. 281

SIM Č: str. 286

Der Gefreite Schlumberger sah verstört von seinem Stenogrammblock auf. Sie nehmen weiter auf, Mann! schrie Brenner ihn an. **Dann drehte der Hautmann sich zu Thomas um.** Herr Sonderführer, Sie sagten doch mal, man könne ...

Svobodník Schlumberger poděšeně vzhlédl od svého stenografického zápisníku. Přijímejte dál, člověče! zařval na něho Brenner. **Pak se kapitán obrátil k Thomasovi.** Pane zvláštní veliteli, říkal jste, že ...

Kromě reflexivních zájmen se liší v následující dvojici vět i pořadí tématu a rématu. V textu se mluví o německé okupaci a o situaci v Paříži, německý autor začíná větu nejdynamičtějším prvkem, rématem a pokračuje s klesající výpovědní dynamičností. V češtině je tomu naopak.

SIM N: str. 274 - 275

SIM Č: str. 280

..., dann waren sie zärtlich und nicht aus Eisen. **Voll Charme hatten die Pariser sich mit der deutschen Besatzung abgefunden.** Der „Marche noir“, der Schwarze Markt, blühte.

..., pak byly jemné a nikoli ze železa. **Pařížané se s německou okupací vypořádali s velkým šarmem.** „Marche noir“, černý trh, kvetl.

3.4 Gramaticky podmíněná druhá pozice určitého slovesa v němčině

Převážná většina německých vět má určité sloveso umístěno na druhé pozici ve větě. Výjimkou jsou pouze věty imperativní a zjišťovací otázky, kde je VF v první pozici, a vedlejší věty, které mají finitní slovesný tvar na úplném konci věty.

3.4.1 Kontextově zapojený agens na začátku věty v obou jazycích

Nejen v německém jazyce, ale i v češtině je v bezpříznakové větě často na začátku věty umístěn agens následovaný predikátem. Protože se český a německý jazyk vyvíjely v těsné blízkosti a často ve stejném politicko-společenském a kulturním prostředí, ovlivnil německý slovosled v tomto případě i český (a stejně tak i další slovanské jazyky vyvíjející se v těsném sousedství německé jazykové oblasti, např. slovenštinu a slovinštinu²⁹⁷). Pořadí dalších slovesných doplňků se ve shodě s pravidly systémového uspořádání v obou jazycích liší.

Ve všech sledovaných větách stojí v obou jazycích agens jako kontextově zapojený výraz v tématické části věty.

V následující německé větě je ve shodě se systémovým uspořádáním věty za predikátem umístěn *patiens*, poté lokální doplnění²⁹⁸. V češtině je tomu naopak, nejdříve přichází určení směru (odkud), poté *patiens*²⁹⁹. Česká věta tak ve svém aktuálním členění odpovídá principu výpovědní dynamičnosti. V němčině je nositelem intonačního centra také výraz *Lupe*, jak je patrné i z použití neurčitého a určitého členu.

FRI N: str. 37

FRI Č: str. 36

Zeig deine Augen! **Der Doktor nimmt eine Lupe aus der Westentasche** und prüft die Augen. Das andre!

Ukaž oči. **Doktor vytáhne z kapsičky lupu** a prohlíží mu oči. Druhé!

²⁹⁷ Srov. Hajičová, Panevová, Sgall, 2002, 105

²⁹⁸ Srov. Helbig, Buscha, 2004, 490

²⁹⁹ Srov. Sgall, Hajičová, Buráňová, 1980, 70

Stejně je tomu i v následující větě při řazení určení místa (*kde*) a patientu v české větě. V němčině je lokální určení na konci věty. Oba výrazy jsou kontextově nezapojené v obou větách.

HOL N: str. 42

HOL Č: str. 37

Der Tschech, den ich retten will, **hat ein Loch im Kopf**. Das Blut rinnt über das Ohr und die Wange auf den Hals.

A Čech, co jsem mu chtěl pomoci, **má v hlavě díru jako trám**. Ze spánku se mu po tváři hrne krev až na krk.

Další německá věta odpovídá Helbigovu a Buschovu systému uspořádání slovesných doplnění (*patiens* → lokální doplnění), nejdynamičtějším prvkem věty je lokální doplnění. Autor českého překladu změnil díky uspořádání slovesných doplnění stupeň výpovědní dynamičnosti u patientu a směrového lokálního doplnění a pozměnil tím význam věty. (Zatímco v německém textu se klade důraz na to, že v Americe se k vyčištění nedává před dveře hotelového pokoje vlastně nic, český překlad vyznívá tak, že není obvyklé tam dávat boty.)

POL N: str.27

POL Č: str. 27

Ihr Held empfängt von seinem Gegner eine Ohrfeige. In Amerika wird geboxt, nicht geohrfeigt. **Ihr Held stellt die Schuhe zum Putzen vor die Tür seines Hotelzimmers**. In Amerka ist das nicht üblich.

Váš hrdina dostane od protivníka facku. V Americe se nefackuje, ale boxuje. **Váš hrdina postaví před dveře svého hotelového pokoje boty**, aby mu je vyčistili. V Americe to není zvykem.

Patiens, temporální doplnění a *participium* minulé jsou v rématu následující německé věty. *Patiens Arms* má menší výpovědní dynamičnost než časový údaj, proto stojí před temporálním doplněním. V češtině mění překladatel výpovědní závažnost jednotlivých výrazů, *patiens* je tu nositelem IC věty.

SÜS N: str. 16

SÜS Č: str. 14

..., sagte **Terrier** befriedigt und **ließ seinen Arm wieder zurückpendeln**. Das mit dem Teufel nehmen wir also zurück. Gut.

..., řekl **Terrier** spokojeně a **nechal zase klesnout paži**. To s tím ďáblem tedy zase odvoláme. Dobrá.

Tato dvojice vět se liší v uspořádání volného příčinného doplnění a lokálního doplnění směru. Zatímco v češtině odpovídá pravidlům systémového uspořádání, v němčině následuje příčinné doplnění za lokálním, ačkoliv nositelem intonačního centra je lokální určení *Loch*. Častým důvodem je v němčině uplatňování tzv. Behaghelova zákona rostoucích větných členů³⁰⁰.

HOL N: str. 23

HOL Č: str. 18

... und freundlich scheint, und **wir sollen ins Loch wegen dem Verbrechen an dem Tschechenbuben**. Der Lutsch hat Zora besorgt, ...

..., začíná to docela mile připalovat a **my s Ludvou pomůžeme kvůli tomu Čecháčkovi do kriminálu**. Ludva si nakoupil zorky ...

Další německá i česká věta má kromě mluvnicky podmíněného postavení infinitivu na konci věty dvě způsobová doplnění. Zatímco v německé větě je jejich pořadí ve shodě s výpovědní dynamičností, v češtině tomu tak není.

HAN N: str. 22

HAN Č: str. 152

Die Fußballmannschaften verabschiedeten sich nach Spielende mit dem vorschriftsmäßig ausgebrachten Sieg Heil! **Die Kraftfahrzeuge wurden statt A mit dem Kennzeichen D versehen**. Im Radio 6,15 Befehlsdurchgabe, 6,35. Der Spruch, ...

Fotbalová mužstva se po skončení zápasu loučila předepsaným provoláním: Sieg Heil! **Nákladní auta byla opatřena poznávací značkou D místo A**. V rádiu v 6,15 vydání rozkazu, 6,35 heslo dne, ...

Tyto dvě věty se neliší pouze formou anteponovaného a postponovaného atributu. Agens je výraz kontextově zapojený, tvořený nominální skupinou. I v ní lze mluvit o aktuálním členění a stoupající výpovědní dynamičnosti. Zatímco v německé větě je

³⁰⁰ Srov. Behaghel, 1932

dynamičtějším prvkem tématu *Grabow* (než *Lager*), v češtině klade překladatel větší důraz na *tábor* a mění tím aktuální členění v rámci tématické nominální skupiny.

PAU N: str 141

PAU Č: str. 141

..., Entschlüsse zu fassen. **Das Lager in Grabow**, meinte sie, **sei keine Lösung**.

..., že je opět s to činit rozhodnutí. **Grabowský tábor**, mínila, **není žádné řešení**.

Následující věty se podstatněji liší ve svém překladu. Zatímco německý výraz *in jeder Beziehung* je atributivní součástí agentu, je *v jedem ohledu* slovesným doplněním. V němčině se vztahuje k agentu, logickému subjektu, v češtině má ale vztah k mluvčímu.

BER N: str. 10

BER Č: str. 9

..., alle diese Ärzte in den Schatten gestellt. **Seine Großartigkeit in jeder Beziehung war für mich absolut undurchschaubar gewesen**, er bestand für mich nur aus dem, den ich, ...

..., zatlačil profesor Salzer všechny ostatní lékaře do stínu. **Jeho velkolepost byla pro mne v každém ohledu zcela nepřehlédlná**, jako by se skládal z toho, co jsem viděl a ...

Po agentu a predikátu následují v této dvojici v rématu tři lokální doplnění odpovídající na otázku: kde? První lokální slovesné doplnění je umístěno v obou jazycích shodně, ale další dvě se liší. V němčině jsou doplnění řazena od méně neznámého k naprosto neznámému, specifitějšímu. (Dá se předpokládat, že v bytě je *knihovna*, ale již méně, že má *obrovskou stěnu plnou knih*.) Překladatel zvolil opačný slovní pořádek, patrně považoval *knihovnu* za důležitější informaci.

SIM N: str. 286

SIM Č: str. 292

... zu der Wahnsinnstat veranlaßt, hierher zu kommen, Captain Everett? **Der berühmte Physiker**, der aussah wie Albert Einstein, **stand Thomas in der Bibliothek seiner Wohnung vor einer riesigen Bücherwand gegenüber**. Herr Professor, der ...

..., abyste udělal ten šílený kousek a přišel sem, kapitáne Everette? **Slavný fyzik**, který vypadal jako Albert Einstein, **stál proti Thomasovi přede stěnou plnou knih v knihovně svého bytu**. Pane profesore, skupina ...

Tři slovesná doplnění má následující německá věta. Za VF se nacházejí temporální doplnění, adresát a patiens, doplnění mají přibývajících výpovědní dynamičnost. (*Předání fotografie znamená cestu k zasnubám.*) V češtině stojí na konci věty adresát jako nejdynamičtější prvek věty. Tento slovosled neodpovídá systémovému uspořádání v češtině, význam německé věty je nepatrně pozměněn. (*Předání tomuto děvčeti znamená cestu k zasnubám.*)

GRA N: str. 52

GRA Č: str. 49

... vor jeder das Hemd gewechselt hätte, **er muß eines Tages dem Zigarettensmädchen**, ohne mein Wissen, **ein Foto geschenkt haben**, denn er hat sich mit dem grünen schnippischen Ding verlobt, hat es ...

... **Klepp** ... před každou málem košili převlékl, **dal nejspíš jednou** – bez mého vědomí – **fotografii tomu cigaretovému děvčeti**, neboť se s tím zeleným prostořekým žabcem jednoho krásného dne zasnoubil, pak ...

Následující věty a slovesa v nich mají trpný slovesný rod. Český překlad ale originál nepatrně pozměňuje. Zatímco v německé větě je intonačním centrem výraz *nie*, doplněný atributem *fast* a následujícím participiem *benutzt*. V češtině je větný důraz postaven na posledním výrazu, temporálním doplnění *ani v létě*.

SCH N: str. 13

SCH Č: str. 16

Dieses Zimmer wurde im Winter fast nie beheizt und **auch im Sommer fast nie benutzt**. Das Fenster ging zur Bahnhofstraße und der Blick ...

Tento pokoj nebýval v zimě téměř nikdy vytápěn a **nepoužíval se ani v létě**. Jeho okno vedlo do Nádražní ulice a výhled mělo na ...

V kontextu těchto vět se opakuje informace, jak je *situace nyní špatná, nesnesitelná*. Agens na začátku německé věty je prvkem kontextově zapojeným, v rématu stojí jmenná část predikátu, věta má stoupající výpovědní dynamičnost. Česká věta má v tématu to, co autor německého textu považoval za zásadní, nejdůležitější informaci. Překladatel předjímá účast okolí a do rématu staví informaci, jak špatná by byla situace. Vyznění předložených vět je tedy úplně jiné.

HAN N: str. 8

HAN Č: str. 145

..., keine anstrengenden Entfernungen, ein schmerzloses Zeitvergehen. **Das schlimmste in diesem Moment wäre die Teilnahme eines anderen, mit einem Blick oder gar einem Wort.** Man schaut sofort weg oder ...

..., žádné namáhavé vzdálenosti, bezbolestné uplývání času. **Něčí účast pohledem nebo dokonce slovem by byla v tomto okamžiku nejhorší.** To se pak člověk dívá jinam nebo mu odsekne, ...

V této dvojici vět je situace v české větě jiná, v obou větách je agens a VF, ale v německé větě je pořadí agens → predikát a dynamičtější prvkem je určité sloveso. Překladaatel zvolil opačné pořadí a do rématu umístil agens a učinil tak *pohled* důležitějším prvkem, než je sloveso.

FRI N: str. 28

FRI Č: str. 25

..., was man will, **ihr Blick genügt**, plötzlich bist du so, wie ...

..., co chce, **stačí jejich pohled** a najednou jsi takový, jak ...

3.4.2 Kontextově zapojený agens na začátku české věty

Ačkoliv tzv. přímý slovosled, tedy pořadí agens a predikát, je typický více pro němčinu než češtinu, zvolil autor překladu v určitých situacích tento pro němčinu typický slovosled i tam, kde v německém textu věta začíná slovesným doplněním.

3.4.2.1 Rématická část německé věty před tématickou

Německé slovesné doplnění na začátku věty je kontextově nezapojené, věta začíná rématem a pokračuje s klesající výpovědní dynamičností. Český slovosled je volen tak, že věta plyne od známé informace k nové, neznámé, tedy se stoupající výpovědní dynamičností.

V tomto textu je kontextově zapojeným výrazem substantivum *Gelehrte*, osoba, o které se v textu mluví, autor umístil rématický prvek *ruhig* na špici věty. Překladatel zvolil slovní pořádek odpovídající principu stoupající výpovědní dynamičnosti, tedy agens, predikát a modální doplnění.

SIM N: str. 279

SIM Č: str. 285

Ich bestehe darauf, daß *ich* die Sprengaktion leite! **Ruhig sagte der Gelehrte:** Hier schlägt niemand auf den Tisch, mein ...

Trvám na tom, že akci povedu já! **Učenec řekl klidně:** Tady nikdo netluče do stolu, příteli.

Podobně je tomu v dalších dvou dvojicích vět, kdy v německém textu stojí rématická jmenná část predikátu na začátku věty, která má klesající výpovědní dynamičnost. Čeština má tzv. přímý slovosled a výpovědní dynamičnost stoupá.

SIM N: str. 286

SIM Č: str. 293

..., weswegen Sie herkommen und Ihr Leben riskieren ... Nah, ganz nah, trat Professor Débouché an Thomas heran. **Groß und forschend waren die Augen des Gelehrten,** als er heiser flüsterte: ...

..., proč jste sem přijel a riskujete život. Profesor Débouché přistoupil těsně, velmi těsně k Thomasovi. **Učencovy oči byly velké a pátravé**, když chraptivě šeptal: ...

SIM N: str. 284

SIM Č: str. 291

..., ihrer Niedrigkeit und Dummheit verdeckten. Thomas Lieven sah elend aus. **Eingefallen war sein Gesicht**, die Augen lagen in dunklen Höhlen. Er hatte die schwerste Nacht seines Lebens hinter sich und ...

... a intrikami, s její nízkostí a hloupostí. Thomas Lieven vypadal špatně. **Jeho tvář byla propadlá**, pod očima se rýsovaly temné kruhy. Měl za sebou nejtěžší noc svého života a ...

Na začátku německé věty stojí její rématická část, věta pokračuje s klesající výpovědní dynamičností (o pozdravu se mluví v předchozích větách). V češtině je tomu naopak.

SIM N: str. 276

SIM Č: str. 282

Was heißt „Guten Tag“? „**Heil Hitler**“, **lautet unser Gruß!** Sie war fast zwei Köpfe größer als Thomas.

Co znamená „Dobrý den“? **Náš pozdrav zní „Heil Hitler“!** Byla skoro o dvě hlavy větší než Thomas.

Stejně tak další německá věta začíná rématem *nah*, agens a lokální doplnění jsou známé z kontextu a patří do tématu. V češtině začíná věta agentem s nejnižší výpovědní dynamičností, následuje réma *těsně*, ale sem překladatel připojil i lokální doplnění, které je z kontextu známé a mělo by spíše patřit do tématu.

SIM N: str. 286

SIM Č: str. 293

..., weswegen Sie herkommen und Ihr Leben riskieren ... **Nah, ganz nah, trat Professor Débouché an Thomas heran.** Groß und forschend waren die Augen des Gelehrten, als er heiser flüsterte: ...

..., proč jste sem přijel a riskujete život. **Profesor Débouché přistoupil těsně, velmi těsně k Thomasovi.** Učencovy oči byly velké a pátravé, když chraptivě šeptal: ...

Podobně i v následující německé větě, kdy *seine Panik* je sice umístěno na konci, ale logicky vyplývá z předchozí věty, je proto tématem. Intonační centrum věty, réma stojí

na jejím začátku. Český překlad začíná tématem a pokračuje k rématu se stoupající výpovědní dynamičností.

SIM N: str. 276

SIM Č: str. 281

Er verlief sich auf der Suche nach der Abteilung, die für Brücken zuständig war, vollkommen und landete in einem Büro, das er sofort fluchtartig wieder verlassen wollte. **Zwei Gründe gab es für seine Panik:** vier Bilder an der Wand und ...

Úplně zabloudil při hledání oddělení kompetentního pro mosty a dostal se do kanceláře, kterou chtěl úprkem okamžitě zase opustit. **Jeho panika měla dva důvody:** čtyři obrazy na stěně a ...

Stejně je tomu i v následujících větách.

PAU N: str. 145

PAU Č: str. 144

Spätestens bis zum Abend des nächsten Tages. **Außer Atem kam die Mutter zurück** und schickte mich nach Wolfsahl, ...

Nejpozději do večera příštího dne. **Matka přiběhla zpět celá bez dechu** a ihned mě poslala do nejbližší vesnice Wolfsahlu, ...

3.4.2.2 Posunutí významu věty v důsledku aktuálního členění

V mnohých z těchto vět dochází vlivem překladu ke změně v aktuálním členění, věta je jinak uspořádána proto, že výchozí předpoklady jsou v obou verzích rozdílné, překladatel často posouvá a mění význam věty.

Následuje dvojice vět, kde je v němčině výraz *Brücke* v tématu (přestože se o něm ještě nemluvílo), autor implicitně předpokládá znalost místní topografie a do rématu staví důležitější informaci o tom, z čeho je Nepomuk vyroben. Stejně tak v další větě. V češtině dává autor *most*, tedy lokální doplnění, do rématu jako informaci, o které se ještě nemluvílo, kdežto skutečnost, že je Nepomuk starý a dřevěný lze spíše předpokládat a jeho existence vyplývá z předchozího textu.

HOL N: str. 11

HOL Č: str. 5

Auch in unserer Stadt ist das so. **Auf der Blaschekbrücke ist er aus altem Holz**, auf dem schiefen Steg an der Straße nach Hadruwa ist er aus zu Blech gewaltzten Eisen.

I v našem městečku je to tak. **Jeden starý a dřevěný stojí na Blažkovic mostě**, dalšího najdete na můstku cestou na Hadravu.

I zde se mění aktuální členění. Německá věta (a nová kapitola v knize) začíná temporálním doplněním, které zde tvoří kulisu. V rématu stojí *zerbricht das Eis auf dem Fluß*. Autor českého překladu umístil do tématu pouze substantivum *ledy*, jejich *pukání v březnu* stojí v rématu, protože se ve zkušenostech a znalostech mladého chlapce (vypravěče příběhu) nepředpokládá tento jev jako známý a pravidelně se opakující.

HOL N: str. 14

HOL Č: str. 8

Am ersten Donnerstag im März zerbricht das Eis auf dem Fluß. Das ist ungeheuer wichtig für uns Buben.

Ledy začaly letos pukat už první čtvrtěk v březnu. To je pro nás kluky nesmírně důležité.

Aktuální členění je změněno i v následujícím textu. V němčině je v tématu *erst mit dem neuen Jahr* jako logické pokračování roku starého, kontextově nezapojená informace podává zprávu o *zlepšování zdravotního stavu*. Překladatel dává do tématu *obrat* jako stav implicitně předpokládaný a v rématu stojí temporální doplnění.

SCH N: str. 5

SCH Č: str. 9

Die Krankheit begann im Herbst und endete im Frühjahr. Je kälter und dunkler das alte Jahr wurde, desto schwächer wurde ich. **Erst mit dem neuen Jahr ging es aufwärts.** Der Januar war warm, und meine Mutter ...

Nemoc začala na podzim a skončila na jaře. Jak se starý rok stával chladnější a temnější, tím více jsem slábl i já. **Obrat nastal teprve začátkem roku nového.** Leden byl teplý, a matka ...

V dalším textu se mluví o školních výsledcích a jejich úspěšnosti. Proto je v tématu vedle *Schuljahr* umístěna i temporální informace (za jaký časový horizont), v rématu je umístěn odlučitelný prefix jako nositel intonačního centra a informace o konci roku.

V češtině stojí v tématu *školní rok*, přechodovým prvkem je VF a v rématu je umístěna informace o časovém horizontu.

SCH N: str. 36

SCH Č: str. 39

Ich weiß nicht, ob ich es schaffe, **in sechs Wochen ist das Schuljahr vorbei**. Ich werde es versuchen.

Nevím, jestli to zvládnou, **školní rok končí za šest neděl**. Pokusím se.

Téma německé věty je *zum ersten Mal*, v rématu je umístěn patiens *Erlebnisse* jako výraz nový, dosud nezmíněný. V českém překladu stojí zážitky v tématu, v rématu je temporální doplnění a jejich charakteristika. (Ta je i v německé větě jako součást patientu.)

HAN N: str. 23

HAN Č: str. 153

..., erzählte die Mutter. **Zum ersten Mal gab es Gemeinschaftserlebnisse**. Selbst die werktägliche Langeweile wurde festtäglich stimmungsvoll, ...

..., vyprávěla matka. **Zážitky byly poprvé kolektivní**. I nuda všedního dne se stala slavnostně působivou, ...

Lokální doplnění *vor dem Herd* stojí v tématu na začátku věty, protože je to výraz z kontextu známý, již několikrát užity. IC věty tvoří patiens *einen Stuhl* jako nová informace. Překladatel považuje za známou skutečnost existenci *matky*, ale o peci již také mluvil, v rématu (se stejným intonačním centrem jako v němčině) stojí pouze *židle*.

SCH N: str. 28 -29

SCH Č: str. 31

..., und in dem ein Becken stets warmes Wasser bereithielt. **Vor dem Herd hatte meine Mutter einen Stuhl gerückt**, auf dem ich stand, während sie mich wusch und ...

... a ploténky hákem, bylo vidět oheň. **Matka stavěla před pec židli**, na které jsem stál, zatímco mě myla a oblékala.

Lokální doplnění má jinou pozici i v následující dvojici vět. V němčině stojí na jejím začátku, v češtině za VF, má tedy v češtině poněkud vyšší výpovědní dynamičnost než v němčině.

FRI N: str. 28

FRI Č: str. 25

Es ist in der Luft, aber **da bleibt's nicht lang**, es muß in einen Menschen hinein, damit ...

To **zlo** ve vzduchu je, ale **nezůstane tam dlouho**, musí dovnitř, do ...

Aktuální členění mění překladatel i v následující větě. V němčině stojí v tématu *Sumpfdotterblumen* jako typy nových květin, o kterých se mluví v předcházející větě, v rématu jsou jako nová informace *Gräben*. Česká verze má v tématu *škarpy* jako jev obecně známý, v rématu jsou uvedeny konkrétní květiny. Následující věta je přeložena rozdílně od originálu.

HOL N: str. 56

HOL Č: str. 52

Dafür gibt es neue Blumen. **Fette, eiergelbe Sumpfdotterblumen füllen die Gräben aus**, und daneben blühen Frauenmantel und Gamanderehrenpreis.

Mezitím totiž vykvetla spousta jiných kytěk. **Škarpy jsou plné mastných žlutých blatouchů** a mezi nimi prokvétají devětsily a orlíčky.

Následující dvojice vět má v němčině v tématu *Ende März ist der Herr...*, ostatní stojí v rématu s intonačním centrem *übergelaufen*. V češtině je rozdílný slovosled v rámci tématu, překladatel považoval za nejméně dynamický prvek osobu učitele, o kterém se v textu několikrát mluví. Réma *přešel k henlajnům* zdůrazňuje na rozdíl od originálu to, kam přešel, než skutečnost přechodu.

HOL N: str. 24

HOL Č: str. 19

..., daß mit dem Sonnenaufgang stimmt nur in der Sahara. **Ende März ist der Herr Fachlehrer Großkopf zu den Henlein übergelaufen**, und der weiß, ...

..., než se přes něj ráno přehoupne. **Pan učitel Großkopf na konci března taky přešel k henlajnům**. Nejspíš ví proč...

Rozborem bylo zjištěno, že aktuální členění se v těchto typech dvojic podstatně liší. Buď autor překladu mění pořadí tématu a rématu, nebo umístil do rématu jiné prvky, než tomu bylo v originálních textech.

3.4.3 Kontextově zapojený agens na začátku německé věty

Následující dvojice vět se liší v obsazení první, kontextově zapojené pozice ve větě. Zatímco v německých větách je zde (jako ve většině německých vět) agens, v českých větách je to jiný tématický prvek.

3.4.3.1 Patiens v české větě na jejím počátku

V českých větách se vyskytuje tendence umístit patiens (tématický, již zmiňovaný nebo předpokládaný) na přední pozici ve větě, ačkoliv v němčině bývá za agentem a predikátem. V naprosté většině českých vět je subjekt explicitně nevyjádřený. V rématu jsou v obou jazycích stejná slovesná doplnění.

SCH N: str. 15

SCH Č: str. 18

... beugte sich vor, **sie führte den gerollten Strumpf über die Fußspitze**, setzte die Fußspitze auf den Stuhl, streifte den Strumpf über Wade, Knie und Schenkel, neigte sich zur Seite ...

... předkláněla se, **srolovanou punčochu nasadila na špičku nohy**, špičku nohy položila na židli, natáhla punčochu přes lýtko, koleno, stehno, naklonila se na stranu ...

SCH N: str. 15

SCH Č: str. 18

... beugte sich vor, **sie führte den gerollten Strumpf über die Fußspitze**, **setzte die Fußspitze auf den Stuhl**, streifte den Strumpf über Wade, Knie und Schenkel, neigte sich zur Seite ...

... předkláněla se, srolovanou punčochu nasadila na špičku nohy, **špičku nohy položila na židli**, natáhla punčochu přes lýtko, koleno, stehno, naklonila se na stranu ...

PAU N: str. 146

PAU Č: str. 145

..., wurde es schon dunkel. **Wir legten den Handwagen mit unseren Decken aus** und betteten Linde hinein.

..., už se stmívalo. **Vozík jsme vystlali dekami** a uložili do něho Lindu.

PAU N: str. 150

PAU Č: str. 148

„Die werden jetzt wohl ihr Fett abkriegen.“ **Wir bekamen unseren Wagen zurück** und zogen weiter.

„Ti si to ted asi slíznou.“ **Náš vozík jsme dostali zpátky** a šli dál.

PAU N: str. 151

PAU Č: str. 149

Aber Siegfried klemmte ihn zwischen das Gepäck auf dem Wagen. **Wir fanden ein Nachtquartier in Strahlendorf.** Es hatte sich bewährt, ...

Siegfried ji však strčil mezi zavazadla na vozíku. **Příští nocleh jsme našli ve Strahlendorfu.** Osvědčilo se nám ptát se na nocleh a stravu nejdřív u sedláků.

POL N: str.27

POL Č: str. 27

Mr. Gladham lehnte sich in den Stuhl zurück, **plazierte seine Plattfüße auf den Schreibtisch**, schob den Hut auf die hinterste Rundung seines Schädels.

Mr. Gladham se zaklonil v křesle, **své ploché nohy složil na psací stůl** a pošoupl si klobouk co nejdál do týla.

HOL N: str. 11

HOL Č: str. 5

..., von der Seite ist er nichts. **Es gibt auch einen Nepomuk an der Angel bei Descheniz** und einen über dem Mühlbach auf der alten Steinbrücke.

..., z boku nestojí za nic. **Dalšího najdete nad Úhlavou u Dešeníc** a na kamenném mostě přes Mlýnský potok je taky jeden.

V této české větě bylo změněno aktuální členění věty. V němčině je v tématu i *Frau Rambow*, o které se v textu mluví, v rématu patiens *Teil*. Protože se ale v textu mluví i o velkém množství jídla, umístil překladatel patiens *velkou část* do tématu a adresáta do rématu.

PAU N: str. 143

PAU Č: str. 142

..., als wir während einer Mahlzeit essen konnten. **Wir gaben Frau Rambow einen guten Teil davon** und bekamen dafür von ihr sieben Eier und eine Kanne voll Milch.

..., než jsme k obědu stačili sníst. **Velkou část jsme proto darovali paní Rambowové** a obdrželi za to sedm vajec a konvici mléka.

V této dvojici stojí v obou jazycích v rématu agens jako nejdynamičtější prvek věty (je to zřejmé z kontextu, jedná se o dynamickou, vzrušenou mluvu). Německá věta začíná ale rématem, česká tématem a má stoupající výpovědní dynamičnost.

SIM N: str. 280

SIM Č: str. 285

Ich bestehe darauf, daß *ich* die Sprengaktion leite! Ruhig sagte der Gelehrte: Hie schlägt niemand auf den Tisch, mein Freund. **Leutnant Bellecourt wird die Organisation leiten.** Er ist Spezialist für Sprengungen.

Trvám na tom, že akci povedu já! Učenec řekl klidně: Tady nikdo netluče do stolu, příteli. **Organizaci převezme poručík Bellecourt.** Je odborník na demolice.

V mnoha takových větách dochází ke změně aktuálního členění. To, co je v němčině v rématu, bývá v češtině umístěno do tématu.

V následující větě stojí v němčině *patiens Leiche* v rématu, ale protože je to záležitost z kontextu předpokládaná, umístil překladatel *pohřeb* do tématu a v rématu stojí jeho vlastnost.

HOL N: str. 15

HOL Č: str. 9

..., und zum Schluß darunter gekommen. Aber **er hat eine schöne Leiche gehabt.** Sehr verspätet, denn er ist ...

A nakonec ho to pod led vtáhlo dočista. Ale **pohřeb měl moc pěkný**, i když se zpožděním, protože....

V tématu německé věty je chápána *Schule* jako instituce předpokládaná, v rématu stojí lokální doplnění. V češtině vychází překladatel ze situace, že pohřeb je logickým důsledkem smrti, proto ho umístil do tématu, v rématu stojí agens.

HOL N: str. 15

HOL Č: str. 9

Zwischen den ersten Buschwindröschen ist er am Ufer gelegen. **Die ganze Schule von Petrowitz war beim Begräbnis**, und die Mädchen haben gesungen und geweint.

Ležel si tam na břehu a všude okolo trsy prvních sasanek. **Pohřbu se zúčastnila celá petrovická škola** a holky na něm zpívaly a brečely, ...

V rématu stojí v němčině rozvitý *patiens Körper*, překladatel ho rozdělil do dvou částí. Co vyplývá z kontextu (*tělo*), umístil do tématu, v rématu stojí jeho vlastnosti.

SCH N: str. 17

SCH Č: str. 19

Das andere Rätsel war die Begegnung zwischen Küche und Flur selhat. Warum hatte ich die Augen nicht von ihr lassen können? **Sie hatte einen sehr kräftigen und sehr weiblichen Körper**, üppiger als die Mädchen, die mir gefielen und denen ich nachschaute.

Další záhadou bylo samotné setkání mezi kuchyní a chodbou. Proč jsem z ní nemohl spustit oči? **Tělo měla velmi silné a velmi ženské**, mohutnější než dívky, které se mi líbily a za nimiž jsem se otáčel.

V této dvojici vět, kde *patiens* stojí v tématu na začátku české věty, je nositelem německého intonačního centra *participium aufgebrochen*, tedy skutečnost *opuštění tábora*. V češtině je důraz kladen na čas (*za rozbřesku*), kdy byl *tábor opuštěn*. Dochází k posunu významu věty.

PAU N: str. 138

PAU Č: str. 138

..., regnete es noch immer. **Wir waren sehr früh aus dem Lager aufgebrochen** und kamen daher ganz allein am Schlagbaum an. Während wir dort standen und warteten, ...

Ve čtvrtek 28. června stále ještě pršelo. **Tábor jsme opustili za rozbřesku**, takže jsme přišli k hraniční závoře úplně sami. Zatímco jsme stáli před závorou a čekali, ...

Agens následující německé věty (v tématu) byl v češtině rozdělen do dvou výrazů, umístěných před a za VF. Před určitým slovesem stojí *patiens* (v tématu), následuje réma, v němčině i v češtině se stejným intonačním centrem.

FRI N: str. 40

FRI Č: str. 39

So ist es doch. **Das Schlimme am Jud ist sein Ehrgeiz**. In allen Ländern der Welt hocken sie auf allen Lehrstühlen, ...

Tak je to. **Na židech je nejhorší jejich ctižádost.** Všude, ve všech zemích sedí na všech universitních stolicích, ...

3.4.3.2 Temporální doplnění v české větě na jejím počátku

Temporální doplnění, které je v německé větě umístěno za určitým slovesem, je v české větě posunuto na začátek věty.

V kontextu následujících vět se opakovaně mluví o zvyku *trhat tzv. bouřku*. Novou informací je, kdo květinu utrhl. Proto stojí v této německé větě na jejím začátku réma, následuje téma. V češtině naopak.

HOL N: str. 55

HOL Č: str. 51

Ich bin nicht so blöd. Man sagt, **eines von den Noglermädchen hat vor ein paar Jahren eine Gewitterblume abgerissen.** Nachher ist ganz schnell ein Gewitter gekommen, und der Blitz hat in den Birnbaum ...

..., abych to modré kvítí trhal. **Přede dvěma lety utrhl bouřku jedna z Noglerovic holek,** a za chvíli přišlo takové povětrí, že to u Noglerů praštilo do jejich hrušky.

Jedno rozvité německé časové doplnění v rématu je v české větě rozděleno na agens a časové doplnění, které stojí v tématu, neboť opakuje událost kontextově zapojenou. Agens je nositelem intonačního centra.

HAN N: str. 12

HAN Č: str. 147

..., um zu telefonieren. **Es war zweieinhalb Tage nach ihrem Tod,** und ich sah vor dem Postbeamten die gelbe Rolle mit den Einschreibetiketts liegen; inzwischen waren neun weitere eingeschriebene Briefe abgeschickt worden, ...

..., abych si zatelefonoval. **Od její smrti uplynulo dva a půl dne;** na stole poštovního úředníka jsem zahlédl žlutý svitek s nálepkami na doporučené dopisy, mezitím jich bylo odesláno devět, ...

České temporální doplnění následující věty je obdobou agentu vyjadřujícího stejnou skutečnost. Protože tímto výrazem začíná odstavec, je možno ho považovat za kulisu. V rématu jsou dvě lokální doplnění, v němčině v pořadí odkud → kam, v češtině

kam → odkud, přestože údaj o směru je dynamičtější. Důvodem pro takové umístění bylo pro překladatele pravděpodobně připojení následující vedlejší věty.

SCH N: str. 5

SCH Č: str. 9

Eines frühen Abends im Februar hörte ich eine Amsel singen.

Mein erster Tag führte mich von der Blumenstraße, in der wir im zweiten Stock eines um die Jahrhundertwende gebauten, wuchtigen Hauses wohnten, **in die Bahnhofstraße**. Dort hatte ich mich an einem Montag im Oktober auf dem Weg von der Schule nach Hause übergeben.

Jednou brzy zvečera jsem slyšel zpívat kosa.

Poprvé jsem přišel do Nádražní ulice z ulice Květinové, kde jsme bydleli ve druhém patře velkého domu z přelomu století. A v ní jsem se jedno říjnové pondělí na cestě ze školy pozvracel.

3.4.3.3 Lokální doplnění v české větě na jejím počátku

V češtině se vyskytuje i tendence klást kontextově zapojené lokální slovesné doplnění na začátek věty. V němčině bývá až za určitým slovesem.

Následující dvojice vět obsahuje lokální doplnění v tématu, v češtině je umístěno na začátku věty, v němčině za VF. Následuje rématická část výpovědi v obou jazycích.

SIM N: str. 275

SIM Č: str. 280

Er kannte die Unterschiede der feinsten Champagner-Marken, **er verlangte in seinem Hotel „Poulet garni“**, aß Austern zu Dutzenden und erfuhr in den sanften Armen ...

Znal rozdíly v nejjemnějších značkách šampaňského, **ve svém hotelu vyžadoval „poulet garni“**, jedl ústřice po tuctech a v náručí ...

SIM N: str. 278

SIM Č: str. 283

Am 11. Juli landete Thomas Lieven im Hauptquartier der Organisation Todt. Hier war er an einem Baurat namens Heinze verwiesen worden. HEINZE stand auch an der Tür des Büros, welche Thomas gegen elf Uhr morgens an diesem Tag öffnete. Zwei große Zeichentische standen darin. **Zwei große Männer stritten davor**. Sie stritten so heftig, daß sie Thomas Lieven Erscheinen nicht zur Kenntnis nahmen

11. července se Thomas Lieven dostal do hlavního sídla Todtovy organizace. Tady ho odkázali na stavebního radu jménem Heinze. HEINZE bylo také napsáno na dveřích kanceláře, kterou Thomas kolem jedenácté hodiny dopoledne otevřel. Stály v ní dva velké kresličské stoly. **Před nimi se hádali dva muži.** Hádali se tak zapáleně, že si Thomasova vstupu vůbec nevšimli.

Další dvojice vět mají v obou jazycích stejné lokální doplnění v tématu (*Tisch/stůl*, v kontextu je informace, že sedí v restauraci, tedy u stolu; *davor/před nimi*, *Berliner/Berlíňák*), ale jinou výpovědní dynamičnost. Agens je na rozdíl od předchozích vět kontextově nezapojený, je to nová informace. Zatímco německá věta začíná rématem a přechází do tématu, v češtině je tomu naopak, tedy výpovědní dynamičnost stoupá.

SIM N: str. 282

SIM Č: str. 287

..., das Thomas entdeckt hatte. **Der Wirt kam selber an den Tisch** und begrüßte sie herzlich. Wenn er Thomas sah, ...

..., kterou objevil Thomas. **Ke stolu přišel sám hospodský** a srdečně je uvítal. Kdykoli uviděl Thomase, ...

Stejně je tomu i v následující větě.

SIM N: str. 281

SIM Č: str. 286

Er sah zu dem Funker hinab. **Ein Ausdruck des entsetzten Staunens stand in den Augen des Berliners.** Gerade reichte Schlumberger ihm wieder einen Zettel herüber.

Pohlédl na radistu. **V očích Berlíňáka uviděl výraz zděšeného překvapení.** Schlumberger právě podával pře stůl další lístek.

Následující česká věta je volněji přeložena. To, co je v němčině v rématu atributivní (s významem lokálním) součástí patientu, je v češtině umístěno na úplný počátek věty jako lokální doplnění slovesa.

GRA N: str. 58

GRA Č: str. 54

Jahr für Jahr machten sie Reisen und **brachten Andenken aus Pillau, Norwegen, von den Azoren, aus Italien unbeschädigt nach Hause in den Keinhammerweg**, wo er Semmeln buk und ...

Rok co rok podnikali cesty a **z Pilafy, Norska, z Azorských ostrovů, z Itálie přinášeli nepoškozené upomínky domů do Kleinhammerovy ulice**, kde on pekl housky a ...

V této dvojici vět dochází k jinému aktuálnímu členění. V němčině je umístěno v tématu substantivum *Schofferbauer*, jehož možnost výskytu ve městě autor předpokládá. Vše další je obsaženo v rématu. Překladatel umístil do tématu *silnici vedoucí do města*, jako by předpokládal čtenářovu znalost místní topografie. Vše ostatní se nachází v rématu.

HOL N: str. 50

HOL Č: str. 46

Am Bahnhof standen und lagen alle Blumen vom Gärtner Prschibek, und **der Schofferbauer hatte eine halbe Wiese Gras auf die Bahnhofstraße fahren müssen**, daß der Kaiser die Löcher nicht sieht.

Nádraží se topilo v záplavě květin od zahradníka Přibka a **na silnici vedoucí od nádraží do města musel sedlák Schoffer navézt nejmíň půl louky čerstvě posečené trávy**, aby nebylo vidět výmoly a díry ve dlažbě.

Lokální slovesné doplnění v tématu je v české větě přidáno, v originále není.

SCH N: str. 25

SCH Č: str. 28

..., weiter unten war's ein Rutschen und am Boden ein Rollen und Schieben. **Schwarzer Staub wolkte auf**. Ich blieb erschrocken stehen, ...

..., nižší patra se rozjížděla a na podlaze se vytvářely vlny a závaly. **Nade vším se vznášel černý prach**. Vyděšen jsem zůstal stát, ...

3.4.3.4 Modální doplnění v české větě na jejím počátku

V následujících českých větách stojí na začátku modální doplnění, která jsou v němčině součástí kontextově nezapojené části věty.

Zde překladatel rozdělil jedno německé modální doplnění umístěné v rématu na konci věty do dvou. Jedno umístěné na začátku, druhé na konci věty.

HOL N: str. 12

HOL Č: str. 6

..., weil der von Bayern her über Rothenbaum und Chudiwa die Wenzelstraße herab auf die Karwanbrücke zukommt. **Das Gewehr steht strategisch goldrichtig**, sagt mein Vater.

..., až si to k nám po Václavské ulici přihasí z Bavor přes Červené Dřevo a Chudenín Hitler. **Strategicky je to děsně výhodný**, říká táta.

V této německé větě stojí *bloudění* jako známá skutečnost v tématu, jeho dvě specifikace v rématu. V české větě umístil překladatel modální charakteristiku před určité sloveso.

SIM N: str. 276

SIM Č: str. 281

... irrte ... durch eine Dienststelle des Reichsarbeitsdienstes in Paris. **Er verlieb sich auf der Suche nach der Abteilung**, die für Brücken zuständig war, **vollkommen** und landete in einem Büro, das er sofort ...

... bloudil ... pracovištěm Říšské pracovní služby v Paříži. **Úplně zabloudil při hledání oddělení kompetentního pro mosty** a dostal se do kanceláře, kterou ...

3.4.3.5 Další doplnění v české větě na jejím počátku

V jedné dvojici vět bylo nalezeno koncesivní slovesné doplnění, které je v němčině umístěno za VF, v češtině před ním. Jelikož je *zklamání* situace známá z předchozího kontextu, je *tvrdé spaní* novou, kontextově nezapojenou informací. Česká věta má na rozdíl od německé stoupající výpovědní dynamičnost.

PAU N: str. 141

PAU Č: str. 140

Ich war jung, **ich schlief trotz der Enttäuschung an der Grenze**. Gegen Morgen wurde ich geweckt vom Lärm der russischen Einquartierung und....

Byla jsem mladá a **přes to strašné zklamání na hranici jsem spala tvrdě**. Ráno mě probudil křik ruských vojáků, ...

Do první pozice ve větě je možné předsunout v češtině i adresáta děje. Tak je tomu v české větě, která má v tématu z kontextu známou osobu, další informace stojí v rématu a jsou řazeny se stoupající výpovědní dynamičností. V němčině stojí rématický agens jako

nositel IC na začátku věty. Jiné umístění by znamenalo vlivem mluvnický podmíněných pravidel slovosledu jeho oslabení.

SIM N: str. 284

SIM Č: str. 289

Der meldete sich nervös. Thomas hörte viele Stimmen. Der Oberst schien in einer Besprechung zu sein. **Schweiß rann Thomas über das Gesicht.** Er dachte: ...

Ten se nervózně ohlásil. Thomas uslyšel četné hlasy. Plukovník byl zřejmě na poradě. **Thomasovi stékal po obličejí pot.** Myslel si: ...

V kontextu následujících vět se mluví o *domě a nalezeném ubytování*. Výrazy *Hausbesitzerin/majitelka domu* stojí jako jmenné části predikátu v kontextově zapojené části věty (lze předpokládat, že dům má majitele). Jméno majitelky bylo dosud neznámé, ona a její charakteristika jsou kontextově nezapojené informace. Německá věta začíná rématem, česká věta končí rématem.

PAU N: str. 142

PAU Č: str. 141

Sie bestand aus einer Wohnküche und einer Schlafkammer. **Frau Rambow, eine dicke, gemütliche Mecklenburgerin, war die Hausbesitzerin.** Sie schenkte uns vier Eier, und einen Brotschein bekamen wir auch.

..., sestávající z obytné kuchyně a komory na spaní. **Majitelkou domu byla paní Rambowová, tlustá, klid a pohodu vyzařující Mecklenburčanka.** Věnovala nám čtyři vejce, ...

3.4.4 Jiné slovesné doplnění na začátku věty v obou jazycích

V německé větě jednoduché oznamovací je pozice určitého slovesa omezena. Může se vyskytovat pouze ve druhé pozici. Bezpříznakově stojí před ním agens, ale může zde stát téměř jakékoliv slovesné doplnění. V češtině je možností postavení určitého slovesa daleko více, ale druhá větná pozice je také velice často obsazována. V této části jsou prozkoumány věty, kde VF stojí v němčině ve druhé pozici a před ním je jiné slovesné doplnění než agens (v obou jazycích).

3.4.4.1 Kontextově zapojené doplnění identické v obou jazycích

Slovesné doplnění stejné v obou jazycích umístěné do první pozice ve větě je kontextově zapojené, známé, nebo alespoň logicky předpokládané (výčet dat dnů, který se v textu neustále opakuje) a je v obou jazycích shodné.

Téměř totožné jsou následující věty, v nichž rozdíly jsou způsobeny pouze mluvnicky podmíněným postavením částí predikátu (infinitiv, odlučitelný prefix apod.) v německé větě.

HOL N: str. 45

HOL Č: str. 41

..., bei dem ich fast nicht nachhelfen muß. **Dann ist eine Margerite dran**, von der man die Blütenblätter einzeln abzapft.

Vůbec jsem nemusel fixlovat. **Pak přišla na řadu kopretina**. Ani tohle orákule nebudu popisovat.

HAN N: str. 14

HAN Č: str. 148

Mein Großvater sprate also, bis er in der Inflation zwanziger Jahre das Ersparte wieder verlor. **Dann fing er wieder zu sparen an**, nicht nur indem er übriges Geld aufeinanderlegte, sondern ...

Dědeček šetřil tak dlouho, až za inflace ve dvacátých letech o své úspory zase přišel. **Potom začal šetřit znovu**, nejen tak, že ukládal zbylé peníze, nýbrž ...

SIM N: str. 273

SIM Č: str. 278

Am 25. Juli, fünf Tage zuvor, **hatte König Viktor Emanuel von Italien Mussolini verhaften lassen**. Ebenfalls am 25. Juli: Tagesangriffe auf Kassel, Remscheid, ...

25. července, o pět dní předtím, **dal král Itálie Viktor Emanuel zatknout Mussoliniho**. Téhož den, 25. července, útoky na Kassel, Remscheid, ...

PAU N: str. 155

PAU Č: str. 153

..., hatten sich für uns große Dinge zugetragen. **Am Montag, dem 9. Juli, bewegten wir uns langsam auf die kleine Stadt Lübz im Bezirk Schwerin zu**. Unterwegs in dem Dorf Rom baten wir um die Mittagszeit an den Türen um etwas Essbares.

Mezitím se ovšem odehrály velké a pro nás převratné věci. **V pondělí 9. července jsme pomalu postupovali směrem k malému městu Lübz ve schwerinském kraji**. Cestou jsme se zastavili ve vesnici Rom a prosili u dveří o trochu jídla.

GRA N: str. 58

GRA Č: str. 55

Den Jungen kannte ich nicht, aber **Greff sollte ich durch seine Frau Lina später kennen und begreifen lernen**. Ich verliere mich zwischen ...

Chlapce neznám, zato **Greffa jsem měl později poznat a pochopit přes jeho ženu Lindu**. Ztrácím se mezi momentkami ...

Ačkoliv mnohé dvojice vět začínají stejným kontextově zapojeným slovesným doplněním, po kterém následuje VF, uspořádání dalších výrazů ve větě se liší. V naprosté většině německých vět následuje za VF substantivní agens (jeho umístění je také gramaticky podmíněno, jiná pozice je výjimkou nebo znakem nespisovnosti). V češtině je možností více.

V této dvojici došlo k záměně pořadí doplnění. V němčině následuje po agentu adresát a patiens. Přesto je prvkem s nejvyšší kontextovou nezapojeností adresát, věta po něm následuje s klesající výpovědní dynamičností. V češtině je zachován princip stoupající výpovědní dynamičnosti.

PAU N: str. 155

PAU Č: str. 153

Sie war auf das Wohnungsamt geschickt worden. **Dort hatte sie einem Herrn Wandschneider unsere Lage geschildert**, und er hatte sie nicht gleich nach dem ersten satz abgewimmelt und ...

..., nejprve byla odkázána na bytový úřad. **Tam vylíčila naši situaci jistému panu Wandschneiderovi,** který ji nejen nepřerušil hned po první větě a ...

Následující dvojice vět mají v rématické části pozměněný slovosled, přesto obě věty, německá i česká, mají stoupající výpovědní dynamičnost. Vlivem takového překladu dochází ke zdůraznění jiného doplnění než v originále.

SIM N: str. 285

SIM Č: str. 291

Clermont-Farrand, Sitz eines Bischofs und einer Universität, lag unter ihnen – schlafend noch, ohne Leben, mit leeren Straßen. **Um 5 Uhr 15 trank Thomas Lieven im Dienstzimmer des Tiroler Hauptmanns Öllinger heißen Kaffee.** Der stämmige, kleine Kommandeur ...

Pod nimi leželo Clermont-Farrand, sídlo biskupa a univerzity – ještě spící, bez života, s prázdnými ulicemi. **V 5,15 hodin pil Thomas Lieven horkou kávu ve služební místnosti tyrolského kapitána Ollingera.** Malý podsaditý velitel jednotky ...

SIM N: str. 275

SIM Č: str. 280

Da war es 11 Uhr 18. **Um 11 Uhr 19 klingelte auf dem Schreibtisch des pedantischen ehrgeizigen Hauptmanns Brenner im Hotel Lutetia das Telefon.** Der kleine Gerufsoffizier mit dem schnurgeradem Scheitel und ...

To bylo 11 hodin 18. **V 11 hodin 19 zazvonil telefon na psacím stole pedantského a ctižádostivého kapitána Brennera v hotelu Lutecia.** Malý důstojník z povolání, s pěšinkou jak podle pravítka a ...

HAN N: str. 13

HAN Č: str. 148

..., als Knecht hauste. **Immerhin bekam seine Mutter auf diese Weise die Mittel** zum Kauf eines kleinen Anwesens.

..., nýbrž jako čeledín. **Přesto dostala tímto způsobem jeho matka prostředky,** aby si mohla zakoupit malou usedlost.

V této dvojici je nositelem intonačního centra obdobný výraz (modální doplnění) umístěný na konci věty, rozdílné je pořadí patientu a temporálního doplnění. V německé větě je ve shodě s kontextovou zapojeností umístěn *Wagen* přímo za VF, následuje réma

s temporálním a modálním doplněním. V češtině je vozík umístěn do rématické části věty za temporální doplnění a přičestí, ačkoliv zcela novou informací je pouze *brzy ráno*.

PAU N: str. 155

PAU Č: str. 153

..., daß die Geräusche des Flusses bei ihr ähnliche Wünsche und Gefühle geweckt hätten. **Am Dienstag, dem 10. Juli, machten wir den Wagen schon früh am Morgen reisefertig**, ließen ihn aber noch auf dem Hof der Schreinerei stehen; ...

..., že v ní zvuky řeky vyvolaly podobné pocity a přání. **V úterý 10. července jsme už brzo ráno připravili vozík na další cestu**, ale nechali jsme ho ještě stát na dvoře truhlářství.

3.4.4.2 Rozdílné slovesné doplnění v obou jazycích

V mnoha větách stojí na začátku rozdílné slovesné doplnění v obou jazycích. V češtině se objevuje silná tendence posunovat na první místo ve větě temporální slovesné doplnění, ačkoliv v němčině tomu tak nebylo.

V této dvojici se nachází v obou jazycích tématické časové doplnění v přední části věty, ale v němčině stojí za VF, v češtině na začátku věty.

PAU N: str. 151

PAU Č: str. 149

Aber Siegfrieds Späher blicken blieb so gut wie nichts verborgen. **So fand er an diesem Nachmittag zwischen Parchim und Strahlendorf einen einzelnen Schuh**, der noch in gutem Zustand war, ...

..., ovšem Siegfriedovu slídívému pohledu neuniklo skoro nic. **Toho dne odpoledne našel mezi Parchimem a Strahlendorfem jednu botu**, levou chlapeckou polobotku číslo 39, ...

Často stojí tématické temporální doplnění na začátku české věty, pokud se v němčině kontextově zapojená část věty, ve které je temporální doplnění, nachází až za rématem. V češtině následuje réma po tématu a věta má stoupající výpovědní dynamičnost.

PAU N: str. 136

PAU Č: str. 136

Ein Zug fuhr bis Karstädt. **Etwa vierunddreißig Kilometer legten wir an diesem Tag zurück**. Uns schwindelte, ...

Odtud jel vlak až do Karstädtu. **Toho dne jsme urazili třicet čtyři kilometrů.** Při představě, jak blízko již jsme byli od vytoužené hranice, ...

PAU N: str. 157

PAU Č: str. 154

... und antworteten auf unsere Fragen. **Auch mit Bombengeschädigten aus Hamburg und dem Ruhrgebiet kamen wir im Lauf des Tages ins Gespräch.** Schon seit den großen Bombenangriffen während des Krieges waren sie hier in Lübz untergekommen.

..., a odpovídali na naše otázky. **V průběhu dne jsme se seznámili a pohovořili i s vybombardovanými obyvateli Hamburku a měst v Porúří.** Bydleli tady v Lübz už od doby velkých náletů v posledních letech války.

Jedno německé lokální slovesné doplnění rozdělil překladatel na dvě a jedno z nich (*Karstädt*) umístil na začátek české věty do tématu, jako by předpokládal, že čtenář zná města poblíž hranice.

PAU N: str. 136

PAU Č: str. 136

..., um sie zu erreichen. **Auf einem großen Hof bei Karstädt fanden wir ein Nachtquartier.** Der Bauer – Nagel hieß er –...

Nejdéle za dva dny už ji budeme moci překročit! **U Karstädtu jsme našli nocleh na velkostatku,** jehož majitel, pan Nagel, jenom potřásl hlavou, ...

V první pozici ve větě bývá v češtině předsunuto i modální slovesné doplnění. Jeho obdoba v němčině není většinou totožná.

V následující dvojici vět jsou dvě modální doplnění umístěná v rématu. V němčině jsou umístěna před a za určitým slovesem. V češtině také, ale v opačném pořadí. V tématu stojí *dveře a zvonky*, neboť je to situace vyplývající z kontextu (*návštěva neznámého domu*). Překladatel tím nepatrně změnil význam věty, zatímco nejdynamičtější prvkem v němčině je *Blumenstrauß*, v češtině je to doplnění *nerozhodně*.

SCH N: str. 12

SCH Č: str. 15

Ich wußte den Namen der Frau nicht. **Mit dem Blumenstrauß in der Hand stand ich unschlüssig vor der Tür und den Klingeln.** Ich wäre lieber umgekehrt. Aber dann kam ein Mann aus dem Haus, fragte, zu wem ich wolle, und schickte mich zu Frau Schmitz im dritten Stock.

Jméno ženy jsem neznal. **Nerozhodně jsem s kyticí v ruce postával přede dveřmi se zvonky.** Raději bych se obrátil. Potom však vyšel z domu nějaký muž, zeptal se, ke komu chci, a poslal mě k paní Schmitzové do třetího patra.

Na svém počátku se následující dvě věty liší nikoliv v aktuálním členění, nýbrž v typu slovesného doplnění. V němčině se jedná o doplněk, v češtině o účelové doplnění. V rématu stojí v němčině *patiens* a lokální doplnění. To odpovídá německým pravidlům slovosledu, ale neodráží výpovědní dynamičnost. Nejdynamičtější prvkem věty je *Ärztin*. V češtině je toto pořadí obrácené, věta má stoupající výpovědní dynamičnost.

PAU N: str. 144

PAU Č: str. 143

Bemüht, uns ihren guten Willen zu zeigen, **trieb sie eine Ärztin aus dem Nachbardorf auf**, die nach Linde sah.

..., jsou dávno ty tam. **Ve snaze** ukázat nám svou dobrou vůli **sehnala v sousední vesnici lékařku**, která se přišla podívat na Lindu.

V následující české větě stojí na jejím počátku *patiens* jako výraz kontextově zapojený, nositelem intonačního centra je apozice *malý chlapec*. Tím se věta liší od originální, kde je v jejím začátku tématický predikativní atribut *kleiner Junge* a výpovědní dynamičnost stoupá směrem ke konci věty, nositelem intonačního centra je *všimnutí si/wahrgenommen*.

SCH N: str. 9

SCH Č: str. 12 – 13

..., war der Nebeneingang. **Schon als kleiner Junge hatte ich das Haus wahrgenommen.** Es dominierte die Häuserzeile. Ich dachte, ...

... k vodovodnímu kohoutku, byl vedlejší. **Domu jsem si všiml již jako malý chlapec.** Dominoval celému bloku budov. Říkal jsem si, ...

Tato německá věta začíná rématem a pokračuje tématem, jedná se o příznakové, vzrušené vyjadřování. V češtině je tomu naopak.

SIM N: str. 288

SIM Č: str. 294

Monatelang ging alles gut ... **Gut nennen Sie das**, Sie Schwein? Ja, sagte Thomas.

Měsíce šlo všechno dobře... **Tomu říkáte dobře**, vy svině? Ano, řekl Thomas.

3.4.5 Několik slovesných doplnění před českým určitým slovesem

Zatímco německé určité sloveso je ve svých strukturálních pozicích omezeno na tři možná umístění ve větě, může české finitní sloveso zaujímat větnou pozici téměř libovolně. Může být umístěno na konci věty oznamovací, na jejím začátku, ve druhé pozici za agentem nebo za několika slovesnými doplněními.

3.4.5.1 Překlad německých vět s tzv. přímým slovosledem

Následující srovnání přináší německé věty s agentem v první a s určitým slovesem ve druhé pozici (určité sloveso je tak přechodovým prvkem mezi tématem a rématem, nebo patří na začátek rématu), následuje kontextově nezapojená část věty. V české větě je před VF několik slovesných doplnění, určité sloveso je tak součástí rématu.

3.4.5.1.1 Agens a další slovesné doplnění

Nejpočetnější skupinou slovesných doplnění, která se v češtině vyskytují před určitým slovesem, jsou dvojice agens a modální slovesné doplnění. Toto modální doplnění se v němčině nachází většinou za určitým slovesem, patří jak v němčině, tak v češtině k rématické části věty. České umístění před VF nepatrně oslabuje jeho význam ve větě s ohledem na sloveso. V němčině je tomu naopak.

SIM N: str. 281

SIM Č: str. 286

...- ferner wirkten mit ... **Der Gefreite Schlumberger sah verstört von seinem Stenogrammblock auf.** Sie nehmen weiter auf, Mann! schrie Brenner ihn an.

...- dále spolupracovali... **Svobodník Schlumberger poděšeně vzhlédl od svého stenografického zápisníku.** Přijímejte dál, člověče! zařval na něho Brenner.

SIM N: str. 282

SIM Č: str. 287

Henri hatte eine jüdische, deutsche Schwägerin. **Diese war mit Hilfe von falschen Papieren auf dem Land untergetaucht.** Die falschen Papiere hatte Thomas ihr besorgt.

Henri měl německou židovskou švagrovou. **Ta s pomocí falešných dokladů zmizela na venkově.** Ty falešné doklady jí obstaral Thomas.

SIM N: str. 284

SIM Č: str. 288

Für die is a Deutscher a Deutscher. **Thomas stocherte gedankvoll an seinem Fisch herum.** Plötzlich stand er auf. Er sagte: ...

Pro ně je Němec jako Němec. **Thomas se zamyšleně šťoural v rybě.** Náhle vstal. Řekl:...

PAU N: str. 135

PAU Č: str. 135

..., und fingen an zu weinen. **Siegfried blinzelte nervös,** Linde wurde noch schweigsamer, als sie in normaleren Zeiten war,

... a propukaly v pláč. **Siegfried nervózně mžikal očima** a Linda byla ještě zamlklejší než za normálních dob, ...

Pokud je v německé větě modální slovesné doplnění umístěno na úplném konci a má tedy nejvyšší výpovědní dynamičnost, ale překladatel ho umístil mezi agens a VF, pozměnil tím aktuální členění věty. V němčině je důraz kladen na to, *jak studovala, prohlížela* apod., v češtině na *co prohlížela, studovala* apod. Význam modálního doplnění je menší než v němčině.

SIM N: str. 277

SIM Č: str. 282

Hier ist mein Ausweis. Wo ist Ihrer? **Stabshauptführerin Mielcke studierte den Ausweis Thomas Lievens genau.** Dann rief sie Oberst Werthe an und ...

Tady je můj průkaz. Kde je váš? **Hlavní štábní velitelka Mielcková důkladně studovala průkaz Thomase Lievena.** Pak zatelefonovala plukovníku Werthovi a ...

SIM N: str. 285

SIM Č: str. 291

Clermont-Farrand, Sitz eines Bischofs und einer Universität, lag unter ihnen – schlafend noch, ohne Leben, mit leeren Straßen. Um 5 Uhr 15 trank Thomas Lieven im Dienstzimmer des Tiroler Hauptmanns Öllinger

heißen Kaffee. **Der stämmige, kleine Kommandeur der Gebirgshäger-Einheit**, die vor Clermont-Ferrand ihren Standort hatte, **studierte Thomas Lievens Geheimdienst-Ausweis genau**. Er sagte: ...

Pod nimi leželo Clermont-Ferrand, sídlo biskupa a univerzity – ještě spící, bez života, s prázdnými ulicemi. V 5,15 hodin pil Thomas Lieven horkou kávu ve služební místnosti tyrolského kapitána Ollingera. **Malý podsaditý velitel jednotky horských myslivců**, která měla své stanoviště před Clermont-Ferrand, **si důkladně prohlížel Lievenův průkaz tajné služby**. Řekl: ...

SIM N: str. 285

SIM Č: str. 292

In der vollgeräumten Souterrain-Wohnung des Pedells trat Thomas Schweiß auf die Stirn, während er, Hörer am Ohr, vernahm, wie bei Professor Débouché das Telefon schrillte. Die Frau des Pedells war aufgestanden, sie drückte sich neben ihren Mann und flüsterte mit ihm, und **beide betrachteten Thomas erschrocken**. Dann hörte Thomas eine Stimme, die er kannte.

V pedelově přečpaném suterénním bytě Thomasovi vystoupil na čele pot, když se sluchátkem u ucha poslouchal, jak telefon u profesora Débouché vyzvání. Pedelova manželka vstala, přitiskla se ke svému muži a šeptala si s ním a **oba vyděšeně pozorovali Thomase**. Pak Thomas uslyšel hlas, který znal.

Temporální slovesné doplnění, které stává v němčině bezprostředně za VF, přesunul autor překladu mezi agens a VF. Zvýšil tak výpovědní dynamičnost VF v české větě a oslabil roli temporálního doplnění.

SIM N: str. 276

SIM Č: str. 281

Sie sah streng aus, sie war streng gekleidet, und es roch streng in ihrem Büro. **Thomas war schon wieder halb aus dem Büro entwichen**, da traf ihn ihre harte, brüchige Stimme: Einen Moment!

Vypadala přísně, byla přísně oblečená a v její kanceláři to bylo cítit přísností. **Thomas už byl napůl venku z kanceláře**, když ho zasáhl její tvrdý nakřáplý hlas: Okamžik!

SIM N: str. 274

SIM Č: str. 279

Was sollen die fassungslosen Blicke. **Der Herr Sonderführer macht wieda an Schmäh**, Schorsch, sagte der Wiener. Wird irgend so a klaane ...

Co mají znamenat ty nechápavé pohledy? **Pan zvláštní velitel zase chystá nějaký trik**, Žorži, řekl Vídeňák. To bude nějaký podělanej mostík, ...

SIM N: str. 273

SIM Č: str. 278

Jawohl, Herr Sondrführer! meldete der Wiener stramm. Grod jetzt. **Die drei Männer sahen einander seit Wochen alleabendlich** – und allabendlich machten sie sich, ...

Ano, pane veliteli! hlásil rázně Vídeňák. Zrovna ted'. **Ti tři muži se už týdny vídali každý večer** – a každý večer, dříve než přišli ostatní, ...

Stejně tak i u německého rozvitého temporálního doplnění, které je do češtiny přeloženo jako doplnění temporální a místní.

SCH N: str. 37

SCH Č: str. 40

Ich zog mich an, trödelte und hoffte, sie würde etwas sagen. Aber sie sagte nichts. Dann war ich angezogen, und **sie stand immer noch nackt**, und als ich sie zum Abschied umarmte, reagierte sie nicht.

Oblékal jsem se, váhal a doufal, že něco řekne. Neřekla ale nic. Pak jsem byl oblečen a **ona tu pořád stála nahá**. Když jsem ji na rozloučenou obejmul, ani se nepohnula.

V následující německé větě je umístěno lokální slovesné doplnění v rématu na samém konci věty, přesto stojí v češtině mezi agentem a VF, ale také v rématu, protože tato skutečnost není z kontextu známa. Jeho výpovědní dynamičnost je ale menší než v němčině.

HAN N: str. 29

HAN Č: str. 156

..., wann sie denn endlich nach Hause gehe. **Mein Vater steckte ein Sonnenbrillengelstell auf die andere Brille**, redete zwischendurch zu dem Hund, wollte dann ...

..., kdy už konečně půjde domů. **Otec si na dioptrické brýle nasadil tmavá skla proti slunci**, mezitím mluvil na psa, pak chtěl ...

Pronominální patiens *es* je v německé větě umístěn za VF, ačkoliv má menší výpovědní dynamičnost než samo určité sloveso. Vzhledem k pevnému postavení VF není ale jiná pozice možná. V češtině stojí za agentem, reflexivním příklonným zájmenem *si* a před VF, a věta tak odpovídá principu stoupající výpovědní dynamičnosti.

SÜS N: str. 9

SÜS Č: str. 10

... und schlägt ihr ein paar Wochen später auf der Place de Greve den Kopf ab. Das Kind hatte zu diesem Zeitpunkt bereits das dritte mal die Amme gewechselt. **Keine wollte es länger als ein paar Tage behalten.** Es sei zu gierig, hieß es, ...

... a o několik týdnů později jí pak na náměstí de Grepe setnou hlavu. V ten čas už dítě vystřídalo třetí kojnou. **Žádná si je nechtěla ponechat déle než několik dnů.** Stěžovaly si, že je dítě příliš hltavé ...

Vedle agentu může být před VF umístěno i reflexivní zájmeno a spojka, mají menší výpovědní dynamičnost než samotné sloveso.

GRA N: str. 50

GRA Č: str. 48

... den Anlaß, in die nächste Bierschwemme zu gehen; **denn niemand betrachtet seine eigenen Paßbildaufnahmen gerne auf offener, staubiger Straße,** im Lärm stehend, ...

... i důvod zajít do nejbližší pivnice; **nikdo si totiž neprohlíží rád své pasové fotografie rovnou venku na zaprášené ulici,** vprostřed lomozu, ...

3.4.5.1.2 Věty s neopakovaným substantivním agentem

Mnohé české i německé věty nemají na povrchové rovině věty opakovaně vyjádřený substantivní agens, jeho realizace je společná několika dílčím větám. Srovnávány jsou takové věty, kde je v němčině na jejich začátku po neopakovaném agentu určité sloveso, ale v češtině jsou před ním různá slovesná doplnění.

S malou výpovědní dynamičností je na začátku české věty umístěno temporální doplnění, v němčině za VF.

HAN N: str. 29

HAN Č: str. 156

..., wann sie denn endlich nach Hause gehe. Mein Vater steckte ein Sonnenbrillengelstell auf die andere Brille, redete zwischendurch zu dem Hund, **wollte dann schon einmal zahlen.** Nein, nein, ich lade dich ein, sagte er, als auch meine Mutter ...

..., kdy už konečně půjde domů. Otec si na dioptrické brýle nasadil tmavá skla proti slunci, mezitím mluvil na psa, **pak chtěl už, už platit**. Ne, ne, já tě pozval, řekl, když také matka ...

I lokální doplnění umístěné v české větě před VF má menší výpovědní dynamičnost než určité sloveso.

HAN N: str. 18 – 19

HAN Č: str. 150

Meine Mutter hatte ein übermütiges Wesen, **stützte auf den Fotos die Hände in die Hüften** oder legte einen Arm um die Schulter des kleineren Bruders. Sie lachte immer und ...

Matka byla rozpustilá, **na fotografiích si podepřela ruce v bok** nebo objala jednou paží mladšího bratra kolem ramen. Stále se smála, jako by ...

Modální slovesné doplnění stojící před českým VF má menší výpovědní hodnotu než jeho německý protějšek.

SIM N: str. 280

SIM Č: str. 285

... einen großen Spezialbehälter mit erbeutetem britischen Plastic-Sprengstoff ab. Am 2. August 1943 erschien im Kraftwerk Eguzon ein gewisser Baurat Heinze von der OT Paris und **besprach mit den leitenden deutschen Ingenieuren in allen Einzelheiten die Folgen der notwendigen Maßnahmen**, die sich aus einer Sprengung der Brücke nahe der Staumauer ergaben.

... velkou speciální schránku s ukořistěnou britskou plastickou trhavinou. 2. srpna 1943 se v elektrárně Eguzon objevil jistý stavební rada Heinze z OT Paříž a **s vedoucím německým inženýrem projednal do všech podrobností následky nutných opatření**, která vyplývají z demolice mostu poblíž přehradní hráze.

3.4.5.1.3 Věty s nulovým tvarem pronominálního agentu

Za německým i českým určitým slovesem může stát řada slovesných doplnění. V češtině často stávají ve větě s nulovým tvarem pronominálního agentu před VF dvě slovesná doplnění. Ta, která překladatel posunul před VF, mají menší výpovědní dynamičnost než ta, která zůstala za určitým slovesem.

Stejně jako stojí v češtině před určitým slovesem agens a další slovesné doplnění, může zde stát i patiens a další doplnění, např. temporální. Jejich přemístěním do přední

části věty dosáhl překladatel (na rozdíl od němčiny) větší výpovědní závažnosti celého predikátu.

FRI N: str. 44

FRI Č: str. 42

..., daß aus seinem Ehrgeiz nicht geworden ist, wer denn, wenn nicht der Jud? - **Also ich will dieses Wort nicht mehr hören.** Mutter bringt die Suppe.

..., že to se svou ctižádostí nikam nedotáh? Kdo jiný než žid? – **Tak tohle slovo už nechci slyšet.** Matka nese polévku.

Před určitým slovesem stojí dvě temporální doplnění.

SCH N: str. 30

SCH Č: str. 33

Molkenkur und Nußloch – das sind völlig verschiedene Richtungen. Meine ältere Schwester sah mich prüfend an. **Ich gehe morgen wieder zur Schule.** Dann paß gut auf in Geographie.

Syrovátkárna a Nussloch – to jsou úplně odlišné směry. Starší sestra se na mě zpytavě podívala. **Zítřka už půjdu do školy.** Tak dávej bacha v zeměpise.

SCH N: str. 32

SCH Č: str. 34

Mein Vater sah zu mir herüber. **Ich gehe morgen wieder zur Schule** – so hast du gesagt, nicht wahr?

Otec pohlédl směrem ke mně. **Zítřka už půjdu do školy** – to jsou tvá slova, že jo?

Před určitým slovesem stojí temporální a modální doplnění.

FRI N: str. 42

FRI Č: str. 41

Ich kenne den Jud. **Die Wahrheit wird man in Andorra wohl noch sagen dürfen...** Lehrer schweigt.

Já znám židy. **Snad ještě můžeme říkat v Andoře pravdu...** Učitel mlčí.

SCH N: str. 10

SCH Č: str. 13

Wenn ich das Land auf den Land sehe, dauert der Traum länger, oder **ich erinnere mich danach besser an seine Details.** Ich fahre im Auto.

Vidím-li dům na vesnici, sen pak trvá déle nebo **si později lépe vzpomínám na detaily**. Jedu v autě.

Před určitým slovesem stojí temporální a lokální doplnění.

SCH N: str. 18

SCH Č: str. 21

..., indem ich sie zum Rätsel gemacht hatte, löste sich auf. **Ich** sah alles wieder von mir und **konnte wieder die Augen nicht davon lassen**.

..., když jsem ze setkání učinil záhadu, rozplynul. Opět jsem vše viděl před sebou a **opět z toho nemohl spustit oči**.

Před určitým slovesem stojí modální a lokální doplnění.

SCH N: str. 21

SCH Č: str. 24

..., sondern auffordern müßten, zu ihr zu gehen, war das eine. Tatsächlich zu ihr zu gehen, war etwas völlig anderes. Ich weiß nicht, warum ich es tat. **Aber ich erkenne heute im damaligen Geschehen das Muster**, nach dem sich mein Leben lang Denken und Handeln zueinander gefügt oder nicht ...

..., ale naopak povzbuzovali, abych k ní zašel, byla jedna věc. Jít k ní však doopravdy bylo něco úplně jiného. Nevím, proč jsem to udělal. **Zpětně v tom rozeznávám vzor**, podle kterého po celý můj život spolu myšlení a konání buď harmonizovaly, ...

SÜS N: str. 12

SÜS Č: str. 11

... und nach Hause ginge und ihn in Ruhe ließe mit ihren Säuglingsproblemen. Langsam richtete **er** sich auf und **sog mit einem Atemzug den Duft von Milch und käsiger Schafswolle ein**, den die Amme ...

... a odešla domů a nechala ho nepokoji i s kojeneckými problémy. Pomalu se napřímil a **jediným vdechnutím do sebe nasál pach mléka a ovčí vlny**, který vycházel z kojné.

Před určitým slovesem stojí dvě modální doplnění.

SCH N: str. 10

SCH Č: str. 14

Die Straße ist im Traum stets leer, **ich kann mit quitschenden Reifen wenden** und mit hoher Geschwindigkeit zurückfahren. Ich habe Angst, ...

Ulice je ve snu pokaždé prázdná, **a tak se s hvízdajícím pneumatikami mohu obracet** a jezdit značnou rychlostí. Mám strach, že...

Před určitým slovesem stojí částice a temporální doplnění.

HOL N: str. 49

HOL Č: str. 45

Der Kaiser Franz Josef ist gestorben. **Er war schon sehr alt**, vielleicht achtzig oder hundert Jahre.

Císař František Josef zemřel. **Však už byl taky pořádně starý**. Přinejmenším takových osmdesát nebo sto let...

Před určitým slovesem stojí spojka a částice.

FRI N: str. 41

FRI Č: str. 40

Eintritt nochmals der Doktor. **Er soll die Pillen trotzdem nehmen**. Der Doktor zieht den Hut ab.

Vstoupí znovu doktor. **Ale ať si přesto vezme ty prášky**. Doktor smekne klobouk.

Před určitým slovesem stojí doplněk a patiens.

SIM N: str. 284

SIM Č: str. 289

Thomas sagte heiser: Herr Oberst, hier ist Lieven. Ich habe Ihnen einen Vorschlag von größter Wichtigkeit zu machen. **Sie werden allein nicht darüber entscheiden können**. Ich bitte, mich anzuhören und ...

Thomas chraptivě řekl: Pane plukovníku, tady Lieven. Chci vám udělat nesmírně důležitý návrh. **Sám o tom nebudete moci rozhodnout**. Prosím, abyste mě vyslechl a pak ...

Před určitým slovesem stojí lokální doplnění, pronominální adresát a modální doplnění. Německá věta má sloveso v pasívu, překlad je volnější.

HOL N: str. 37

HOL Č: str. 33

... und an Dreikönig fehlt auch schon die Farbe. **Der Schulabort für Knaben ist frisch mit Teer gestrichen worden**, und die Tannenhecke vor der Schule bekommt hellgrüne Honigspitzen.

..., jakou měl vlastně barvu. **Ve škole nám čerstvě natřeli klučí záchodky térem** a jedlím, co tvoří kolem školy živý plot, narostly...

Německé věty s agentem a predikátem na začátku věty bývají v české verzi přeloženy i tak, že agens se nachází i ve druhé pozici ve větě za slovesným doplněním (oba v tématu) a před určitým slovesem, následuje kontextově nezapojená část věty.

SÜS N: str. 9

SÜS Č: str. 9

... verurteilt sie wegen mehrfachen Kindermords und schlägt ihr ein paar Wochen später auf der Place de Greve den Kopf ab. **Das Kind hatte zu diesem Zeitpunkt bereits das dritte mal die Amme gewechselt.** Keine wollte es länger als ein paar Tage behalten.

... odsouzena pro několikanásobnou vraždu novorozence a o několik týdnů později jí pak na náměstí de Grepe setnou hlavu. **V ten čas už dítě vystřídalo třetí kojnou.** Žádná si je nechtěla ponechat déle než několik dnů.

Agens *to* je umístěn v české větě mezi temporální a lokální a v další větě mezi dvě lokální doplnění před určitým slovesem, v němčině za VF.

SCH N: str. 12

SCH Č: str. 15

... und wo im Geländer die Stäbe fehlten, waren Schnüre gespannt. Es roch nach Putzmitteln. Vielleicht ist mir das alles auch erst später aufgefallen. **Es war immer gleich schäbig und gleich sauber** und gab immer den gleichen Putzmittelgeruch, ...

..., kde chyběly v zábradlí laťky, byly nataženy provazy. Byly zde cítit čisticí prostředky. Možná jsem si toho všiml teprve později. **Vždycky to zde bylo stejně ubohé, stejně čisté** a i zápach čisticích prostředků byl vždycky tentýž, ...

SCH N: str. 7

SCH Č: str. 10

... und die andere an meinem Arm. **Es ist nicht weit von der Bahnhofstraße in die Blumenstraße.** Sie ging schnell und ...

..., druhou ovinutou kolem mé paže. **Z Nádražní ulice to do Květinové není daleko.** Šla rychle a s rozhodností, ...

Agens se nachází ve druhé pozici ve větě za podřadící spojkou (ve významu konektoru), v němčině za souřadící. V rématu jsou jinak řazena slovesná doplnění. V německé větě je nositelem intonačního centra výraz *anständig*, v češtině *vůči všem*. Dochází tím ke změně vyznění věty. Německá věta více zdůrazňuje *slušnost*, česká *vztah ke všem*.

SIM N: str. 288

SIM Č: str. 294

Thomas fuhr sich mit einem Taschentuch über die Wange. Er sah Yvonne schweigend an. Sie hat recht, von ihren Standpunkten aus – auch ich. **Denn ich will gegen alle anständig sein...** Yvonne Dechamps wollte zur Tür stürzen.

Thomas si kapesníkem přejel tvář. Mlčky se na Yvonnu podíval. Má pravdu, pomyslel si. Ze svého hlediska má pravdu. Všichni mají pravdu. Ze svých hledisek – i já. **Protože já chci být slušný vůči všem...** Yvonne Dechampsová se chtěla vrhnout ke dveřím. Thomas ji strhl ...

3.4.5.1.4 Agens za určitým slovesem

Německá věta s bezpříznakovým pořádkem agentu a predikátu je v češtině přeložena i tak, že agens stojí bezprostředně za určitým slovesem, před kterým se nachází několik tématických slovesných doplnění. Sloveso i agens tak mají vyšší výpovědní dynamičnost než v němčině. Za agentem je v češtině umístěno to, co je v němčině (i v češtině) nejdynamičtější prvkem věty.

HOL N: str. 12

HOL Č: str. 6

Das Gewehr steht strategisch goldrichtig, sagt mein Vater. **Die Leute müssen einen Bogen drum herum machen**, wenn sie bei Mousche Nägel oder eine Mausefalle kaufen wollen.

Strategicky je to děsně výhodný, říká táta. **Už teď se tý mašině musí všichni**, co si jdou k Mojšemu koupit třeba hřebíky nebo pastičku na myši, **uctivým obloukem vyhnout**.

HOL N: str. 12

HOL Č: str. 6

..., sagt mein Vater. **Die Männer dürfen auf der Brücke nicht mehr stehenbleiben.** Das ist streng verboten und eine Gemeinheit,

..., říká táta. **Na mostě už nesmí nikdo postávat.** Je to přísně zakázáno a taky pěkný sprostěáctví,

3.4.5.1.5 Agens v poslední pozici ve větě

V mnoha dvojicích vět, ve kterých je v němčině na počátku věty agens a predikát, stojí v češtině VF na předpoledním místě ve větě, agens na posledním. Na začátku věty jsou slovesná doplnění. V takových případech dochází často ke změně aktuálního členění. To, co je v němčině na začátku věty v tématu, je v češtině na konci věty v rématu.

Lerche umístil autor do tématu, patří logicky k popisované roční době. V tématu české věty je *obloha*, o které se už nepřímo mluvilo. *Vlaštovka* stojí na konci české věty jako tvor, o kterém ještě nebyla řeč.

HOL N: str. 58

HOL Č: str. 55

Das kitzelt und beißt sanft wie eine brave Brennessel. Zwei Kohlweißlinge wackeln hintereinander her, und **eine Lerche hängt direkt über uns im Himmel.** Die Welt ist unendlich durchsichtig und wieder auch nicht.

Příjemně to šimralo, jako když se šleháš kopřivami. Nad námi se cik-cak pronásledovali dva bělásci a **ještě o hodně výš se do oblohy se štěbetáním zapíchla jedna vlaštovka.** Najednou mi svět připadal hrozně jednoduchý a napůl jako hádanka.

V tématu německé věty jsou *Sozi* jako politická strana, o které se v textu mluví. V rématu je směr jejich pochodu. V české větě stojí nejdříve (v tématu) lokální doplnění, jako by překladatel předpokládal znalost městečka, v rématu socani jako zdůrazněná politická strana.

HOL N: str. 40

HOL Č: str. 35

... und so sehe ich alles mehr von oben her. **Die Sozi schwenken vom Ringplatz auf die Hauptstraße ein,** und sie schreien Freiheit, ...

..., vydrápal jsem se na zídku u vrat Blochovic dvora. **Po hlavní ulici od náměstí si to šlapali socani a volali frajhajt,** ...

V tématu německé věty jsou *Schulkinder*, protože v textu se mluví o všech obyvatelích městečka. Modální doplnění (jak zpívaly) stojí v rématu. V češtině je *školní mládež* v rématu jako informace o tom, kdo se *ke kapelám* přidal.

HOL N: str. 51

HOL Č: str. 47

Sechs Musiken spielten Gotterhaltegottbeschützeunsernkaiser, und **alle Schulkinder sangen mit drei Stimmen dazu**. Dann stieg er aus, ...

Šest spolkových kapel spustilo jako jeden muž Zachovej nám, Hospodine, císaře a naši zem a **k nim se trojhlasně přidala všechna školní mládež**... Tak velkolepé mu tehdy pře třiceti lety připravili přivítání.

V kontextu této věty se mluví o *řece a jejích vlastnostech, kráse a barvách*. Je tedy v obou jazycích *Fluß/barva vody* prvkem kontextově zapojeným. Německá věty začíná rématem, česká tématem.

HOL N: str. 57

HOL Č: str. 54

Alte Weiber beten Rosenkranz, oder wer anderer murmelt die Teufelslitanei. **Nur die Sonne macht den Fluß schön**. Ohne sie hätte es kein Gold im Wasser und ...

..., se zastavují i pověřivé báby a pro jistotu si odmodlí růženec nebo litanii. **Ze všeho nejvíc ale o barvě vody rozhoduje slunce**, bez něhož nemá řeka žádné kouzlo.

3.4.5.2 Překlad německých vět s tzv. nepřímým slovosledem

Mnohé německé věty začínají slovesným doplněním různého druhu, které je zpravidla kontextově zapojené. Po něm musí následovat určité sloveso, pak teprve přicházejí další slovesná doplnění. V češtině je i v těchto případech možno umístit více slovesných doplnění před určitým slovesem. Porovnána budou německá slovesná doplnění před a za VF a jim odpovídající česká doplnění před VF, v další části jsou obě věty shodné.

3.4.5.2.1 Stejná slovesná doplnění na začátku věty

Pokud česká věta začíná stejným slovesným doplněním jako německá, objevuje se v české větě tendence posunout před VF ještě to slovesné doplnění, které je v německé větě těsně za ním. Obě doplnění před určitým slovesem jsou kontextově zapojená.

Kontextově zapojený agens stojí za temporálním slovesným doplněním a před určitým slovesem.

SIM N: str. 278

SIM Č: str. 283

Am 11. Juli landete Thomas Lieven im Hauptquartier der Organisation Todt. Hier war er an einem Baurat namens Heinze verwiesen worden.

11. července se Thomas Lieven dostal do hlavního sídla Todtovy organizace. Tady ho odkázali na stavebního radu jménem Heinze.

SIM N: str. 280

SIM Č: str. 285

Am 2. August 1943 erschien im Kraftwerk Eguzon ein gewisser Baurat Heinze von der OT Paris und besprach mit den leitenden deutschen Ingenieuren in allen Einzelheiten die Folgen der notwendigen Maßnahmen, die sich aus einer Sprengung der Brücke nahe der Staumauer ergaben. **Am 3. August erschien Baurat Heinze beim Kommandanten eines Landesschützen-Bataillons,** machte ihn zum Geheimnisträger und schärfte ihm ein, ...

2. srpna 1943 se v elektrárně Eguzon objevil jistý stavební rada Heinze z OT Paříž a s vedoucím německým inženýrem projednal do všech podrobností následky nutných opatření, která vyplývají z demolice mostu poblíž přehradní hráze. **3. srpna se stavební rada Heinze objevil u velitele praporu ochránců země,** učinil z něj nositele tajemství a přikázal mu, ...

SIM N: str. 285 – 286

SIM Č: str. 292

In der vollgeräumten Souterrain-Wohnung des Pedells trat Thomas Schweiß auf die Stirn, während er, Hörer am Ohr, vernahm, wie bei Professor Débouché das Telefon schrillte. Die Frau des Pedells war aufgestanden, sie drückte sich neben ihren mann und flüsterte mit ihm, und beide betrachteten Thomas erschrocken. **Dann hörte Thomas eine Stimme,** die er kannte.

V pedelově přečpaném suterénním bytě Thomasovi vystoupil na čele pot, když se sluchátkem u ucha poslouchal, jak telefon u profesora Débouché vyzvání. Pedelova manželka vstala, přitiskla se ke svému muži a šeptala si s ním a oba vyděšeně pozorovali Thomase. **Pak Thomas uslyšel hlas,** který znal.

SIM N: str. 275

SIM Č: str. 280

... eine solche – geziemned verbäte! **Mittlerweile war der hurtige Thomas bereits beim „Wehrmachts-Führungsstab Technik“ erschienen**, um daselbst einem gewissen Major Ledebur seine Bitte vorzutragen.

... takovým vměšováním je! **Mezitím se čiperný Thomas objevil už u technického vedoucího štábu wehrmachtu**, aby tam svou prosbu přednesl jistému majoru Ledeburovi.

Kontextově zapojený adresát stojí za lokálním doplněním a před určitým slovesem, agens je v poslední pozici jako nejdynamičtější prvek věty.

SIM N: str. 285

SIM Č: str. 292

Haben Sie Telefon in der Wohnung? Ja, Monsieur ... Ich spreche selbst mit ihm. **In der vollgeräumten Souterrain-Wohnung des Pedells trat Thomas Schweiß auf die Stirn**, während er, Hörer am Ohr, vernahm, ...

Máte v bytě telefon? Ano, monsieur ... Promluvím s ním sám. **V pedelově přecpaném suterénním bytě Thomasovi vystoupil na čele pot**, když se sluchátkem u ucha poslouchal, jak ...

SÜS N: str. 6

SÜS Č: str. 7

Die Menschen stanken nach Schweiß und nach ungewaschenen Kleidern, **aus dem Mund stanken sie nach verrotteten Zähnen**, aus ihrem Mägen nach Zwiebelsaft und an den Körpern, wenn sie nicht mehr ganz jung waren, ...

Lidé smrděli potem a nepranými šaty, **z úst jim páchly zkažené zuby**, z žaludků cibulová šťáva a těla, pokud už nebyli příliš mladí, ...

Lokální doplnění stojí za temporálním, následuje VF a agens. Jelikož o *elektrárně* se v textu ještě nemluvilo, je v německém textu umístěna tato informace za určité sloveso na začátek rématu. Překladatel její existenci předpokládá, proto ji umístil před VF do tématu.

SIM N: str. 280

SIM Č: str. 285

... einen großen Spezialbehälter mit erbeutetem britischen Plastic-Sprengstoff ab. **Am 2. August 1943 erschien im Kraftwerk Eguzon ein gewisser Baurat Heinze von der OT Paris** und besprach mit den leitenden deutschen Ingenieuren in allen Einzelheiten die Folgen der notwendigen Maßnahmen, die sich ...

... velkou speciální schránku s ukořistěnou britskou plastickou trhavinou. **2. srpna 1943 se v elektrárně Eguzon objevil jistý stavební rada Heinze z OT Paříž** a s vedoucím německým inženýrem projednal do všech podrobností následky nutných opatření, která ...

Na konci německé věty je lokální doplnění, které není nositelem intonačního centra, protože o tomto *pavilonu* se už mluvilo. Posunutím agentu na konec české věty dochází k posunutí IC na její konec a tím k naplnění principu o stoupající výpovědní dynamičnosti.

BER N: str. 8

BER Č: str. 8

... und verschwanden eines Tages auf immer. **Jede Woche einmal tauchte der berühmte Professor Salzer,** die größte Kapazität auf dem Sektor der Lungenchirurgie, **im Pavillon Hermann auf,** immer in weißen Handschuhen und ...

... a jednoho dne navždy zmizeli. **Jednou týdně se v pavilonu Hermann objevoval slavný profesor Salzer,** největší kapacita v oboru plicní chirurgie, ...

Temporální doplnění stojí za lokálním doplněním a před určitým slovesem, v němčině až za VF. Má tedy v německém textu vyšší výpovědní dynamičnost než v češtině.

SIM N: str. 284

SIM Č: str. 291

... auf die französische Stadt Clermont-Ferrand nahm. **Aus brauenden Nebelmassen stieg eben der gleißende Ball der Sonne empor.** Der Pilot, von seinem Passagier ...

... na francouzské město Clermont-Ferrand. **Z nahnědlých mlh právě vystupoval třpytivý kotouč slunce.** Pilot oddělený od pasažéra ...

GRA N: str. 54

GRA Č: str. 51

... drängt die ganze Hochzeitsgesellschaft. **Zwischen städtisch Gekleideten und Posierenden fallen immer wieder die Großmutter Anna** und ihr begnadeter Bruder Vinzent durch provinzielle Strenge und ...

... se tísní celá svatební společnost. **Mezi městsky ustrojenými a pózujícími svatebčany pokaždé nápadně vyniká má babička Anna** a její milostí obdařený bratr Vincent svou venkovskou přísností a ...

Za temporálním doplněním stojí modální, následuje VF a agens na konci věty. V textu, ze kterého je následující dvojice vět, se již mluvilo o *spontánním porodu pod rybářským stolem a o narozeném dítěti*. V rématu německé věty proto stojí jeho *překvapivý křik*. Překladatel umístil výraz *novorozeně* na konec věty do rématu, tento překlad neodpovídá popisované situaci.

SÜS N: str. 9

SÜS Č: str. 9

... um sich zu waschen. **Da fängt**, wider Erwarten, **die Geburt unter dem Schlachttisch zu schreien an**.
Man schaut nach, ...

... a odchází, aby se umyla. **Tu se neočekávaně rozkřičí pod stolem novorozeně**. Policisté se tam podívají,
...

V následující české větě stojí před finitním slovesem dvě temporální a jedno modální doplnění, za slovesem je agens. V německé větě je před VF jedno temporální doplnění. V rozporu s gramatickými pravidly slovního pořádku není substantivní agens umístěn přímo za určité sloveso, ale na poslední možnou pozici ve větě. Tento slovosled je pro němčinu vysoce subjektivní a na hranici gramatické přijatelnosti. Jeho cílem bylo posunutí a umístění nejdynamičtějšího prvku věty (*Führer*) na její konec. V češtině jsou výrazy ve větě umístěny ve shodě s principem stoupající výpovědní dynamičnosti.

HAN N: str. 21 – 22

HAN Č: str. 152

Am 10. April 1938: das deutsche Ja! **Um 16 Uhr 15 Minuten traf nach triumphaler Fahrt durch die Straßen Klagenfurts unter den Klängen des Badenweiler Marsches der Führer ein**. Der Jubel der Massen schien keine Grenzen zu kennen.

10. dubna 1938: německé Ano! **V 16 hodin 15 minut po triumfální jízdě ulicemi Klagenfurtu za zvuků Badenweilerského pochodu přibyl Vůdce**. Zdálo se, že jásot mas nemá konce.

Spojka, adresát, temporální a modální doplnění stojí před určitým slovesem, pronominální forma agentu není v češtině vyjádřena. Na rozdíl od němčiny umístil autor

výraz *lidem* do tématu, protože o komunikaci *s lidmi* se v textu mluví. Nejdynamičtější prvkem věty je v obou jazycích totožný výraz *Selbstmord/sebevražda*.

HAN N: str. 9

HAN Č: str. 145 – 146

..., und alles wird auf einmal wieder gegenstandslos. Und **doch erzähle ich ab und zu sinnlos Leuten vom Selbstmord meiner Mutter** und ergäre mich, wenn sie dazu etwas zu bemerken wagen.

...a všechno se stává bezpředmětným. A **přesto lidem někdy nesmyslně vyprávím o matčině sebevraždě** a rozzlobím se, když se odváží něco poznamenat.

3.4.5.2.2 Rozdílná slovesná doplnění na začátku věty

Pokud česká věta nezačíná stejným slovesným doplněním jako německá, objevuje se v české větě tendence posunout na začátek věty to slovesné doplnění, které je v německé větě bezprostředně za určitým slovesem. Za ním následuje doplnění, jež je v německé větě na začátku věty. Obě slovesná doplnění ve větě jsou kontextově zapojená.

Agens a temporální doplnění stojí před určitým slovesem v české větě.

SIM N: str. 281

SIM Č: str. 286

Er sah zu dem Funker hinab. Ein Ausdruck des entsetzten Staunens stan in den Augen des Berliners. **Gerade reichte Schlumberger ihm wieder einen Zettel herüber**. Radatz räusperte sich verzweifelt.

Pohlédl na radistu. V očích Berlínáka uviděl výraz zděšeného překvapení. **Schlumberger právě podával přes stůl další lístek**. Raddatze zoufale pokašlával.

SÜS N: str. 8 – 9

SÜS Č: str. 9

..., man holt die Polizei. **Immer noch liegt die Frau mit dem Messer auf der Straße**, langsam kommt sie zu sich.

... a někdo zavolá policii. **Žena pořád ještě leží s nožem v ruce na ulici** a pomalu se probírá ze mdlob.

Agens a modální doplnění stojí před určitým slovesem. Pořadí v rématu je také rozdílné, neboť výrazy *des* a *Hotel* zde tvoří tzv. nominální rámec, který nelze do češtiny přeložit se zachováním stejného slovního pořádku.

SIM N: str. 273

SIM Č: str. 278

Summend hielt der Lift im obersten Stockwerk des von der deutschen Abwehr beschlagnahmten Pariser Hotel Lutetia. Ein Mann von verrunddreißig Jahren stieg aus.

Výtah se zahučením zastavil v nejvyšším patře pařížského hotelu Lutecia zabraného německým abwehrem. Vystoupil čtyřiatřicetiletý muž.

Adresát stojí v české větě na jejím začátku, následován modálním doplněním, agens je na konci věty za VF. Tyto dvě věty mají shodné intonační centrum umístěné v agentu *Möglichkeit: Sparen/možnost: šetřit*. Mezi těmito dvěma slovy je v němčině umístěn atribut, který překladatel posunul na začátek věty do tématu, protože mu to umožnil předchozí text, ve kterém se mluví o *problémech hospodářů*.

HAN N: str. 14

HAN Č: str. 148

..., um ihn auch nur zu erhalten. **So blieb die einzige Möglichkeit der ehrgeizigen Kleinbesitzer: das Sparen.** Mein Großvater sparte also, bis ...

..., chtěl-li si ho udržet. **Ctižádostivým hospodářům tak zbývala jediná možnost: šetřit.** Dědeček šetřil tak dlouho, až ...

Dvě temporální doplnění stojí před českým určitým slovesem.

SCH N: str. 28

SCH Č: str. 31

..., daß sie mit mir geschlafen hat? **Bis heute stellt sich nach einer Nacht mit einer Frau das Gefühl ein,** ich sei verwöhnt worden und müsse es abgelden -...

..., že se mnou vyspala? **Po noci trávené se ženou dodnes trpím pocitem,** jako bych byl rozmazlován a musel se revanšovat -...

V této větě je ještě komparativní modální doplnění, které je v němčině uprostřed věty, v češtině na jejím konci. Intonačním centrem a nejdůraznějším prvkem věty je tak v němčině *patiens Kniestrümpfe*, v češtině srovnání *jako ... kluci*.

HOL N: str. 54

HOL Č: str. 50

..., es ist recht kompliziert geworden. **Am Sonntag ziehe ich wie alle Henleinbuben weiße Kniestrümpfe an**, und der Willibald Traxler und ein Haufen anderer Henleinbuben sind jetzt meine Freunde, ...

Naše zhenlajnovatění znamenalo zásadní obrat i pro mě. **Každou neděli si teď musím navlíct bílé podkolenky jako ostatní henlajňácký kluci** a měl bych se teď kamarádit spíš s Vildou Traxlerů, ...

Lokální a temporální doplnění stojí před před určitým slovesem.

SCH N: str. 13

SCH Č: str. 16

...- hell war die Küche nur, wenn die Tür offenstand. **Dann hörte man aus der Schreinerei im Hof das Kreischen der Säbe** und roch das Holz. Zur Wohnung gehörte noch ...

...- dostatek světla sem vnikl jedině v okamžiku, když byly dveře otevřené. **Z truhlářství na dvoře se pak rozléhalo ječení pily** a vůně dřeva. K bytu ještě patřil ...

Lokální doplnění a částice stojí před před určitým slovesem.

HAN N: str. 20

HAN Č: str. 151

..., es war undenkbar. **Immerhin gab es in der Bevölkerung eine überlieferte Achtung vor den vollendeten Tatsachen:** eine Schwangerschaft, ...

..., bylo to nemyslitelné. **Mezi obyvatelstvem však existovala tradiční úcta před hotovými skutečnostmi:** těhotenství, ...

Modální a lokální doplnění stojí před před určitým slovesem.

GRA N: str. 56

GRA Č: str. 53

Mazerath neben Mama: **Da nörgelt es ein bißchen vor dem Essen** und gähnt nach der Mahlzeit, da muß man sich vor dem Schlafengehen Witze erzählen oder die Steuerabrechnung an die Wand malen, damit die Ehe einen geistigen Hintergrund bekommt.

Matzerath vedle mamky: **Trochu se tu bručí před jídlem** a zíve po obědě, před spaním se musí vyprávět vtipy anebo malovat na zeď daňové srážky, aby manželství dostalo nějaké duchovní pozadí.

Dvě lokální doplnění stojí před určitým slovesem. Na začátku věty je výraz, který tvoří kulisu, neboť touto větou začíná text celé knihy. Obě věty začínají dvěma lokálními doplněními, ale v opačném pořadí, překladatel zvolil to, které je méně konkrétní.

HAN N: str. 7

HAN Č: str. 145

Unter der Rubrik VERMISCHTES stand in der Sonntagsausgabe der Kärntner Volkszeitung folgendes:

In der Nacht zum Samstag verübte ...

V nedělním vydání korutanských Lidových novin se v rubrice RÜZNÁ OZNÁMENÍ objevila tato zpráva: V noci z pátku na sobotu se otráвила ...

Dvě modální doplnění stojí před určitým slovesem. V této větě změnil překladatel pořadí prvků i v rématu. Nositelem intonačního centra v německé větě je výraz *ordentlich*, zatímco v češtině jsou zvýrazněny *brikety*.

SCH N: str. 24

SCH Č: str. 27

..., durch die er von der Straße in den Keller geschüttet worden war. **Neben der Tür waren auf der einen Seite die Briketts ordentlich geschichtet** und standen auf der anderen die Koksschütten. Ich weiß nicht, was ich falsch gemacht habe.

..., kudy se uhlí do sklepa sypalo z ulice. **Na jedné straně vedle dveří byly úhledně naskládané brikety**, na druhé stály uhláky. Nevím, co jsem udělal špatně.

Před určitým slovesem stojí v české větě tři slovesná doplnění, na konci věty je agens. Přestože mají následující dvě věty shodné intonační centrum (agens *Gendarmen/četníci*) umístěné spolu s atributy na konci věty, řazení jiných výrazů ve větě je rozdílné. V německé větě stojí v tématu lokální doplnění, neboť autor předpokládá čtenářovu

orientaci v prostoru. Agens v rématu je rozvit atributem s informací o *dopravním prostředku*. V české větě stojí v rématu agens rozvitý atributem s lokální informací.

HOL N: str. 40

HOL Č: str. 36

Trotzdem gibt es keine. **Von Klattau und von Janowitz** und weiß der Kuckuck woher **kommen die Gendarmen auf Lastautos**, und es sind so viele, ...

Nakonec ale k žádné nedošlo, protože **najednou se tu na nákladřácích a v plné polní objevili četníci z Klatov a z Janovic** a ještě bůhví odkud. V tu ránu henlajni zahnuli jinam, ...

3.5 Nulový tvar pronominálního agentu v české větě

Němčina, ačkoliv má volnější slovosled než např. angličtina, má silnou tendenci umístit agens/subjekt na první pozici ve větě. V češtině je často pronominální subjekt v povrchové struktuře věty nevyjádřený, má nulový tvar, vyplývá z mluvnického tvaru slovesa³⁰¹ a z kontextu, věta začíná verbem finitem v první pozici ve větě. V české větě tak není obsažena její tématická část. Na tektogramatické rovině je agens umístěn na začátku věty stejně jako v němčině.

Tyto případy překladu do češtiny se vyskytují velice často, nebyly nalezeny pouze u dvou autorů (Polgar, Süskind).

3.5.1 Překlad německých vět s tzv. přímým slovosledem

3.5.1.1 Věty se shodným aktuálním členěním

Pomineme-li nulové vyjádření pronominálního agentu, je v němčině v mnohých větách stejný slovní pořádek jako v češtině.

HOL N: str. 17

HOL Č: str. 11

Spring! **Ich springe.** Mit zwei Schritten bin ich sanft über die Scholle dazwischen gesprungen und...

Skoč na ni! **Skočil jsem.** Následující dva opatrné kroky po té její, ...

SCH N: str. 27

SCH Č: str. 30

Ich drehte mich um. Ich sah nicht viel von ihr. Wir standen zu dicht. Aber **ich war überwältigt von der Gegenwart ihres nackten Körpers.** Wie schön du bist!

Otočil jsem se. Moc jsem z ní neviděl. Byli jsme příliš blízko. **Byl jsem však udolán přítomností jejího nahého těla.** Jak jsi krásná!

³⁰¹ Srov. Mathesius, 1982, 177. Zájmeno se odráží v morfologickém aspektu slova, které náleží k jádru výpovědi.

U dalších dvojic se vyskytují pouze rozdíly způsobené mluvnicky podmíněným postavením infinitivu nebo participia minulého na konci německé věty.

PAU N: str. 134

PAU Č: str. 134

Und dann schliefen wir bis in den späten Morgen. **Diese Nacht war die Johannismacht gewesen**, die kürzeste Nacht im Jahr.

A potom jsme spali až do pozdního rána druhého dne. **Byla to svatojánská noc**, nejkratší noc v roce.

HOL N: str. 13

HOL Č: str. 7

Die Sozi haben es besonders schwer. **Sie müssen gegen alle sein**, weil alle gegen sie sind.

Ted' to mají socani ale obzvlášť těžké. **Musí být totiž úplně proti všem**, protože všichni jsou najednou proti nim.

FRI N: str. 26

FRI Č: str. 23

Die Katze.

Ich hab sie ja gesehen.

War das die Katze?

Kočka.

Viděla jsem ji.

Byla to opravdu kočka?

3.5.1.2 Rozlišné aktuální členění

V této dvojici vět stojí v rématu temporální doplnění, které je v obou jazycích umístěno shodně, dále adresát a patiens. V němčině stojí nejdříve adresát následován patientem, což je ve shodě s pravidly uspořádání slovního pořádku v němčině a odpovídá aktuálnímu členění věty. V češtině je tomu naopak, nejdříve je umístěn patiens, poté adresát, ačkoliv podle ukazovacího zájmena *tomu* je vidět, že tento výraz není nejdynamičtějším prvkem celé věty. Nositelem intonačního centra je patiens. Lze říci, že věta je přeložena nepřesně.

GRA N: str. 52

GRA Č: str. 49

... vor jeder das Hemd gewechselt hätte, **er muß eines Tages dem Zigarettengmädchen**, ohne mein Wissen, **ein Foto geschenkt haben**, denn er hat sich mit dem grünen schnippischen Ding verlobt, hat es ...

... před každou málem košili převlékl, **dal nejspíš jednou** – bez mého vědomí – **fotografii tomu cigaretovému děvčeti**, neboť se s tím zeleným prostořekým žabcem jednoho krásného dne zasnoubil, pak ...

V těchto dvojicích vět jsou lokální doplnění vyjádřena pomocí předložky a zájmen. Předložková spojení mají v němčině tendenci vyskytovat se na konci věty, pokud poslední pozice není již obsazena mluvnický podmíněným výrazem (infinitiv, odlučitelný prefix, participium minulé). V češtině jsou tato lokální doplnění umístěna bezprostředně za VF, následuje nejdynamičtější prvek věty.

SCH N: str. 26

SCH Č: str. 29

Ich wagte nicht, mich zu rühren. **Sie trat so nahe an mich heran**, daß ich ihre Brüste an meinem Rücken und ihren Bauch an meinem Po spürte.

Neodvážil jsem se ani pohnout. **Přistoupila ke mně tak blízko**, že jsem na zádech cítil její ňadra a na zadnici její břicho.

SCH N: str. 15

SCH Č: str. 18

... und griff nach dem anderen Strupmf. **Ich konnte die Augen nicht von ihr lassen**. Von ihrem Nacken und von ihren Schultern, ...

... a sáhla po druhé punčoše. **Nemohl jsem z ní spustit oči**. Z její šíje a z jejích ramen, ...

Pokud je v německé větě patiens a předložkový adresát, stojí předložkový výraz téměř vždy na konci věty, ačkoliv není nebo nemusí být nositelem intonačního centra. V češtině je tomu naopak, předložkový výraz stojí hned za VF, následuje nejdynamičtější prvek věty na jejím konci.

FRI N: str. 28

FRI Č: str. 25

Kennst du einen Soldat namens Peider? **Er hat ein Aug auf dich**. Der!

..., který se jmenuje Peider? **Má na tebe zálusk.** Ten!

FRI N: str. 34

FRI Č: str. 32

Sie, ja sie! **Ich hab Angst vor euch,** ja ich zittere.

Vy, ano, vy! **Mám z vás strach,** ano, klepu se strachy.

FRI N: str. 35

FRI Č: str. 33

Kein Wort. **Ich habe eine andere Arbeit für dich.** Ziehe deine Schürze aus!

Ani slovo. **Mám pro tebe jinou práci.** Sundej si zástěru!

HAN N: str. 27

HAN Č: str. 155

..., leistete ihm in seiner Soldateneinsamkeit Gesellschaft. **Er war so aufmerksam zu mir,** und ich hatte auch keine Angst vor ihm wie vor anderen Männern. Er bestimmte, und sie ging darauf ein.

..., v době vojenské opuštěnosti udělala společnost. **Byl ke mně tak pozorný** a já jsem z něho neměla strach jako z ostatních mužů. On rozhodoval a ona souhlasila.

V tomto překladu byl na konec věty ve shodě s aktuálním členěním umístěn stejný výraz *Tag/den*, za určitým slovesem vynechal překladatel adresáta *einem*.

FRI N: str. 36

FRI Č: str. 35

Nachher hab ich ihn auch nicht mehr leiden können, geb ich zu. **Er hat einem nicht einmal mehr guten Tag gesagt.** Ich sag ja nicht, es sei ihm recht geschehen, ...

Potom sem ho taky nemoh ani cejtít, to přiznávám. **Neřek už ani dobrej den.** No, já neříkám, že to bylo správný, co se mu stalo, ...

Pokud má německá věta za agentem a VF patiens a lokální slovesné předložkové doplnění (substantivní nebo pronominální), pak má čeština tendenci umístit lokální doplnění (směr odkud, kde) za VF, následuje patiens. To je ve shodě se systémovým uspořádáním v českém jazyce.

HOL N: str. 41

HOL Č: str. 37

So bleibe ich auf der Kastanie sitzen, und **ich nehme meine Schleuder aus dem Hosensack**. Die ist nicht gewöhnlich, ...

Zůstal jsem teda na kaštanu a **lovím ze zadní kapsy u kalhot svůj prak**. Pánové, není prak jako prak!

PAU N: str. 157

PAU Č: str. 155

... und ließ den Blick wandern. **Sie durfte den Wagen nicht aus den Augen lassen**. Und sie musste wach sein, ...

... a ostražitě pozorovala okolí. **Nesměla spustit z očí náš vozík**. A nesměla propást pana Wandschneidera.

SIM N: str. 284

SIM Č: str. 291

Thomas Lieven sah elend aus. Eingefallen war sein Gesicht, die Augen lagen in dunklen Höhlen. **Er hatte die schwerste Nacht seines Lebens hinter sich** und den schwersten Tag seines Lebens vor sich.

Thomas Lieven vypadal špatně. Jeho tvář byla propadlá, pod očima se rýsovaly temné kruhy. **Měl za sebou nejtěžší noc svého života** a před sebou nejtěžší den.

Opačný příklad představuje následující dvojice. V němčině stojí nejdříve lokální doplnění místa, poté patiens jako nejdynamičtější prvek věty. Překladatel zvolil opačné pořadí a za nejdůležitější informaci tak považoval lokální doplnění *na břicho*.

SCH N: str. 36

SCH Č: str. 39

sie ..., streckte die Hand aus, nahm einen Geldschein, **klappte vor ihrem Bauch die Geldtasche auf**, steckte den Geldschein hinein, klappte die Geldtasche ...

..., napřáhla ruku, vzala bankovku, **otevřela peněženku na břicho**, zastrčila bankovku, peněženku zase zavřela ...

Pokud je lokální doplnění ve významu směru, ale není substantivní, nýbrž pronominální, stojí v češtině také přímo za určitým slovesem před patientem

PAU N: str. 146

PAU Č: str. 145

Wir legten den Handwagen mit unseren Decken aus und **betteten Linde hinein**.

Volker durfte zwischen ihren Füßen sitzen.

Vozík jsme vystlali dekami a **uložili do něho Lindu**. Volker směl sedět u ní v nohách.

PAU N: str. 152

PAU Č: str. 150

..., ergaben sie eine klare Brühe mit ein paar Fettaugen. **Wir quetschten die Kartoffeln hinein**.

..., byl z toho čirý vývar s několika mastnými oky. **Rozmačkali jsme do něho brambory**.

V následujících dvou dvojicích vět se slovosled liší díky systémovému uspořádání v češtině. V němčině stojí výsledek/doplňek *nackt* za VF, případně za zájmenem, v češtině (*nahá, nazí*) na konci věty. Je také nejdynamičtější prvkem věty.

SCH N: str. 36

SCH Č: str. 39

..., was Fahrschein verkaufen und lochen ist? **Sie** stand auf, **stand nackt in der Küche** und spielte Schaffnerin. Sie schlug mit der Linken die kleine Mappe ...

..., že je prodávání a cvakání jízdenek? **Stoupla si v kuchyni nahá** a hrála si na průvodčí. Levičkou otevřela desky s bločkem jízdenek, ...

SCH N: str. 37

SCH Č: str. 40

Wenn du davor arbeitest. **Wir standen uns nackt gegenüber**, aber sie hätte mir in ihrer Uniform nicht abweisender vorkommen können.

Pokud budeš mít hotovo. **Stáli jsme proti sobě nazí**, ale ani v uniformě by nemohla vypadat odmítavěji.

Na konci německé i české věty stojí v rématu (za doprovodem *asistentka*) slovesné doplnění lokální a temporální. V němčině je v bezpříznakové větě umístěn nejdříve čas (*Woche*), potom místo (*hier*). V češtině stojí lokální doplnění bezprostředně za VF, na konci věty stojí temporální výraz jako nositel intonačního centra.

SIM N: str. 286

SIM Č: str. 293

Haben Sie Ihre Leute seither gesehen? Nein, **ich bin mit meiner Assistentin schon seit einer Woche hier**, ich hatte Vorlesungen zu halten.

Viděl jste od té doby svoje lidi? Ne, **jsem tu s asistentkou už týden**. Musel jsem mít přednášky.

V této dvojici vět se jedná o modální a lokální slovesné doplnění v rématu. V němčině jsou ve shodě s pravidly slovního pořádku v pořadí modální → lokální, v češtině naopak. Nejdynamičtějším prvkem věty je tak modální určení.

PAU N: str. 138

PAU Č: str. 138

..., regnete es noch immer. **Wir** waren sehr früh aus dem Lager aufgebrochen und **kamen daher ganz allein am Schlagbaum an**. Während wir dort standen und warteten, ...

Ve čtvrtek 28. června stále ještě přelo. Tábor jsme opustili za rozbřesku, takže jsme **přišli k hraniční závoře úplně sami**. Zatímco jsme stáli před závorou a čekali, ...

Německá i česká věta mohou mít dvě lokální doplnění směřová. V češtině u nich bylo zvoleno jiné pořadí než v němčině. V ní stojí nejdříve informace kam, před koho (*Raddatz*), pak kam, na co (*Tisch*). Jelikož o Raddatzovi se v textu hovoří, je *stůl* nejméně známou skutečností a stojí proto na konci věty. Překladatel svým způsobem překladu a umístění lokálních doplnění na rozdíl od originálního textu zvýraznil, před koho *Thomas lístek položil*.

SIM N: str. 274

SIM Č: str. 279

..., inzwischen diesen Funkspruch zu chiffrieren. **Er legte einen Zettel vor Raddatz auf den Tisch**. Der Berliner las und staunte.

..., abyste mi zatím zašifrovali tuto zprávu. **Položil lístek na stůl před Raddatze**. Berlínák četl a užasl.

Podobně v následujících větách jsou v rématu dvě lokální doplnění místa. Jejich pořadí je v němčině a češtině rozlišné a mění se tím i vyznění věty. Německá věta svou poslední informací *im Fluß* zdůrazňuje *mytí v řece*, kdežto český překlad klade důraz na *mytí pod vrbou*.

PAU N: str. 155

PAU Č: str. 153

Bei dem Schreiner Schult am Elde-Ufer bekamen wir Quartier und Essen. **Wir wuschen uns unter Trauerweiden im Fluß.** In der Nacht hörten wir das sanfte Rauschen des dahinziehenden Wassers.

U truhláře Schulta na břehu řeky jsme dostali najíst a našli i přístřeší na příští noc. **Myli jsme se v řece pod smuteční vrbou.** V noci jsme slyšeli tiché šumění tekoucí vody.

Tato dvojice vět má srovnatelné aktuální členění, ale přesto je rozdílná. Německá věta má v rématu čtyři slovesná doplnění. Nejdříve dvě doplnění modální, adresáta a patiens, což je zcela ve shodě s pravidly slovosledu podle Helbiga a Buschy³⁰². V češtině umístil překladatel za VF lokální doplnění, které nahrazuje německého adresáta, následuje patiens jako intonační centrum věty. Modální doplnění nahradil překladatel jiným významovým slovesem.

HOL N: str. 31

HOL Č: str. 26

... und es jagt das Blut rasch hinauf und hinunter. **Der Tschech sagt ganz manierlich und in einem guten böhmischen Deutsch zu meinen Eltern Grüßgott,** wobei er eine herrschaftliche Verbeugung macht.

..., že mě střídavě polévá horko a zase zima. **Vysekl přede našima uctivé Grüßgott** a zdvořilácky se uklonil.

Další německá věta obsahuje v rématu lokální doplnění místa, patiens, a temporální doplnění. V kontextu další věty je vidět, že *Kleiderabgabe* je nositelem intonačního centra, proto byl tento výraz umístěn na konec věty. Český překlad je volnější a nejdynamičtější prvkem věty má být výraz *nával*. Následující věta ale ukazuje, že uspořádání identické s němčinou by bylo logičtější, aktuální členění české věty se nejeví jako správné.

POL N: str.27

POL Č: str. 27

In Amerika gibt es keine unehelichen Kinder, zumindest nicht in Magazinstories. **Sie lassen in der Garderobe des Theaters ein großes Gedränge bei der Kleiderabgabe entstehen.** In Amerika nimmt der Theaterbesucher seine Überkleider in den Zuschauerraum mit.

³⁰² Srov. Helbig, Buscha, 2004, 490

V Americe žádné nemanželské děti nejsou, alespoň ne v magazínových povídkách. **Dopustíte, aby při odkládání kabátů v divadelní šatně vznikl nával.** V Americe si berou návštěvníci divadla své svršky do hlediště.

Vlivem jiného slovosledu dochází k jinému vyznění následujících dvou vět. V němčině, i vlivem mluvnický podmíněných pravidel, stojí na konci věty participium minulé, které je nejdynamičtější prvkem věty. Před ním je umístěno modální doplnění. Překladatel toto pořadí změnil, takže nejdynamičtější prvkem české věty je modální doplnění.

SCH N: str. 10

SCH Č: str. 14

Dann fällt mir ein, daß ich es schon gesehen habe, und **ich bin doppelt verwirrt.** Wenn ich mich erinnere, wo ich ihm ...

Pak mě napadne, že jsem ho již viděl, a **jsem zmaten dvakrát tolik.** Začnu vzpomínat, kde jsem se s ním již setkal ...

V rématu obou následujících vět je *vylézání z vody*. Rozdílnost slovosledu v rématické části je dána mluvnický podmíněným postavením druhé a třetí části přísudkového slovesa.

HOL N: str. 56

HOL Č: str. 52

..., daß die Wassertropfen über seine Rippen hüpfen. **Er muß gerade aus dem Wasser herausgekommen sein,** und das muß ziemlich kalt sein, ...

... a já si v tom slunci stačil všimnout kapek, co mu odlítly od těla. **Musel před chvílí vylízt z vody,** a ta bude asi ještě dost studená, ...

Ve všech nalezených dvojicích vět, které si významově odpovídají, ale v němčině je pasivní konstrukce a v češtině sloveso v aktivu, se objevuje tendence ke změně aktuálního členění. Německá věta začíná rématickou částí a její výpovědní dynamičnost klesá. Česká věta má na svém počátku tématickou část, následuje rématická.

SÜS N: str. 5

SÜS Č: str. 7

..., der zu den genialsten und abscheulichsten Gestalten nicht armen Epoche gehörte. **Seine Geschichte soll hier erzählt werden.** Er hieß Jean-Baptiste Grenouille, und wenn sein Name im Gegensatz zu den Namen anderer genialer Scheusale, ...

..., která nebyla nijak chudá na geniální a nestvůrné postavy. **Budeme vám tedy vyprávět jeho příběh.** Jmenoval se Jean-Baptiste Grenouille, a když jeho jméno na rozdíl od jiných geniálních nesvůr, ...

PAU N: str. 140

PAU Č: str. 139

... und ihn schüttelten. **Seine Feder war gebrochen.**

..., ať jsme jeho šroubky kroutili jak chtěli. **Měl zlomené pero.**

PAU N: str. 152

PAU Č: str. 150

Wir taten ihm wohl leid. **Wäsche mußte gewaschen werden.** Damit hatten wir fast den ganzen Tag zu tun.

Zřejmě mu nás bylo líto. **Museli jsme vyprat prádlo.** Tím jsme byli zaměstnáni téměř celý den.

Následující dvě věty jsou obě v pasívu, ale s rozdílným aktuálním členěním. Nejdynamičtější prvkem věty jsou *Böller/hmoždíře*, v němčině umístěné na začátku věty, v češtině na konci.

HOL N: str. 50

HOL Č: str. 46

..., und der Feuerwehrhauptmann ließ sich den Helm vergolden. **Böller wurden ausgeborgt**, weil man bei einem Kaiser viel und laut schießen muß.

... a velitel hasičů si dokonce nechal pozlatit helmu. **Povypůjčovaly se hmoždíře**, protože císaře je nutno uvítat slavnostními kanonádami, ...

Následující dvojice mají stejný výraz v rématu (*Blut/krev, Art von Freude/druh radosti, Assistentin/asistentka*), ale německý nositel intonačního centra je umístěn na začátku věty, v češtině na jejím konci.

SIM N: str. 288

SIM Č: str. 295

Ihre Leute werden sich verzweifelt verteidigen. **Blut wird fließen.** Menschen werden sterben.

Vaši lidé se budou zoufale bránit. **Poteče krev.** Lidé budou umírat.

PAU N: str. 135

PAU Č: str. 135

..., fielen wir einander fast in die Arme. **Aber diese Art von Freude war es nicht,** nach der ich mich jetzt sehnte, ...

..., div že jsme si nadšením nepadli do náruče. **Nebyl to však ten druh radosti,** po kterém jsem toužila, ...

SIM N: str. 287

SIM Č: str. 293

Danach blieb es still in der Bibliothek. Die Männer sahen einander an. Endlich flüsterte Débouché: Das wäre zu furchtbar. Ich kann es nicht glauben. In diesem Moment flog die Tür auf. **Débouchs Assistentin Yvonne Dechamps stand im Rahmen,** außer Atem, ungeschminkt, ...

V knihovně nastalo ticho. Muži se dívali jeden na druhého. Konečně Débouché zašeptal: To by bylo příliš hrozné. Nemohu tomu uvěřit, nechci tomu uvěřit. V tom okamžiku se rozletěly dveře. **Stála v nich Débouchova asistentka Yvonna Dechampsová,** bez dechu, nenalíčená, ...

3.5.2 Překlad německých vět s tzv. nepřímým slovosledem

I tam, kde nemá němčina na počátku věty agens, nýbrž jiné slovesné doplnění, mívá čeština nevyjádřený, tedy na povrchové rovině věty nulový pronominální subjekt. Těchto případů však bylo nalezeno daleko menší množství než v předcházející skupině.

3.5.2.1 Patiens na začátku německé věty

V následujících dvojicích vět stojí na prvním místě v německé větě vždy patiens, následuje VF a agens. Patiens je nositelem intonačního centra, věta tak začíná rématem a přechází v téma. V češtině je pronominální agens nevyjádřený, věta začíná VF a na konci věty je patiens jako nejdynamičtější prvek věty. Věta je vystavěna ve shodě s principem stoupající výpovědní dynamičnosti.

SIM N: str. 282

SIM Č: str. 287

..., jetzt habe ich ma vier Jahre gedrückt. **Noch nicht einen Menschen habe ich getötet.** Scheißgefühl, das was ich einmal mit Schuld sind...

..., doted'ka jsem se čtyři roky ulejšák. **Nezabil jsem ani jednoho člověka.** Je to hnusnej pocit, že jsme najednou taky vinni...

SÜS N: str. 12

SÜS Č: str. 11

..., aber mir. **Zehn Pfund habe ich abgenommen** und dabei gegessen für drei. Und wofür?

..., ale mně. **Ubrala jsem deset liber,** a přitom jsem jedla za tři. A za co?

SIM N: str. 286

SIM Č: str. 293

..., die die größten Orden verdienen... **Dummköpfe haben Sie da oben in den Bergen sitzen,** Herr Professor!. Der alte Mann sah Thomas lange an.

..., kteří si zaslouží ta nejvyšší vyznamenání ... **Máte tam nahoře v horách hlupáky,** pane profesore! Starý muž se na Thomase dlouze zadíval. Pak řekl: ...

3.5.2.2 Temporální doplnění na začátku německé věty

Temporální slovesné doplnění s významem *kdy* bylo v německé větě umístěno na její začátek, v české větě je bezprostředně za určitým slovesem. V obou jazycích patří do tématu, není dynamickým prvkem. Rématická část věty přichází po tématické a je v obou jazycích shodná.

SCH N: str. 9

SCH Č: str. 13

..., daß ich das Haus schon gesehen habe. **Dabei denke ich nicht an die Bahnhofstraße in meiner Heimatstadt**, sondern an eine andere Stadt oder ein anderes Land.

..., kde jsem ten dům již viděl. **Nemyslím přitom na Nádražní ulici v rodném městě**, ale na jiné město a jinou zemi.

Temporální slovesné doplnění s významem *jak dlouho* umístěné na počátku německé věty je jejím rématem. V češtině se toto rématické doplnění nachází na konci věty a je jejím nejdynamičtější prvkem.

SCH N: str. 8

SCH Č: str. 12

Ich weiß nicht, wann und warum es abgerissen wurde. **Über viele Jahre war ich nicht in meiner Heimatstadt**. Das neue Haus, in den siebziger oder achtziger Jahren gebaut, hat fünf ...

Nevím, kdy byl zbořen a proč. **Nebyl jsem ve svém rodném městě již mnoho let**. Nový dům, postavený v sedmdesátých či osmdesátých letech, má pět ...

SIM N: str. 274

SIM Č: str. 279

Das walte Gott, sagte Thomas. **Lange genug habe ich gebraucht**, um dös Bruckerl aufzutreiben. Seine Suche nach einer Brücke hatte Thomas Lieven am 4. Juli 1943 begonnen.

To chtěl pánbůh, odpověděl Thomas ve vídeňském dialektu. **Potřeboval jsem dost času k tomu**, abych tem mostík dostal. Svůj most začal Thomas Lieven hledat 4. července 1943.

Temporální slovesné doplnění s významem *od kdy* je v první dvojici umístěno na začátku německé věty jako její nejdynamičtější prvek. V češtině stojí na konci věty.

PAU N: str. 157

PAU Č: str. 154

Auch mit Bombengeschädigten aus Hamburg und dem Ruhrgebiet kamen wir im Lauf des Tages ins Gespräch. **Schon seit den großen Bombenangriffen während des Krieges waren sie hier in Lübz untergekommen.** Sie erzählten uns, ...

V průběhu dne jsme se seznámili a pohovořili i s vybombardovanými obyvateli Hamburku a měst v Porúří. **Bydleli tady v Lübz už od doby velkých náletů v posledních letech války.** Vyprávěli nám, ...

Ve druhé větě je v českém překladu umístěno temporální doplnění mezi dvě lokální doplnění, která tvoří réma věty. Překladatel vložil temporální určení mezi dvě lokální. Tento překlad lze považovat za chybný, protože neodpovídá aktuální větné závažnosti a posouvá význam věty (*už týdny bují tráva?*).

PAU N: str. 150

PAU Č: str. 148

..., die jeder Finder verschmäht hatte. **Vielleicht schon seit Wochen lagen sie im feuchten Graben zwischen wucherndem Gras** und waren so mürbe geworden, ...

..., jimiž každý nálezce pohrdl. **Ležely v mokré příkopě už týdny mezi bující trávou** a byly tak vetché, ...

3.5.2.3 Lokální doplnění na začátku německé věty

Lokální slovesné doplnění místní je v první dvojici vět v tématu, réma přichází po VF. V češtině stojí toto lokální doplnění za VF, následuje výraz v rématu.

PAU N: str. 155

PAU Č: str. 153

In der Nacht hörten wir das sanfte Rauschen des dahinziehenden Wassers. **Hier war es so schön.** Ich wünschte mir nichts sehnlicher, ...

V noci jsme slyšeli tiché šumění tekoucí vody. **Bylo to tam tak krásné...** Toužebně jsem si přála, ...

Od předchozích vět se liší tato dvojice, v níž je lokální doplnění v němčině (v první pozici) i češtině (v poslední pozici) rématické.

PAU N: str. 148

PAU Č: str. 146

... und trat in die Pedale. **Fort war er.** „Weil ich doch so müde bin“, ...

..., šlápl do pedálů a **byl pryč.** „Když jsem přece tak unavená,“ ...

N: lokální určení v první pozici ve větě

Č: lokální určení v poslední pozici ve větě

Volněji přeložil český překladatel větu se dvěma lokálními doplněními, kde jedno stojí na začátku věty v tématu (*Buschwindröschen*, o kterých se sice ještě nemluvílo, ale děj probíhá na jaře a k tomu patří první květiny) a další za VF v rématu (*am Ufer*). V češtině je *břeh* v rématu první věty, jako ekvivalent dalšího doplnění následuje eliptická věta.

HOL N: str. 15

HOL Č: str. 9

..., denn er ist erst nach zehn Tagen im Böhmischen wieder entdeckt worden. **Zwischen den ersten Buschwindröschen ist er am Ufer gelegen.** Die ganze Schule von Petrowitz war beim Begräbnis, ...

..., protože ho našli někde v Čechách teprve za deset dní. **Ležel si tam na břehu a všude okolo trsy prvních sasanečků.** Pohřbu se zúčastnila celá petrovická škola a

3.5.2.4 Modální doplnění na začátku německé věty

Modální slovesné doplnění s významem *jak, jakým způsobem* je v německé větě umístěno na jejím začátku a stojí v tématu (o *Yvonně* se v textu mluví), v rématu jsou *vzájemné pohledy*, jak je patrné i z dalšího kontextu. Česká věta je řazena v pořadí réma → téma, což se jeví jako překladatelova chyba, obrácené pořadí by lépe zapadalo do kontextu.

SIM N: str. 280

SIM Č: str. 285

Der Bürgermeister und der Töpfer schwiegen. **Aber über den Kopf Yvonne's hinweg sahen sie einander an**, schlau und verschlagen, wie alte Bauern es tun ...

Starosta a hrnčič mlčeli. **Ale pohlédli na sebe přes Yvonninu hlavu**, chytrácky a mazaně, jak to dělají staří sedláci ...

3.6 Slovosled hlavní věty následující po větě vedlejší

Pokud následuje hlavní věta po větě vedlejší, má v němčině specifický slovní pořádek. Po závislé větě vedlejší následuje hlavní věta začínající určitým slovesem, jehož postavení je mluvnicky podmíněno (existuje pouze výjimka ve slovosledu hlavní věty následující po vedlejší větě koncesivní), po něm následuje zpravidla agens a další slovesná doplnění. V češtině je tento slovní pořádek variabilnější v závislosti na aktuálním členění. Věta může začínat rovněž určitým slovesem nebo agentem atd.

3.6.1 Pořadí určité sloveso a agens v české větě

Dvojice vět, kde v českém překladu stojí určité sloveso a agens na začátku hlavní věty stejně jako v němčině, byly nalezeny ve zkoumaných textech nepříliš často. VF i agens jsou výrazy kontextově zapojené.

Obě následující věty odpovídají systémovému uspořádání ve svém jazyce. V němčině je za VF a agentem (v tématu) *patiens* a lokální doplnění. V češtině následuje lokální doplnění a pak teprve *patiens* jako nositel intonačního centra věty.

HOL N: str. 15

HOL Č: str. 9

... daß ich nicht nur so daherlüge, **hat der Lutsch das Heimatkundeheft zwischen die Hosenträger geklemmt**. Er tut sich immer so schwer mit der Landkarte, ...

..., že jen tak zbůhdarma nelžu, **měl Ludva za kšandama zastrčený zeměpisný atlas**. Dost mi píchnul tím, ...

Po určitém slovesu a agentu (v tématu) následují v obou větách lokální slovesná doplnění místa. Jejich pořadí je však rozdílné. V němčině je nejdynamičtější prvkem, umístěným na konci věty, určení vzdálenosti (*Meter*), překladatel považoval za důležitější údaj jméno *pavilonu*, proto ho umístil na konec věty.

BER N: str. 8

BER Č: str. 8

..., mehr noch die ganze pseudowissenschaftliche Welt kennt und gerade als ich auf dem Pavillon Hermann lag, **lag mein Freund Paul auf dem Pavillon Ludwig an die zweihundert Meter weiter**, welcher aber nicht, wie der Pavillon Hermann, ...

..., a právě tenkrát, když jsem ležel v pavilonu Hermann, **ležel i můj přítel Paul o dvě stě metrů dál v pavilonu Ludwig**, který však již na rozdíl od pavilonu Hermann nepatřil k plicnímu oddělení, ...

3.6.2 Agens jako nositel intonačního centra na konci české věty

V následující české větě stojí agens jako nositel intonačního centra na konci české věty. V analyzované dvojici vět je slovní pořádek srovnatelný, pouze v němčině stojí na konci věty participium minulé, jeho postavení je však mluvnicky podmíněno. Intonačním centrem věty je v obou jazycích výraz *Schnüre/provazy*, oba stojí v poslední možné pozici ve větě.

SCH N: str. 12

SCH Č: str. 15

... und wo im Geländer die Stäbe fehlten, **waren Schnüre gespannt**. Es roch nach Putzmitteln. Vielleicht ist mir das alles auch erst später aufgefallen.

..., kde chyběly v zábradlí laťky, **byly nataženy provazy**. Byly zde cítit čisticí prostředky. Možná jsem si toho všiml teprve později.

Stejně jako po vedlejší větě stojí i po přímé řeči v německé uvozovací větě nejdříve VF. Mluvnický podmíněna je i pozice následujícího agentu, poté přicházejí slovesná doplnění.

Následující modální slovesné doplnění v německé větě stojí v rématu. V češtině je nositelem IC také modální doplnění *rázně*, přesto umístil překladatel do poslední pozice ve větě *Vídeňáka*, o kterém se v textu ale neustále mluví.

SIM N: str. 273

SIM Č: str. 278

„Jawohl, Herr Sondrführer!“ **meldete der Wiener stramm**. Grod jetzt.

„Ano, pane veliteli!“ **hlásil rázně Vídeňák**. Zrovna teď.

3.6.3 Agens jako kontextově zapojený výraz na začátku české věty

Na rozdíl od německých vět může česká věta začínat kontextově zapojeným agentem. *Traum/sen* je výraz v textu několikrát opakovaný, jeho *trvání* také, v rématu stojí pouze *länger/déle*. V obou jazycích je umístěno na konci.

SCH N: str. 10

SCH Č: str. 13

Wenn ich das Haus auf dem Land sehe, **dauert der Traum länger**, oder ich erinnere mich danach besser an seine Details.

Vidím-li dům na vesnici, **sen pak trvá déle** nebo si později lépe vzpomínám na detaily.

Podobně stojí v tématu výraz *Eltern/rodiče*, v německé větě je rématickým výrazem temporální a lokální doplnění. V češtině stojí v rématu temporální doplnění, predikát i lokální doplnění.

SCH N: str. 29

SCH Č: str. 32

Als ich von ihr nach Hause kam, **saßen meine Eltern und Geschwister schon beim Abendessen**. Warum kommst du so spät?

Když jsem se od ní vrátil domů, **mí rodiče a sourozenci již seděli u večeře**. Proč jdeš tak pozdě?

3.6.4 Jiné slovesné doplnění na začátku české věty

Na začátku české hlavní věty mohou stát i jiná kontextově zapojená slovesná doplnění. Aktuální členění v následující dvojici vět bylo změněno. Zatímco *Küche* je v německé větě umístěna na samý konec věty jako její nejdynamičtější prvek, umístil překladatel *kuchyni* do tématu, protože je to místnost, ve které se osoby nacházely. Považoval ji tedy za kontextově zapojenou. V rématu stojí *hluk z ulice*.

SCH N: str. 34

SCH Č: str. 37

Wenn die Säge verstummte, **drang schwach das Verkehrsgeräusch der Bahnhofstraße in die Küche.**

Wenn ich Kinder rufen und spielen hörte, ...

Když pila zmlkla, **do kuchyně slabě pronikal dopravní hluk z Nádražní ulice.** Když jsem slyšel křik hrajících si dětí, ...

3.6.5 VF jako nositel intonačního centra na konci české věty

V následujících dvojicích vět tu v češtině stojí určité sloveso na konci věty jako její nejdynamičtější prvek. Překladatel tak posílil výpovědní závažnost slovesa a oslabil význam slovesného doplnění (*vztekle*, *sotva*). V němčině to není možné, pravidla o postavení VF jsou omezujícím faktorem.

HOL N: str. 28

HOL Č: str. 23

Wenn ich die Stachelbeeren und Zwetschgen im Pfarrhausgarten beichte, **schnauft der Herr Dechant immer ganz zornig**. Die Kuhmilch auf der Weide des Grünerbauern kommt als neue Sünde dazu.

..., vždycky když se začnu zpovídat z toho angreštu a švestek, **pan děkan ve zpovědnici neuvěřitelně vztekle funí**. Letos jsem to opepřil ještě i mlíkem z Grünbauerovic krávy.

SCH N: str. 5

SCH Č: str. 9

Wenn ich zu Hause oder in der Schule Treppen stieg, **trugen mich meine Beine kaum**. Ich mochte auch nicht essen.

Když jsem šel doma či ve škole po schodech, **sotva mě nohy nesly**. Ani jíst mi nechutnalo.

3.7 Slovosled vedlejší věty

Pro německou vedlejší větu je typická mluvnicky podmíněná koncová pozice určitého slovesného tvaru, ačkoliv sloveso je jen výjimečně nejdynamičtějším prvkem vedlejší věty. V případě složeného přísudkového slovesa stojí infinitivní slovesné tvary (infinitiv nebo participium minulé) bezprostředně před VF v poslední pozici. Na začátku věty stojí stejně jako v češtině spojovací výraz (spojka, vztažné zájmeno, vztažné adverbium apod.). Pozice agentu je na rozdíl od češtiny také pevně daná, až na drobné výjimky (předsazená zájmena, krátká adverbia) stojí agens těsně za spojovacím výrazem. Tím je německá vedlejší věta ve svém slovosledu oproti české větě značně omezena. Při překladu do češtiny jde většinou o přesuny z pozic mluvnicky podmíněných.

3.7.1 Určité sloveso za spojovacím výrazem v české větě

Ve velkém počtu srovnávaných vět stojí v českém jazyce na počátku věty za spojovacím výrazem určité sloveso.

3.7.1.1 Věty se shodným aktuálním členěním

V celém množství dvou set srovnávaných stran byl nalezen velký počet vedlejších vět, které se při překladu do češtiny liší pouze umístěním predikátu, a to všech jeho částí – určitého slovesa jednoduchého i tvarů, které patří ke složenému predikátu. Protože se jedná o velké množství stále stejných příkladů, nebyly z textů vypisovány všechny, ale pouze reprezentativní část.

Věty, které se liší pouze přesunem slovesa z poslední pozice v německé větě, mají v češtině umístěno určité sloveso přímo za spojovacím výrazem. Na konci věty je její nejdynamičtější prvek. Ten je také nositelem intonačního centra v německé větě, ačkoliv z uvedených důvodů nestojí na jejím konci.

In der rechten hielt er einen Rotstift. Das Manuskript, mit Spuren bedeckt, **die der Rotstift hinterlassen hatte**, sah aus, als ob er Masern hätte.

V pravé ruce držel červenou tužku. Rukopis, pokrytý stopami, **které zanechala červená tužka**, vypadal, jako by měl spalničky.

FRI N: str. 26

FRI Č: str. 23

..., er fände es sehr undankbar von mir, **wenn ich seine Tochter verführte**. Ich lache, aber ...

..., pokládal by to za strašný nevděk, **kdybych svedl jeho dceru**. Směju se, ale ...

FRI N: str. 27

FRI Č: str. 24

Und ich will, **daß du stolz bist**, Andri, ...

A chci, **abys byl pyšný**, Andri, ...

FRI N: str. 27

FRI Č: str. 24

Ich habe Angst, **wenn ich stolz bin**.

Und jetzt will ich einen Kuß.

Mám strach, **když jsem pyšný**.

A teď chci pusu.

FRI N: str. 30

FRI Č: str. 28

Rechts bin ich stärker, **aber wenn ihr einen Linksaußen braucht**, also einen Eckball bring ich schon herein.

Na pravým křídle sem lepší, **ale když potřebujete levý křídlo**, tak tedy roh vám zakopu.

FRI N: str. 31

FRI Č: str. 29

Das ist toll, Fedri, **daß du mein Freund bist**.

Dein erster Stuhl?

To je bezva, Fedri, **že seš můj přítel**.

To je tvá první židle?

FRI N: str. 34

FRI Č: str. 33

Sie wissen ganz genau, **wie gemein Sie sind**. Sie sind hundsgemein.

Vy víte až moc dobře, **jak jste sprostěj**. Ste sprostěj a podlej.

FRI N: str. 35

FRI Č: str. 33

Hörst du zu, **wenn dein Meister spricht**? Für jede Bestellung, die du hereinbringst mit deiner Schnorrerei, ...

Posloucháš, **když mluví tvůj mistr**? Za každou vobjednávku, kterou vyžebraš tím svým kňouráním, ...

FRI N: str. 45

FRI Č: str. 44

Das geht ja nicht, sagten sie, **weil wir Bruder und Schwester sind**! Einmal wollten wir uns vergiften, ...

To přece nejde, říkali, **protože jsme bratr a sestra**! Jednou jsme se chtěli otrávit rulíkem, ...

POL N: str.27

POL Č: str. 27

O, boy! Wenn Sie ändern wollten, **was zu ändern ist**, bliebe kaum mehr von Ihrer Arbeit übrig als der Titel.

Ó, boy! Kdybyste chtěl změnit všechno, **co je třeba změnit**, nezůstalo by z vaší práce o moc víc než titul.

FRI N: str. 29

FRI Č: str. 27

..., das war eben, **weil ich ihn nicht in meiner Werkstatt wollte**, und ich wußte ja, es ...

..., to bylo proto, **že sem ho nechtěl do dílny**, věděl sem, že ...

FRI N: str. 27

FRI Č: str. 24

... - ich will, **daß du an mich denkst**, Andri, ...

... - já chci, **abys myslel na mě**, Andri, ...

SÜS N: str. 6

SÜS Č: str. 8

Und innerhalb von Paris wiederum gab es einen Ort, **an dem der Gestank ganz besonders infernalisch herrschte**, zwischer der Rue...

A uprostřed Paříže bylo zase místo, **kde vládl obzvlášť pekelný smrad**, a to mezi rue ...

HOL N: str. 15

HOL Č: str. 9

Ich sage, **daß ich dem Lutsch bei einer Fleißaufgabe helfen muß**, und damit jeder merkt, daß ich nicht nur so daherlüge, ...

Doma jsem řekl, **že jdu Ludvovi pomáhat s učením**, a aby všichni viděli, ...

3.7.1.2 Rozlišné aktuální členění

V mnohých dvojicích vět se ukazuje, že slovní pořádek se ve větách vedlejších v části za českým určitým slovesem často podstatně liší.

V této české větě bylo změněno pořadí lokálních doplnění - *světových stran* (v češtině lokální atribut). Důvod překladatelovy výměny není jasný.

HOL N: str. 15

HOL Č: str. 9

..., und er weiß nicht recht, **was im Osten oder im Westen liegt**. Ihr bleibt mir vom Wasser weg, ...

..., nepozná, **jestli je to směrem na západ nebo na východ**. Máma začala o tom, ať nás ani nenapadne ...

U vět, které mají v němčině rozvitě lokální doplnění, se v češtině objevuje tendence přeložit ho jako dvě lokální doplnění, přičemž postponovaný lokální atribut je umístěn jako první z doplnění.

V tomto překladu autor obrátil pořadí dvou lokálních doplnění *do Rouenu + do nalezince*. V originálním textu leží na konci věty (kromě mluvnicky podmíněných částí predikátu) lokální atribut *von Rouen*, který je nositelem IC. V češtině má nejvyšší výpovědní hodnotu doplnění *do ... nalezince*.

SÜS N: str. 9 – 10

SÜS Č: str. 10

... und wollte das Kind schon zur Sammelstelle für Findlinge und Waisen in der Äußeren Rue Saint-Antoine bringen lassen, **von wo aus täglich Kindertransporte ins staatliche Großfindelheim von Rouen abgingen**. Da nun aber diese Transporte von Lastträgern ...

... a chtěl dítě poslat do sběrný pro nalezené a sirotky v rue Saint-Antoine, **odkud byly denně vypravovány dětské transporty do Rouenu do státního ústředního nalezené**. Protože ale tyto transporty prováděli ...

Lokální atribut *im Dorf* stojí na konci německé věty, lokální doplnění *ve vesnici* před posledním doplněním.

PAU N: str. 154

PAU Č: str. 152

..., zeigte uns Siegfried freudestrahlend einen zweiten Schuh, **den er auf einem Abfallhaufen im Dorf gefunden hatte**. Diesmal war es ein rechter, ...

..., ukázal mi Siegfried s rozzářeným obličejem druhou botu, **kteřou našel ve vesnici na hromadě odpadků**. Tentokrát to byla bota pravá, ...

Lokální atribut *durch Glöwen* stojí na konci temporálního doplnění, lokální doplnění *v Glöwen* před temporálním doplněním. Na konci této věty je i jiné pořadí doplnění modálního a lokálního. Zatímco v němčině stojí na konci věty lokální doplnění, ale nejdynamičtější prvek věty je modální doplnění (*Brot, Kartoffel*), v češtině je pořadí obráceně a věta tak má stoupající výpovědní dynamičnost.

PAU N: str. 136

PAU Č: str. 136

Hier hatten die Einheimischen das ständige Klopfen, das Bitten und Betteln der Flüchtlinge satt. **Nachdem wir nach einem vergeblichen Streifzug durch Glöwen ohne ein Stück Brot, ohne eine einzige Kartoffel wieder beim Wagen zusammengekommen waren**, ...

Tady už měli obyvatelé toho věčného klepání, prošení a žebrání uprchlíků dost. **Když jsme se v Glöwen po marném tažení od domu k domu šli u vozíku bez jediného kousku chleba**, bez jediné brambory,

Obrácené pořadí patientu a modálního doplnění znamenají, že v němčině je nejdynamičtější prvek patients, v češtině modální slovesné doplnění.

PAU N: str. 135

PAU Č: str. 135

Wir fahren jetzt auf einer Hauptverkehrsstraße, **die fast genau in Süd-Nord-Richtung die Städte Genthin und Pritzwalk miteinander verbindet**.

Nyní jsme putovali po hlavní silnici, **kteřá spojovala města Genthin a Pritzwalk téměř přesně ve směru od jihu na sever.**

3.7.2 Nepřízvučná příklonka za spojovacím výrazem v české větě

3.7.2.1 Příklonka *se*

Pokud se v překladu do češtiny objeví ve vedlejší větě příklonné zvrtné zájmeno *se*, je umístěno bezprostředně za spojovacím výrazem jako za první přízvučnou částí věty. V následujících větách stojí příklonné *se* před určitým slovesem.

FRI N: str. 35

FRI Č: str. 33

Ich zeige dir, **wie man Bestellungen schreibt**. Hörst du zu, wenn dein Meister spricht?

Ukážu ti, **jak se píšou vobjednávky**. Posloucháš, když mluví tvůj mistr?

HOL N: str. 37

HOL Č: str. 33

..., weil er keine Schläge kriegt, **wenn er die Schule schwänzt**. Es ist umsonst, ...

..., protože jemu, **když se uleje ze školy**, nikdo nenařeže.

FRI N: str. 44

FRI Č: str. 42

..., der's auf allen Universitäten der Welt nicht einmal zum Doktor gebracht hat. Dieser Patriot, **der unser Amtsarzt geworden ist**, weil er keinen Satz biden kann ohne Heimat und Andorra.

..., který to na žádné univerzitě na světě nedotáh ani na doktora. Ten vlastenec, **co se stal ted' naším úředním lékařem**, protože nedá dohromady větu, aby v ní nebyla vlast a Andorra.

Mezi českým zvrtným zájmenem a určitým slovesem je umístěn výraz, který je kontextově zapojený, následuje kontextově nezapojená část věty.

POL N: str.27

POL Č: str. 27

Wäre es längst pleite. **Wenn in Ihrer Story zwei Leute einander begegnen**, schütteln sie sich die Hand. Das tut man hierzulande nicht.

..., byla by dávno plajte. **Když se ve vaší story potkají dva lidé**, potřesou si rukama. To se tady nedělá.

HOL N: str. 57

HOL Č: str. 53

Mit den Zehen drehen wir die Steine um, **ob ein Fisch oder Krebs darunter ist**. Hinter den Wurzeln im Wasser und den großen Steinen stehen die Forellen.

Nohama obracíme kameny na dně, **jestli se pod nimi neschovala nějaká ryba nebo rak**. V kořání u břehu a pod většími kameny bývají pstruzi.

3.7.2.2 Příklonná část predikátu

Německý složený predikát má na konci věty infinitní slovesné tvary a za nimi určité sloveso. Pokud je i v češtině složený slovesný tvar (minulý, kondicionální), následuje za spojovacím výrazem příklonná nepřízvučná část predikátu a pak přídělné sloveso jako významový nositel predikátu.

FRI N: str. 34

FRI Č: str. 33

Sie sitzen auf dem Stuhl, **den ich gemacht habe**, und zünden Sie Ihre Pfeife an.

Sedíte na židli, **kterou sem udělal já**, a zapalujete si fajfku. posun int centra nakonec

SÜS N: str. 6

SÜS Č: str. 8

..., keine Äußerung des aufkeimenden oder verfallenden Lebens, **die nicht vom Gestank begleitet gewesen wäre**. Und natürlich war in Paris der Gestank am größten, ...

..., nebylo projevu klíčícího nebo skomírajícího života, **který by neprovázel zápach**. A přirozeně byl pak v Paříži zápach největší, ...

POL N: str.26

POL Č: str. 26

In der rechten hielt er einen Rotstift. Das Manuskript, mit Spuren bedeckt, die der Rotstift hinterlassen hatte, sah aus, **als ob er Masern hätte**. I am sorry, aber Sie sind nichts für Amerika, ...

V pravé ruce držel červenou tužku. Rukopis, pokrytý stopami, které zanechala červená tužka, vypadal, **jako by měl spalničky**. I´am sorry, ale vy nejste nic pro Ameriku, ...

Mezi českým určitým slovesem a přičestím minulým se může vyskytnout kontextově zapojené slovesné doplnění, které má menší výpovědní dynamičnost než samotné přičestí minulé. Pokračování věty je shodné v obou jazycích.

FRI N: str. 40

FRI Č: str. 39

Das fragst du, mein junger Freund, **weil du noch nie in der Welt gewesen bist**. Ich kenne den Jud.

To se ptáš ty, kamaráde, **protože jsi ještě nebyl ve světě**. Já židy znám.

HOL N: str. 42

HOL Č: str. 37

Der Tschech, **den ich retten will**, hat ein Loch im Kopf.

A Čech, **co jsem mu chtěl pomoci**, má v hlavě díru jako trám.

HOL N: str. 17

HOL Č: str. 11

... und die deswegen auch nicht wiederholt werden können. Vielleicht hat Kolumbus so geschrien, **wie er Amerika entdeckt hat**, oder auch der Paul Urban, ...

..., které možná ani neexistují. Podobně asi křičel Kolumbus, **když se mu podařilo objevit Ameriku**, a taky Paul Urban,

BER N str. 7

BER Č: str. 7

... meine gerade erschienene Verstörung, **die ich ein Jahr vorher in Brüssel in der rue de la croix 60 geschrieben habe**, auf das Bett, aber ich hatte...

..., jež bez úmoru pracovaly v tamějším pavilonu Hermann, položila na postel můj právě vydaný román rozrušení, **který jsem uplynulého roku napsal v Bruselu v rue de la Croix 60**, ale já neměl sílu vzít knihu do ruky, ...

3.7.3 Kontextově zapojené slovesné doplnění za spojovacím výrazem před určitým slovesem v české větě

Za spojovacím výrazem na začátku vedlejší věty a před určitým slovesem stojí v české větě jedno kontextově zapojené slovesné doplnění různého druhu.

3.7.3.1 Agens

Tímto doplněním může být agens, takže slovní pořádek na začátku vedlejší věty odpovídá německému. Tento agens je vždy kontextově zapojený.

HOL N: str. 37

HOL Č: str. 33

Die Tschechen beschlagnahmen die Radios, **daß niemand den Hitler hören kann**. Der Franz Traxler von Millik hat ein Bild vom Hitler, ...

Češi začali zabavovat rádia, **aby lidi nemohli poslouchat toho Hitlera**. Franz Traxler má jeho fotku.

Slovní pořádek po agentu a VF se ale často podstatně liší. Může to být z důvodu volnějšího překladu, místo adresáta a patientu použil překladatel patiens a atributem.

HOL N: str. 13

HOL Č: str. 7

Jedenfalls weiß ich vom Traxler, **daß die Henlein dem Hitler sein Radio hören**, was sie natürlich nicht dürfen,

Na každý pád, od Traxlera vím, **že henlajni poslouchají Hitlerovo rádio**, což přirozeně nesmějí,

V rématu této věty jsou opačně řazena slovesná doplnění. V němčině stojí nejdříve patiens, poté lokální doplnění. To odpovídá pravidlům německého slovosledu. V češtině stojí nejdříve patiens, potom účelové doplnění jako nejdynamičtější prvek věty.

HAN N: str. 30

HAN Č: str. 156

Mein Vater steckte ein Sonnenbrillengelstell auf die andere Brille, redete zwischendurch zu dem Hund, wollte dann schon einmal zahlen. Nein, nein, ich lade dich ein, sagte er, **als auch meine Mutter das Geldtäschchen aus der Handtasche nahm**. Von unserer Urlaubsreise schickten wir ihr ...

Otec si na dioptrické brýle nasadil tmavá skla proti slunci, mezitím mluvil na psa, pak chtěl už, už platit. Ne, ne, já tě pozval, řekl, **když také matka sahala do kabelky pro peněženku**. Z dovolené jsme jí ...

Změna slovesného pořádku po agentu a predikátu znamená, že na konci české věty stojí adresát *lidem*, a sice před korelátem *za to*. Korelát odkazuje na další vedlejší větu, která stupňuje výpovědní dynamičnost celého souvětí.

FRI N: str. 26

FRI Č: str. 24

..., aber es ist nicht zum Lachen, **wenn man den Menschen immerfort dankbar sein muß**, daß man lebt.

..., ale není to k smíchu, **když člověk musí být pořád a pořád vděčný lidem za to**, že žije.

3.7.3.2 Patiens

Dalším slovesným doplněním po spojovacím výrazu a před VF je patiens, vyjádřený zájmenem. Je to výraz kontextově zapojený, proto je jeho postavení za spojovacím výrazem gramaticky podmíněné.

FRI N: str. 27

FRI Č: str. 24

Ich gehe nicht mehr aus dem Haus, **damit sie mich in Ruh lassen**. Ich denke an dich, ...

Nejdu už ani z domu, **jen aby mě nechali na pokoji**. Myslím na tebe, ...

Stejně kontextově zapojený je i patiens *tomu*. Na konci české věty je zdůrazněné lokální doplnění (v němčině adresát), což svázaný slovosled německé vedlejší věty neumožňuje.

HAN N: str. 27

HAN Č: str. 154 - 155

Es war für meine Mutter kein die zukünftige Empfindungswelt mitbestimmendes Angstgespenst der frühen Kinderjahre gewesen, **wie er es für mich dann sein sollte**, sondern zunächst nur das Erlebnis einer sagenhaften Welt,

Pro matku nebyla strašákem raných dětských let, jenž by působil na utváření budoucího citového světa, **jako tomu mělo být později u mne**, nýbrž nejprve jen zážitkem z báječného světa, z něhož si člověk doposud prohlížel ...

3.7.3.3 Temporální doplnění

Za spojovacím výrazem a před určitým slovesem stojí i krátké temporální doplnění. V němčině za mluvnicky daným agentem v první možné pozici.

SÜS N: str. 6

SÜS Č: str. 7

..., aus dem Mund stanken sie nach verrotteten Zähnen, aus ihrem Mägen nach Zwiebelsaft und an den Körpern, **wenn sie nicht mehr ganz jung waren**, nach altem Käse und nach saurer Milch und ...

..., z úst jim páchly zkažené zuby, z žaludků cibulová šťáva a těla, **pokud už nebyli příliš mladí**, páchla starým sýrem a kyselým mlékem a vředovými chorobami.

HOL N: str. 44

HOL Č: str. 40

Wahrscheinlich bin ich irgendwann und irgendwie doch vom Baum gestiegen, **weil ich draußen vor der Stadt in der fetten Grünerwiese liege**. Die Sonne scheint mir auf den Buckel, ...

Nějak jsem se ale dolů dostat musel, **protože teď ležím daleko za městem uprostřed Grünerbauerovic luk**. Do zátylku mě lechtá slunce a ...

Temporální doplnění stojí před VF i v obou těchto větách. Rozdílné je umístění patientu *Franc/franky*. V češtině stojí na konci věty a je nejdynamičtější prvkem věty. Lokální atribut *pro Woche* stojí v češtině jako lokální slovesné doplnění za slovesem.

SÜS N: str. 11

SÜS Č: str. 10

Er wurde zu diesem Behuf einer Amme namens Jeanne Bussie in der Rue Saint-Denis übergeben, **welche bis auf weiteres drei Franc pro Woche für ihre Bemühungen erhielt**.

Svěřili je proto kojné jménem Jeane Bussieová v rue Saint-Denis, **kteřá až na další měla dostávat týdně za svou námahu tři franky.**

Do této české věty bylo před VF přidáno kontextově zapojené temporální doplnění, které v němčině obsahuje předchozí věta. Přesunutí bylo způsobeno volnějším překladem.

HOL N: str. 27

HOL Č: str. 22

Dieser Tag ist deswegen so berühmt, **weil da die Glocken nach Rom fliegen.** Früher habe ich das auch wirklich geglaubt, ...

Vyznačuje se tím, **že ten den odletí všechny zvony na světě do Říma.** Ale to se říká jen tak - ...

3.7.3.4 Lokální doplnění

Lokální doplnění v české větě stojí také jako kontextově zapojený prvek před určitým slovesem. Česká věta má stoupající výpovědní dynamičnost, německá ne, za IC (*weniger als ein Jahr*) následuje ještě lokální doplnění, které není novou informací.

PAU N: str. 145

PAU Č: str. 144

Keine Extrawürste! Alle, **die weniger als ein Jahr im Ort wohnten,** mußten fort.

Žádné výjimky! Všichni, **kdo v obci bydlí méně než jeden rok,** musí pryč!

3.7.3.5 Modální doplnění

Modální slovesné doplnění stojí v češtině před slovesem, na poslední pozici se tak přesouvá patiens, který je nositelem IC.

SÜS N: str. 12

SÜS Č: str. 11

Er ärgerte sich, daß **er die Pforte überhaupt geöffnet hatte.** Er wünschte, daß diese Person ...

Zlobil se na sebe, že **vůbec otevřel bránu**. Přál si, aby ta osoba zase vzala ...

HOL N: str. 17

HOL Č: str. 11

... und so ruhig im Wasser, **daß wir den Aufprall der anderen Schinaken gar nicht spüren**. Die Spannung ist dahin.

... a pluje tak klidně, **že vůbec nevnímáme nárazy ostatních ker**. Počáteční vzrůšo opadlo a ...

Vedlejší věta modální proporcionální má v němčině typický mluvnický daný slovosled. Jejím intonačním centrem jsou komparativní výrazy, které jsou i intonačním centrem české věty, ale v jejím závěru. Česká věta má stoupající výpovědní dynamičnost.

SCH N: str. 5

SCH Č: str. 9

Die Krankheit begann im Herbst und endete im Frühjahr. **Je kälter und dunkler das alte Jahr wurde**, desto schwächer wurde ich. Erst mit dem neuen Jahr ging es aufwärts.

Nemoc začala na podzim a skončila na jaře. **Jak se starý rok stával chladnější a temnější**, tím více jsem slábl i já. Obrat nastal teprve začátkem roku nového.

3.7.4 Několik slovesných doplnění za spojovacím výrazem před určitým slovesem v české větě

V české větě je možno umístit před určité sloveso i více slovesných doplnění. Jsou kontextově zapojená, známá z kontextu, nebo mají nižší výpovědní dynamičnost než výrazy za slovesem.

3.7.4.1 Agens na konci věty

Pokud je ve vedlejší větě před českým určitým slovesem více slovesných doplnění, má agens tendenci posouvat se úplně na konec vedlejší věty a stát se tak nejdynamičtější výrazem věty.

HOL N: str. 56

HOL Č: str. 52

Mehr wegen dem Zufall, **daß der liebe Gott es so hingekriegt hat**, daß wir zusammengekommen sind.

Asi kvůli té báječné náhodě, **kteřou určitě chytře zaonačil náš dobrotivý pámbu**, protože svět je tak široký a my lidi ...

HOL N: str. 17

HOL Č: str. 11

... oder auch der Paul Urban, **als ihm im Jänner das Heu für seine zwei Geißen ohne jeden Grund verbrannt ist** und die Geißen dazu.

..., a taky Paul Urban, **když mu tuhle v lednu zničehonic shořelo všecko seno**, co nasušil pro své dvě kozy.

PAU N: str. 144

PAU Č: str. 143

... und flößte ihr heißen Tee ein, **bis dem Kind der Schweiß übers Gesicht lief**. Ausgerechnet an diesem Tag kam es dem russischen Ortskommandanten in den Sinn, ...

... a napájela ji horkým čajem, **až jí po obličejí začaly stékat proudy potu**. Právě tohoto dne si místní ruský velitel usmyslel vypovědět z Ziegendorfu všechny uprchlíky, ...

HOL N: str. 47

HOL Č: str. 43

Sie sagt, **daß niemand gestorben ist**, und einen Namen sollte man halt schon wissen, ...

Opáčila mi, **že teda tady v Pocinovicích neumřel nikdo** a kdo by to jako měl bejt, ...

Na konec české věty umístil překladatel agens, který je rozvitý několika atributy. V němčině ale stojí na konci věty jako nejdynamičtější prvek za temporálním doplněním adresát. Touto změnou došlo k nepatrnému posunutí vyznění věty.

GRA N: str. 52

GRA Č: str. 49

..., der klarmachen sollte, **wie groß und unerreichbar, ja künstlerisch das Portrait meines Großvaters Koljaiczek auf der ersten Seite des Fotoalbums heute noch auf mich wirkt**. Klein und breit steht er neben ...

..., jež by mělo zdůraznit, **jak mocným a nedostižným, ba přímo uměleckým dojmem na mne působí portrét mého dědečka Koljaiczeka na první straně fotografického alba**. Malý a široký stojí tu vedle ...

3.7.4.2 Patiens na konci věty

Dalším slovesným doplněním, které má tendenci stát na konci české vedlejší věty (v poslední možné pozici), je patiens. V této větě dochází k posunu v aktuálním členění věty, zatímci v německém originále je nositelem intonačního centra výraz *Mausezähnenchen*, v češtině *povlaky na polštářky*.

GRA N: str. 58

GRA Č: str. 54

Jahr für Jahr machten sie Reisen und brachten Andenken aus Pillau, Norwegen, von den Azoren, aus Italien unbeschädigt nach Hause in den Keinhammerweg, **wo er Semmeln buk und sie Kissenbezüge mit Mausezähnenchen versah**. Wenn Alexander Scheffler nichts sprach, ...

Rok co rok podnikali cesty a z Pilafy, Norska, z Azorských ostrovů, z Itálie přinášeli nepoškozené upomínky domů do Kleinhammerovy ulice, **kde on pekl housky a ona pilotkami zdobila povlaky na polštářky**. Když Alexandr Scheffler zrovna nemluvil, ...

V této větě se liší pouze umístění agentu, který je v němčině bezprostředně za spojkou, v češtině za prvním slovesným doplněním, jelikož má vyšší výpovědní dynamičnost.

PAU N: str. 155

PAU Č: str. 153

Am Morgen erzählte mir die Mutter, **daß die Geräusche des Flusses bei ihr ähnliche Wünsche und Gefühle geweckt hätten**. Am Dienstag, dem 10. Juli, machten wir den Wagen schon früh am Morgen reisefertig, ...

Ráno mi matka vyprávěla, **že v ní zvuky řeky vyvolaly podobné pocity a přání**. V úterý 10. července jsme už brzo ráno připravili vozík na další cestu, ...

V obou větách je patiens na konci, liší se ale umístěním agentu, který je v němčině na mluvnicky podmíněné druhé pozici za spojkou. Český volnější slovosled umožnil překladateli posunout ho ke konci věty a dodat mu tak vyšší výpovědní dynamičnost.

HAN N: str. 15

HAN Č: str. 149

Er sparte immer weiter, **bis die Kinder für Heirat oder Berufsausübung eine AUSSTATTUNG brauchen würden**. Das Ersparte schon vorher für ihre ...

Šetřil stále dál, **protože na svatbu i pro výkon povolání budou děti potřebovat VYBAVENÍ**. Že by úspory použil už na jejich VZDĚLÁNÍ, ...

3.7.4.3 Temporální doplnění

Umístěním temporálního doplnění nakonec české věty zdůraznil překladatel tento časový údaj, v němčině nemá takovou závažnost, nejdynamičtějším prvkem je tam predikát.

SIM N: str. 285

SIM Č: str. 291

Danke, nein. Was ich zu tun habe, muß ich allein erledigen. Aber ... Hier ist ein versiegelter Brief. **Wenn sie bis acht Uhr nichts von mir gehört haben**, öffnen Sie ihn.

Děkuji, ne. To, co mám udělat, musím vyřídit sám. Ale ... Tady je zapečetěný dopis. **Jestli o mně nic neuslyšíte do osmi hodin**, otevřete jej.

3.7.5 Určité sloveso jako nositel intonačního centra na konci české vedlejší věty

Stejně jako v němčině, tak i v češtině může být určité sloveso umístěno na konci vedlejší věty a stává se potom nositelem intonačního centra věty.

Následující věty se liší pouze umístěním pronominálního patientu, který má v němčině díky netypickému umístění vyšší výpovědní dynamičnost.

FRI N: str. 30

FRI Č: str. 28

Natürlich will ich, **wenn eure Mannschaft mich nimmt**.

Hast du Fußballschuh?

Samo sebou, že chci, **když mě vaše mužstvo vezme**.

Máš kopačky?

Následující německá věta neodpovídá správnému gramatickému ani aktuálnímu slovosledu. Mluvnické pravidlo říká, že ve vedlejší větě následuje po spojovacím výrazu podmět, tedy agens *Telefon*. Na *telefon* se ptá i předešlá otázka, je to tedy výraz kontextově zapojený. Česká věta odpovídá AČV.

SIM N: str. 285

SIM Č: str. 292

Haben Sie Telefon in der Wohnung? Ja, Monsieur ... Ich spreche selbst mit ihm. In der vollgeräumten Souterrain-Wohnung des Pedells trat Thomas Schweiß auf die Stirn, während er, Hörer am Ohr, vernahm, wie **bei Professor Débouché das Telefon schrillte**. Die Frau des Pedells war aufgestanden, sie ...

Máte v bytě telefon? Ano, monsieur ... Promluví s ním sám. V pedelově přečpaném suterénním bytě Thomasovi vystoupil na čele pot, když se sluchátkem u ucha poslouchal, jak **telefon u profesora Débouché vyzvání**. Pedelova manželka vstala, ...

V této německé větě je za rámcem vedlejší věty (spojovací výraz + VF), v rématu umístěno intenční doplnění původu, které se stává nositelem intonačního centra. Český překladatel posunul původce do středu věty, na začátek rématu a intonačním centrem se stalo VF.

HOL N: str. 13

HOL Č: str. 7

Der Hitler sagt in seinem Radio, **daß er sich das nicht länger gefallen läßt von den Tschechen und Sozi.**
So ein Durcheinander ist das.

Hitler v tom svém rádiu tvrdí, **že si to od Čechů a od socanů už dlouho líbit nenechá.** Jak říkám, je z toho jeden velký propletenec....

I v následující větě stojí temporální doplnění za rámcem vedlejší věty. Protože touto větou končí jeden dramatický akt, předpokládáme, že doplnění je přízvuchné, nositelem IC. Překladatel opět posunul toto doplnění do středu věty, čímž se IC stává české VF.

FRI N: str. 29

FRI Č: str. 27

Ich bin nicht schuld, **daß es so gekommen ist später.**

Moje vina to není, **že se to později tak semlelo.**

I zde je intonačním centrem věty výraz vysunutý za německou vedlejší větu, v češtině je IC určité sloveso.

FRI N: str. 32

FRI Č: str. 30

Warum gehst du nicht in den Verkauf? **Wenn einer nicht aufgewachsen ist mit dem Holz,** siehst du, mit unserem Holz, ...

Proč nejdeš do krámu? **Když nejseš s dřevem srostlej,** víš, s naším dřevem - ...

3.7.6 Infinitivní konstrukce

Pokud se v textu vyskytnou tzv. infinitivní konstrukce (s platností vedlejších vět), kde základním prvkem je sloveso v infinitivu, je infinitiv v německé konstrukci na konci, kdežto v češtině na začátku. S trochou zjednodušení lze konstatovat, že uspořádání v konstrukci je opačné než v češtině, ve které výpovědní dynamičnost v těchto větách stoupá, v němčině klesá.

SCH N: str. 31

SCH Č: str. 34

Vermutlich war es nicht leicht, **das jüngste von vier Geschwistern zu sein**, und konnte sie sich ohne einige Frechheit nicht behaupten.

Asi to nebylo lehké, **být ze čtyř sourozenců nejmladší**, a asi se bez nějaké té drzosti prosadit nemohla.

PAU N: str. 134

PAU Č: str. 134

Dort aber trafen wir sehr nette Leute an, bekamen zu essen und hatten Gelegenheit, **in einem kleinen Teich zu baden**. Dieses Bad hatten wir nach der Übernachtung im Schweinestall dringend nötig.

Tam jsme se setkali s velmi milými lidmi, dostali najíst a měli příležitost **vykoupat se v malém rybníčku**. Po noci strávené v prasečím chlívku jsme tuto koupel opravdu nutně potřebovali.

HAN N: str. 17

HAN Č: str. 149

... schwärmende weltvergessene kleine Partei zu vertreten. **Als Frau in diese Umstände geboren zu werden**, ist von vornherien schon tödlich gewesen. Man kann es aber ...

..., blouznící o velké budoucnosti prostřednictvím velké minulosti. **Narodit se do tohoto prostředí jako žena** bylo již předem smrtící. Dalo by se však také říci, ...

SCH N: str. 21

SCH Č: str. 24

..., sondern auffordern müßten, zu ihr zu gehen, war das eine. **Tatsächlich zu ihr zu gehen**, war etwas völlig anderes. Ich weiß nicht, warum ich es tat.

..., ale naopak povzbuzovali, abych k ní zašel, byla jedna věc. **Jít k ní však doopravdy** bylo něco úplně jiného. Nevím, proč jsem to dělal.

PAU N: str. 153

PAU Č: str. 151

... daß sie sich entschlossen habe, **mit uns wieder heim zu wandern**, heim nach Wichtstadt, auf unsere Rosinkawiese.

..., že se rozhodla **vrátit se s námi domů**, do Wichtstadt, na naši Rozinkovou louku!

Pokud věta řídící předchází českou infinitivní konstrukci, pak je infinitiv stejně jako v německé infinitivní větě na konci, se stejným aktuálním členěním.

FRI N: str. 45

FRI Č: str. 44

Es ist aber so. Vater, wir lieben einander. **Davon zu reden**, ist schwierig. Seit der grünen Kammer, als wir Kinder waren, reden wir ...

Opravdu, otče, máme se rádi. Je těžké **o tom mluvit**. Už v té naší zelené komůrce, když jsme byli ještě děti, jsme si říkali, ...

3.7.7 Participiální konstrukce

I tzv. participiální konstrukce má v němčině participium na konci věty, v češtině je slovesné adjektivum na jejím začátku. V německé participiální konstrukci výpovědní dynamičnost klesá, v češtině stoupá.

POL N: str.26

POL Č: str. 26

In der rechten hielt er einen Rotstift. Das Manuskript, **mit Spuren bedeckt**, die der Rotstift hinterlassen hatte, sah aus, als ob er Masern hätte.

V pravé ruce držel červenou tužku. Rukopis, **pokrytý stopami**, které zanechala červená tužka, vypadal, jako by měl spalničky.

4 ZÁVĚR

V materiálové části disertační práce byly analyzovány a porovnávány dvojice vět, německé a české, jejich rozdíly ve slovosledu a tendence, které se projevují při překladu německých vět do češtiny.

V češtině jako jazyku se slovosledem poměrně volnějším, než má němčina, odpovídá povrchový slovosled do značné míry hloubkovému slovosledu. Věta začíná kontextově zapojenou částí a pokračuje částí kontextově nezapojenou, výpovědní dynamičnost věty stoupá, intonační centrum je umístěno většinou v nepříznačové, koncové pozici.

Při analýze byl sledován předpoklad, že německá věta nemá ve svém pevněji vázaném slovosledu, kdy pořadí slov musí často odpovídat větným funkcím a gramaticky daným pravidlům, tak blízko k hloubkové stupnici dynamičnosti jako věta česká.

Rozborem a porovnáním excerpovaných vět bylo zjištěno a četnými příklady doloženo několik rozdílů ve výstavbě české a německé věty a byly vymezeny hlavní tendence projevující se v rozdílu mezi německým a českým slovosledem.

Velkou roli ve výstavbě německé i české věty zaujímá vedle slovosledu (gramaticky podmíněného i aktuálního) i její intonace, především umístění intonačního centra věty. Jeho umístění je důležitým znakem vrcholu rématické části věty.

V německém originálu a v českém překladu stojí intonační centrum ve větě často ve zcela, nebo v částečně rozdílné pozici. Umístění neakcentovaného výrazu za intonačním centrem německé věty do jiné pozice ve větě české se ukázalo být jednou z významných tendencí posunu ve slovosledu³⁰³, které se projevují při porovnávání obou jazyků. Nepřízvučný výraz za intonačním centrem v němčině je v české větě posunut přímo na počátek české věty a je tak zřejmou součástí tématu. Výrazy, které byly takto v německém originále umístěny, jsou kontextově zapojená lokální, temporální a komparativní doplnění.

PAU N: str. 157

PAU Č: str. 155

..., wenn Herr Wandschneider kam. **Denn sie war die einzige von uns sieben**, die ihn kannte. Ich hatte Angst.

³⁰³ Srov. 3.2.1

A nesměla propást pana Wandschneidera. **Z nás sedmi byla ona jediná**, která věděla, jak vypadá. Měla jsem strach.

Daleko častěji bylo pozorováno posouvání německého výrazu za intonačním centrem přímo před intonační centrum české věty. Typickým výrazem stojícím v němčině za intonačním centrem je pronominální skupina, složená buď z předložky a zájmeny, nebo tvořená tzv. pronominálním adverbium. Dále se v této pozici často vyskytují kontextově zapojená substantiva ve funkci patientu nebo adresáta i volná adverbialní doplnění temporální, lokální místní i směrová.

SIM N: str. 285

SIM Č: str. 292

Haben Sie Telefon in der Wohnung? Ja, Monsieur ... **Ich spreche selbst mit ihm**. In der vollgeräumten Souterrain-Wohnung des Pedells trat Thomas Schweiß auf die Stirn, während er, Hörer am Ohr, vernahm, ...

Máte v bytě telefon? Ano, monsieur ... **Promluví s ním sám**. V pedelově přečpaném suterénním bytě Thomasovi vystoupil na čele pot, když se sluchátkem u ucha poslouchal, jak ...

V těchto případech tedy nekončí německá věta na rozdíl od české vrcholem rématu, ale nepřízvučným kontextově zapojeným výrazem „doplněným“ na konci věty. Naopak poslední pozici v české větě zaujímá samo intonační centrum věty, věta má tedy výpovědní dynamičnost stoupající až k jejímu závěru.

Další tendencí pozorovanou ve zkoumaném korpusu vět bylo přenesení kontextově nezapojeného výrazu z německé věty (umístěného většinou na začátku nebo v přední části rématu – za pronominálním doplněním, případně na jeho konci, pokud se jedná o lokální doplnění) na úplný počátek české věty³⁰⁴. Takto přesunuté výrazy jsou ve zkoumaných větách především temporální doplnění různého druhu, lokální doplnění místní i směrová, modální doplnění i doplnění prostředku. Německé doplnění, které je součástí kontextově nezapojené části věty, ale není intonačním centrem věty, stojí v českých větách na samém počátku věty a stává se tak součástí kontextově zapojené části věty. Obě srovnávané věty mají pak shodné pořadí složek ve větě, nejdříve téma, potom réma, ale rozlišné je jejich konkrétní naplnění. Ve většině případů lze říci, že výraz, který byl takto posunut, by mohl i v německé větě stát v kontextově zapojené části věty, ale autor se tak nerozhodl. To bylo způsobeno jednak svázaností německého slovosledu vlivem gramaticky podmíněných

³⁰⁴ Srov. 3.2.2

pravidel, jednak převažující tendencí německé věty začínat výpověď agentem/subjektem a predikátem.

SCH N: str. 36

SCH Č: str. 38

Daß ich auch gerne öfter bei ihr wäre. **Ich bleibe sowieso sitzen.** Wo bleibst du sitzen?

A že bych k ní rád chodil ještě častěji. **Stejně zůstanu viset.** Kde zůstaneš viset?

Nositelem intonačního centra může být v české větě i samo určité sloveso umístěné na konci věty, což vázanější slovosled německé věty neumožňuje³⁰⁵. Pokud je německý predikát tvořen pouze jedním slovem (není složený), není možné, aby byl v rozvité větě nositelem intonačního centra, neboť postavení finitního slovesa je v jednoduché oznamovací větě omezeno pouze na první nebo druhou pozici ve větě. Oproti tomu je pozice českého určitého slovesa volnější a sloveso může být prvkem s nejvyšší výpovědní dynamičností a nositelem intonačního centra.

SIM N: str. 281

SIM Č: str. 286

Er sah zu dem Funker hinab. Ein Ausdruck des entsetzten Staunens stand in den Augen des Berliners. Gerade reichte Schlumberger ihm wieder einen Zettel herüber. **Radatz räusperte sich verzweifelt.** Was ist da los? rief Brenner, ...

Pohlédl na radistu. V očích Berlínáka uviděl výraz zděšeného překvapení. Schlumberger právě podával přestůl další lístek. **Raddatz zoufale pokašlával.** Co je tam? vykřikl Brenner a ...

Pokud je německý predikát složený, je v mnoha větách umístěno intonační centrum na konci věty ve druhé části přísudku. Překlad do češtiny obsahuje určité sloveso nesoucí intonační centrum na konci věty. Srovnávané věty si tedy odpovídají svým aktuálním členěním, nesoulad je mezi umístěním určitého slovesa.

HOL N: str. 33

HOL Č: str. 28

Dann hauen wir aufeinander los. **Ich muß mein Leben erhalten,** denke ich, ...

³⁰⁵ Srov. 3.2.3

To na tý řece byl fakt zločin. **Alespoň holý život kdybych uhájil**, blesklo mi hlavou.

Při zkoumání vět s intonačním centrem na konci české věty se ukázalo, že při překladu nehraje roli ta skutečnost, zda německá věta začíná subjektem, má tedy přímý slovosled, nebo některým ze slovesných doplnění. Podobně je tomu i u věty tázací³⁰⁶ a rozkazovací³⁰⁷.

FRI N: str. 40

FRI Č: str. 39

André nimmt sie nicht, sondern geht. **Was hat er denn plötzlich?** Andri! Andri!

André si je nevezme a odejde. **Co s ním najednou je?** Andri! Andri!

Postavení patientu a adresáta vyjádřených zájmenem nebo zájmennou skupinou je v obou jazycích podmíněno gramaticky danými pravidly slovosledu. Zatímco v češtině mluvíme o příklonkách³⁰⁸ (stojí za prvním přízvučným elementem ve větě), v němčině jsou tato zájmena nejčastěji umístěna za určité sloveso (a případný zájmenný subjekt), tedy zpravidla do třetí, čtvrté nebo páté pozice ve větě. Pronominální předložkový patiens a adresát stojí v německé větě většinou na jejím konci.

PAU N: str. 146

PAU Č: str. 145

In Ziegendorf begegneten wir russischen Soldaten mit umgehängten Gewehren. **Sie wollten uns nicht auf den Hof lassen.** Aber Frau Rambow redete so lange auf sie ein, ...

V Ziegendorfu jsme potkaly ruské vojáky se samopaly přes rameno. **Na statek nás nechtěli pustit**, ale paní Rambowová do nich hučela tak dlouho, ...

Zvláštností němčiny je, že německá věta (nebo také infinitivní nebo participiální konstrukce) může začínat zájmenem ve funkci patientu nebo adresáta³⁰⁹. Toto zájmeno je kontextově zapojené. V češtině to není možné, na začátku věty by mohlo stát pouze zájmeno kontextově nezapojené ve svém delším tvaru³¹⁰.

³⁰⁶ Srov. 3.2.3.2.3

³⁰⁷ Srov. 3.2.3.2.4

³⁰⁸ Srov. 3.3

³⁰⁹ Srov. 3.3.1.1

³¹⁰ Např. *Jemu* to neřeknu. Ale vám ano.

SÜS N: str. 12

SÜS Č: str. 11

sie ... und nach Hause ginge und **ihn in Ruhe ließe mit ihren Säuglingsproblemen**. Langsam richtete er sich auf und ...

... a odešla domů a **nechala ho na pokoji i s kojeneckými problémy**. Pomalu se napřímil a ...

Stejně tendence a rozdíly mezi češtinou a němčinou jsou v rozboru doloženy i v umístění reflexivních zájmen.

HAN N: str. 22

HAN Č: str. 152

... und Fahnen aus Seide oder nur Papier angeboten. **Die Fußballmannschaften verabschiedeten sich nach Spielende mit dem vorschriftsmäßig ausgebrachten Sieg Heil!** Die Kraftfahrzeuge wurden statt A mit dem Kennzeichen D versehen.

...odznaky a praporky z hedvábí nebo pouhého papíru. **Fotbalová mužstva se po skončení zápasu loučila předepsaným provoláním: Sieg Heil!** Nákladní auta byla opatřena poznávací značkou D místo A.

Typickým a pevně daným rysem slovosledu německého jazyka je umístění určitého slovesa do druhé pozice ve větě jednoduché oznamovací i ve větě hlavní. V jiné pozici stojí sloveso pouze ve větě vedlejší (poslední pozice), ve větě imperativní a v tázací větě zjišťovací (první pozice). V první pozici v oznamovací větě bývá velice často subjekt, školní gramatiky potom mluví o tzv. přímém slovosledu. Tento slovosled lze velice často najít i u českých a jiných slovanských vět³¹¹ (ve slovanských jazycích, které se vyvíjely v těsném sousedství německého jazyka).

FRI N: str. 37

FRI Č: str. 36

Zeig deine Augen! **Der Doktor nimmt eine Lupe aus der Westentasche** und prüft die Augen. Das andre!

Ukaž oči. **Doktor vytáhne z kapsičky lupu** a prohlíží mu oči. Druhé!

Pořadí dalších výrazů ve větě se liší buď ve shodě se systémovým uspořádáním věty, nebo tím, jak překladatel mění zásahem do aktuálního členění věty a změnou výpovědní dynamičnosti jednotlivých výrazů význam a vyznění věty.

³¹¹ Srov. 3.4.1

POL N: str.27

POL Č: str. 27

Ihr Held empfängt von seinem Gegner eine Ohrfeige. In Amerika wird geboxt, nicht geohrfeigt. **Ihr Held stellt die Schuhe zum Putzen vor die Tür seines Hotelzimmers.** In Amerika ist das nicht üblich.

Váš hrdina dostane od protivníka facku. V Americe se nefackuje, ale boxuje. **Váš hrdina postaví před dveře svého hotelového pokoje boty**, aby mu je vyčistili. V Americe to není zvykem.

V první pozici v německé větě může stát i jiný výraz než subjekt. Autor českého překladu ale zvolil i v mnoha takových situacích český překlad pomocí slovosledu subjekt → určité sloveso a další slovesná doplnění³¹². Česká věta je vystavěna ve shodě se stoupající výpovědní dynamičností, v německé větě se často objevila v tomto případě klesající výpovědní dynamičnost, věta začíná kontextově nezapojenou částí a pokračuje směrem ke známým skutečnostem.

SIM N: str. 286

SIM Č: str. 293

..., weswegen Sie herkommen und Ihr Leben riskieren ... Nah, ganz nah, trat Professor Débouché an Thomas heran. **Groß und forschend waren die Augen des Gelehrten**, als er heiser flüsterte: ...

..., proč jste sem přijel a riskujete život. Profesor Débouché přistoupil těsně, velmi těsně k Thomasovi. **Učencovy oči byly velké a pátravé**, když chraptivě šeptal: ...

V mnoha takových případech bylo pozorováno posunutí významu věty vzhledem k překladatelovou zásahu do aktuálního členění.

HOL N: str. 11

HOL Č: str. 5

Auch in unserer Stadt ist das so. **Auf der Blaschekbrücke ist er aus altem Holz**, auf dem schiefen Steg an der Straße nach Hadruwa ist er aus zu Blech gewaltzten Eisen.

I v našem městečku je to tak. **Jeden starý a dřevěný stojí na Blažkovic mostě**, dalšího najdete na můstku cestou na Hadravu.³¹³

³¹² Srov. 3.4.2

³¹³ Srov. 3.4.2.2. – rozbor obou vět

Tyto posuny jsou způsobeny odlišným překladatelovým pojetím výchozí situace. Do kontextově zapojené části věty na její počátek umístil jako jev obecně známý nebo předpokládáný, případně obsažený ve zkušenostech postavy, jiný výraz, než je tomu v textu originálním.

HOL N: str. 14

HOL Č: str. 8

Am ersten Donnerstag im März zerbricht das Eis auf dem Fluß. Das ist ungeheuer wichtig für uns Buben.

Ledy začaly letos pukat už první čtvrtek v březnu. To je pro nás kluky nesmírně důležité.³¹⁴

Protože čeština není ve svém slovosledu tak vázaná gramatickými pravidly jako němčina, bylo ve srovnávané literatuře nalezeno množství příkladů, kdy v německé větě stojí na prvním místě kontextově zapojený agens, ale v češtině začíná věta jiným kontextově zapojeným doplněním. Takovým výrazem bývá často patiens (a pronominální subjekt je většinou explicitně nevyjádřený), temporální a lokální doplnění nebo jiné adverbiale, které je v německém jazyce umístěno často bezprostředně za určitým slovesem.

SIM N: str. 275

SIM Č: str. 280

Er kannte die Unterschiede der feinsten Champagner-Marken, **er verlangte in seinem Hotel „Poulet garni“**, aß Austern zu Dutzenden und erfuhr in den sanften Armen ...

Znal rozdíly v nejjemnějších značkách šampaňského, **ve svém hotelu vyžadoval „poulet garni“**, jedl ústřice po tuctech a v náručí ...

Pokud německá věta začíná jiným slovesným doplněním než agentem, bývá německý a český slovosled někdy téměř shodný, rozdíly jsou způsobeny pouze mluvnickými podmíněným postavením částí predikátu (infinitiv, odlučitelný prefix apod.) nebo postavením substantivního agentu ve třetí pozici v německé větě³¹⁵.

GRA N: str. 58

GRA Č: str. 55

³¹⁴ Srov. 3.4.2.2 – rozbor obou vět

³¹⁵ Srov. 3.4.4.1

Den Jungen kannte ich nicht, aber **Greff sollte ich durch seine Frau Lina später kennen und begreifen lernen**. Ich verliere mich zwischen ...

Chlapce neznám, zato **Greffa jsem měl později poznat a pochopit přes jeho ženu Lindu**. Ztrácím se mezi momentkami ...

Pokud věty v obou jazycích začínají jiným slovesným doplněním než agentem, posouvá čeština na rozdíl od němčiny často do první pozice ve větě temporální slovesné doplnění, v němčině bývá umístěno za určitým slovesem a agentem³¹⁶. V menší míře bývá na začátku české věty i jiné adverbiala.

PAU N: str. 151

PAU Č: str. 149

Aber Siegfrieds Späher blicken blieb so gut wie nichts verborgen. **So fand er an diesem Nachmittag zwischen Parchim und Strahlendorf einen einzelnen Schuh**, der noch in gutem Zustand war, ...

..., ovšem Siegfriedovu slídívému pohledu neuniklo skoro nic. **Toho dne odpoledne našel mezi Parchimem a Strahlendorfem jednu botu**, levou chlapeckou polobotku číslo 39, ...

Zatímco před německým určitým slovesem může stát pouze jedno slovesné doplnění (i když rozvitě v podobě nominální skupiny), bývá často před českým určitým slovesem několik slovesných doplnění. Nejčastěji byl pozorován výskyt dvojice agens a modální slovesné doplnění (v německém originále stojí agens na začátku věty, modální doplnění bezprostředně za slovesem). Vlivem tohoto posunu stoupá v německé větě výpovědní dynamičnost od začátku věty přes určité sloveso dále k modálnímu doplnění atd., zatímco v češtině od začátku věty přes modální doplnění k určitému slovesu. Určité sloveso je tak výpovědně závažnější než v němčině³¹⁷.

SIM N: str. 281

SIM Č: str. 286

...- ferner wirkten mit ... **Der Gefreite Schlumberger sah verstört von seinem Stenogrammblock auf**. Sie nehmen weiter auf, Mann! schrie Brenner ihn an.

...- dále spolupracovali... **Svobodník Schlumberger poděšeně vzhledl od svého stenografického zápisníku**. Přijímejte dál, člověče! zařval na něho Brenner.

³¹⁶ Srov. 3.4.4.2

³¹⁷ Srov. 3.4.5.1

Na rozdíl od němčiny (věty s agentem a predikátem na počátku) je možno najít v češtině i věty, kde agens stojí až za určitým slovesem, před kterým je umístěno několik slovesných doplnění. Někdy tvoří určité sloveso a agens závěr české věty. Výpovědní závažnost slovesa a agentu je tak silnější než v němčině³¹⁸.

HOL N: str. 12

HOL Č: str. 6

..., sagt mein Vater. **Die Männer dürfen auf der Brücke nicht mehr stehenbleiben.** Das ist streng verboten und eine Gemeinheit,

..., říká táta. **Na mostě už nesmí nikdo postávat.** Je to přísně zakázáno a taky pěkný sprostáctví,

Pokud obě věty, německá i česká, začínají jiným slovesným doplněním než agentem, vyskytuje se v češtině tendence klást slovesné doplnění, které je v němčině těsně za agentem, mezi první pozici ve větě a určité sloveso. České sloveso tak tvoří přechod mezi kontextově zapojenou a nezapojenou částí věty, německé sloveso je součástí kontextově zapojené části³¹⁹.

SIM N: str. 278

SIM Č: str. 283

Am 11. Juli landete Thomas Lieven im Hauptquartier der Organisation Todt. Hier war er an einem Baurat namens Heinze verwiesen worden.

11. července se Thomas Lieven dostal do hlavního sídla Todtovy organizace. Tady ho odkázali na stavebního radu jménem Heinze.

Pokud česká věta nezačíná stejným slovesným doplněním jako německá, objevuje se v české větě opakovaně tendence posunout na začátek věty to slovesné doplnění, které je v německé větě bezprostředně za určitým slovesem. Za ním následuje doplnění, které je v německé větě na začátku věty. Obě slovesná doplnění ve větě jsou kontextově zapojená³²⁰.

SÜS N: str. 8 – 9

³¹⁸ Srov. 3.4.5.1.4 a 3.4.5.1.5

³¹⁹ Srov. 3.4.5.2.1

³²⁰ Srov. 3.4.5.2.2

SÜS Č: str. 9

..., man holt die Polizei. **Immer noch liegt die Frau mit dem Messer auf der Straße**, langsam kommt sie zu sich.

... a někdo zavolá policii. **Žena pořád ještě leží s nožem v ruce na ulici** a pomalu se probírá ze mdlob.

V německé větě musí být téměř vždy (až na několik ojedinělých výjimek, např. imperativ 2. osoby) vyjádřen subjekt. Čeština jako jazyk s bohatou flexí nemusí pronominální subjekt na povrchové rovině věty explicitně vyjádřit³²¹. Česká věta má na rozdíl od německé v mnoha analyzovaných větách pouze rématickou část³²².

SCH N: str. 27

SCH Č: str. 30

Ich drehte mich um. Ich sah nicht viel von ihr. Wir standen zu dicht. Aber **ich war überwältigt von der Gegenwart ihres nackten Körpers**. Wie schön du bist!

Otočil jsem se. Moc jsem z ní neviděl. Byli jsme příliš blízko. **Byl jsem však udolán přítomností jejího nahého těla**. Jak jsi krásná!

Velká většina českých vět s nevyjádřeným pronominálním subjektem byla překladatelem užita v případě, že německá věta má základní slovosledné uspořádání agens → určité sloveso. Pokud měla německá věta v první pozici jiné slovesné doplnění než agens, není výskyt českých vět s nevyjádřeným pronominálním subjektem tak rozsáhlý. Za českým slovesem bývá výraz, který je v němčině na začátku věty, oba jsou kontextově zapojené. Jsou to především patiens, temporální nebo lokální adverbiale.

SCH N: str. 9

SCH Č: str. 13

..., daß ich das Haus schon gesehen habe. **Dabei denke ich nicht an die Bahnhofstraße in meiner Heimatstadt**, sondern an eine andere Stadt oder ein anderes Land.

..., kde jsem ten dům již viděl. **Nemyslím přitom na Nádražní ulici v rodném městě**, ale na jiné město a jinou zemi.

³²¹ Srov. Mathesius, 1982, 177

³²² Srov. 3.5.1

Pokud začíná souvětí v obou jazycích hlavní větou, její slovosled se neliší od věty jednoduché. Pokud ale souvětí začíná vedlejší větou, má následující hlavní věta v němčině gramaticky podmíněný slovosled: bezprostředně za vedlejší větou následuje určité sloveso a pronominální subjekt, substantivní subjekt může být odsunut až za pronominální doplnění. Obdobný slovosled v české hlavní větě byl pozorován pouze v málo případech³²³. Český subjekt může stát i na konci hlavní věty jako nositel intonačního centra, nebo jako kontextově zapojený výraz na začátku hlavní věty. Na konci české hlavní věty stojí i určité sloveso jako nejdynamičtější prvek věty³²⁴.

SCH N: str. 10

SCH Č: str. 13

Wenn ich das Haus auf dem Land sehe, **dauert der Traum länger**, oder ich erinnere mich danach besser an seine Details.

Vidím-li dům na vesnici, **sen pak trvá déle** nebo si později lépe vzpomínám na detaily.

SCH N: str. 5

SCH Č: str. 9

Wenn ich zu Hause oder in der Schule Treppen stieg, **trugen mich meine Beine kaum**. Ich mochte auch nicht essen.

Když jsem šel doma či ve škole po schodech, **sotva mě nohy nesly**. Ani jíst mi nechutnalo.

Stejně tak je v němčině mluvnický podmíněn i slovosled ve vedlejší větě. Pevné postavení má určité sloveso a ve spisovné němčině i subjekt³²⁵. Ve zpracovaných textech bylo nalezeno velké množství porovnatelných dvojic vět, které se lišily pouze postavením určitého slovesa, v češtině stojí VF často přímo za spojovacím výrazem a následuje nejdynamičtější prvek věty.

FRI N: str. 27

FRI Č: str. 24

Und ich will, **daß du stolz bist**, Andri, ...

A chci, **abys byl pyšný**, Andri, ...

³²³ Srov. 3.6.1

³²⁴ Srov. 3.6.5

³²⁵ Srov. 3.7

V mnoha sledovaných dvojicích vět se ale liší nejenom postavení určitého slovesa, ale i dalších výrazů. Dochází tak ke změnám v aktuálním členění věty, např. německé rozvité lokální adverbialie je v češtině rozděleno do dvou lokálních doplnění³²⁶.

SÜS N: str. 9 – 10

SÜS Č: str. 10

... und wollte das Kind schon zur Sammelstelle für Findlinge und Waisen in der Äußeren Rue Saint-Antoine bringen lassen, **von wo aus täglich Kindertransporte ins staatliche Großfindelheim von Rouen abgingen**. Da nun aber diese Transporte von Lasträgern ...

... a chtěl dítě poslat do sběrný pro nalezence a sirotky v rue Saint-Antoine, **odkud byly denně vypravovány dětské transporty do Rouenu do státního ústředního nalezince**. Protože ale tyto transporty prováděli ...

Pokud se v české vedlejší větě vyskytuje příklonný výraz vyjádřený zvratným zájmenem, je umístěn za spojkou jako prvním přízvučným výrazem ve větě³²⁷.

POL N: str.27

POL Č: str. 27

Wäre es längst pleite. **Wenn in Ihrer Story zwei Leute einander begegnen**, schütteln sie sich die Hand. Das tut man hierzulande nicht.

..., byla by dávno plajte. **Když se ve vaší story potkají dva lidé**, potřesou si rukama. To se tady nedělá.

Příklonná část českého složeného predikátu stojí taktéž za spojovacím výrazem na začátku vedlejší věty, v němčině má každá část predikátu mluvnicky pevně dané postavení.

SÜS N: str. 6

SÜS Č: str. 8

..., keine Äußerung des aufkeimenden oder verfallenden Lebens, **die nicht vom Gestank begleitet gewesen wäre**. Und natürlich war in Paris der Gestank am größten, ...

..., nebylo projevu klíčícího nebo skomírajícího života, **který by neprovázel zápach**. A přirozeně byl pak v Paříži zápach největší, ...

³²⁶ Srov. 3.7.1.2

³²⁷ Srov. 3.7.2.1

Za spojovacím výrazem stojí v německé větě až na výjimky vždy subjekt, v češtině může být tato pozice obsazena různými výrazy³²⁸. Může to být také agens, ale stojí zde i patiens nebo krátké temporální, lokální i modální doplnění.

HAN N: str. 27

HAN Č: str. 154 - 155

Es war für meine Mutter kein die zukünftige Empfindungswelt mitbestimmendes Angstgespenst der frühen Kinderjahre gewesen, **wie er es für mich dann sein sollte**, sondern zunächst nur das Erlebnis einer sagenhaften Welt,

Pro matku nebyla strašákem raných dětských let, jenž by působil na utváření budoucího citového světa, **jako tomu mělo být později u mne**, nýbrž nejprve jen zážitkem z báječného světa, z něhož si člověk doposud prohlížel ...

SÜS N: str. 6

SÜS Č: str. 7

..., aus dem Mund stanken sie nach verrotteten Zähnen, aus ihrem Mägen nach Zwiebelsaft und an den Körpern, **wenn sie nicht mehr ganz jung waren**, nach altem Käse und nach saurer Milch und ...

..., z úst jim páchly zkažené zuby, z žaludků cibulová šťáva a těla, **pokud už nebyli příliš mladí**, páchla starým sýrem a kyselým mlékem a vředovými chorobami.

I v případě, že agens je prvkem s nejvyšší výpovědní dynamičností, musí stát v německé vedlejší větě na gramaticky podmíněné pozici, za spojovacím výrazem. V české větě stojí ve shodě se stoupající výpovědní dynamičností na konci věty³²⁹.

HOL N: str. 56

HOL Č: str. 52

Mehr wegen dem Zufall, **daß der liebe Gott es so hingekriegt hat**, daß wir zusammengekommen sind.

Asi kvůli té báječné náhodě, **kteřou určitě chytrě zaonačil náš dobrotivý pámbu**, protože svět je tak široký a my lidi ...

V některých českých větách stojí určité sloveso stejně jako v němčině na konci vedlejší věty. Zatímco v němčině je tato pozice v naprosté většině vět gramaticky „vynucena“, v češtině je tomu pouze ve shodě se stoupající výpovědní dynamičností³³⁰.

³²⁸ Srov. 3.7.3

³²⁹ Srov. 3.7.4.1

FRI N: str. 30

FRI Č: str. 28

Natürlich will ich, **wenn eure Mannschaft mich nimmt**.

Hast du Fußballschuh?

Samo sebou, že chci, **když mě vaše mužstvo vezme**.

Máš kopačky?

V německých polovětných konstrukcích infinitivních a participiálních, jejichž základem je sloveso v neurčitém tvaru, výpovědní dynamičnost klesá, zatímco v jejich české obdobě stoupá³³¹.

SCH N: str. 21

SCH Č: str. 24

..., sondern auffordern müßten, zu ihr zu gehen, war das eine. **Tatsächlich zu ihr zu gehen**, war etwas völlig anderes. Ich weiß nicht, warum ich es tat.

..., ale naopak povzbuzovali, abych k ní zašel, byla jedna věc. **Jít k ní však doopravdy** bylo něco úplně jiného. Nevím, proč jsem to udělal.

POL N: str.26

POL Č: str. 26

In der rechten hielt er einen Rotstift. Das Manuskript, **mit Spuren bedeckt**, die der Rotstift hinterlassen hatte, sah aus, als ob er Masern hätte.

V pravé ruce držel červenou tužku. Rukopis, **pokrytý stopami**, které zanechala červená tužka, vypadal, jako by měl spalničky.

Kromě uvedených tendencí lze konstatovat, že v německém jazyce se daleko častěji než v českém objevuje kontextově nezapojená část věty před kontextově zapojenou. Je to v mnoha případech způsobeno gramatickou vázaností německého slovosledu. Pokud je kontextově nezapojeným prvkem ve větě sám agens, má němčina méně možností než čeština posunout agens na konec (spisovné) věty (což je možné pouze v holé větě). Kontextově nezapojený agens na začátku věty je vyjádřen ve vzrušeném vyjadřování pomocí zvýrazněné intonace.

³³⁰ Srov. 3.7.5

³³¹ Srov. 3.7.6

PAU N: str. 137

PAU Č: str. 137

..., hatten wir noch einmal großes Glück: **Ein Viehhändler hielt uns an**, fragte nach unserem Woher und Wohin und....

..., jsme měli ještě jednou velké štěstí: **zastavil nás obchodník s dobyt看em**, chtěl vědět, odkud a kam jdeme, ...

SIM N: str. 281

SIM Č: str. 286

Er sah zu dem Funker hinab. **Ein Ausdruck des entsetzten Staunens stand in den Augen des Berliners**. Gerade reichte Schlumberger ihm wieder einen Zettel herüber.

Pohlédl na radistu. **V očích Berlínáka uviděl výraz zděšeného překvapení**. Schlumberger právě podával pře stůl další lístek.

Dalším důvodem je snaha autora o netypický, příznakový slovosled. Naléhavost výpovědi podtrhuje kontextově nezapojená část s intonačním centrem věty na jejím začátku. Česká věta má v těchto případech většinou neutrální uspořádání s bezpříznakovým intonačním centrem na konci věty.

SIM N: str. 288

SIM Č: str. 294

Monatelang ging alles gut ... **Gut nennen Sie das**, Sie Schwein? Ja, sagte Thomas.

Měsíce šlo všechno dobře... **Tomu říkáte dobře**, vy svině? Ano, řekl Thomas.

PAU N: str. 152

PAU Č: str. 150

... und versuchte es dort. Es wurde auch ein vergeblicher Gang. **In Verzweiflung ging für uns dieser Samstag**, ...

... a zkusila to tam. Ale i tato pěší túra byla zbytečná. **Sobota 7. července pro nás končila v zoufalé náladě**.

V mnoha dvojicích vět dochází k tomu, že je změněno nebo posunuto aktuální členění věty v tom smyslu, že v kontextově zapojené (nebo nezapojené) části české věty stojí jiné výrazy než v německém originále, což je způsobeno tím, že překladatel snižuje

množství implicitních předpokladů, a tedy kontextově zapojených prvků, které nejsou podepřeny předcházejícím textem.

HOL N: str. 58

HOL Č: str. 55

Das kitzelt und beißt sanft wie eine brave Brennessel. Zwei Kohlweißlinge wackeln hintereinander her, und **eine Lerche hängt direkt über uns im Himmel**. Die Welt ist unendlich durchsichtig und wieder auch nicht.

Příjemně to šimralo, jako když se šleháš kopřivami. Nad námi se cik-cak pronásledovali dva bělásci a **ještě o hodně výš se do oblohy se štěbetáním zapíchla jedna vlaštovka**. Najednou mi svět připadal hrozně jednoduchý a napůl jako hádanka.

SIM N: str. 287

SIM Č: str. 294

Ihre Worte überstürzten sich: **Die Frau des Pedells rief mich an** ... Ich wohne auch hier ...

Překotně hovořila: **Volala mě pedelova žena** ... Bydlím také tady.

V jiných větách s rozdílnou tématickou a rématickou částí je implicitní předpoklad zvolen jinak, než tomu bylo v německém textu, výrazem obecně známým a samozřejmě předpokládaným je jiný předpoklad.

HOL N: str. 44

HOL Č: str. 40

..., weil ich draußen vor der Stadt in der fetten Grünerwiese liege. **Die Sonne scheint mir auf den Buckel**, und das Gras stinkt nach Kuhgülle.

..., protože teď ležím daleko za městem uprostřed Grünerbauerovic luk. **Do zátylku mě lechtá slunce** a do nosu mi zalezl pronikavý pach močůvky.

Jak dokazují průběžné i závěrečné komentáře k analyzovaným větám (i jejich množství), lze konstatovat, že německá věta nemá ve svém slovosledu tak blízko k hloubkové stupnici dynamičnosti jako věta česká, kde je slovosled gramaticky volnější. Proto se v češtině vyskytuje méně vět, které mají při vyslovení intonační centrum v příznakové, nekoncové pozici.

Ačkoliv má německá věta vlivem pevného postavení určitého slovesa omezenější možnosti užití různého uspořádání slovosledu, než má čeština, přesto jsou možnosti, jak

vystavět německý slovosled, (např. ve srovnání s angličtinou) poměrně bohaté. Jak dokazují četné příklady z materiálové části práce, při překladu německého textu do češtiny jsou užívány rozmanité možnosti uspořádání slovosledu a jejich vzájemné vztahy musely být popsány detailněji, nelze je postihnout stručným vymezením.

5 SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 – Dělení vět podle komunikativní funkce

Tabulka 2 – Dělení vět podle postavení určitého slovesa

Tabulka 3 – Slovosled

Tabulka 4 – Větná topologie

Tabulka 5 – Označení aktuálního členění věty

Tabulka 6 – Označení aktuálního členění věty v nejdůležitějších gramatikách a vybraných pracích německé lingvistiky

Tabulka 7 – Označení slovosledu v nejdůležitějších gramatikách a vybraných pracích německé lingvistiky

6 SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AČV	aktuální členění věty
BER	BERNHARD, Thomas
Č	český jazyk/text
ČNK	Český národní korpus
DO	direktes Objekt, přímý objekt
FGP	funkční generativní popis jazyka
FHG	Fokus-Hintergrund-Gliederung/členění
FRI	FRISCH, Max
GRA	GRASS, Günter
HAN	HANDKE, Peter
HOL	HOLUB, Josef
IC	intonační centrum
IDS	Institut für deutsche Sprache/Institut německého jazyka
IO	indirektes Objekt, nepřímý objekt
LOC	lokální určení
N	německý jazyk/text
NDR	Německá demokratická republika
O	objekt
PAU	PAUSEWANG, Gudrun
PIO	předložkový objekt nepřímý
PLK	Pražský lingvistický kroužek
PO	předložkový objekt přímý
POL	POLGAR, Alfred
S	subjekt
SCH	SCHLINK, Bernhard
SIM	SIMMEL, Johannes Mario
str.	strana
SÜS	SÜSKIND, Patrick
TEMP	temporální určení
TKG	Topik-Kommentar-Gliederung/členění
VF	verbum finitum

7 ABSTRAKT

Předkládaná disertační práce vychází z funkčního generativního popisu jazyka, se kterým pracuje od 60. let 20. století Pražská škola, a popisuje větnou stavbu vybraných děl německé beletristické literatury s ohledem na slovosled a aktuální členění věty.

Problematikou slovosledu a aktuálního členění větného se již od dvacátých let 20. století zabývali členové Pražského lingvistického kroužku. Teorie aktuálního členění věty, neboli funkční větné perspektivy, byla ve svých počátcích zpracována především zásluhou Viléma Mathesia. Funkční generativní popis jazyka navazuje v mnoha ohledech na principy a učení tohoto seskupení nejvýznačnějších českých i zahraničních lingvistů, v první řadě na *funkční přístup* k jazyku a ke všem jeho složkám, důležitým principem je i *generativní pojetí* syntaxe.

Práce je rozdělena na část teoretickou a materiálovou. V teoretické části se pozornost obrací nejprve k německé lingvistické tradici. Zde je podán vývoj německé jazykovědy zabývající se otázkami slovosledu a aktuálního členění věty od 19. století až po současnost. Dále jsou analyzovány a srovnány základní německé gramatické monografie s ohledem na jejich zpracování částí o slovosledu a aktuálním členění věty. Následuje srovnání a analýza německých prací, které se přímo věnují tomuto tématu. V závěru teoretické části práce jsou vysvětleny hlavní názorové principy Pražského lingvistického kroužku, zásady funkčního generativního popisu jazyka a přístupu ke zkoumání slovosledu a aktuálního členění věty.

Materiálová část této práce srovnává větnou stavbu v autentických textech německé beletristické literatury 2. poloviny 20. století a v jejich překladech do češtiny - v rozsahu 200 stran německého textu.

Cílem a motivací analýzy větné stavby textů bylo srovnání obou jazyků, prozkoumání aktuálního členění německých vět v porovnání s češtinou se zřetelem k hypotéze o systémovém uspořádání v jazyce. Přestože je aktuální členění věty prvkem patřícím k jazykovým univerzáliím, uplatňuje se v němčině i v češtině často rozdílně. Slovosledné odchylky v německé větě a jejím českém ekvivalentu jsou uspořádány podle různých srovnatelných kritérií.

Patří k nim především změny ve slovosledu a intonaci, které se projevují přenesením výrazu za intonačním centrem německé věty před intonační centrum české věty, přenesením německého kontextově nezapojeného výrazu na začátek české věty a umístěním českého určitého slovesa jako nositele intonačního centra na konec české věty.

Srovnávány jsou dále takové věty, kde je slovosled podmíněn gramaticky daným postavením českých příklonných výrazů, a věty, které na rozdíl od německých vět s pevně daným určitým slovesem ve druhé pozici vykazují v češtině změny ve slovosledu a v uspořádání kontextově zapojených a nezapojených výrazů, také v případě českých vět s nulovým tvarem pronominálního agentu.

Věty složené jsou podrobeny analýze a srovnání v oblasti věty hlavní i vedlejší. Česká hlavní věta následující po větě vedlejší má variabilnější slovosled než věta německá. Nejdynamičtější prvkem věty může být jak agens, tak určité sloveso umístěné na začátku, uprostřed i na konci věty. Vedlejší věta je v němčině ovlivněna pevně daným postavením určitého slovesa i agentu, v češtině je slovosled pružnější, intonačním centrem je určité sloveso na konci věty nebo slovesné doplnění.

Analýzou bylo zjištěno, k jakým odchylkám dochází ve slovosledu, v aktuálním členění věty, ve vzájemně rozdílném umístění všech výrazů věty nebo pouze některých výrazů.

K případům ne zcela jasným nebo v obou jazycích dosti odlišným je připojen komentář vysvětlující rozdíly ve slovosledu a v aktuálním členění obou vět.

8 ABSTRACT

This thesis describes the functional generative description of language with which so called „Prague School“ worked since the 1960s and describes sentence structure of selected German writings of belletristic literature with the consideration of word order and functional sentence perspective.

The problem of word order and functional sentence perspective was already studied by members of „Prague Linguistic Circle“. The theory of functional sentence perspective was compiled mainly by Vilem Mathesius. Functional generative description of language follows principles and theories of this circle of the most important Czech and foreign linguists; first of all to the *functional approach* to the language and all its parts, very important is also the *generative conception* of the syntax.

The thesis is divided into theoretical and material. Firstly, the teoretical part describes German linguistic tradition. There the evolution of German linguistics is described dealing with the problems of the word order and functional sentence perspective since the 19th century to the present day. Further, the basic German monographs are analyzed and compared with respect to the compilation of the word order and functional sentence perspective. Then, the comparison and analysis of German writings which directly pursue with these themes is described. In the end of the theoretical part, the main opinion principles of „Prague Linguistic Circle“, principles of functional generative description, the approach to the investigation of word order and functional sentence perspective are described.

The material part of thesis compares word order in authentic texts of German belletristic literature of the second half of 20th century with their Czech translations in the range of 200 pages of German text.

The aim and motivation of the analysis was the comparison of both languages, the exploration of functional sentence perspective of German sentences in comparison with the Czech translation with the aspect of the hypothesis about systemic ordering in the language. Although the functional sentence perspective is the element belonging to the linguistic universalia, it becomes useful often differently in German and Czech. Word order differencies in German sentence and its Czech equivalent are arranged due to different comparable criteria.

Here we rank mainly changes in word order and intonation which demonstrate as transformation of the expression after the intonation centre of the German sentence in front of the intonation centre of the Czech sentence, transformation of German contextual not-bound expression to the front of Czech sentence, and placement of the Czech finite verb as a carrier of the intonation centre to the end of the Czech sentence.

Compared are such sentences where the word order is conditioned by grammatically given position of the Czech enclitic units, and sentences which (differently from German ones with strictly given finite verb in the second position) show changes in word order and in configuration of context bound and not bound units; also in Czech sentences with zero form of pronominal actor.

Complexed sentences are analyzed and compared in the scope of head clause and subordinate clause. Czech head clause following the subordinate clause has more variable word order than German one. The most dynamic element of the clause could be actor as well as finite verb situated in the clause beginning, middle, but also in the sentence end. German subordinate clause is influenced by tight position of finite verb as well as the actor, in Czech the word order is more flexible, the intonation centre is the finite verb at the end of the sentence or verb subaudition.

This analysis revealed the deviation in the word order, in the functional sentence perspective, in reciprocally different position of all sentence units, or only certain units.

In cases where there are unexplained differences between the languages, a comment is added to explain differences in word order and functional sentence perspective of both sentences.

9 SEZNAM LITERATURY

9.1 Literatura

ALTMANN, Hans et al. *Zur Intonation von Modus und Fokus im Deutschen*. Tübingen : Niemayer, 1989. 330 s. ISBN 3-484-30234-8.

ALTMANN, Hans. Fokus-Hintergrund-Gliederung und Satzmodus. In REIS, Marga. *Linguistische Arbeiten: Wortstellung und Informationsstruktur*. Tübingen : Niemayer, 1993, s. 1 – 37. ISBN 3-484-30306-9.

AMMANN, Hermann. *Die menschliche Rede: Sprachphilosophische Untersuchungen*. Lahr : Schauenburg, 1928.

BEHAGHEL, Otto. Beziehungen zwischen Umfang und Reihenfolge von Satzgliedern. In *Indogermanische Forschungen* 25, 1909, 110-142.

BEHAGHEL, Otto. *Deutsche Syntax: Eine geschichtliche Darstellung*. Heidelberg : Winter, 1932. 322 s. Band 4.

BEHAGHEL, Otto. Von deutscher Wortstellung. *Zeitschrift für Deutschkunde*, 44, 81-89.

BENEŠ, Eduard. Die funktionale Satzperspektive (Thema-Rhema-Gliederung) im Deutschen. *Deutsch als Fremdsprache*. 1967, roč. 4, č. 1, s. 23-30.

BENEŠ, Eduard. Die Verbstellung im Deutschen, von der Mitteilungsperspektive her betrachtet. *Philologica Pragensia*. 1962, č. 5, s. 6-19.

BENEŠ, Eduard. Začátek německé věty z hlediska aktuálního členění výpovědi. *Časopis pro moderní filologii*. 1959, č. XLI, s. 205-217.

BOOST, Karl. *Neue Untersuchungen zum Wesen und zur Struktur des deutschen Satzes: Der Satz als Spannungsfeld*. Berlin : Akademie-Verlag, 1955. 88 s.

DANEŠ, František. Order of Elements and Sentence Intonation. In *To Honor Roman Jakobson*. Den Haag, 1967, s. 499 – 512.

DANEŠ, František. Zur linguistischen Analyse der Textstruktur. In *Folia Linguistica* 4. 1970. s. 72 – 78.

DRACH, Erich. *Grundgedanken der deutschen Satzlehre*. 3. vyd. Frankfurt, 1940. 99 s.

DUDENREDAKTION. *Duden : Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. 6. vyd. Mannheim : Dudenverlag, 1998. 912 s. ISBN 3-411-04046-7.

EISENBERG, Peter. *Grundriß der deutschen Grammatik*. Stuttgart-Weimar : Metzler, 1999. 551 s. Band 2: Der Satz. ISBN 3-476-01642-0.

ENGEL, Ulrich. *Deutsche Grammatik*. 2. vyd. Heidelberg : Julius Groos, 1991. 888 s. ISBN 3-87276-600-7.

ENGEL, Ulrich. Regeln zur Satzgliedfolge : Zur Stellung der Elemente im einfachen Verbalsatz. *Linguistische Studien*. Düsseldorf : Schwan, 1972. N. 1. s. 17-75.

ENGEL, Ulrich. *Syntax der deutschen Gegenwartssprache*. 2. vyd. Berlin : E.Schmidt, 1982. 343 s. ISBN 3-503-01696-1.

EROMS, Hans-Werner. *Funktionale Satzperspektive*. Tübingen : Max Niemayer, 1986. 109 s. ISBN 3-484-25131-X.

EROMS, Hans-Werner. *Syntax der deutschen Sprache*. Berlin : Walter de Gruyter, 2000. 510 s. ISBN 3-11-015666-0.

FIRBAS, Jan. On the koncept of Communicative Dynamism in the Theory of Functional Sentence Perspective. In *Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity*. Brno : 1971, s. 135 – 144.

FIRBAS, Jan. Ze srovnávacích studií slovosledných. *Slovo a slovesnost*. Praha, 1962, s. 161-174.

GABELENTZ, Georg von der. *Die Sprachwissenschaft, ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse*. 2. vyd. Tübingen : Günter Narr, 1969. 520 s.

HAFTKA, Brigitta. *Deutsche Wortstellung*. Heidelberg : Julius Groos, 1999. 60 s. ISBN 3-87726-844-1.

HAFTKA, Brigitta. Reihenfolgebeziehungen im Satz (Topologie). In Heidolf, K. E. et al. *Grundzüge einer deutschen Grammatik*. Berlin : Akademie-Verlag, 1981. s. 727.

HAIČ, Jan et al. Syntax v Českém národním korpusu. *Slovo a slovesnost*. 1998, roč. 59, s. 168 – 177.

HAIČOVÁ, Eva, PANEVOVÁ, Jarmila, SGALL, Petr. *Úvod do teoretické a počítačové lingvistiky : Teoretická lingvistika*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2002. 156 s. ISBN 80-246-0470-1.

HAIČOVÁ, Eva. *Negace a presupozice ve významové stavbě věty*. 1. vyd. Praha : Academia, 1975. 167 s.

HEIDOLPH, Karl-Erich. *Grundzüge einer deutschen Grammatik*. Berlin : Akademie, 1981. 1028 s.

HELBIG, Gerhard. *Geschichte der neueren Sprachwissenschaft : Unter dem besonderen Aspekt der Grammatik-Theorie*. Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1973. 392 s.

HELBIG, Gerhard; BUSCHA, Joachim. *Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. 4. vyd. Berlin : Langenscheidt, 2004. 654 s. ISBN 3-468-49493-9.

JACOBS, Joachim. Einleitung. *Linguistische Berichte: Informationsstruktur und Grammatik*. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1992. Sonderheft 4. s. 7 – 16. ISBN 3-531-12294-0.

JACOBS, Joachim. Fokus-Hintergrund-Gliederung und Grammatik. *Linguistische Berichte*. 1988, č. 113/118, s. 89-134.

JACOBS, Joachim. Neutral Stress and the position of Heads. *Linguistische Berichte : Informationsstruktur und Grammatik*. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1992. Sonderheft 4. s. 220 -244. ISBN 3-531-12294-0.

JUNG, Walter. *Grammatik der deutschen Sprache*. 6. vyd. Leipzig : VEB, 1980. 488 s.

LENERZ, Jürgen. *Zur Abfolge nominaler Satzglieder im Deutschen*. Tübingen : Narr, 1977. 136 s. ISBN 3-87808-805-1.

LÖTSCHER, Andreas. *Satzakzent und funktionale Satzperspektive*. Tübingen : Max Niemayer, 1983. 285 s. ISBN 3-484-30127-9.

LÖTSCHER, Andreas. *Text und Thema: Studien zur thematischen Konstituenz von Texten*. Tübingen : Max Niemayer, 1987. 309 s. ISBN 3-484-31081-2.

LÜHR, Rosemarie. *Neuhochdeutsch : Eine Einführung in die Sprachwissenschaft*. 4. vyd. München : Wilhelm Fink, 1993. 338 s. ISBN 3-7705-2287-7.

LUTZ, Luise. *Zum Thema "Thema": Einführung in die Thema-Rhema-Theorie*. Hamburg : Hamburger Buchagentur, 1981. 146 s. ISBN 3-922573-01-0.

MATHESIUS, Vilém. *Čeština a obecný jazykozpyt*. 1. vyd. Praha : Melantrich, 1947. 463 s.

MATHESIUS, Vilém. *Jazyk, kultura a slovesnost*. 1. vyd. Praha : Odeon, 1982. 528 s.

MATHESIUS, Vilém. *Obsahový rozbor současné angličtiny na základě obecně lingvistického*. 1. vyd. Praha : ČSAV, 1961. 279 s.

MEIBAUER, Jörg et al. *Einführung in die germanistische Linguistik*. Stuttgart : Metzler, 2002. 345 s. ISBN 3-476-01851-2.

PANEVOVÁ, Jarmila. *Formy a funkce ve stavbě české věty*. 1. vyd. Praha : Academia, 1980. 222 s.

PAUL, Hermann. *Prinzipien der Sprachgeschichte. Sprachphilosophische Untersuchungen. Teil II. Der Satz*. 9. vyd. Tübingen : Max Niemayer, 1975. 428 s. ISBN 3-484-22005-8.

PITTNER, Karin. *Adverbiale im Deutschen: Untersuchungen zur ihrer Stellung und Interpretation*. Tübingen : Stauffenburg, 1999. 390 s. ISBN 3-86057-450-7.

PŮČEK, Michael. *Výzkum systémového uspořádání druhů závislosti v němčině*. Praha, 2003. 127 s. FF UK. Vedoucí disertační práce Petr Sgall.

SCHELLEROVÁ, Andrea. Barbara H. Partee - Petr Sgall: Discourse and meaning : Papers in Honor of Eva Hajičová. *Slovo a slovesnost*. 1998, roč. 59, s. 315-318.

SGALL, Petr et al. *Úvod do syntaxe a sémantiky*. 1. vyd. Praha : Academia, 1986. 197 s.

SGALL, Petr, HAJIČOVÁ, Eva, BURÁŇOVÁ, Eva. *Aktuální členění věty v češtině*. 1. vyd. Praha : Academia, 1980. 172 s.

SGALL, Petr, HAJIČOVÁ, Eva, PANEVOVÁ, Jarmila. *The Meaning of the Sentence in Its Semantic and Pragmatic Aspects*. 1. vyd. Praha : Academia, 1986. 353 s.

SGALL, Petr, PANEVOVÁ, Jarmila. *Jak psát a nepsat česky*. Praha : Karolinum, 2004. 197 s. ISBN 80-246-0871-5.

SGALL, Petr. Teorie valence a její formální zpracování. *Slovo a slovesnost*. 1998, roč. 59, s. 15-29.

SOMMERFELDT, Karl-Ernst, STARKE, Günter. *Einführung in die Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. 2. vyd.. Tübingen : Max Niemayer, 1992. 296 s. ISBN 3-484-73001-3.

ŠTÍCHA, František. *Česko – německá srovnávací gramatika*. Praha : Argo, 2003. 842 s. ISBN 80-7203-503-7.

WEINRICH, Harald. *Textgrammatik der deutschen Sprache*. Hildesheim : Olms, 2005. 1111 s. ISBN 3-487-11741-X.

WELKE, Klaus. *Deutsche Syntax funktional*. 2. vyd. Tübingen : Stauffenburg, 2005. 362 s. ISBN 3-86057-728-X.

WELKE, Klaus. *Funktionale Satzperspektive: Ansätze und Probleme der funktionalen Grammatik*. 2. vyd. Monster : Nodus-Publ, 1993. 128 s. ISBN 3-89323-230-3.

ZIFONUN, Gisela; HOFFMANN, Ludger; STRECKER, Bruno et al. *Grammatik der deutschen Sprache*. Berlin : Walter de Gruyter, 1997. 2569 s. Band 1 – 3. ISBN 3-11-0147521.

9.2 Internetové zdroje

ČERMÁK, František. *Korpus, informace a lingvistika* [online]. Praha : UCNK FF UK, 2001 , 1.11.2006 [cit. 2006-12-08]. Dostupný z WWW: <<http://ucnk.ff.cuni.cz/>>.

ČERMÁK, František. *Korpusová lingvistika : stručný historický přehled* [online]. Praha : UCNK FF UK, 2006 [cit. 2007-03-05]. Dostupný z WWW: <<http://ucnk.ff.cuni.cz/>>.

ČERMÁK, František. Mezinárodní jazyky. In U. Eco, Hledání dokonalého jazyka v evropské kultuře *NLN*. 2001, s. 337-342. Dostupný z WWW: <<http://ucnk.ff.cuni.cz/>>.

DAŇOVÁ , Mária. *Nachfeldbesetzung aus funktionaler Perspektive* [online]. Graz : 2005 [cit. 2006-11-08]. Dostupný z WWW: <http://www.idt-2005.at/downloads/Resolutionen/F5_Danova.pdf>.

Drach, Erich [online]. 2006 , 2.11.2006 [cit. 2006-11-27]. Dostupný z WWW: <<http://www.uni-duesseldorf.de/muendlichkeit/gespraechsmodelle/Lexikon/index.html#D>>.

FIALA, Jiří. Prager Urquell : Nihil est in syntaxi, quod non fuerit in stylo.. *Vesmír* [online]. 2006, roč. 85, 9 [cit. 2006-12-06], s. 503-504. Dostupný z WWW: <<http://www.vesmir.cz/clanek.php3?CID=6857>>.

Georg von der Gabelentz [online]. 1986-2003 [cit. 2006-11-27]. Dostupný z WWW: <http://www.uni-erfurt.de/sprachwissenschaft/personal/lehmann/CL_Lehr/Gesch_SW/Gabelentz/Gabelentz.html>.

HAJIČ, Jan, et al. *Prague Dependency Treebank 2.0* [online]. Praha : UFAL MFF UK, 2006 , 2006 [cit. 2007-03-08]. Dostupný z WWW: <<http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/>>.

HAVRÁNKOVÁ, Marie. *Pražský lingvistický kroužek v korespondenci svých členů* [online]. Hradec Králové : SVK, c2003 , 2005 [cit. 2006-12-05]. Dostupný z WWW: <<http://www.svkhk.cz/minule-literarni-dilny-9-rocnik-2005.html>>.

Hermann Paul [online]. 1985-2003 [cit. 2006-11-27]. Dostupný z WWW: <http://www.uni-erfurt.de/sprachwissenschaft/personal/lehmann/CL_Lehr/Gesch_SW/Paul/Paul.html>.

HOMBERGER, Dietrich. *Satzaussage und Rhema* [online]. 2000-2001 [cit. 2006-10-15]. Dostupný z WWW: <<http://homepage.ruhr-uni-bochum.de/Dietrich.Homberger/d-RII.htm#Zieldef>>.

HOMBERGER. *Satzaussage und Rhema : Einige Darstellungsprinzipien der aussagentheoretischen Analyse* [online]. 2000-2001 [cit. 2006-10-08]. Dostupný z WWW: <<http://homepage.ruhr-uni-bochum.de/Dietrich.Homberger/d-RII.htm#Zieldef>>.

Institut für deutsche Sprache : Externe Reihen und Veröffentlichungen (Auswahl) [online]. Mannheim: IDS, [1999], 30.12.2005 [cit. 2006-09-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.ids-mannheim.de/pub/extern/>>.

Karl Ferdinand Becker [online]. Wikimedia Foundation Inc, 2000,2001,2002 , 6.8.2006 [cit. 2006-11-30]. Dostupný z WWW: <http://de.wikipedia.org/wiki/Karl_Ferdinand_Becker>.

Konrad-Duden-Preis 2001 : Lebenslauf von Professor Hans-Werner Eroms [online]. 2006 [cit. 2006-10-25]. Dostupný z WWW: <http://www.duden.de/ueber_duden/index.php?nid=8>.

KULDANOVÁ, Pavlína, SVOBODOVÁ, Jana. *Pražský lingvistický kroužek* [online]. c2003 , únor 2003 [cit. 2006-11-25]. Dostupný z WWW: <<http://pdf.osu.cz/kcd/dokumenty/opory-jk/09.htm>>.

LEHMANN, Christian. *Funktionelle Satzperspektive* [online]. Erfurt : Universität Erfurt, 2006 , 5.11.2004 [cit. 2006-12-01]. Dostupný z WWW: <http://www.uni-erfurt.de/sprachwissenschaft/personal/lehmann/CL_Lehr/Morph&Syn/M&S_Index.html>.

Linguistik : Prof. em. Horst Sitta [online]. 1999 , 26. 11. 2006 [cit. 2006-11-27]. Dostupný z WWW: <<http://www.ds.unizh.ch/Linguistik/index.php?detail=126&get=cv>>.

LUKEŠ, Dominik. O Pražském lingvistickém kroužku [online]. Praha : Pražský lingvistický kroužek, c2006 [cit. 2006-12-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.praguelinguistics.org/cs/comment/reply/2>>.

MIKULOVÁ, Marie, et al. *Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu : Anotátorská příručka* [online]. Praha : ÚFAL MFF UK, 2006 , 22.6.2006 [cit. 2006-10-01]. Dostupný z WWW: <<http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/doc/manuals/cz/t-layer/html/index.html>>.

MIKULOVÁ, Marie, et al. *Pražský závislostní korpus 2.0* [online]. Praha : ÚFAL MFF UK, 2006 , 27.11.2006 [cit. 2006-12-09]. Dostupný z WWW: <<http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/index-cz.html>>.

Prof. Dr. Hans Altmann [online]. 2006 [cit. 2006-10-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.lrz-muenchen.de/~HansAltmann/>>.

SGALL, Petr. *Ohlédnutí pražského lingvisty za dvacátým stoletím* [online]. Praha : ÚFAL MFF UK, 2001 , 2006 [cit. 2006-12-02]. Dostupný z WWW: <<http://ufal.mff.cuni.cz:8080/pub/publications.jsp?a=publications>>.

VESELOVSKÁ, Ludmila. Od bariér k minimalismu : Některé aspekty poslední vývojové změny chomskyánského modelu jazyka.. *Slovo a slovesnost* [online]. 2001, roč. 62 [cit. 2006-05-12], s. 274-292. Dostupný z WWW: <http://www.phil.muni.cz/~docekal/gg_texty/>. ISSN 0037-703.

VESELOVSKÁ, Ludmila. Syntaktické primitivy. *ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS : PHILOSOPHICA* [online]. 2000, roč. 73 [cit. 2007-01-01], s. 1-25.

Dostupný z WWW: <<http://oldwww.upol.cz/resources/english/synprim.pdf>>.

Wilhelm von Humboldt [online]. Wikimedia Foundation Inc, 2000, 2001, 2002 , 26.11.2006 [cit. 2006-12-01]. Dostupný z WWW:

<http://de.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_von_Humboldt>.

ZIFONUN, Gisela , HOFFMANN, Ludger , STRECKER , Bruno . *Grammatik der deutschen Sprache* [online]. Berlin : Walter de Gruyter, c2006 , 23.11.2006 [cit. 2006-11-20]. Dostupný z WWW: <<http://home.edo.uni-dortmund.de/~hoffmann/GDS.html>>.

9.3 Excerpovaná literatura

BERNHARD, Thomas. *Wittgensteins Neffe*. 1. vyd. Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1987. 164 s. str. 7 – 10.

BERNHARD, Thomas. *Wittgensteinův synovec*. Přel. Miroslav Petříček, jr. 1. vyd. Praha : Prostor, 1996. 140 s. str. 7 – 9.

FRISCH, Max. *Andorra*. Praha : Dilia, 1962. Přel. Bohumil Černík. 127 s. str. 22 – 46.

FRISCH, Max. *Andorra: Stück in zwölf Bildern*. Frankfurt am Main : Suhrkamp Taschenbuch, 1975. 127 s. ISBN 3-518-36777-3. str. 25 – 47.

GRASS, Günter. *Die Blechtrommel*. 2. vyd. München : Deutscher Taschenbuch, 1994. 707 s. ISBN 3-423-11988-8. str. 48 – 58.

GRASS, Günter. *Plechový bubínek. Kočka a myš*. 2. vyd. Přel. Vladimír Kafka. Praha : Odeon, 1992. 729 s. ISBN 80-207-0391-8. str. 45 - 55.

HANDKE, Peter. *Nežádané neštěstí*. 1. vyd. Přel. Pavel Mládek. Praha : Odeon, 1980. 310 s. Nežádané neštěstí, s. 141-194. str. 145 - 156.

HANDKE, Peter. *Wunschloses Unglück*. 1.vyd. Salzburg : Suhrkamp, 1974. 105 s. str. 7 - 30.

HOLUB, Josef. *Červený Nepomuk*. 1. vyd. Přel. Jaroslav Achab Heidler. Ústí nad L : Albis international, 1998. 193 s. str. 5 - 55.

HOLUB, Josef. *Der rote Nepomuk*. 1. vyd. Weinheim und Basel : Beltz, 1993. 195 s. str. 11 – 58.

PAUSEWANG, Gudrun. *Fern von der Rosinkawiese: Die Geschichte einer Flucht*. 5. vyd. München : Deutscher Taschenbuch, 1997. str. 134 – 159.

PAUSEWANGOVÁ, Gudrun: *Vzpomínám na Rozinkovou louku. Daleko od Rozinkové louky: Historie útěku*. 1. vyd. Přel. Vojtěch Terber. Praha : Aurora, 2001. str. 134 – 157.

POLGAR , Alfred. Jeho poslední omyl. *Picknick : Deutsch-tschechische Lektüre*. Přel. Eduard Světlík. 1990, č. 1, s. 26 - 28.

POLGAR , Alfred. Sein letzter Irrtum. *Picknick : Deutsch-tschechische Lektüre*. 1990, č. 1, s. 26 - 28.

SCHLINK, Bernard. *Předčítač*. 3. vyd. Přel. Tomáš Kafka. Praha : Prostor, 2002. 204 s. ISBN 80-7260-065-6. str. 9 – 40.

SCHLINK, Bernhard. *Der Vorleser*. Zürich : Diogenes, 1997. 207 s. ISBN 3 257 22953 4. str. 5 - 37.

SIMMEL, Johannes Mario. *Es muß nicht immer Kaviar sein*. Köln : Lingen, 19--. 496 s. str. 273 – 289.

SIMMEL, Johannes Mario. *Nemusí být vždycky kaviár*. Přel. Ivana Vízdalová. Praha : Galaxie, 1991. 503 s. ISBN 80-85204-08-8. str. 278 – 295.

SÜSKIND, Patrick. *Das Parfum: Die Geschichte eines Mörders*. Zürich : Diogenes, 1994. 320 s. ISBN 3 257 22800 7. str. str. 5 – 16.

SÜSKIND, Patrick. *Parfém. Příběh vraha*. 1. vyd. Přel. Jitka a Rudolf Tomanovi. Praha : Melantrich, 1990. 208 s. ISBN 80-7023-057-6. str. 7 – 14.